

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

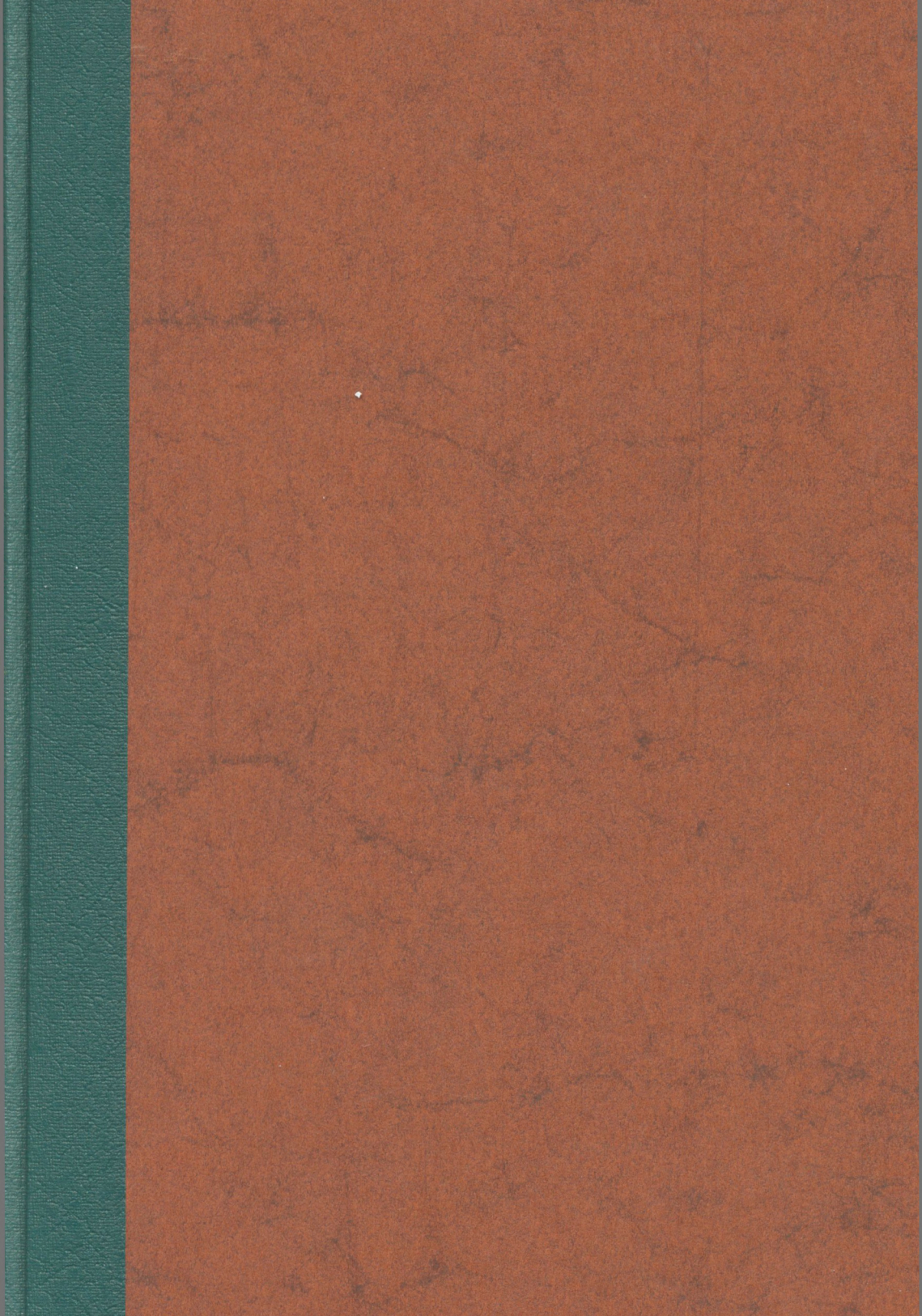
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERINDRINGER

JOHANNES ØSTRUP

ERINDRINGER

H. HIRSCHSPRUNGS FORLAG · MCMXXXVII

Copyright 1937
by
H. Hirschsprungs Forlag
Copenhagen

Printed in Denmark by
Nordlundes Bogtrykkeri, Copenhagen

FORORD

bryder ingen Trætte, siger man for et godt, gammelt Ord, og det betyder, at naar der fra Begyndelsen er sluttet en Aftale, bliver der bag efter ikke noget at strides om. Et Forord i en Bog er en Aftale mellem Læseren og Forfatteren; denne sidste meddeler, hvad han vil yde — eller i alt Fald forsøge paa at yde —, og hvilke Forbehold han muligvis ønsker at tage. Saa ved Læseren, hvad han har at vente, og hvis den opstillede Aftale ikke behager ham, kan han straks holde op med Læsningen. Derfor er det en daarlig Vane at springe Forordet over; men det gaar med denne som med de fleste daarlige Vaner, at den er meget udbredt. Søren Kierkegaard inddelte som bekendt Læserne i to Slags, de skønsomme og de skyndsomme; det kan ikke nægtes, at i vor hastige Tid er den sidste Klasse ved at blive afgjort Flertal.

. Det Forord, som jeg gjerne vil fremkomme med, gaar ud paa følgende:

Der knytter sig til det at skrive personlige Erindringer den Ubehagelighed, at man ikke kan undgaa at tale om sig selv. Nu er det ubestrideligt, at netop om dette Æmne er der ingen, der medbringer saa megen Kundskab som den Skrivende selv, men lige saa sikkert er det, at i de fleste Tilfælde er det En selv, der har de største Vanskeligheder ved at udnytte denne Kundskab. Endvidere er der med det at skrive personlige Erindringer og offentliggøre dem forbundet noget vist fordringsfuldt; man giver let Indtrykket af at ville stille sig i Række med dem, der har udrettet noget virkelig betydningsfuldt og skabt noget af blivende Værdi. Og lad mig sige det med det samme, at til denne faatallige Klasse mener jeg absolut ikke at kunne henregne mig selv.

Men, vil man spørge: Hvorfor skriver De selv da Erindringer? kan De ikke nøjes med at sidde og fortælle et og andet i Deres Nærmestes Kreds? Jo, det kunde jeg udmærket, og det vilde for saa vidt ogsaa have

passet mig selv bedst; naar jeg alligevel nu gaar udenfor denne Kreds efter at have sat de personlige Betæneligheder til Side, er det, fordi jeg gentagne Gange og fra flere Sider har modtaget Opfordringer i denne Retning, og det er altid fristende for en gammel Mand at vende tilbage til sin egen Fortid — hvis han da har nogen. Mit videnskabelige Studiums Karakter og den Plan, jeg selv lagde for det, har medført, at jeg kom vidt omkring og fik adskilligt at se og opleve; endvidere fik jeg — hvad jeg tillægger større Betydning end mine rent personlige Oplevelser — Lejlighed til at lære at kende og komme i Berøring med en hel lang Række af Personligheder, hvis Navn har mere eller mindre Vægt i Samtidens politiske og litterære Historie. Det er disse Personligheder, det kan have Interesse at fortælle om og meddele, hvilket Indtryk de frembragte. Min egen Rolle bliver da nærmest som Tolkens eller Oversætterens, og Læseren kan saa tro mig paa mit Ord eller lade være; det maa han selv om. Men da jeg ikke, som adskillige Forfattere af Rejsebeskrivelser, gaar ud paa at fremhæve, hvor stor Tapperhed og Aandsnærværelse jeg selv ved denne eller hin Lejlighed udfoldede, og da jeg heller ikke, som ikke saa faa politiske Skribenter, — baade europæisk og orientalsk Politik kommer jeg i det følgende atter og atter ind paa — er ivrig for at understrege egen forudseende Klogskab, saa har jeg jo i Virkeligheden ingen Grund til Retouchering. Jeg har haft den Vane, hvorfor jeg nu er taknemmelig, altid, naar jeg var ude i det fremmede, at føre en ret udførlig Dagbog, som jeg nu ved Udarbejdelsen af denne Bog har kunnet støtte mig til, ikke mindst med Hensyn til Navne og Datoer; det er som bekendt især ved Fastsættelse af Tidspunkter, at Erindringsforskydninger indsniger sig; man har meget lettere ved at huske, *hvad* der skete, end, *naar* det skete. Jeg har ved Affattelsen af disse Dagbøger navnlig gjort mig det til en Regel, altid at nedskrive Samtaler, som jeg har haft Lejlighed til at føre med prominente Personligheder, saa hurtigt derefter, som det overhovedet var muligt, medens Indtrykket var ganske frisk, og de anvendte Ord stod mejslede i Hu-kommelsen.

I Følge den Plan, som det faldt mig naturligt at holde mig til ved Udarbejdelsen af disse Erindringer, har jeg udelukkende gengivet, hvad jeg har hørt og oplevet *udenfor* Danmark; mine egne Meninger om danske Samtidige anser jeg ikke for saa ufejlbarlige, at jeg skulde driste mig til at belemre nogen dermed; tilsvarende Meninger — eller maaske modsatte — vil mange andre have haft Lejlighed til at danne sig lige saa vel som jeg selv. Og dette, at benytte sine Erindringer til at opkaste sig til Dommer over Samtidige blandt Landsmænd, enten disse nu er

afdøde eller endnu levende, synes mig ret usmageligt; naa, dette sidste er maaske lidt for stærkt et Udtryk; lad mig da nøjes med at sige, at enhver her faar gøre, som han selv synes rettest.

Udfra samme Betragtning har jeg ogsaa konsekvent holdt alt, hvad der angaar min egen Barndom og Ungdom, udenfor denne Bogs Ramme. Man skal have naaet en meget fremskudt Plads i Historien, før den Slags Stof bliver interessant ogsaa for alle andre; naar Napoleon eller Goethe fortæller om, hvorledes deres Barndom forløb, da lytter Slægterne gennem Aarhundreder, men vi kan vel hurtigt blive enige om, at det aller-meste af det, som mindre ophøjede Memoireforfattere har at berette om deres første Stadier paa Livets Vej, kan være baade Samtiden og Efter-tiden ret ligegyldigt, medmindre det da fremstilles med saa megen Kunst, at det bliver Formen mere end Indholdet, der fængsler Opmærk-somheden. Men selv i saa Tilfælde synes jeg, at det er at trække lovligt store Veksler paa et Læsepublikums Taalmodighed, naar man, som visse samtidige Forfattere, skal bruge en hel Række af Bind til Skildring af egne Barndoms- og Ungdomsoplevelser, hvad enten disse nu fremstilles som Virkelighed eller som Legende.

Udfra hele denne Betragtning, som maaske vil forekomme lidt for rigoristisk, har jeg valgt at begynde min Fremstilling med den sidste Del af min store Rejse 1891—93; som nedenfor bemærket har jeg i min Bog »Skiftende Horisonter« af 1894 afsluttet Skildringen med Ankomsten til Konstantinopel. For alt, hvad der ligger forud det der nævnte Aarstal 1891, kan jeg nøjes med at henvise til, hvad der staar om mig i enhver biografisk Haandbog. Jeg har i den Bog, der blev udgivet ved Metro-politanskolens Hundreedaarsjubiléum i 1916, haft Lejlighed til at offentliggøre nogle Minder fra min Skoletid med Skildringer og Karakteristiker af hin Periodes Lærere. Paa et saadant Sted hører den Slags Ting hjemme, fordi en Bog af den Art hovedsageligt henvender sig til Skole-kammerater med særlige Forudsætninger og særlige Interesser. Men for det øvrige Publikum maa det være ret ligegyldigt at faa at vide, om jeg og mine Kammerater syntes bedre om visse Lærere end om andre. Og ved her at komme ind paa den Slags vilde jeg ogsaa handle mod mit eget Princip, ikke overfor et almindeligt Publikum at omtale Landsmænd.

Udfra den samme Betragtning, at det ikke er min egen Person, men mine Oplevelser og Iagttagelser, der kan have Interesse, har jeg ogsaa, saa vidt muligt, forbigaaet alt, hvad der angaar mit eget private Liv. Hvilke Skuffelser der kan have mødt mig i dette, hvilke Kvinder jeg har haft Lejlighed til at forelske mig i, eller hvorledes jeg er kommet ud af det med min Kone, det er altsammen noget, som er af den aller-

største Interesse for mig selv, men jeg maatte have en Mening om mig selv som en lyrisk Digter eller en Tenorsanger for at tro, at al den Slags ogsaa kan have Interesse for andre. Mit Livs Begivenheder tages med, for saa vidt de frembyder noget mærkeligt i sig selv, eller for at de kan danne den Traad, hvorved de enkelte Scener knyttes sammen. Denne Bog bliver da Erindringer af mig, men hovedsageligt *om* andre. Og hvem alle disse andre er, og hvad de har sagt og ladet mig forstaa, er det, som skulde give denne Bog dens væsentligste Værdi.

J. Ø.

KAPITEL I.

1893-1900.

PAA VEJEN HJEM

Den 17. September 1891 disputerede jeg for Doktorgraden paa Københavns Universitet; jeg var den Gang lige fyldt 24 Aar. Det var i hin Vankundighedens lykkelige Tid, da en Doktordisputats ikke betragtedes som noget, der kunde have Krav paa det almindelige Publikums Opmærksomhed, og derfor affærdigedes den i Bladene med nogle faa Linjer med Opponenternes Navne og Afhandlingens Titel. Senere fik behændige Journalister de akademiske Disputatser gjort til spændende Hænkampe, som fordrede udførlige Beskrivelser af, hvorledes hver af Parterne kunde staa sig, og hvilke Behageligheder der ved denne Lejlighed var bleven udvekslede; som man ved, har denne Udvikling ført til, at der fra nogle Universitetslæreres Side er bleven stillet Krav om fuldstændigt at afskaffe den mundtlige Handling ved Doktordisputatser. Det forekommer mig, at dette er noget i Retning af at helbrede en Sygdom ved at slaa Patientten ihjel, og den Ulykke, der kan komme af, at en mindre velbevandret Referent giver et fejltagtigt Billede af, hvad der virkelig foregik, eller af, at en slagfærdig Opponent fristes til at lade Talegaverne glimre for næste Morgens Avislæsere, — denne Ulykke synes mig mindre betydelig end de Fordele, der er ved, at det almindelige Publikum holdes underrettet om, hvad der foregaar paa Universitetet, og — gennem de lidt farvede Avisreferater, hvilket dog altid er bedre, end om disse var ganske farveløse — gøres interesseret i dette.

Men, som sagt, den Gang gik det mere stilfærdigt til. Min Disputats, hvis Æmne var »Studier over 1001 Nat«, blev en af de mest kortfattede, der længe har været, hvilket jeg maaske har Lov til at opfatte som Tegn paa, at Arbejdet ikke var helt daarligt. Bogen er senere bleven oversat til russisk og til tysk; det sidste endda saa sent som i 1925.

Dagen efter Disputatsen rejste jeg fra Kjøbenhavn med en af det Forenede Dampskibsselskabs Baade til Istanbul, som den Gang endnu hed Konstantinopel, og derfra videre til Ægypten.

Jeg har altid betragtet det som en Lykke, at jeg kom saa tidligt ud i Verden. Jeg maa tilstaa, at jeg nu bagefter kan indse, at det havde været heldigere, om mine Kundskaber paa forskellige Omraader havde været noget grundigere, men disse Mangler var der Mulighed for hurtigere at faa rettet netop gennem Ungdommens Friskhed og Modtagelighed og ved en vidtrækkende Arbejdsevne, der først og fremmest hvilede paa et godt Helbred. Ved den Maade, hvorpaa jeg kom til at rejse, med faa Pengemidler og med den Opgave at lære Livet i By og paa Land grundigt at kende, var der ofte nok Lejlighed til det, som paa engelsk hedder »roughing it«; det kunde ikke nytte noget at komme med store Krav til Komfort og den Slags; det gjaldt ofte nok om hverken at være ømskindet eller frygtsom.

Og — hvad der er det vigtigste af alt — der blev, ved at komme ud i den store Verden allerede paa det angivne Tidspunkt, Lejlighed til at lære den muhammedanske Verden at kende, medens den endnu havde sit fuldstændigt middelalderlige Udseende; de, der nu stævner ud, maa adskilligt længere bort for at lære dette at kende, end det den Gang var nødvendigt.

Dette Forhold hænger nøje sammen med hele den historiske Udvikling. Islams Fremstød i det syvende og ottende Aarhundrede og dens derpaa grundede Overtagelse af den hellenistiske Kultur førte til en helt ny og rig Kulturepoke, der naaede sit Højdepunkt i Spanien i det tolvte og trettende Aarhundrede; men samtidigt med at Europa under Renæssancen søgte tilbage til de klassiske Kilder, gik den muhammedanske Verden i Staa; der tænktes ingen nye Tanker, og saa længe som Menneskene skal adskille sig fra Husmandskøerne, hvis Standpunkt de ganske vist nu og da synes at stræbe tilbage imod, er det dog alene dette, som det kommer an paa, at tænke nye Tanker for at gøre Verden stærkere og bedre.

Det osmanniske Riges hastige Opvækst blev Islams andet store Fremstød mod Europa, men dette blev kun af kort Varighed. Og Tyrkernes fortsatte militære og politiske Tilbagegang fra Slutningen af det sekstende Aarhundrede gav Europas forskellige Stormagter Anledning til at spekulere i dette Fallitbøs Opgørelse; den ofte krænkende Paagaahen, som denne Politik gav sig Udtryk i, blev for Islam kun Anledning til en vrissende og afvisende Holdning: Ja, I vantro Hunde kan nok klare Jer i denne Verden med Jeres Kanoner og Jeres Teknik, men vent bare til

Dommedag! saa faar Piben en helt anden Lyd, naar I med al Jeres verdslige Herlighed fra hin Bro, hvis Bredde er som en Knivsegs, styrter ned i Helvedes Afgrund, medens Vi Troende, støttet af Englene, vandrer over Broen ind i Paradiset med dets kølige Kilder og dets Hurier med de straalende Øjne! Det var den gamle Historie, som her gentog sig: naar det gaar daarligt i denne Verden, aabner Religionen Mulighed for at trække en anselig Veksel, der først skal indfries efter Døden.

Saa kom, i det nittende Aarhundredes anden Halvdel, den Periode, baade i Tyrkiet og andet Steds, da der, under Paavirkning fra Europa, hævede sig Stemmer for, at det dog næppe var helt paalideligt at vente indtil Dommedag med at opnaa denne politiske Oprejsning; det vilde være sikrere at søge at skaffe sig den selv endnu i denne Verden; det var ikke mindst de Orientalere, som havde gaaet i Skole i det af Voltaires Aand bestandigt gennemsyrede Frankrig, der dristede sig til at formulere dette Krav. Og Midlet til at skaffe denne Oprejsning skulde hentes netop hos de kristne Fjender. Men til at begynde med blev det Meste en Stræben efter det Ydre; ligesom en afrikansk Negerfyrste tror at blive ligesaa fin som en hvid Mand ved at tage en høj Hat og en stiv Flip paa, troede man her, at naar man fik Aviser og Parlater og Statsforfatninger med Ministeransvarlighed og det Hele, saa skulde man med et Slag blive ligesaa fremskreden som i Europa. Naa, denne Forveksling af Rammen og dens Indhold er Orientalere ikke de Eneste, der har gjort sig skyldige i.

Det var først Verdenskrigen, eller rettere Verdenskrigens Følger, der bragte den afgørende Ændring i alt dette. Det vil endnu erindres, hvorledes Tyskerne i fuldt Alvor troede, at de skulde faa hele den muhammedanske Verden til Forbundsfæller; den daværende tyrkiske Regering, som var Tysklands lydige Slaver, lod den ellefte November 1914 den muhammedanske Gejstligheds Overhoved forkynde den »Fetwa«, den religiøse Erklæring, som gjorde »den hellige Krig«, det vilde her sige Kamp for Tyrkiet og dette Riges Forbundsfæller, til enhver rettroende Muhammedaners Pligt. Men denne Erklæring blev en dundrende Fiasko; Muhammedanerne trindt om i Verden, der var engelske, franske eller russiske Undersaatte, var ikke nær saa naive, som de endnu mere naive Tyskere havde formodet; de forstod saare vel, at denne hellige Krig var, for at bruge en hollandsk Forskers Udtryk, »made in Germany«, arrangeret udelukkende for at tjene tyske Interesser, og de gik gladelig i Kamp mod Tyskland og dets Forbundsfæller, selv om en af disse, den tyrkiske Sultan, aldrig saa meget var Kalif, de Troendes Behersker.

Det var først efter Verdenskrigens Afslutning, at Orienten vaagnede

af sin aarhundredlange Døs og begyndte at gaa fra Middelalderen over til Nutiden. Her var navnlig to Aarsager medvirkende: den ene var den hurtigt opstaaede Erkendelse af, at — uanset Enderesultatet — det var det samlede Europa, der havde tabt denne Krig; overfor den omgivende Verden stod de europæiske Magter nu mindre stærkt end før den langvarige indbyrdes Sønderlidning. Og dermed vaagnede et nyt Haab hos dem, der nu saa længe havde maattet vige og ladet sig undertrykke.

Og dette Haab bestyrkedes ved det, som blev den anden vigtige Aarsag til den orientalske Renæssance, nemlig den amerikanske Præsidents Forkyndelse om Folkeslagenes Selvbestemmelsesret; det blev det nye politiske Evangelium, Løftestangen for en nylig paabegyndt, endnu langtfra tilendebragt Bevægelse over store Dele af den gamle Verden. Den lidet vidtskuende, forhenværende Professor, Woodrow Wilson havde med sine berømte fjorten Punkter ment noget ganske andet —, det er jo noget, der ikke saa sjældent hænder ogsaa Professorer — men det forjættende Budskab, som han havde tænkt rettet til Czecher, Polakker, Finner osv., det tog nu alle Østerlands vrimlende Folkeslag til Indtægt for sig: Vi behøver ikke længere at lade os kommandere af de Hvide; det har den store, amerikanske Shejk selv sagt. Og den Emancipation, der nu tog sin Begyndelse, støttedes af den tilfældige Omstændighed, at den orientalske Verden samtidigt frembragte en hel Række af betydelige, om end indbyrdes højst forskelligartede Begavelser, som blev Frigørelsens Foregangsmænd, Gandhi for Indiens Vedkommende, Riza Shah af Iran, det Land, der tidligere hed Persien, Mustafa Kemal Pasha (nu kaldet Kemal Atatürk) i den nye tyrkiske Republik, og Abdul-Aziz ibn Saûd i Arabien.

Og medens de orientalske Folkeslag og navnlig de orientalske Religioners Talsmænd, med Islams i Spidsen, hidtil havde stillet sig ret afvisende overfor den europæiske Tekniks Frembringelser, som ivrige europæiske Forretningsmænd søgte at skaffe Indpas, tog man nu, med den nyskabte Mentalitet, ivrigt mod disse. Der er navnlig to Ting, som er i god Gang med at omskabe hele Orienten; det er Automobilen og Radioen. Medens Opførelse af en Jærnbane som Regel er en meget omstændelig Sag, baade økonomisk og politisk, trænger Benzinvoغن med forbavsende Hurtighed ind overalt. Den sekshjulede Lastvogn, bygget til at transportere tre Tons tre Hundrede til tre Hundrede og halvtreds Kilometer om Dagen, kan praktisk talt komme frem alle Steder; naar Stigningerne er altfor store, maa man naturligvis køre udenom, men under alle Omstændigheder kan dette Køretøj føre en knusende Konkurrence med Lastkamelen, der gik højst tredive Kilometer om Dagen

med firehundrede Kilo paa Ryggen. Dette var i og for sig en smuk Præstation, men hvad kan det nytte altsammen mod den frankiske Trolddomsvogn? De stakkels Beduiner i den syriske Ørken og i visse Dele af Centralarabien, der væsenligt levede af at opdrætte Kameler for at sælge dem til Fragtmændene i Byerne eller selv drive Karavanetrafik — de trues nu af en økonomisk Katastrofe ved dette europæiske Djævelskab, men det er jo en af den tekniske Udviklings sædvanlige Velsigelser at gøre saa og saa mange Mennesker brødløse, indtil den nødvendige Tilpasning til de nye Forhold har fundet Sted, — og den varer det ofte uhyggeligt længe med.

Denne Udvikling har medført en forbausende Ændring i Begreberne om Tid og Afstand; hvor man før regnede med Dagsrejser, behøver man nu kun at tælle i Timer. Men i endnu langt højere Grad forestaar der en Omformning for hele den orientalske Verden i Kraft af Radiofoniens Sejrsang. Den lille Kasse, hvorfra der kun behøves nogle faa Meter udspændt Staaltraad for at bringe Budskab fra Steder, som ligger Hundreder af Kilometer borte, oven i Købet med den Talendes egen Røst — Allah alene maa vide, hvordan sligt overhovedet kan gaa till —, den er i Færd med at skabe det, som den orientalske Verden hidtil for det meste har savnet, en offentlig Mening. Jeg har en Gang betegnet Radioen som Analfabeterens Avis, en Udtalelse, som forøvrigt blev urigtigt opfattet fra forskellig Side; jeg mente dermed, at Radioens kulturhistoriske Betydning ikke mindst ligger deri, at dens Meddelelser, i Kraft af deres Mundtlighed, er tilgængelige ogsaa for dem, der hverken kan læse eller skrive. For Østens vrimlende Millioner, hvoraf kun en ringe Procentdel kender et eneste Bogstav, er netop Højttalerens Meddelelser den let tilgængelige Erstatning for Europæerens Avis. Den politiske Opdragelse og kulturelle Udvikling, som Radiofonien har aabnet de orientalske Folk Adgang til, er endnu kun i sin Begyndelse, men det kan ses allerede nu, at Resultaterne vil blive overmaade vidtrækkende. Det er vel muligt, at disse ikke alle vil blive fordelagtige eller behagelige for Europas Nationer, men i saa Fald bliver det ikke første Gang, at Teknikens Dyrkere ikke har været klar paa Konsekvenserne af deres egen Virksomhed.

— Alt dette har bevirket, at Orienten i langt højere Grad end den øvrige Del af Verden i Øjeblikket er i Smeltediglen; det gamle Østergland, som var den rene Middelalder, er paa en Række afgørende Punkter ved at forsvinde for aldrig at komme igen. Jeg har haft det Held, ved at komme tidligt ud, at lære den orientalske Verden at kende i dens gamle Skikkelse, og senere derefter ogsaa i dens nye. Det kan jo ikke

nægtes, at der ved denne Overgang fra Middelalderen, undertiden endog lige fra Oldtiden, til den moderne, teknisk bestemte Tidsalder gaar adskillige Skønhedsmomenter i Løbet; et Pumpeværk med en Petroleumsmotor er for enhver, der ikke ligefrem har faaet Funkis paa Hjærnen, nu en Gang ikke saa tiltalende, hverken for Øjet eller de øvrige Sanser, som en gammeldags, med Dyre- eller Menneskekraft dreven Øsebrønd, men det er jo den Slags Ofre, som den tekniske Udvikling ubønhørligt kræver. Og de fleste Mennesker bevæger sig endnu i den Misforstaaelse, at naar det bliver lettere, det vil sige forbunden med mindre Ulejlighed, at leve Livet, bliver dette dermed ogsaa behageligere.

Jeg har i de indledende Bemærkninger gjort Rede for, hvorfor jeg har foretrukket at begynde disse Erindringer fra et forholdsvis fremrykket Tidspunkt. Da jeg den 18. September 1891 havde forladt Kjøbenhavn, kom jeg til at tilbringe omtrent to Aar i Ægypten, Syrien og den syriske Ørken, indtil jeg i Sommeren 1893 vendte hjem herfra til Hest via Damaskus og Konstantinopel til Kjøbenhavn. Dette Ridt gav Anledning til megen Omtale og bragte mig for første Gang — jeg var den Gang 26 Aar — i Berøring med den store Offentlighed. Man har ofte spurgt mig, hvorledes jeg faldt paa den Idee; Sagen var i sig selv ganske simpel. Jeg var fra ganske ung en passioneret Rytter, og allerede som en fattig Student spenderede jeg mine faa Spareskillinger paa Rideundervisning. Jeg red i Christiansborg Slots Ridehus hos gamle Overberider Lørup, der ikke blot var en fortræffelig og interesseret Ride lærer — det vil sige, for de Elever, som han kunde se havde Anlæg for at lære noget; de andre negligerede han — men tillige en klog Mand; han havde, som det en Gang blev sagt om ham, Forstand baade paa Mennesker, Heste og Kvinder.

Hvad jeg her havde nemmet — altsaa angaaende Heste og Ridning —, fik jeg god Brug for paa min vidtstrakte Rejse. Efter at jeg havde lært en væsenlig Del af de arabisk talende Egne af den muhammedanske Verden at kende, vilde jeg ogsaa gjerne besøge Lilleasien, ikke mindst for at skaffe mig nogen Øvelse i at tale tyrkisk. Den Gang var den lilleasiatiske Bane fra Hovedstaden kun naaet frem til Eskishehir, og naar jeg skulde rejse til Hest, vilde det være billigere for mig at have min egen Hest; der vilde paa denne Maade tillige blive Lejlighed til at opfylde et fra min tidligste Ungdom næret Ønske, at foretage en lang, sammenhængende Tur paa Hesteryg, helst gennem lidt eventyrlige Egne; jeg vil ikke gøre mig hverken bedre eller værre, end jeg er, men jeg har altid haft Forkærlighed for at færdes lidt udenfor den slagne Vej —

baade i bogstavelig og overført Betydning. Under mit Ophold i den syriske Ørken fik jeg Lejlighed til at erhverve en Hingst af en af de nordarabiske Fuldblods racer; Beduinerne har nøje Rede paa deres Hestes Afstamning, og som Regel følger med hvert Ejerskifte af en Fuldblodshingst et lille Dokument, der giver Oplysning herom. Denne Døbeseddel bæres af Dyret i et lille trekantet Læderhylster i en Rem om Halsen; desværre gik det for min Hest udstedte Afstammingsbevis tabt paa Rejsen gennem Lilleasien. Naar jeg købte en Hingst og ikke en Hoppe — Vallaker gives ikke — var det af den gode Grund, at Beduinerne for Afkommets Skyld holder Hopperne i langt højere Priser; jeg havde Lejlighed til at se Kusinen til min Hingst, og skønt den i sig selv ikke frembød større Fordele som Ridedyr end Hingsten, blev der for den forlangt seksten Tusind Francs, medens jeg erhvervede min Hingst for et Tusind. Foruden af Hensyn til Afkommet er Hopperne ogsaa i højere Pris, fordi de er bedre anvendelige til den arabiske Krigsførelse; Beduineres Krigstog foregaar som oftest som natlige Overfald paa den fjendtlige Lejr, hvor det gælder om at komme Fjenden ind paa Livet saa stilfærdigt og ubemærket som muligt, og der frembyder Hopperne den Fordel, at de ikke vrinsker. De arabiske Hingste har som Regel et mere fredsommeligt og roligt Temperament end europæiske. Til dagligt gaar de frit omkring paa Steppen i Lejrens Nærhed, og naar man har Brug for dem, gaar man ud og kalder paa dem. Det er hændt mig mere end en Gang, naar jeg overnattede i et Beduintelt og vi som sædvanligt laa paa Jorden og sov, at det blev Regnvej, og Hestene kom da ind for at søge Ly under Teltdugen. Der kunde saa en tre, fire Hingste staa fredeligt Side om Side, medens vi laa og sov under dem; sligt Natteleje vilde næppe blive helt hyggeligt, naar Talen var om europæiske Hingste. Min egen graa Araber var meget fredsommeligt anlagt, og vi kom udmærket ud af det med hinanden.

Det er overhovedet karakteristisk for den arabiske Hesterace, at det ikke mindst er dens Karakteregenskaber, man lærer at sætte Pris paa. Hvad det legemlige angaar, er den for lille til at virke anselig, hvad der er en naturlig Følge af den ofte mangelfulde Ernæring, og den gør heller ikke noget egentligt smukt Indtryk med det som Regel for store Hoved og den stærkt udviklede Underhals; tillige er den arabiske Hest ofte, hvad man kalder for kohaset, idet den nederste Del af Bagbenene staar for tæt sammen. Men den er fodsikker og udholdende, og den kan blive en udmærket Kammerat, der følger sin Rytter, hvor han vil. Siden vi taler om Hestepsykologi, kan jeg meddele et i saa Henseende oplysende Træk. Ved Overfarten over Bosphorus kom vi over i en stor, fuldstændigt

tillukket Færge med Indgang og Udgang i begge Ender, saa det var først, da vi skulde fra Warnemünde til Gjedser, at min Araberhingst fik Lejlighed til at lære Havet at kende. I 1893 var der paa denne Rute endnu ingen Dampfærger, men Trafiken besørgedes af de gammeldags Dampskibe. Det blæste den Dag temmelig stærkt med paalands Vind, og for at undgaa at faa Skibssiden skrabet af Bolværket, var Damperen lagt et lille Stykke ud, vel halvanden Meter, saa at man kunde se det oprørte Vand mellem Skibssiden og Kajen. Men da Mandskabet her vilde trække min Hest ombord over Landgangsbroen, vægrede den sig paa det bestemteste; det brusende og larmende Vand skræmmede dette Ørkendyr, som hidtil i hele sit Liv kun havde set stille Floder og smaa Damme; den rejste sig paa Bagbenene og fægtede vildt i Luften med Forbenene, hvilket var tilstrækkeligt til at faa Matroserne til at opgive yderligere Tilmærkelser; overfor Dyr er Sømænd ikke sjældent lidet modige. Jeg vidste da efter flere forgæves gentagne Forsøg intet bedre end at sætte mig op og ride Dyret ud over Landgangsbroen, og nu gik det ganske glat uden den ringeste Modstand; Hesten har tænkt som saa: Naar han kan indlade sig paa dette underlige noget, saa kan jeg ogsåa ham er jeg vant til at følge.

Med dette Dyr var jeg paa to og fyrretyve Dage redet fra Damaskus til Istanbul, og det havde oprindeligt været min Plan at sælge Hesten her, efter at jeg paa en praktisk og billig Maade var kommen gennem Lilleasien, og saa rejse hjem gennem Europa med Toget. Men da vi var naaet den daværende tyrkiske Hovedstad, var min Araberhingst og jeg bleven saa gode Venner, at jeg ikke kunde faa mig selv til at skille mig ved den, og jeg besluttede da at ride den hjem til Kjøbenhavn; Turen hertil fra Istanbul kom til at tage nøjagtigt tredsindstyve Dage.

Og jeg kom ikke til at fortryde denne Rejse. Adskillige Gange har jeg haft Lejlighed til at fare direkte fra Kjøbenhavn til Istanbul pr. Jærnbane, men hvad lærer man af en saadan Iltogstur? Ved at færdes til Hest blev der ganske anderledes Lejlighed til at lære Lande og Befolkninger at kende, navnlig i de vidunderlige Balkanegne, som netop den Gang var ved at vikle sig ud af Middelalderens Svøb. De politiske Begivenheder paa Balkanhalvøen har jo Gang paa Gang dannet Midtpunktet i de europæiske Forviklinger, og de paa hin Ridetur gjorde Erfaringer og Iagttagelser har ofte nok for mig været Forudsætningen for en bedre og klarere Forstaaelse af det, der foregik.

Der er for Balkanlandene, navnlig som de var den Gang, aldrig givet nogen mere rammende Betegnelse end det af den østrigske Forfatter Karl Franzos skabte Navn: Halvasien. Her var noget af hver af de to

Verdensdele, hvilket i Reglen forøvrigt var bedst at iagttage, naar man kom ned under Overfladen, og det var der netop ved lagttagelser ude rundt omkring i Landsbyerne god Lejlighed til; den Gang var der endnu adskilligt mere af det asiatiske end af det europæiske.

I min Bog »Skiftende Horisonter« (1894) har jeg givet en Fremstilling af Livet i den syriske Ørken og af mine Oplevelser paa Turen gennem Lilleasien. Det faldt naturligt ikke at forfølge Skildringen længere end til Ankomsten til den tyrkiske Hovedstad. Jeg skal heller ikke her fortsætte denne Skildring, navnlig ikke nu efter saa mange Aars Forløb, hvor saa meget er helt anderledes end den Gang; dog kan jeg ikke afholde mig fra at benytte Lejligheden til at dvæle ved et Par enkelte Oplevelser blandt det, der hændte mig efter at have afsluttet mit Rastophold i den Vidunderby, som den Gang hed Konstantinopel.

Danmark havde den Gang paa denne Plads ikke nogen egen diplomatisk Repræsentation; de danske Interesser varetoges den Gang og endnu langt senere af det svenske Gesandtskab; Posten som svensk-norsk Gesandt blev i Sommeren 1893 beklædt af *Grev Stenbock*, en stilig gammel Herre, der havde meget at fortælle fra sin diplomatiske Fortid. Han havde blandt andet været en af de faa fremmede Diplomater, som ved Paris' Belejring i 1870 ikke havde faaet Lejlighed til eller ikke havde villet forlade Byen, medens dette endnu var muligt. Grev Stenbock fortalte med meget Lune om det mærkelige Liv, der kom til at udfolde sig i den indesluttede Millionby; hvad Ernæringsvanskelighederne angik, havde de for de fremmede Diplomater, som holdt godt sammen og som for de Yngres Vedkommende spiste i Diplomatkлубben, slet ikke været saa følelige. Vin og Krydderier af alle Slags forefandtes i tilstrækkelig Mængde, og ved Hjælp heraf blev det muligt for Klubbens Mesterkok at forvandle Kødet baade af Rotter og af Elefanter — som bekendt gik det meste af den zoologiske Haves Indhold i Løbet — til al Slags vel-smagende Ragout og Vol-au-vent; det er jo netop det karakteristiske ved det franske Køkken, at det ofte er meget vanskeligt at afgøre, hvad dets Herligheder i Grunden er lavet af; derfor kan de smaa parisiske Restauranter holde billige Priser.

Da jeg skulde forlade Konstantinopel, blev jeg gjort opmærksom paa, at der var udstedt Forbud mod at udføre Heste fra Tyrkiet; dette Forbud var et Led af visse Mobiliseringsforberedelser, som havde deres Rod i en politisk Spænding overfor en eller anden Nabo, saaledes som det den Gang saa ofte var Tilfældet; den gamle Sultan Abdul-Hamid II var meget bange for Krig, men denne Mester i diplomatisk Bluff havde ikke noget imod at lade, som om han var rede dertil. Forbudet havde som

Følge deraf en ret midlertidig Karakter, men nu var det der altsaa, netop som jeg skulde af Sted, og jeg maatte derfor søge at opnaa en speciel Tilladelse.

Det mente Grev Stenbock, hvem jeg henvendte mig til, at der absolut ikke vilde være nogen Vanskelighed ved, og vi begav os sammen til Hovedstadens Politimester som den Myndighed, der formentlig bedst kunde klare saadan en Bagatel. Vi blev modtagne med al den Høflighed, som tyrkiske Embedsmænd næsten altid udviser, men Politimesteren erklærede, at i et Spørgsmaal af saa principiel Karakter som dette, turde han ikke paatage sig Afgørelsen, da det jo egentlig var noget, der sorterede under de militære Myndigheder, men maaske hans egen høje Foresatte, Indenrigsministeren, kunde klare Sagen. Vel, saa kørte vi til Hans Ekscellence Indenrigsministeren — i de Tider blev der holdt strengt paa Titlerne —, og der fik vi en om muligt endnu mere affabel Modtagelse, men det faktiske Resultat blev det samme: »De forstaar, mine Herrer,« sagde Ministeren, »en Afvigelse, selv om den er nok saa ringe, fra et Forbud af denne Karakter er en overmaade betænkelig Sag; lukker vi først op for Undtagelser, vil alle strømme til og forlange samme Ret. Men det kunde jo tænkes, at Hans Højhed Storveziren vilde stille sig imødekommende, hvis De vil henvende Dem til ham.«

Det er jo det sædvanlige i en despotisk regeret Stat, at ingen Embedsmand tør tage et Ansvar, men altid søger at skyde dette over paa en højere Instans. Havde vi fra Begyndelsen vidst, at Sagen vilde blive taget saa højtideligt, vilde det rigtige have været straks at rette en Henvendelse til Sultanens Kabinet; thi i gamle Sultan Abdul-Hamid II's Tid var det der, at alle Bestemmelser blev trufne, de mindste som de største; om tre Armékorps skulde mobiliseres eller en Departementchef skulde have en ekstra Ferie, altsammen skulde det til Sultanens personlige Afgørelse, og da han naturligvis ikke selv kunde overkomme det altsammen blev hans Kabinetssekretærer de vigtigste Faktorer i Regeringsmaskineriet, langt mægtigere end nogen af Ministrene; disses Virksomhed kom kun til at bestaa i at ekspedere de Sager, der indsendtes fra Kabinettet. Den utroligt flittige Sultan Abdul-Hamid havde flere Kabinetssekretærer; den betydeligste af disse var *Izzet Pasha* — den Gang endnu kun *Izzet Bey* — en Araber fra Syrien, lige saa arbejdsivrig og lige saa hensynsløs som Sultanen selv; gentagne Gange blev han afskediget — thi den gamle Sultan var ikke helt let at arbejde sammen med, og *Izzets* Iver for at sørge for sig selv kom somme Tider lovligt stærkt frem. Men hver Gang blev han hentet tilbage igen; Sultanen kunde dog ikke undvære denne kvikke og for Udveje aldrig forlegne Medarbejder.

Mange Aar senere, i 1930, havde jeg i Cairo Lejlighed til at lære Izzet Pasha personligt at kende; ved Abdul-Hamids Afsættelse i 1909 havde den snilde Syrer i Tide sørget for at bringe baade sin Person og sine sammenskrabede Rigdomme i Sikkerhed i Ægypten. Da jeg besøgte ham i hans pragtfuldt udstyrede Villa i Heliopolis, den mærkværdige, helt moderne Forstad til Cairo, der er anbragt midt ude i Ørkenens gule Sand, udtalte han sig med stor Bitterhed om Ungtyrkerne, som havde gjort Ende paa hans Magt. Tyrkiets Skæbne under Verdenskrigen gjorde jo hans Udtalelser berettigede; thi hvis Abdul-Hamid havde faaet Lov til at vedblive med at regere, vilde Tyrkiet aldrig være gaaet med i Verdenskrigen, ja, denne vilde maaske slet ikke endnu være kommen til Udbrud i 1914; thi dens politiske Forudsætning, Balkankrigen 1912—13, skulde den gamle diplomatiske Mester nok have vidst at forhindre.

Men lad mig vende tilbage til Konstantinopel og til 1893. Ved vor Henvendelse til Indenrigsministeren var vi kommen ind paa det gale Spor, men nu var der ikke andet for end at fortsætte ad den anviste Vej. Altsaa kørte vi til Storveziren; jeg husker ikke mere hans Navn; den Gang havde Ministrene i Tyrkiet som sagt ikke meget at skulle have sagt; saa Opmærksomheden heftede sig ikke meget ved deres Personer. Hans Højhed var meget kort for Hovedet: »Der er aldeles ingen Grund til, at D'Herrer kommer til mig med en saadan Bagatel; den Sag kan De med største Lethed faa ordnet med Politimesteren.«

Grev Stenbock manglede ikke humoristisk Sans, og vi kunde begge ikke andet end more os over denne Kredsgang, som i Ordets bogstaveligste Forstand var en *circulus vitiosus*. Efter at vi havde tygget lidt paa denne Besked fra Storveziren, sagde Gesandten: »Hør, ved De hvad, lad os hellere opgive alt dette; tag De af Sted og se at slippe over det paa en eller anden Maade, og hvis der bliver Vanskeligheder, kan De telegrafere fra Mustafa Pasha« — det var den daværende Grænsestation mellem Tyrkiet og Bulgarien. Jeg tænkte, at det hele kunde vel ordnes med en *Bakshish* til den paa Stedet kommanderende Gendarmeriunderofficer — efter to Aars Ophold i Orienten var det kun naturligt, at Tankerne gik i den Retning. Det kom dog til at gaa noget anderledes.

Hos den tyske Direktør for den tyrkiske Jernbanelinje Mustafa Pasha—Konstantinopel og Konstantinopel—Eskishehir, den Linje, som senere skulde vokse sig stor og blive til den meget omtalte Bagdadbane, havde jeg faaet en Anbefalingsskrivelse til Stationsforstanderen i Mustafa Pasha. Det var en gemytlig gammel Tysk-Schweizer med Ølmave, et mægtigt Skæg og nogle smaa, kloge Øjne. Da han havde hørt, hvad det drejede sig om, sagde han: »Den skal vi sagtens klare; kom nu her

og faa en Seidel« — takket være den Omstændighed, at det overordnede Administrationspersonale var tysk, var der udmærket Münchner-Øl paa alle Stationerne — »og bliv saa hos mig i Nat; saa skal jeg i Morgen vise Dem, hvorledes De skal bære Dem ad.«

Vi havde det hyggeligt sammen den Aften, og næste Morgen tidligt fulgte Stationsforstanderen mig et Stykke udenfor Landsbyen. I umiddelbar Nærhed af Jernbanelinjen gik Landevejen, men et Stykke længere henne parallelt med denne var der en Bæk, hvis Leje var skaaret dybt ned i Terrænet, men paa denne Aarstid var det ganske tørt; det er netop det stærke Vandstandsskifte fra den ene Aarstid til den anden, som bevirker, at Strømmen har saa stor Magt over Jordmassen. »Ser De,« sagde Stationsforstanderen, »rid De nu ned i dette Bækkeleje; der kan man slet ikke se Dem oppe fra Landevejene, selv om De er til Hest, og paa den Maade kan De komme udenom alle Posterne og lige ind i Bulgarien.«

Med den Besked drog jeg af og kom ogsaa, uden at blive set af nogen, ned i det udtørrede Bækkeleje. Men der var det ikke synderligt bekvemt at ride, fordi Bunden var meget ujævn og stenet, og jeg længtes efter at komme op paa den mageligere Landevej; den Afstand, som det drejede sig om at passere paa denne Maade var, om jeg husker ret, godt og vel tre Kilometer. Endelig tænkte jeg, at nu maatte jeg vel være i Bulgarien, og jeg lod da Hesten kravle op ad Bakkelejets Skraaning og red over Marken hen til Landevejen. Men i min Utaalmodighed havde jeg regnet forkert; der manglede endnu tre, fire Hundrede Meter hen til Grænsen. Langs med Vejen laa nogle smaa tyrkiske Blokhuse, og jeg kom netop ud et lille Stykke forbi det yderste. Øjeblikkeligt kom der en Soldat farende ud og raabte mig an, men der var naturligvis ikke Tid til at standse og give Forklaringer; jeg satte fuld Fart paa i Retning af den beskyttende Grænse. Vagtposten skød efter mig, endda to Gange, men jeg hørte ikke en Gang Lyden af Projektilet; jeg vidste, at med de tyrkiske Soldaters Skydefærdighed var det den Gang ikke stort bevendt, fordi der altid blev knebet stærkt med Ammunition til Skydeøvelser. Den gamle Sultan havde overhovedet ikke megen Tillid til militære Forberedelser; han mente, at hans egne diplomatiske Rævestreger, naar han med uovertruffen Behændighed spillede de europæiske Stormagter ud mod hverandre, var et langt sikrere Værn for det osmaniske Riges Integritet end den Hærmagt, som dette selv kunde stille paa Benene, og i denne Betragtning havde han utvivlsomt Ret. Desuden var han i sin næsten sindssyge Attentatfrygt nærmest bange for de fleste Regimenter i sin egen Hær; kun den albanesiske Livgarde havde

hans fulde Tillid. Risikoen ved at lade sig beskyde af Tyrker var derfor ikke særligt stor, men jeg vil indrømme, at den Afstand, hvori Eksperimentet blev anstillet, lige til at begynde med var lovligt kort.

I tusende Galop naaede jeg over Grænsen. I de Tider var Forholdet mellem tyrkiske og bulgariske Grænsegendarmer ikke af den Art, at der kunde blive Tale om nogen som helst Slags Samarbejde; tværtimod opfattede de bulgariske Gendarmer det som en herlig Spas, da jeg fortalte dem — de forstod allesammen tyrkisk —, hvorledes jeg havde listet mig udenom de tyrkiske Vagtposter. Fra den bulgariske Legation i Konstantinopel havde jeg ved Grev Stenbocks elskværdige Mellemkomst faaet et særligt Pas, der ogsaa gjaldt for min Hest, og jeg kunde da trøstigt tiltræde Rejsen gennem dette smukke og mærkelige Land.

Fra Bulgarien gik Turen til Serbien, som den Gang regeredes af den sidste Obrenovitch. Kun faa Maaneder før min Ankomst til Serbien havde han gennemført det Statskup, hvorved han nærmest gjorde sig enevældig, og endnu saa man overalt de i denne Anledning udstedte Proklamationer, som min Mangel paa Kendskab til serbisk desværre afskar mig fra at nyde godt af. Den Maade, hvorpaa Alexander Obrenovitch benyttede denne Magt, førte til, at han og hans Dronning ti Aar senere blev myrdede i Paladset i Belgrad, og da Indignationen over den Raahed, som ledsagede denne Gerning, havde sat sig, var de fleste, ikke mindst i Landet selv, enige om, at her var ikke sket andet, end hvad der skulde og maatte ske.

Paa den øvrige Del af mit Ridt gennem Europa fik jeg endnu en Gang Vanskeligheder ved at passere en Toldgrænse; det var Overgangen fra Serbien til Ungarn.

Den serbiske Hovedstad, Belgrad, laa den Gang ved selve Rigsgrænsen, paa den Trekant, der dannes af de sammenstødende Floder Donau og Sava. Der skyder sig her et lavt Forbjerg frem, som under ældre Tidens Krigsteknik egnede sig fortræffeligt til Befæstningsanlæg, og efter at Tyrkiet havde maattet opgive at hævde Erobringen af Ungarn, blev Belgrad i omtrent halvandet Hundrede Aar Hovedhjørnestenen for Tyrkernes sejge Forsvar mod Habsburgermonarkiets fortsatte Fremtrængen mod Sydøst, hvor Ægæerhavet med Salonikis Havn vinkede i det fjerne. Det var først, da det serbiske Folks egen Nationalitetsbevidsthed atter vaagnede ved Begyndelsen af det nittende Aarhundrede, at Belgrad, i Landets eget bløde Sprog kaldet Beograd, atter kom til at tilhøre det Folk, som havde mest Krav derpaa, Serberne selv.

Ved dette mit første Besøg i den serbiske Hovedstad var Byen endnu paa Overgangsstadiet mellem orientalsk Provinsby og europæisk Resi-

densstad. Men netop denne underlige Blanding mellem to helt forskellige Kulturtrin gav det daværende Belgrad en egen Charme, hvortil Belighedens Naturskønhed var en passende Ramme. Mellem Belgrad og det lige over liggende Semlin opretholdtes Forbindelsen dels ved en Jernbanebro — det var den, som Serberne selv sprængte i Luften ved Verdenskrigens Begyndelse i August 1914 — dels ved nogle smaa rappe Floddampere.

Noget af det første, jeg havde at gøre efter min Ankomst til Belgrad var at tage med en af disse Dampere over til Serbien for at faa ordnet Formaliteterne med det ungarske Toldvæsen for Passagen af min Hest over Grænsen, og jeg ventede, at dette skulde gaa ganske glat; ved Overgangen fra Bulgarien til Serbien havde der ingen Vanskeligheder været; jeg var der redet lige igennem. Betegnende for det Forhold, som den Gang herskede mellem de to nævnte Stater, og som desto værre vedblev at bestaa endnu længe efter, var det, at man for at undgaa en altfor direkte Berøring mellem de to Befolkninger havde anlagt et neutralt Bælte, et »no mans land«, med en Bredde paa et halvt Hundrede Meter. Her var der ingen Bebyggelse, og al Ting voksede ganske vildt. Jeg har aldrig set en saa tydelig Markering af en Grænse; men den var ganske vist noget kostbar; saa vidt jeg ved, eksisterer den heller ikke mere.

I Belgrad laa Forholdene jo ganske anderledes. Nu var jeg i det rigtige Europa — troede jeg da; og hvad jeg skulde have opklaret paa Toldkontoret i Semlin, mente jeg, blot var Spørgsmaalet om, hvorvidt min Hest skulde overføres i en Jernbanevogn med et af Togene over den store Bro, eller om jeg kunde faa den over paa en af Floddamperne. Men jeg havde glemmt at regne med Dobbeltmonarkiets gammeldags Bureaukratisme og Paragrafreglementer.

Dette var i Virkeligheden en af Habsburgerrigets værste Forbandelser, vel ogsaa en af de medvirkende Aarsager til, at det hele skulde og maatte gaa i Stykker, fordi Embedsstandens Virksomhed saa ofte kom til at gaa helt paa tværs af Befolkningens Ønsker og Fornødenheder. Den ulykkelige Nationalitetsblanding medførte ogsaa, at de Folk, der sad paa Kontorerne, ofte var fremmede for den Befolkning, i hvilken de virkede; de havde deres Reglementer at gaa efter, og ofte nok maatte man faa Indtrykket af, at disse Reglementer bevidst benyttedes til at drille Befolkningen med og lade den mærke, at Bureaukratiet var Landets egentlige Herrer; Tyskere og Magyarer udgjorde i hvert af Rigets to Dele de væsentligste Bestanddele af dette Bureaukrati, hvis Usmidighed jeg nu skulde faa en Prøve paa.

Jeg kom da over til Semlin, medens Hesten forblev i Belgrad, og paa Toldkontoret, hvis magyariske Personale talte det herlige Tysk, som kun Magyarer kan frembringe, forelagde jeg mit Ærinde; jeg sagde, hvem jeg var, hvor jeg kom fra og hvor jeg skulde hen, og jeg foreviste mit Pas, der var behørigt paategnet. Men det første Spørgsmaal, hvormed jeg derefter blev mødt, var, om jeg havde en Hjemstavnsattest fra det Sted, hvorfra Hesten kom; thi ellers kunde den ikke faa Lov til at passere. Jeg forklarede, at det kunde da umuligt være Meningen, at man vilde have, at jeg skulde ride tilbage til Arabien for at hente den ønskede Attest, og for at dokumentere Rigtigheden af, hvad jeg havde fortalt, halede jeg alle mine tyrkiske Papirer frem; i det gamle osmanniske Rige krævedes der et særligt Pas for hvert Guvernement, saa jeg havde efterhaanden faaet en anselig Dokumentsamling. Men disse tyrkiske Papirer kunde de magyariske Herrer jo ikke læse, saa dermed var jeg lige nær. Da Kravet om en Hjemstavnsattest for Heste, der skulde indføres til Ungarn, jo maatte opfattes som en veterinær-hygiejnisk Foranstaltning, hvorved man kunde skaffe sig Sikkerhed for, at Dyrene ikke kom fra smittefarlige Egne, tilbød jeg at lade en Dyrslæge underkaste min Hest en særlig Undersøgelse, saa at han kunde attestere, at den ikke fejlede noget; en Hest, der i Løbet af et Par Maaneder var kommet gennem det meste af den syriske Ørken samt hele Syrien og Lilleasien og desuden hele Strækningen fra Konstantinopel til Belgrad, skulde ellers synes i sig selv at medbringe tilstrækkelig Sikkerhed for at være i sund og fejlfri Tilstand. Men alt prellede af paa denne Tolder, som i Sandhed ogsaa syntes mig at være en Synder mod al sund Fornuft: »Naar De ikke har de Papirer, som udkræves for at faa Deres Hest indført, saa kan De heller ikke faa den indført; det skulde ikke synes at være vanskeligt at forstaa.« Og dermed var den Samtale ikke længer.

Der var da ikke andet at gøre end at tage tilbage til Belgrad, hvorfra jeg sendte et Telegram til det danske Generalkonsulat i Wien — det beklædtes den Gang af en Hr. Tutein — med en kort Fremstilling af Sagen og med Anmodning om at intervenere hos højere Myndigheder. Jeg husker, at jeg ikke tog mig de i Semlin optaarnede Vanskeligheder synderligt nær, skønt de ellers kunde se betænkelige nok ud; jeg var fra Orienten vant til saa mange Slags Omsvøb, som man altid endte med at rede sig ud fra paa den ene Maade eller paa den anden; desværre turde jeg jo ikke her, hvor jeg var ganske ukendt med Forholdene, anvende den i de Tider ellers aldrig svigtende orientalske Nøgle, som kunde lukke op overalt, den gode, gammeldags Bakshish; men hvad, saa kunde vel Generalkonsulatet klare Sagen. Og dermed gik jeg hen for at spise til Middag.

Min Optimisme viste sig ogsaa denne Gang at have været berettiget. Paa Hotellet traf jeg en serbisk Herre, hvem jeg under Maaltidet fortalte mine Oplevelser fra samme Formiddag i Semlin. Han hørte smilende til og sagde derefter, at det vilde være ham en Fornøjelse at hjælpe mig i denne Sag, hvis jeg den følgende Dag lidt efter Solnedgang vilde møde ham til Hest nede ved Bredden af Sava et lille Stykke udenfor Byen; paa et Kort over Staden, som Tjeneren fik hentet frem til os, betegnede han mig, hvor omtrent det skulde være. Det var der jo ikke meget at risikere ved, og jeg gik ind paa Forslaget. Den næste Dags Aften mødtes vi paa det aftalte Sted, som viste sig at være ret afsides; den serbiske Herre havde skaffet en Mand med en Baad til Veje, og efter at jeg med lidt Besvær havde faaet min Hest til at stolpre ud i Baaden — det er utroligt, hvad man kan faa en arabisk Hest til, naar den er fortrolig med sin Rytter — tog jeg en hjertelig Afsked med den tjenstvillige Serber og lod mig derpaa ro over til den anden Bred af Sava, hvor jeg blev sat i Land et godt Stykke udenfor Byen Semlin. Der var ikke et Menneske at se, og i en stor Bue red jeg udenom Byen, indtil jeg kom op paa Hovedlandevejen længere nord paa. Saa red jeg hele Natten, hvad jeg paa Grund af en usædvanlig stærk Hede ogsaa havde været nødt til paa et Stykke af Vejen gennem Serbien — noget, som for Resten kan stille ret store Fordringer til Ens Stedsans, da der paa denne Tid paa Døgnet som Regel ikke er nogen, hos hvem man kan spørge sig for. Om Morgen ankom jeg til en stor Landsby ved Navn Indija — paa denne Egn er alle Stednavne serbokratisk —, og derfra sendte jeg et Telegram til Generalkonsulatet i Wien med Tak og med Besked om, at man ikke behøvede at gøre sig yderligere Ulejlighed; nu var jeg jo i Salveten fjernt fra alle vrangvillige Grænsetoldmyndigheders urimelige Krav.

Det blev det sidste Eventyr paa det lange Ridt. Jeg maa maaske, da jeg lige berørte Kravet om Stedsans for at kunne gennemføre en saadan Tur, tilføje, ikke uden en vis Tilfredsstillelse, at jeg paa hele den lange Strækning fra Damaskus til Kjøbenhavn kun kom til at ride vild en eneste Gang, og det var endda helt oppe i Mecklenborg, hvor jeg et Sted i de evindelige mennesketomme Fyrreskove tog fejl og valgte den forkerte af to Veje; Fejltagelsen kom kun til at foranledige en Omvej paa en halv Snes Kilometer; men den ærgrede mig overordentligt.

Det var en naturlig Følge af den Maade, hvorpaa denne Rejse gennem Europa foregik, idet jeg overalt kun gjorde de kortest mulige Op- hold, at der ikke blev Tid eller Lejlighed til at gøre interessante Bekendtskaber. Man viste mig stor Venlighed, overalt hvor jeg kom frem;

i de smaa Købstæder, hvor jeg gjorde Holdt, var en fremmed, der kom ridende fra Arabien, naturligvis en kærkommen Gæst ved Hotellets Stambord; her var da endelig noget lidt udover det dagligdags. Tyskland var den Gang det gamle, kejsertro og i det daglige Liv gennemgaaende sympatiske Tyskland, hvor man holdt af Sang og Øl og festligt klingende Ord til Fædrelandets Forherligelse, men hvor Forstaaelsen af det farlige Spil, der var begyndt mellem Stormagterne, langt fra var trængt ud i Befolkningens brede Lag; det var nu tre Aar siden, at Kejseren havde skilt sig ved Bismarck, og det viste sig jo — syntes man da —, at alt gik meget godt ogsaa uden denne. I Byerne mærkede man nok her og der Söcialdemokratiets stadige Fremgang; men til daglig, og navnlig om Aftenen med Ølglaset i Haanden, var selv en rød Socialist ikke til at skelne fra enhver anden skikkelig Tysker. Og i hin Tid, som nu synes at ligge uendeligt fjernt, var Landet hyggeligt og fredeligt at færdes i, uden al den trættende Personkontrol, som nu er en af Følgerne af den udenrigspolitiske Usikkerhed. Man sagde, hvem man var, og saa var der ingen, der spurgte om mere.

STAVANGER

1894.

Den omfattende Omtale, som min Hjemkomst til Kjøbenhavn blev gjort til Genstand for, førte af sig selv til, at jeg hurtigt blev meget benyttet som Foredragsholder; det var jo længe forinden Radiofonien havde lagt de fleste Foredragsforeninger trindt om i Landet øde. Foruden en hel Række Byer i Danmark kom jeg ogsaa til at besøge Norge, og til et Ophold i Stavanger i Foraaret 1894 knytter sig Minderne om Møde med to lige interessante, men højst forskellige Personligheder; det var *Alexander Kielland* og *Lars Oftedal*.

Til Kielland havde jeg Introduktion fra Danmark. Han var den Gang Borgmester i Stavanger; efter at han havde opgivet sin litterære Virksomhed, faldt det ganske naturligt, at han udnyttede sin juridiske Uddannelse. Kielland viste sig overmaade forekommende; han lagde øjensynligt selv Vægt paa at frembringe Indtrykket af at være den fuldendte Kavalier; men der var samtidigt over ham noget forhenværende, noget ligesom en udslukt Vulkan; han lignede nærmest en pensioneret Bonvivant. Og man kunde heller ikke undgaa at lægge Mærke til, at han selv vidste dette, og at det pinte ham. Han talte gerne om europæisk Politik, men ikke om norsk Litteratur. Stavanger, som jo aldrig har været Skueplads for Verdensbegivenheder, var vistnok for ham det samme som

Skt. Helena for den Napoleon, som han — højst uventet efter mange Aars Tavshed — kom til at hellige den sidste Del af sin Forfattervirksomhed.

En Dag, da han forhørte sig om, hvorvidt jeg nu ogsaa havde faaet alt at se, hvad der var at se i Stavanger, spurgte han, om jeg ogsaa havde talt med Lars Oftedal. Nej, det havde jeg ikke. »Ja, men saa skulde De gaa hen og aflægge ham et Besøg.« — »Men jeg kender jo slet ikke Lars Oftedal, og jeg har ingen Vej til at komme i Forbindelse med ham; med mindre Borgmesteren selv vil give mig en Introduktion.« Da lo Kielland og sagde: »De behøver slet ikke nogen Introduktion; han ved jo meget godt, hvem De er; gaa De blot lige til ham; det vil kun glæde ham at modtage Deres Besøg.« Jeg kendte godt Kiellands antiklerikale Tænkemaade, men forstod alligevel ikke ret, hvorfor han var saa ivrig for, at jeg skulde se den berygtede Præst; bagefter begreb jeg, at det netop havde været denne Antiklerikalisme, der havde været Motivet.

For de danske Læsere, der har glemt det, eller maaske aldrig vidst det, skal jeg her indskyde, at Lars Oftedal i Firserne og lige i Begyndelsen af Halvfemserne var en meget kendt og meget indflydelsesrig Personlighed i Norge. Han var Præst ved Stavangers Hovedkirke, og hans ildfulde og myndige Veltalenhed havde samlet om ham en stor og levende Menighed. Tillige var han Stortingsmand, og som Leder af en folkelig, i sine Formaal lidt uklar Vækkelsesbevægelse havde han grundlagt et Blad i Stavanger, der havde faaet vid Udbredelse, og bygget et stort Forsamlingshus. Ved alt dette havde han lagt udmærkede administrative Evner for Dagen.

Men al denne Herlighed styrtede brat i Grus, da Oftedal en Søndag midt under Gudstjenesten i Stavanger Hovedkirke traadte frem i Kordøren og aflagde Bekendelse om, at han var en uværdig Synder, der havde staaet i Forhold til forskellige gifte Damer i Byen. Efter denne Skandale maatte Oftedal naturligvis nedlægge alle sine Hverv, men hans Virksomhedstrang lod sig ikke ret længe kue. Stortingsmand og Præst i Folkekirken kunde han ikke blive igen, men det varede ikke længe, før han fik stablet et nyt Dagblad paa Benene, og han fik ogsaa bygget nyt Forsamlingshus, hvor han kunde samle en privat Menighed. De, der sagde til ham, at det efter hin forargelige Skandale vel havde været mere sømmeligt for ham at holde sig i Ro, fik det Svar: »Nu har jeg bekendt mine Synder; nu er det jeres Tur til at bekende jeres.« Det var jo en Parade, som ikke var helt let at hugge igennem.

Jeg husker ikke ret, hvor lang Tid der var gaaet siden hin famøse

Syndsbekendelse, da jeg kom til Stavanger; men jeg erindrer, at det hele endnu var ganske frisk; jeg kendte naturligvis ogsaa selv hele Historien, længe før jeg kom til Byen. Det var altsaa denne faldne, nu genopstaaende Storhed, jeg skulde besøge, og mærkeligere Mand har jeg sjælden truffet.

Det viste sig, at Kielland havde haft Ret i, at der ikke var nogen Vanskelighed ved at faa ham i Tale; det syntes mig endog, at han var glad over Besøget af den fremmede Gæst, fordi selve dette kunde opfattes som Bevis for, at han trods alt endnu var blandt dem, man regnede med. Han modtog mig iført en utrolig snavset Nattrøje, og der var over hele hans Ydre noget sjusket og uoplejet, som ligefrem virkede stødende og uappetitligt; naar jeg senere har læst om Rasputin, der jo ogsaa var en stor Kvindeforfører, samtidigt med, at han med Hensyn til Legemspleje og Manerer stod paa nogenlunde lige Fod med den mest snavsede Musjik, er jeg altid kommen til at tænke paa Lars Oftedal. Men samtidigt med alt dette var der om dennes Holdning og Maade at tale paa noget høvdingagtigt, noget, der viste, at her var en Mand, der holdt af at befale, og som forstod at befale. Jeg kunde tænke mig, at en af Vikingetogenes Førere — det var jo en Tidsalder, hvor man heller ikke tog det altfor nøje med Renligheden — maa have set omtrent saadan ud. Og netop i dette Høvdingvæsen laa vel ogsaa Hemmeligheden ved hans Kvindetække.

Oftedal udtalte sig i ret almindelige Vendinger, men paa velgørende Maade uden den slimede Salvelse, som omvendte Syndere ellers ofte har for Skik at anvende. Han var, som den Slags Folk ikke sjældent er, en-uklar, men for ham selv ganske ubevidst, Blanding af Enehersker og Demokrat. Men da jeg gik fra ham, tænkte jeg paa den besynderlige Modsætning mellem ham og Kielland, denne sidste den fine Mand, en Gang et af Norges bedste Hoveder, men nu en udbrændt Fakkell, og saa den anden, den grove Plebejer, i hvem trods al Skandale og Modgang Virksomhedstrangens hellige Ild endnu bestandigt flammede. Og jeg ved ikke rigtigt, om jeg ikke trods alt foretrak denne sidste.

STRASSBURG

1896.

Efter at jeg havde været hjemme i et Par Aar, kom jeg i Vinterhalvaaret 1896—97 til at studere ved Universitetet i Strasbourg — ja, den Gang hed Byen jo Strassburg. Tyskerne, som altid har deres Styrke i det, som kan ordnes rent administrativt, havde i deres Bestræbelser for

at fortyske Rigslandene ogsaa sørget for at drage Førstekræfter i alle Fag til Universitetet i Strassburg, som paa denne Maade kom til at virke som en stor Propagandaanstalt. Den Mand, som paa hin Tid stod ubestridt anerkendt som den europæiske Videnskabs Ypperste i orientalske Sprog, Professor *Theodor Nöldeke*, havde man ogsaa faaet derhen, og naar jeg skulde komplettere mine Læreaar i Orienten med et videnskabeligt Studium ved et europæisk Universitet, kunde jeg ikke vælge noget bedre end Strassburg. Og hertil kom, at denne By for Enhver, der var interesseret i europæisk Politik, frembød udmærkede Betingelser for mere almindelige Iagttagelser.

I den tyske Kejsertid indtog, som man ved, det, som den Gang hed Elsass, en Særstilling. Men det var ikke blot i administrativ Henseende, at de saakaldte Rigslande var noget for sig, det samme gjaldt ogsaa med Hensyn til Befolkning og Kultur.

Fra den tidligste Middelalder har Landet mellem Rhinen og Vogeserne været beboet af en tysk Stamme, Alemannerne, og endnu i vore Dage er Landbefolkningens Sprog den alemanniske Dialekt af Tysk. Strassburg var en fri tysk Rigsstad gennem hele Middelalderen, og i denne By findes et af den tyske Gotiks herligste Mesterværker, Erwin von Steinbachs mægtige Domkirke, der blandt andet har inspireret Goethe til et Par af de mest patetiske Scener i første Del af »Faust«. I Slutningen af det syttende Aarhundrede kom Elsass ind under Frankrig, og omkring Midten af det attende fulgte Lothringen med. Den Gang var det, vi nu kalder Nationalitetsbevidsthed, endnu ikke kommen til Live, i alt Fald ikke i politisk Forstand; Loyalitet overfor den bestaaende Regering fik sit Udtryk i Kongetroskab; og ligesom vore gamle oldenburgske Konger har haft nogle af deres bedste Tjenere i tysk-talende Holstenere, kunde Mænd fra Elsass eller Lothringen udmærket godt tjene Kong Louis i Versailles og dog føle sig som gode Tyskere, som deres Forfædre havde været før dem inden det franske Herredømmes Oprettelse. Da Goethe i 1771 studerede i Strassburg og der, omgivet af romantiske Minder fra den tyske Middelalder, skrev det første Udkast til »Faust«, hvor denne Tidsalder er saa levende gengivet, følte han sig fuldstændig paa tysk Grund; det daglige Liv, baade i Strassburg og ude i Sesenheim, som den elskede Friederike Brion saa tidt drog ham ud til, var ganske ligesom i enhver anden Provins af Tyskland, selvom Landets Suveræn hed Ludvig den Femtende og residerede i Versailles.

Men saa kom den franske Revolution og forandrede med mirakuløs Hastighed dette Grænselands tysktalende Indbyggere til Franskmand. Det mest mirakuløse var, at trods denne Forandring beholdt den kathol-

ske Kirke sit faste Tag i Landbefolkningen; disse Elsassere blev det første Kejserdømmes trofaste Soldater, men de blev aldrig Voltairianere, hvilket Napoleon vistnok i og for sig var meget glad for. I hvilken Grad Nationalitetsbevidstheden her var løst fra Sproget, fik et ejendommeligt Udtryk saa sent som i 1870, da en Forfatter i Strassburg i Begyndelsen af Krigen kunde udsende en Samling Digte »Lieder des Hasses«, skrevne paa Tysk og rettet *mod* Tyskland.

Det nye tyske Kejserriges Administration bar sig i Rigslandene ad paa samme Maade som i de andre erobrede Landsdele: man troede at kunne komme en gennem Aarhundreder hærdet Grænsebefolkning til Livs ved Tvang. Her skulde man synes, at der i Befolkningens alemanniske Afstamning havde været et udmærket Grundlag at bygge paa; men Ulykken var, at man vilde gøre Elsasserne ikke blot til Tyskere, hvad de vel allerede var lige saa godt som Schwabere eller Bayrere, men ogsaa til Preussere med Militærbegejstring og Hurraraab og alt det, og det vilde de absolut ikke vide noget af. Den Omstændighed, at den tyske Rigsregerings Politik af andre Grunde kom til at gaa saa stærkt imod Romerkirken, bidrog heller ikke til at fremme Fortyskningen i et Land, hvor Landsbypræsterne havde saa stærkt et Tag i Bønderne som her.

Den Gang, da jeg boede i Strassburg, var der i nationalpolitisk Henseende væsentlig tre Befolkningsgrupper at lægge Mærke til: Hele Embeds- og Administrationspersonalet, derunder ogsaa hvad der hørte til Universitet og Garnison, var naturligvis rent tysk, og for den allerstørste Dels vedkommende indkaldt fra Riget. Den næringsdrivende Middelstand, Arbejdere og Bønder var Alemanner, men Sympatien for Frankrig var stærkest hos Landbefolkningen, der støttedes af den lokale Gejstlighed. Og saa var der endelig i Strassburg selv en mindre Kreds af Patricierfamiljer, der var baade fransksindede og fransktalende — det sidste var de navnlig bleven efter Krigen i 1870, ligefrem paa Trods — men da deres socialt jævnstillede alle var rene Tyskere, holdt de sig mest for sig selv. Jeg var saa heldig at faa Adgang til en af disse ret eksklusive Familjer, fordi en Søn af Huset blev min Studiefælle ved nogle Øvelser paa Universitetet; betegnende for de stærkt blandede sproglige Forhold var det, at naar denne unge Mand og jeg mødtes udenfor Familjen, anvendte vi altid det tyske Sprog, men i Familjens egen Kreds gik al Ting til paa Fransk.

Det specielle tyske Studenterliv trivedes ogsaa i Strassburg; det, man paa Studentertysk kalder Comment, Lovbogen for de Skikke, der er at overholde ved de selskabelige Sammenkomster, er et af de mest karakteristiske Udtryk for tysk Tankegang. Kun Tyskere kunde finde paa,

hvad jeg med eet Udtryk vil betegne som det »at more sig paa Tælling«; der synges paa Tælling, der drikkes paa Tælling, der tales efter Kommando; den utvungne Frihed, den Slaaen sig løs, der efter nordisk Opfattelse hører med til et Studentergilde, er her erstattet af et Eksercerreglement, og det for den tyske Deltager herved tiltalende er netop det, at han ikke kommer til at føle sig som et Enkeltvæsen, men bliver en Del af et stort begejstret Hele med fælles Idealer og med fælles Udtryk for disse. Det har altid undret mig, at den nationalsocialistiske Regering er faret saa haardt frem mod de gamle Studenterskikke; der var i disse meget ægte tysk, ogsaa meget, som gav Deltagerne adskillige fornøjelige Minder med til deres senere Liv. Men ganske vist, med Hensyn til Stof for Begejstring har Nazismens Studenter paa andre Maader faaet rigelig Erstatning.

Trods det frodige Studenterliv blev der, saa vidt man kunde skønne, arbejdet flittigere i Strassburg end ved de fleste andre tyske Provsuniversiteter. Dette Forhold stod vistnok ogsaa i Forbindelse med den Omstændighed, at Strassburgeruniversitetet baade ved sit udmærkede Lærerpersonele og ved de fortræffelige Hjælpemidler, det bød paa i Bibliotheker og Laboratorier, drog en Mængde Studerende til sig, der kom for at bestille noget, ikke blot for at drikke Øl og slaas ved Mensurerne, de obligate Kampe paa Huggertes mellem Foreningerne. Overfor disse Mensurer indtog Øvrigheden en mærkelig vaklende Holdning; de var officielt forbudte og kunde derfor ikke afholdes i selve Byen; men saa tog man ud i den nærmeste Landsbykro og lod Holmgangen foregaa, idet Gulvet i Kroens Festsal dækkedes af et tykt Lag Savsmuld til at opsuge Blodet; Gud og Hvermand vidste længe i Forvejen, paa hvilken Dag disse Kampe skulde finde Sted, men det faldt aldrig Politiet ind at træde til for at hævde det faktisk bestaaende Forbud. Der sad man saa paa en Forhøjning og drak Øl og saa paa de bolde Kæmper, der sloges; det var saare interessant.

Under dette Studieophold kom jeg gentagne Gange til at rejse frem og tilbage mellem Strassburg og Kjøbenhavn, og her lagde jeg gerne Vejen over Berlin, hvor der altid var noget at se efter paa Bibliothekerne. Paa en af disse Ture gjorde jeg første Gang Bekendtskab med *Maximilian Harden*, og senere fik jeg ofte Lejlighed til at besøge denne mærkelige, højtbevagede Mand. Han kom mig altid i Møde med stor Venlighed, idet han paa sin Side ogsaa benyttede Lejligheden til at orientere sig om nordiske Forhold.

Harden hed oprindeligt Isidor Witkowski (andet Steds anføres dette Navn i Formen Wittewski), og det fremgaar deraf, hvilken af de to Nav-

reformer, der end er den rigtige, at han oprindeligt var polsk Jøde; først som Voksen lod han sig døbe og antog det pragtfuldt klingende Navn, som han gjorde verdenskendt; det er et Navn, der lyder af Middelalder og af Landsknægt, og en virkelig Landsknægt blev Harden, en Pennens Riddersmand, og det en Ridder uden Frygt, om end ikke uden Dadel. Han havde oprindeligt været Skuespiller, hvilket han ogsaa altid senere markerede i sit Ydre. Den sceniske Virksomhed gav imidlertid ikke gode Resultater, og han gjorde da Springet over Lamperækken ned i Parkettet og blev dramatisk Kritiker og derefter politisk Journalist. Rigtig Luft fik han under Vingerne, da Bismarck opdagede hans sjældne stilistiske Evner og efter sin Afskedigelse i Marts 1890 gjorde det af Harden stiftede Ugeskrift »Die Zukunft« til sit vigtigste Vaaben i den uforsonlige Hævnkamp med den Kejser, der havde jaget ham bort.

Hardens Stil var saare mærkelig; den var overlæst med Forsiringer, Ordspil og Hentydninger, som hans meget omfattende Belæsthed ofte kunde gøre det nok saa vanskeligt at faa fat paa; i hans sidste Aar forværredes denne Maner, og det af ham opfundne Tysk betegnedes med Spottenavnet Desperanto. Men selv i Nedgangens Dage, kedelig var Harden aldrig.

Det af Bismarck oprettede Forhold gjorde det til Hardens Hovedopgave at kritisere Kejser Vilhelm, og her var jo, som man siger, noget at rive i. Bismarck stod bagved og dirigerede, og Harden gav Angrebene den elegante og tindrende ondskabsfulde Form, som han var en Mester i. Det maa for den gamle Kansler, hvis eget Vaaben mere var Kyraserens Pallask end den fine Fleuret, have været en Hjertens Glæde at se sine egne Tanker fremført i en saa æggende Form. Bismarck selv lagde ikke Skjul paa sit nære Forhold til Harden, og somme Tider var det ham en ligefrem Fornøjelse at avertere dermed. Da Kejseren en Gang ved et af de gentagne, famlende Forsøg paa Forsoning med Jernkansleren havde sendt ham en Flaske Steinberger Cabinet, tømte han den sammen med Harden paa Kejserens Velgaaende — »for De holder jo lige saa meget af vor Kejser som jeg« — og bagefter sørgede han for, at baade Kejseren og hele Tyskland blev underrettet om dette Optrin. Det maa for den saarbare Kejser Vilhelm have været en bitter Bismag at erfare, at Halvdelen af hans fine Rhinskvin var gaaet i Halsen paa den forhadte Journalist.

Den Stilling som politisk Kritiker, som Harden skabte sig i Bismarcks sidste Leveaar, forstod han at bevare og befæste ogsaa efter dennes Død. »Die Zukunft« havde nu faaet en saadan Anseelse og Udbredelse, at enhver, der havde noget paa Hjerte, men ikke gerne

selv vilde lægge Navn til, kom til Harden, paa hvis Diskretion man altid kunde stole. Den Karakter af Byzantinisme, der var over Tyskland i Kejser Vilhelm II's Tid, bevirkede, at Hofintriger og personlige Fjendskaber rundt om Kejserens Person trivedes frodigt, og her var »Die Zukunft«s Redaktør ofte en beredvillig Hjælper eller Opmand. Sit Højdepunkt af Indflydelse og Anseelse naaede Harden, da det efter en langvarig, med stor personlig Risiko forbunden Kamp lykkedes ham at fordrive det homoseksuelle Slæng, der med Fyrst Philip Eulenburg i Spidsen havde trængt sig frem i Kejserens umiddelbare Nærhed. Det var en Bedrift, som hele Tyskland burde have været Harden taknemmelig for.

Verdenskrigen bragte ogsaa Harden Nederlag. Han var klogere og saa klarere end de fleste Tyskere, og til at begynde med stillede han sig meget kritisk til den tyske Krigspolitik og advarede mod at spænde Buen for stramt. Men den vældige Fremgang for Tyskland paa Østfronten i det første halve Krigsjaar og den deraf skabte Begejstring og Tillid i den almindelige Befolkning rev ogsaa Harden med sig og bragte ham til at blive Talsmand for den farlige Annektionspolitik. Da Krigen trak i Langdrag, fik Harden Øjnene op tidligere end nogen anden og forstod, hvor det bar hen, men den Autoritet, han kunde have vundet som Forsvarer for en principiel Freds- og Forsoningspolitik, og som i alt Fald vilde være kommen ham til Nytte efter Krigen, den gik han nu Glip af; ogsaa det, at de militære Myndigheder forbød hans Tidskrift, og at han selv blev kommanderet til at gøre civil Tjeneste, hjalp altsammen intet. Hans Rolle som Tysklands politiske Samvittighed var ved hint Syndefald definitivt udspillet. Tilsidst faldt han som et Offer for Antisemitismen, idet han døde af Følgerne af et brutalt Bagholdsangreb, forøvet af nogle knippelbevæbnede Fanatikere. Han havde, trods alt, fortjent en bedre Tak af Fædrelandet.

Sidste Gang, jeg besøgte Harden, var i 1921 i hans smukke Villa i Grunewald. I de første Aar af vort Bekendtskab kom jeg til ham i hans meget borgerlige Bolig i et Hus paa Schöneberger Ufer, men »Die Zukunft«s hastige Udbredelse gjorde snart Harden til en velhavende Mand, saa at han kunde indrette sig med Smag i en Villa i det bekendte Rigmandskvarter. Ved dette sidste Besøg udtalte Harden sig med sin sædvanlige Klarhed; han paaviste de Urospirer, der var ved at vokse sig stærke i Tyskland, og navnlig fremhævede han de Farer, der var ved, at Republikken ikke havde kaldt store Personligheder frem; Socialdemokraterne var kommen til Magten, fordi de andre under Nederlagets Fortvivlelse var løbet fra deres Post, ikke fordi disse Socialdemokrater

MAXIMILIAN HARDEN

selv havde gjort sig fortjent til at herske. Og Harden, der altid var stærk i at citere Goethe, kendte naturligvis ogsaa Ordet om, at kun den fortjener Friheden og Livet, der daglig maa erobre det. Den Gang var der jo endnu ikke noget, som hed Nationalsocialisme, men jeg erindrer, at Harden allerede ved hin Samtale i 1921 forudsagde, at en genopstaaende Militarisme, udtrykt navnlig i Ønsket om Hævn over Frankrig, vilde i Forbindelse med Antisemitismen kunne skabe noget, der blev stærkere end det famlende Socialdemokrati. Han fik Ret.

Jeg har selv et Par Gange haft Lejlighed til at yde Bidrag til Hardens Tidsskrift, og i et af disse behandlede jeg Spørgsmaalet om Ønskeligheden af en nærmere Tilslutning af Danmark til Tyskland. For denne Artikel fik jeg den Gang fra flere Sider meget ondt at høre, idet jeg besvarede hint Spørgsmaal bekræftende, og da man ogsaa har ment at finde en vis Modsigelse mellem det, jeg sagde den Gang, og senere Udtalelser, benytter jeg Lejligheden til her at indskyde et Par Ord derom.

Ethvert Lands Udenrigspolitik maa først og fremmest bero paa dets geografiske Beliggenhed og de deraf følgende økonomiske og strategiske Betingelser. Da Udenrigspolitik tillige vil sige Kunsten at indrette sig med sine Naboer paa den mest betryggende og fordelagtige Maade, og da disses egne Forhold stadigt er Forandringer underkastede, kommer der hermed et skiftende Moment ind i Udenrigspolitikken ved Siden af hint konstante; et Land kan ikke nu indrette sig *paa samme Maade* som for en Menneskealder siden, men det maa stadigt følge *de samme Grundprincipper*, fordi dets Beliggenhed vedbliver at være den samme. Alt dette skulde synes at være ganske lige til, men der er stadigt adskillige, som synes at have Vanskelighed ved at begribe det.

Hvad nu Danmark angaar, er dets Skæbne uløseligt knyttet til Østersøen og hvad dermed staar i Forbindelse. Tag en Gang et Danmarks-Kort og læg saa Mærke til, hvorledes vort Fædreland bogstavelig talt vender Ryggen til Vesterhavet; alle Jyllands naturlige Havne ligger paa Østkysten, og Øerne danner det Lukkeværk, som behersker Forbindelsen med Landene ved Østersøens Kyster.

Danmarks politiske Skæbne er da paa det nøjeste knyttet til dette Indhav. Danmark maa enten selv være Herre i Østersøen eller være venskabeligt knyttet til den Magt, som er det; fra tidligste Tid har alle Bærere af de store Navne i vort Lands Historie haft deres Stræben samlet om det ene Maal, at sikre Danmark dette Herredømme: Harald Blaatand, Absalon, Valdemar Sejr, Valdemar Atterdag, Peder Oxe, for dem alle gælder det, at den røde Traad i hele deres Virke er Østersøen;

om den førstnævnte i denne Række, der altid har forekommet mig at være miskendt, maa jeg maaske have Lov til at sige, at han, efter det desværre kun Lidet, vi ved om ham med Sikkerhed, maa regnes for et af de meget faa politiske Genier i Danmarks Historie; hvorledes han tumlede med de forskellige Tronkrævere og spillede den ene ud mod den anden, er rent ud bedaarende at læse om, og naar han anlagde Jomsborg, var Valget af Stedet ingenlunde truffet paa Maa og faa; denne Fæstning skulde være Begyndelsen af det andet Ben af den Tang, hvormed han vilde klemme sammen om Østersøen; og naar han vilde have en saadan Tang, var det ganske rigtigt, at han begyndte fra Begyndelsen, det vil sige fra Vest, hvorimod Valdemar Sejr i sin romantiske Dristighed begyndte fra den modsatte Ende, i Estland, og derved skaffede sig Erobringer, som det alene paa Grund af Afstanden vilde være umuligt i Længden at fastholde. Saa handlede baade Absalon og Valdemar Atterdag klogere ved at vælge de mere nærliggende Angrebspunkter, Rügen og Gotland. Men Hovedtanken var overalt den samme, Herredømmet paa Østersøen.

Med Tabet af Skaane og med Cromwells Erhvervelse af Søherredømmet i Europas Farvande for England var for Danmarks Vedkommende enhver Tanke om selv at herske i Østersøen skrinlagt for stedse. Opgaven blev nu den mindre, men derfor ikke altid lettere, at sørge for ikke at komme i Konflikt med den Magt, der havde Herredømmet her. Gennem hele det attende Aarhundrede gik det fortræffeligt, navnlig under de to Bernstorffers Ledelse af Landets Politik. Katastrofen i 1807 blev dobbelt tragisk, fordi den danske Regering selv havde villet det rigtige, nemlig Tilslutning til England, naar Neutraliteten endelig ikke kunde opretholdes; men man holdt for længe fast ved denne og blev derfor overrasket af Begivenhederne; 1807 er i Danmarks Historie det klassiske Eksempel paa, at den principielle Neutralitetspolitik — det var jo netop den, som Kronprins Frederik vilde holde fast ved — kan blive endnu farligere og kostbarere end Beredvilligheden til at gaa med. Netop i vore Dage kan der være Anledning til at holde sig dette for Øje.

I Resten af det nittende Aarhundrede forholdt Danmark sig stadig venskabeligt til England, og naar engelske Krigsskibe under Krimkrigen kunde gaa uhindrede gennem danske Farvande, kunde man fra dansk Side roligt give den russiske Regering den Forklaring, at det var noget, hvor Danmark hverken kunde gøre til eller fra. I 1864 blev det en af Danmarks største Ulykker, at de engelske Statsmænd ikke forstod, at

Erhvervelsen af Kieler Havn var Begyndelsen til Grundlæggelsen af et tysk Søherredømme.

Med Gennemførelsen af Kielerkanalen og med Tysklands Erhvervelse af Helgoland i 1890 til Beskyttelse af denne vendte Bladet sig; nu var det Tyskland, der var Herre i Østersøen. Og deraf fulgte, at Danmark for sin egen Beskyttelses Skyld maatte søge Tilslutning til denne Magt. Det var udfra denne Betragtning, at jeg skev min Artikel i Haredens »Zukunft«.

Men Situationen undergik en betydelig Forandring, da England og Rusland efter henved et Aarhundredes Rivalisering i Orienten fandt hinanden i Traktaten af August 1907, hvorved de delte den attraaede Indflydelse i Persien broderligt imellem sig; Hvalen og Elefanten, som Bismarck kaldte dem, kom altsaa ikke til at kæmpe. Med denne Tilnærmelse blev det tyske Østersøherredømme atter mere problematisk og dermed ogsaa Danmarks Stilling friere, idet der nu blev større Muligheder for, hvis det en Gang brød løs, at gennemføre en konsekvent Neutralitetspolitik. Fastholdelsen af denne under Verdenskrigen lettedes for Danmark betydeligt ved Tyrkiets Indtrædelse i Krigen og ved Vestmagternes deraf følgende Interesse for at aabne Rusland Adgangen til Havet gennem Bosporus og Dardanellerne. Paa denne vidunderlige Maade knyttedes Begivenhederne sammen; Enver Pashas sindsvage Ærgærrighed kom det fjærne Danmark til Gode, fordi et af de vigtigste strategiske Tyngdepunkter dermed forlagdes til den sydøstlige Ende af Europa.

Som Resultat af de i denne lille Digression anstillede Betragtninger tør jeg maaske uddrage det, at medens de i et Lands Udenrigspolitik anvendte Midler maa rette sig efter de skiftende Begivenheder, maa det til Grund liggende Princip, der bestemmes af den geografiske Beliggenhed, vedblive at være det samme.

KONSTANTINOPEL

1899.

I Sommeren 1899 fik jeg, efter det foregaaende Aar at være bleven ansat som Docent ved Universitetet, Lejlighed til at aflægge et længere Besøg i Konstantinopel. Det var sidste Gang, at jeg fik det gamle osmanniske Enevælde at se; da jeg ni Aar senere kom igen, havde Ungtyrkerne faaet Magten, hvilket ingenlunde blev til Landets Bedste. De var i udpræget Grad nationalliberale, og det er vel nok noget af det værste, man kan sige om et Menneske.

Sultan Abdul-Hamid II har jeg haft Lejlighed til strejfvist at omtale i det Foregaaende. Han var utvivlsomt en af de mærkeligste i den lange Række af osmanniske Sultaner. Der er det ejendommelige ved denne Række, at den i sin Begyndelse, fra 1296 til 1566, næsten uafbrudt har store Begavelser at opvise, højst forskellige i Karakteregenskaber, nogle sympatiske, andre ualmindeligt frastødende, men næsten alle i Besiddelse af stor Dygtighed og Handlekraft. Men med Sulajman Lovgiverens Død i 1566 var det forbi med denne Herlighed; saa godt som alle de følgende var svage og uduelige, saa at Magten efterhaanden gled helt bort fra Sultanerne for at havne paa tidt ret tilfældige Hænder. Og saa, da Riget som Følge af alt dette stod umiddelbart foran sin Opløsning, dukker der frem af Tronfølgerækken en sky, nervesvag og melankolsk ung Prins, der paa Grund af ret tilfældige Omstændigheder kaldtes til Sultan, noget, som han kun var daarligt forberedt til, og ved sit enestaaende diplomatiske Mesterskab skaffer han det gamle Tyrki en Udsettelse paa en Trediedel af et Aarhundrede.

Af Karakter var denne Mand, som blev en af de mest smædede Skikkelser i sin Samtid, meget uensartet. Han var saa frygtsom, at han ofte blev grusom, og saa ivrig, at han ofte blev hensynsløs. Han pugede Penge sammen som en Gnier og gav flotte Gaver som en Ødeland; han gik fra sit Ord, naar det passede ham, men glemte aldrig den, der havde vist ham en Tjeneste. Han var en Fremmed for sit eget Folk og gik med et ufortjent Forbryderstempel ind i Historien.

Nu fik jeg for første Gang ham selv at se. Det var ved den saakaldte Selamlik, den store Parade, der afholdtes hver Fredag, naar Sultanen kørte ud fra sit lille Palads Yildiz Kiosk for at bede i Moskeen. Da den frygtsomme Abdul-Hamid ikke holdt af at vove sig for langt bort fra sine egne Enemærker, havde han, for at undgaa at komme ned i Byen til en af de store Moskeer, i en Afstand af kun nogle faa Hundrede Meter fra Indkørselsporten til Paladsets Have, opført sig sin egen Moske, en henrivende lille Juvel i hvidt Marmor. Hele den store Plads foran denne var ved Fredagsparaden opfyldt af de forskellige Afdelinger af Sultanens albanesiske Livgarde, beredne og til Fods, alle iførte smukke, velholdte Uniformer, noget, som man ellers den Gang aldrig fik at se i Tyrkiet. Musikkorpsene smældede løs, saa skingrende og saa falsk — efter vore Begreber —, som kun gammeldags tyrkisk Militærmusik kunde være. Da, paa en Gang, blev det ganske tyst, og fra Minaretens øverste Rundgang lød en af de berømte Muezziners lyse Tenor, idet han messede: Gud er stor! kom til Bøn, I Troende! Gud er stor! I samme Øjeblik som Bønneraaberen sluttede, sprang Paladsets Port op,

og der kom Sultanen kørende, ganske langsomt ned ad den ret stejle Skraaning. I Vognen ved hans Side sad den gamle Osman Pasha, Helten fra Plevna, der var Paladsmarskal. Han fulgte altid med ved denne Lejlighed, den eneste Gang om Ugen, da Sultanen viste sig offentligt. Den ængstelige Sultan betragtede netop denne Ledsager som den bedste Beskyttelse; han vidste, at Osman Pasha var den populæreste Mand i hele Tyrkiet, og han havde regnet ud, at selvom der maaske var mange, der vilde forsøge et Attentat paa ham selv, var der næppe nogen, som vilde indlade sig paa en saadan Gerning, naar det kunde tænkes, at det ogsaa kom til at gaa ud over den forgudede Folkehelt.

Den Vej, ad hvilken Sultanen kørte, førte tæt forbi en lang, en-etages Pavillon, fra hvis brede, aabne Vinduer de indbudte Europæere kunde overvære Paraden; herfra var der den bedste Lejlighed til at iagttage den mærkelige Mand. Det Indtryk, han frembragte, var interessant, ikke blot, fordi man vidste, hvem det var, man havde for sig, men ogsaa paa Grund af den Aandskraft, der lyste ud af det skarpt markerede Ansigt, men egentlig tiltalende var Indtrykket ikke. Sultanen var, den Gang jeg saa ham, iført en uanselig, nærmest luvslidt Uniformsfrakke og en gammel, fedtet Fez; det Ydre syntes denne Arbejdshest ikke at tillægge større Vægt. Sultanen sad stærkt krumrygget, som trykket af Alderens Vægt, skønt han den Gang endnu kun var 57 Aar. En uhyre stor, krum Næse gik næsten sammen med den stærkt fremspringende Underlæbe, og hele Resten af Underansigtet skjultes af et graat, ret forsømt Fuldskeg. Det mærkeligste var Øjnene; de var halvt tillukkede, og det kunde se ud, som om Sultanen sad og var lige ved at falde i Søvn, men saa man nærmere til, opdagede man, at han var lysvaagen, og et hvast, ikke helt hyggeligt Glimt udgik fra disse halvt tillukkede Øjne. Man paastod, at denne tilsyneladende søvnige Mand saa al Ting; hvis en Soldat i andet Geled manglede en Knap i sin Uniform, saa skulde Padishahen nok i Forbifarten lægge Mærke dertil.

Tilkørslen fra Paladset foregik i en firspændig aaben Karet, hvor som sagt Osman Pasha sad ved Sultanens Side. Men paa Tilbagevejen kørte denne alene i en lille, tospændig Vogn, hvor han selv førte Tømmerne. I Følge et gammelt Hofceremoniel, der kan føres tilbage til de babyloniske Kongers Tid, skulde nu alle Hoffets Dignitarer til Fods følge Vognen, men det morede aabenbart Sultanen at forøge Farten op ad den ret stejle Bakke, og det virkede latterligt at se alle de guldskrammerede Generaler og Hofmarskaller, for største Delen gamle Herrer, som var vel ved Magt, komme halsende langt bagefter Sultanens lette Køretøj. Der var næppe nogen af disse høje Herrer, som tænkte

paa, at dette Skuespil havde sin egen aartusindgamle Historie; det er jo netop det mest fængslende ved Orientens Trylleri, at paa saa mange Punkter en fjærn, historisk Fortid dukker op og forener sig umiddelbart med en levende Nutid.

I 1899 var jeg en ung, nys udnævnt Docent, og der kunde naturligvis ikke den Gang være Tale om, at jeg kunde blive modtaget af Sultanen; Abdul-Hamid II var overhovedet ikke tilbøjelig til at tilstaa nogen Audiens, naar det ikke var absolut nødvendigt. Det højeste, jeg den Gang drev det til, var gennem mine tyrkiske Bekendtskaber at modtage en Indbydelse til en, forøvrigt ganske formløs, Frokost i Paladset, hvor en af de tjenstgørende Kammerherrer, de saakaldte Mabéindji, præsiderede. Dette Udtryk betyder ordret »den, der hører til i Mellemrummet«, nemlig mellem Suverænen og den omgivende Verden; efter den ældgamle, orientalske Opfattelse er Herskeren saa ophøjet, at han ikke kan træde i direkte Forbindelse med andre Mennesker; han maa have nogle særlige Tillidsmænd, som kan bringe Bud til og fra ham gennem »Mellemrummet«, gennem det, som man i nyere Hofsprog kalder Forgemakket. Saaledes var det hos de gamle persiske Storkonger, og paa samme Maade havde de osmanniske Sultaner det endnu i det nittende Aarhundrede.

Denne Paladsfrokost blev iøvrigt en interessant Oplevelse, idet jeg tilfældigt kom til at sidde ved Siden af en af Sultanens mange politiske Udsendinge; hvad denne Mand fortalte mig, gav interessante Bidrag til Oplysning om Abdul-Hamid II's religiøse Politik.

Da denne traadte til som Sultan i August 1876, kom han straks ind i en meget vanskelig Situation, hvis videre Udvikling, der blev meget uheldig for Tyrkiet, det ikke stod i hans Magt at afværge. Der var allerede det foregaaende Aar udbrudt Oprør i Bulgarien, som snart førte til Krig med Serbien og derefter ogsaa med Rusland, og England, denne sidstnævnte Magts gamle Modstander i Orienten, viste sig alligevel ikke at ville gøre noget for Tyrkiet, ikke mindst fordi de irregulære tyrkiske Troppers forfærdelige Grusomheder i Bulgarien havde givet Gladstone Anledning til med en voldsom Agitation at skabe en stærk tyrkerfjendtlig Stemning. Naar den unge Sultan saa sig om i Verden, fandt han, at det militært set svage Tyrki ikke havde en eneste virkelig Ven. Men hvad skulde han saa bygge sin og sit Lands Fremtid paa?

Da var det, at Abdul-Hamid, der var en af de sjældne Faa, i hvis Hoved virkelig nye politiske Ideer fødtes, kom i Tanke om, at han jo ikke blot var Sultan af Tyrkiet, men tillige Kalif, de Troendes Behersker, religiøst Overhoved over samtlige to Hundrede og tredive Millio-

ner Muhammedanere. De tidligere Sultaner havde betragtet denne Kalifværdighed blot som en tom Titel, men Abdul-Hamid saa, at her var der noget, der kunde bygges paa; det gjaldt blot om ved en systematisk Agitation at vække Bevidstheden om den religiøse Samhørighed hos de over hele Jordan spredte Muhammedanere. Abdul-Hamid skabte det, som man har kaldt Panislamisme, Tanken om politisk Samvirke mellem alle muhammedanske Folkeslag. Begrebet var maaske i sig selv ret luftigt, og Abdul-Hamid var da ogsaa altfor klog til nogen Sinde at prøve Tankens Bæreevne i Praksis — dette blev forbeholdt hans taabelige Efterfølgere, da Ungtyrkerne i November 1914 gjorde Alvor af at forkynde »den hellige Krig«, — men allerede tidligt blev Panislamismen et udmærket Skræmmebillede til at stille op for europæiske Diplomater: Glem ikke, Deres Excellence, at jeg er ikke blot Sultan, men ogsaa Kalif!

Den Mand, jeg kom til at sidde ved Siden af ved den omtalte Paladsfrokost — jeg har glemt at notere hans Navn — fortalte mig, at han lige var kommen tilbage fra en politisk Missionsrejse. Der findes i det en Gang himmelske Rige omtrent tredive Millioner Muhammedanere, navnlig i de nordlige Provinser; det er betegnende, at denne Religions Bekendere har mere Anlæg for det militære Haandværk end deres øvrige Landsmænd; man vil maaske have lagt Mærke til, at der er forekommet adskillige kinesiske Generaler med Navnet Ma; dette er simpelthen den kinesiske Forkortelse af Muhammed, og Navnet viser altsaa tydeligt dets Bærers Trosbekendelse. Min Sidemand havde været rundt i alle Nordkinas Provinser og afholdt en Række Møder for sine kinesiske Trosbrødre; han havde forklaret dem, at deres Kalif sad i det fjærne Konstantinopel og tænkte kærligt paa sin vidt spredte Menighed, og han havde meget indtrængende fremstillet for dem, hvorledes overfor de europæiske Magters stadigt stærkere Overgreb kun et fast Sammenhold mellem Islams forskellige Dele kunde frelse fra fuldstændig Undertrykkelse. Den Gang havde den største Del af den orientalske Verden endnu en nærmest fatalistisk Tro paa Europæernes absolute Overlegenhed; det var Japanernes Sejr over Rusland i Krigen 1904–5, der slog det første dybe Skaar i denne Overtro, og den blev i det væsentlige nedbrudt ved Verdenskrigen og hvad nærmest derefter fulgte, men for Islam blev det for sent at drage Fordel af alt dette, fordi Tyrkiet, der hidtil havde været den muhammedanske Hovedmagt, nu i sin nye republikanske Form faktisk efterhaanden fjærnede sig fra den gamle Religion.

Ogsaa efter 1899 har jeg haft Lejlighed til adskillige Gange at be-

søge Konstantinopel, men det nævnte Aar var sidste Gang, at jeg saa den gamle Orient i dens uforfalskede Skikkelse. Da Ungtyrkerne kom til Magten ved Revolutionen 1908 og 1909, vilde de europæisere Land og By paa alle Maader, og de gjorde dette, som alt, hvad de foretog sig, famlende og inkonsekvent, saa at det blev hverken helt eller halvt; først med Republikens Indførelse under Eneherskeren Kemal-Atatürk — i Praksis gaar de to Ting udmærket sammen — skabtes der et virkeligt nyt Tyrki, som næsten ikke har noget med Orienten at gøre.

Men i 1899 kunde man opleve denne ogsaa i Konstantinopel, den Orient, som Pierre Loti elskede, og som han har skildret saa vidunderligt. Det er vel muligt, at for Landets egne Indbyggere var den ikke altid saa behagelig at leve i, men for den Fremmede var den fortryllende at se paa og færdes igennem, denne besynderlige Blanding af Farvepragt og Snavs, af historisk Romantik og hverdagsagtig Sløvhed, af bedaarende Naivitet og frastødende Beregning. Nu har Istanbul, der er bleven dygtigt forsømt, siden Ankara (tidligere Angora) i 1923 blev gjort til Hovedstad, kun sin henrivende Beliggenhed tilbage som Turistattraktion, ellers er det ligesom Venedig en Samling døde Kulisser, hvor man maa tage Fantasien til Hjælp for at rekonstruere den fordums Herlighed.

De to Ting, der for Istanbuls Gadelivs Vedkommende betinger Hovedforskellen mellem før og nu, er Befolkningens Sættning og Kvindernes Dragt. Den Gang, før den tyrkiske Revolution og Verdenskrigen, var Konstantinopels smalle og utroligt snavsede Gader som et Prøvekort af alle vestasiatiske Nationaliteter, hvor Tyrkerne selv somme Tider var ved at blive helt borte i Mylderet; og til denne ethnografiske Brogethed svarede en lige saa stærk Afveksling i Paaklædningens Farver. Nu udgør Tyrkerne selv Hovedparten af Befolkningen, og alle er de klædt lige saa kedsommeligt paa som vi Europæere; Middelstandsmandens runde Hat og Arbejderens Sixpence har afløst den røde Fez, som virkede i Gadebilledet ligesom en Bunke Valmuer i en Kornmark; det er vel muligt, at denne skyggeløse Fez ikke var noget praktisk Hovedtøj i blændende Sommersol, og den var det for Resten heller ikke i Regnvej, som dens Filtstof slet ikke kunde taale, men den var herlig at se paa, navnlig naar der var mange af dem samlede paa eet Sted.

Stærkt virkende i det gamle tyrkiske Gadebillede var Kvinderne med deres vide sorte Overkjole, som dækkede hele Figuren, og som gik i Et med Hovedtøjet; Ansigtet skjultes af det hvide Slør, med en smal Ridse for Øjnene, og da næsten alle tyrkiske Kvinder, hvor gamle

og grimme de end ellers kan være, har smukke Øjne, og disse Øjne var det Eneste, man kunde se af hele Personen, var Indtrykket af orientalsk Dejlighed overvældende. Nu er Sløret forsvundet, og de tyrkiske Damer optræder i europæisk Dragt, for de Unges Vedkommende ofte med en udpræget Kortskørtethed, hvad der her har sine Betænkneligheder, fordi tyrkiske Kvinder som Regel har for tykke Ben. Der findes mange smukke tyrkiske Kvinder, men de er gennemgaaende ret massivt byggede, noget i Retning af en Følhoppetype.

Blandt de Tyrker, som jeg ved dette Ophold fik Lejlighed til at træffe, var den mest interessante den berømte Forfatter *Ahmed Midhat* (1841–1916). Hans Bekendtskab havde jeg allerede gjort ved Orientalistkongressen i Stockholm i 1889, som jeg havde deltaget i som toogtyveaarig Student, og hvor han var Tyrkiets officielle Repræsentant; nu kom jeg til at være meget sammen med ham. Han var den karakteristiske Type for Overgangen fra det gamle Tyrki til det nye, som var ved at bryde frem. Han stod med et Ben i hver af de to Verden, og hans massive Skikkelse stod overmaade fast.

Ahmed Midhat havde som ung Student stillet sig i Ungtyrkernes Rækker, men hans jævne, sunde Fornuft havde snart ført ham bort fra disse. Jeg har ovenfor sammenstillet Ungtyrkerne med vore egne Nationalliberale; de var ligesom disse velmenende, fædrelandssindede, veltalende, ogsaa stortalende, herskesyge, tilbøjelige til Klikevæsen og — hvad der var det værste af alt — uden Spor af virkeligt Begreb om Politik; de troede at kunne regere og reformere efter bestemte, forud anlagte Systemer, som Kendsgerningerne nok vilde være saa venlige at rette sig efter. Med den Slags farlige Principer lykkedes det da ogsaa Ungtyrkerne, da de i 1909 endeligt havde faaet Magten, at sejle det gamle osmanniske Statsskib fuldstændigt i Sænk i Løbet af mindre end ti Aar. Vore egne Nationalliberale gjorde noget ganske lignende.

Ahmed Midhat havde tidligt trukket sig ud af dette Kompagniskab og sluttet sig til Sultanen, og denne, der ikke var forvænt med litterære Begavelse i sine Omgivelser, lønnede ham rigeligt med gode Embeder og høje Ordre; da jeg kom til Ahmed Midhat i 1899, var han Direktør for Karantænevæsenet og Statens Sundhedskontrol, en Stilling, som han efter de gammeldags tyrkiske Begreber var særligt kvalificeret til paa Grund af sin franske Sprogfærdighed. Den Gang, som forøvrigt tildels endnu, var Kendskab til Fransk anset som den eneste Nøgle, der kunde give Adgang til europæisk Kultur, og den Gang var dette Forudsætningen for enhver højere Embedskarriere. Det er ejendommeligt, at trods det nære Samarbejde mellem Tyrkiet og Tyskland, som Verdenskrigen

gav Anledning til, lykkedes det aldrig for tysk Sprog og Litteratur at fange Tyrkernes Interesse.

Ahmed Midhat var ikke blot Embedsmand, men tillige — og navnlig — Forfatter, og han virkede baade som Oversætter og som original Skribent. I den første Egenskab havde han sat sig det Maal at gøre sine Landsmænd delagtige i det vigtigste af den europæiske Kulturs Hovedresultater, og med utrolig Flid oversatte han en Mængde franske Værker, omhandlende Teknik, Naturhistorie, Filosofi og mere. Jeg er ikke sikker paa, at han selv forstod alt det, der saaledes løb gennem hans ubegribeligt hastige Pen, men det saa i alt Fald pænt ud, at der ogsaa paa Tyrkisk fandtes Bøger i alle disse Fag.

Som original Forfatter blev Ahmed Midhat Skaberen af den moderne, tyrkiske Roman, og hans litterære Hovedfortjeneste blev, at han optog den brede, udpræget folkelige Stil, som de professionelle Eventyrfortællere har skabt.

Den lidet skriftkyndige Orient har altid været glad for den mundtlige Fortælling, og dette førte til, at ogsaa al Slags moralsk Belæring klædtes i en fri, digterisk Form; dette var den Forgyldning, som skulde faa Folk til at tage den bitre Pille; det er jo noget, som vi kender baade fra de indiske Dyrefabler og fra det Nye Testaments Lignelser. Ved Siden af den moralske Fortælling blev navnlig det fantastiske Eventyr Folkets Underholdning, og allerede i Middelalderen frembragte Kafélivet i Byerne professionelle Fortællere, som hver Aften kunde underholde Gæsterne med opbyggelige eller fornøjelige Historier. Kunsten bestod saa, ligesom for Prinsesse Shahrazad i »Tusind og een Nat«, i at holde op paa et spændende Sted, saa at man kunde være sikker paa, at Tilhørerne kom igen næste Aften for at faa Fortsættelsen, saa at de atter kunde lægge en Skærv paa Fortællerens Tallerken.

De tyrkiske Fortællere har, i Modsætning til de andre orientalske, foretrukket ikke udelukkende at holde sig til Fantasiverdenens Prinsesser og Drager og Trolde; de har udviklet, hvad man kunde kalde den borgerlige Novelle, Scener fra Dagliglivet, hvor Hovedvægten lægges paa den korrekte Gengivelse af dette, med et lille ironisk Stæk iblandt hist og her. Det er karakteristisk for de osmanniske Tyrker, i Modsætning til de fleste af de Nationaliteter, der omgiver dem, at de har megen Sans for Vid og Humor; den arabiske Beduin er som Regel grav alvorlig — han tror, at han er for fornem, til at han tør le —, og den ægyptiske Fellah er barnagtig pjanket; men Tyrken kan sige virkeligt gode Vittigheder. Denne humoristiske Sans, ofte forenet med et skarpt Blik for Medmenneskenes smaa Svagheder, har sat sit Præg paa de tyr-

kiske Ordsprog og trængte ogsaa ind i de professionelle Fortælleres Ydelser.

Det var denne ægte folkelige Tone, som Ahmed Midhat optog i Litteraturen, og som i lange Tider gjorde hans Romaner til yndet Læsning; nu, under den tyrkiske Republik, har Tyrkerne faaet andre litterære Idealer.

Tyrkernes aandelige Svaghed er, at de mangler Fantasi, den selvstændigt skabende Kraft. Overalt, i Statsadministration, i Litteratur, i Bygningskunst har de holdt sig til de af tidligere Kulturlag givne Forbilleder; Udviklingen af den borgerlige Novelle var et af de meget faa originale Fund i tyrkisk Aandsliv. Jeg fortryder derfor ikke, at jeg i det store, internationale Værk »Enzyklopädie des Islam«, hvor jeg har af-fattet Artiklen om Ahmed Midhat, saa stærkt har fremhævet denne Mands Fortjenester, skønt det kom til at koste mig en tysk Orientalists Ven-skab; det var Professor Martin Hartmann, som var en højt fortjent Videnskabsmand, men tillige en politisk Fanatiker, to Ting, som des-værre forenes hyppigere, end man tror; navnlig havde han forset sig paa Sultan Abdul-Hamid, og en Forfatter, der havde været Ven med denne, kunde umuligt — efter Martin Hartmanns Opfattelse — fortjene en hæderlig Omtale.

Ogsaa af en anden Grund er der Anledning til at dvæle ved Ahmed Midhats Personlighed; han repræsenterer et af de sjældne Tilfælde af Flerkoneri, som jeg selv har haft Lejlighed til at iagttage, og det var oven i Købet et meget lykkeligt Dobbeltægteskab.

En bogstavtro Fortolkning af en, i sin Form ret tilfældig, Udtalelse i Koranen har fastslaaet Antallet af legitime Hustruer, som en Muham-medaner har Lov til at have samtidigt, til fire, men desuden er det til-ladt at opretholde Forbindelser med Slavinder uden Ægteskab i saa stort et Omfang, man vil; Profeten Muhammed, der selv var meget kvindekær, vilde gerne gøre det godt for sin Religions Bekendere. Fra Byzans overtog Islam Skikken med Kvindernes Indespærring, og da Suveræner og Samfundets Spidser allerede tidligt omgav sig med en talrig kvindelig Husstand, blev det hele Haremsvæsen for den fjærnt-staaende, europæiske Iagttager noget for hele den muhammedanske Ver-den typisk; man tænkte sig uvilkaarligt, at saadan var det indrettet overalt.

En lille Smule kritisk Eftertanke maatte hurtigt have kunnet gøre opmærksom paa, at det at have flere Koner — foruden maaske adskil-lige Konkubiner — maatte blive en meget kostbar Historie, som kun de allerfærreste havde Raad til. I Virkeligheden gik det da ogsaa i Islam

som i alle andre Religioner, at man kun havde saa mange Koner, som man havde Raad til, og de allerfleste havde ikke Raad til mere end Een. Hertil kom, at i Løbet af det nittende Aarhundrede gjorde Paavirkningen fra Europa Flerkoneriet til noget mindre fint; det blev Tegnet paa en højere Civilisation at leve i Monogami. I den nye tyrkiske Republik er Polygami udtrykkeligt forbudt ved Lov, hvilket altsaa er i direkte Modstrid med Bestemmelserne i den af Staten endnu anerkendte Religion. Men det er ikke det eneste af den Slags, som de nye Magthavere har indladt sig paa.

Selv har jeg kun haft Lejlighed til at stifte Bekendtskab med to Tilfælde af Flergifte, og de var begge, hver paa sin Vis, meget heldige. Det ene var den omtalte Ahmed Midhats Dobbeltægteskab. Han havde som ganske ung giftet sig med en jævnaldrende Kvinde, og de kom udmærket ud af det sammen. Men da hun blev gammel, medens han endnu var en kraftig Mand, tog han sig en ung Kone Nummer to, og hans første Hustru gik med megen Takt og Klogskab ind i Forholdet og blev som en Moder for den unge Medhustru, i hvem et lidenskabeligere Temperament kun vilde have set en forhadet Rivalinde. Og den frodige, livsglade Forfatter levede tilfreds og lykkelig med sine to Koner.

Det andet Tilfælde af Polygami, som jeg har haft Lejlighed til at erfare noget nærmere om, kan jeg ogsaa omtale her, skønt det hører til i et senere Erindringslag. Da jeg i 1911 gennemrejste den største Del af det nuværende Kongerige Irak, den Gang de to tyrkiske Generalguvernementer Bagdad og Basra, havde Regeringen i Konstantinopel paanødt mig en ret stor Gendarmeskorte; det er noget, som man kun har Ulejlighed og Udgifter af, og skulde der virkelig foregaa noget i Retning af røverisk Overfald eller lignende — hvad der dog er langt sjældnere i Virkeligheden end i europæiske Rejsendes Beretninger —, kan man være sikker paa, at Gendarmene vilde være de første til at stikke af. Men da jeg den Gang var en halvvejs officiel Personlighed, der stod under Regeringens særlige Beskyttelse, kunde jeg ikke undslaa mig for dette Paahæng.

Paa denne Tur kom jeg til at gøre nærmere Bekendtskab med den Underofficer, som paa en Del af Strækningen kommanderede Eskorten. Han var en gemytlig Fuldblodstyrk med den karakteristiske Blanding af Hjertensgodhed og naiv Brutalitet, og paa de lange Dagsmarcher fik jeg alt muligt om hans private Forhold at vide; han havde et Inspektionsdistrikt saa stort som det halve Sjælland, i hvilket der laa tre mindre Byer; hans maanedlige Gage udgjorde en Sum, svarende til et Hundrede og fem og tyve Francs (af den gode, gamle Slags til 72 Øre), men

for disse Penge skulde han tillige anskaffe og underholde egen Hest; paa Grund af de store Afstande var alle Gendarmer beredne. »Ja, men, kære Mand,« sagde jeg, »det kan Du da umuligt komme ud af det med, for Du er vel ogsaa gift?« — »Ja, vel er jeg det, og det er netop derved, at jeg klarer den saa godt. Jeg har, som Du ved, tre Byer i mit Distrikt, og her har jeg en Kone i hver af de tre Byer; hos hende bor jeg saa, naar jeg kommer til vedkommende By.« — »Skal Du saa ogsaa føde dine tre Koner af din knappe Maanedsgage?« — »Nej, Efendi, det er begribeligvis Konerne, der maa underholde mig; de har deres Arbejde, og paa den Maade lever jeg godt og billigt.« Og den svære Tyrks solbrændte Ansigt straaledede af overlegen Selvtilfredshed. Jeg tror dog at burde tilføje, at denne rent praktiske Udnyttelse af Polygamiets Muligheder hører til de sjældne Undtagelser.

Man har ofte rettet Spørgsmaal til mig angaaende Mulighederne for ægteskabelig Lykke i den muhammedanske Verden, og jeg har altid maattet svare, at paa Grund af det orientalske Familjelivs indadvendte og tillukkede Karakter er mine personlige Erfaringer overmaade begrænsede; men visse Forestillinger har jeg kunnet danne mig, dels efter hvad jeg har hørt, dels ved Iagttagelse af, hvad der afspejler sig i Litteraturen.

Her, som paa alle andre Omraader i Samfundsbygningen, er der en vis Forskel mellem Ørkenens Beduiner og den Befolkning, der har fast Bolig, hvad enten dette nu er i By eller paa Land. I Ørkenen er der større Frihed i alle Forhold, og denne er ogsaa kommen Kvinderne til Gode. Allerede fra Perioden før Profeten Muhammeds Tid hører vi om Kvindernes selvstændige Stilling og om den politiske Indflydelse, som kraftige kvindelige Personligheder ofte kunde udøve i Stammernes Politik. Ogsaa i vore Dage lever Kvinderne i Ørkenens Telte et Liv, i hvilket der ikke er meget af den Tvang og Undertrykkelse, som efter den gængse europæiske Forestilling er den orientalske Kvindes undgaaelige Lod. Blandt Beduiner er Ægtemanden som Tøffelheld ikke noget helt ualmindeligt Fænomen; jeg husker et enkelt, pudsigt Eksempel fra mine egne Iagttagelsers Kreds fra Sommeren 1892, da jeg en kortere Tid boede i en Beduinlejr øst for Damaskus. En Aften var der Kaffegilde hos Shejken, i hvis Telt jeg var Gæst, og det trak længe ud. Endelig fjærnede Gæsterne sig efterhaanden, men der var En, som blev siddende og som ikke syntes at tænke paa at gaa. Skønt baade Shejken og jeg gerne vilde lægge os til at sove, forbød Høfligheden at antyde for Gæsten, at nu maatte han gerne forsvinde, men da det stadigt trak ud, spurgte Shejken tilsidst, om hans Gæst ikke ogsaa følte sig træt. Saa slap det endelig ud af denne, hvad der var i Vejen: han var, inden han

gik hjemmefra, bleven Uvenner med sin Kone, og hun havde lovet ham en ordentlig Omgang, naar han kom tilbage; derfor turde han ikke gaa hjem. Det endte med, at baade Shejken og jeg maatte følge Manden hjem til hans eget Telt for at stifte Fred mellem ham og den vrede Kone.

I den borgerlige tyrkiske Litteratur er Manden, der er under Tøflen, en yndet Figur, men man skal naturligvis være forsigtig med at drage Slutninger fra Litteratur til Virkelighed; der er saaledes i Frankrig utvivlsomt flere kvindelige Ægteskabsbrud i Romanerne end i Livet. Som Helhed tør man vel for det muhammedanske Byliv opstille den almene Regel, at ligesom der af økonomiske Grunde kun findes meget faa Tilfælde af Polygami, har ogsaa i det Engifte, der er Regelen, Kvinden indenfor Hjemmet opnaaet den Indflydelse, som hendes egen Personligheds Kraft kan erhverve hende; hvis hun i Ægteskabet er den overlegne, bliver det hende, der kommanderer — her som andet Steds. Paa Grund af det orientalske Hjems Tillukkethed bliver dette blot vanskeligt at iagttage udefra.

Kvindens Ægteskabsbrud er hos Beduinerne, saa vidt jeg har kunnet skønne, noget overmaade sjældent. For den fast bosiddende Befolkning og navnlig i Byerne er Forholdet maaske lidt anderledes, men — ogsaa her er Sædelighedstilstanden absolut ikke ringere end i Europa. Fra gammel Tid har Kvinderne i Ægypten, og navnlig Overklassens Damer, haft et meget daarligt Ry; det er næppe noget rent Tilfælde, naar Historien om Potifars Hustru foregaar i Ægypten. Men det synes ogsaa i dette Spørgsmaal mere at dreje sig om Fastholden af en nu en Gang vedtagen Forestilling end om Opsummering af nøjagtige Iagttagelser fra det virkelige Liv.

Med den ovennævnte Ahmed Midhat, som i sin Egenskab af Forfatter selv var en god Iagttager, talte jeg oftere om de her berørte Samfundsspørgsmaal. Han var naturligvis interesseret i at fremstille Forholdene i den muhammedanske Verden i et saa gunstigt Lys som muligt, men i det Store og Hele faldt hans Resultater saa nogenlunde sammen med mine egne. Det er ikke Religionerne, der bestemmer Menne-skenes Moral.

LONDON

1900.

I Foraaret 1900 opholdt jeg mig i London, dels for at drive Studier i British Museums Bibliothek, det vidunderligste Sted for videnskabeligt Arbejde, som vist overhovedet findes i den gamle Verden, dels for at lære engelsk Sprog og England selv at kende. Da jeg gik i Skole, var

det saa viseligt indrettet i den af seks etaarige Klasser bestaaende lærde Skole, at man ved Udgangen af fjerde Klasse fik Lov til at vælge, om man vilde fortsætte med Tysk, som havde været Skolefag i de fire første Aar, eller om man vilde begynde paa Engelsk. De fleste valgte dette sidste i den Formening, at dette ved Examen artium var det letteste. Det var ogsaa rigtigt nok, men den faktiske Følge af dette Valg blev den, at ved Udgangen af Skolen havde de, der var gaaet over til et nyt Sprog, glemt det Tyske, medens de endnu ikke havde lært noget synderligt af det Engelske. Jeg foretrak derfor at fortsætte med Tysk lige til den afsluttende Eksamen, og derved lærte jeg ogsaa virkeligt dette Sprog ordentligt, men samtidigt var jeg, baade som Student og paa min første lange Rejse, saa temmelig blank i Engelsk, en Mangel, som jeg ikke mindst under Opholdet i Ægypten mere end een Gang havde faaet at føle. Fransk var jeg nogenlunde sikker i allerede fra Barn, og nu ønskede jeg ogsaa at blive fortløbig med det tredje europæiske Hovedsprog, det vigtigste af dem alle. Det lyder maaske fordringsfuldt, men jeg maa hævde, at den, der udgaar fra en lille Nation, først er paa Højde med sin Samtids Dannelses, naar han behersker de tre Hovedsprog; i den lykkelige Middelalder kunde man klare sig med Latin alene.

Af alle de Hovedstæder, jeg har lært at kende, forekommer London mig at være den, hvor det tager længst Tid at faa fat paa Byens Fysiognomi; til Gengæld er det en af de Byer, som man — ja, »man«, det vil altsaa sige jeg — kommer til at holde mest af, naar man har lært den nogenlunde at kende; baade paa Grund af sit Omfang og sin økonomiske Stilling er London det Sted, hvor der er Lejlighed til at gøre Bekendtskab med alt; hvis man vil studere Mennesketyper, behøver man ikke at rejse Jordan rundt, man kan bare tage til London, hvor de findes, endda i rigt Udvalg, allesammen; man skal blot vide, hvor man skal søge dem. London er jo ikke nogen Turistby i den Forstand som Paris og Rom, men London er et Udtog af hele Jordklodens Indhold.

Med Hensyn til det turistmæssige er London navnlig et godt Stykke tilbage for andre Verdenshovedstæder: paa to vigtige Punkter: der er ikke megen god Musik og der er ikke megen god Mad. Bevares vel, der er en fin Opera paa Covent Garden, og man kan faa en udsøgt Diner paa Hotel Carlton, men det er ikke som i Tyskland, hvor den gode Musik ogsaa hører til paa de Steder, hvor et bredere Publikum søger, og det er de Færreste, der har Raad til hver Dag at spise til Middag paa Hotel Carlton; for det almindelige engelske boarding house af den Slags, som der navnlig i Kvarteret omkring British Museum er saa mange af, gælder endnu bestandigt den af Voltaire opstillede Regel, at i England er der mange Slags Religion, men kun een Slags Sauce.

I Modsætning til de Fleste, som rejser for at *se*, har jeg altid ment, at det vigtigste er at rejse for at *høre*. Og netop i den Retning byder London saa store Muligheder, langt større end Paris, hvor man paa Grund af Franskmændenes udprægede Eksklusivitet ofte har svært ved at komme i Kontakt med den indfødte Befolkning. Og i det daglige Samvær er Englænderne jo langt behageligere at have at gøre med end de ikke sjældent ret uhøflige Franskmænd. Jeg har ofte undret mig over den Sejglivethed, hvormed Traditionen om den franske Høflighed har formaet at holde sig; denne Tradition skriver sig aabenbart fra det stærke Indtryk, som det af Ludvig den fjortende skabte Hofliv frembragte overalt i Europa. Der er ikke Tvivl om, at disse Hofmænd kunde deres Høflighedsregler paa Fingrene, og at de praktiserede denne Viden baade overfor højerestaaende og Ligemænd; om de ogsaa gjorde det overfor en tilfældig Fremmed, vilde jeg betragte som mere tvivlsomt. Men under alle Omstændigheder er disse gamle, elegante Herrer med Allongeparykkerne forlængst forsvundne fra Jordens Overflade, og de synes ikke at have efterladt sig mange Efterkommere i det moderne Frankrig; Traditionen om Høfligheden som en speciel fransk Egenskab kan i hvert Fald trænge til en Revision.

Det er en ubestridelig Kendsgærning, at det saa vel for det enkelte Individ som for Samfundet mere kommer an paa Karakteren end paa Intelligensen, og herpaa beror ogsaa den Interesse, der knytter sig til Englænderne, og den Tilfredsstillelse, som det giver at omgaas Mennesker af denne Nation. Man kan vel nok, uden at gaa nogen for nær, hævde, at esprit ikke er Englænderens stærke Side som Helhed betragtet, og den engelske cant, som Carlyle rasede saa stærkt imod, kan ogsaa virke irriterende. Men alt dette glemmes for det behagelige Indtryk, at Englænderen er renvasket, og det baade udenpaa og indeni; hans aldrig svigtende Sans for, hvad der er »fair« — dette herlige engelske Ord, som vi andre har været nødt til at laane — gør som Regel Samkvemmet med ham behageligt, ja, ligefrem moralsk opløftende.

Da jeg i Marts 1900 kom til London, var det endnu i Boerkrigens første Aar. Man havde allerede for et godt Stykke Tid siden overstaaet det bedøvende Indtryk af »den sorte Uge«, da det var bleven klart ogsaa for det almindelige Publikum, at den engelske militære Ledelse ikke havde Begreb skabt om moderne Taktik. De engelske Officerer førte gladeligt deres Mandskab til frontale Angreb i tætte Rækker mod de aldrig fejlende Boerskytter, som laa spredte i dækkede Stillinger med deres hurtigt skydende Magasinrifler. Man kunde om denne engelske Krigsførelse sige det samme, som en fransk General sagde om hint be-

rømte engelske Kavalleriangreb under Krimkrigen, som Tennyson har forherliget i et pragtfuldt Digt: »C'est magnifique, mais ce n'est pas la guerre«.

Men nu var Sir Redvers Buller bleven fjærnet som Overgeneral, og i hans Sted var kommen Lord Roberts og Lord Kitchener, som forstod sig paa at føre Krig. Og derfor tog ogsaa det almindelige engelske Publikum den sydafrikanske Krig med stor Sindsro; man var klar paa, at det kunde blive en baade dyr og langvarig Historie, man her havde indladt sig paa, men da man nu en Gang var begyndt, maatte Sagen føres igennem, og det endelige Resultat kunde der jo ikke være Tvivl om.

Denne Sindsro hos det store Publikum, som ogsaa kom til at præge Dagliglivet i London, stammede dels fra det engelske Temperament, men dels ogsaa fra Ukendskab til den politiske Situation i Europa, som i Virkeligheden var farligere, end Menigmand i England anede. I Frankrig var der, navnlig under Boerkrigens første Maaneder, et stærkt Røre; det var jo endnu ikke to Aar siden, at Frankrig havde lidt det forsmædelige diplomatiske Nederlag ved Fashoda, hvor Tricoloren, efter at være bleven hejst som Udtryk for Frankrigs Okkupation af dette vigtige Punkt, paa Lord Kitcheners Befaling atter maatte tages ned og give Plads for det ægyptiske Flag. Tanken om, at der nu vilde være Lejlighed til at faa Oprejsning for dette, bragte mange Franskmands Sind i Bevægelse; navnlig satte man sin Lid til de Vidundere, der skulde udrettes med det endnu ikke prøvede Vaaben, Undervandsbaadene, ved hvis Udvikling Franskmandene foreløbigt syntes at have et Forspring fremfor alle Andre. Et stort fransk Ugeblad drev det endog til at bringe en pragtfuld illustreret Skildring af den franske Invasionshærs Indtog i det erobrede London.

Heldigvis var der paa begge Sider af Kanalen Statsmænd, som holdt Hovedet klart og ikke lod sig forstyrre af disse chauvinistiske Trompestød. Adskillige Aar senere forklarede Kejser Vilhelm — i det berømte Interview i »Daily Telegraph« i 1906 —, at det var ham, og ham alene, der havde afværget et fælles europæisk Stormagtsangreb paa England. Han fik ikke herfra den Tak, som han aabenbart havde ventet.

I det daglige Liv i London under Boerkrigen mærkedes der, som sagt, ikke meget til denne. Kun ved enkelte ekstraordinære Lejligheder kunde den patriotiske Begejstring slaa ud, men saa gik det ogsaa over alle Bredder. Det mest karakteristiske Optrin i denne Retning, som jeg fik Lejlighed til at iagttage, foregik den Aften, da der kom Telegram til London med Underretning om, at Mafeking var bleven undsat.

Som det maaske endnu vil erindres, var Belejringen af de to smaa

engelske Fæstninger Ladysmith og Mafeking nogle af de mest spændende Episoder i hele Krigen. Boerne var her i lang Tid de talmæssigt overlegne, men selve Belejrningstekniken var de kun lidet fortrolige med, og den britiske Udholdenhed kom til at fejre straalende Triumfer. Og her var hele Folket med.

Meldingen om Mafekings Frelse kom til de store Bladkontorer i Fleet Street om Aftenen ved Nitiden; efter en god halv Times Forløb var Efterretningen naaet over hele Byen, og efter en halv Time til var alle de fem eller seks Millioner, som London den Gang talte, paa Benene, og langt de fleste af dem ude paa Gaderne, jublende, skrigende, syngende; naar fem Millioner Mennesker sætter i paa en Gang med al deres Stemmekraft, bliver det noget, der kan høres. Jeg boede ikke saa langt fra Byens Centrum og naaede derfor at komme ind paa Piccadilly, inden Tilstrømningen gjorde det umuligt at komme frem. I Aftenens Løb kom jeg ind paa en stor Bar paa Piccadilly Circus, hvor der var henved et Hundrede Mennesker til Stede. Saa kom der en gammel Herre ind, kjoleklædt og med den høje Hat bag i Nakken; hans patriotiske Begejstring var aabenbart bleven yderligere forstærket ved de Stimulanser, som en engelsk Bar kan fremskaffe. Han bad Tjeneren om at lukke Døren, saa at der ikke kunde komme flere ind — det var nu allerede i sig selv saa godt som umuligt —, og saa lod han servere Champagne for alle dem, som var der. Og dermed betalte han og gik glad bort.

Dette var i og for sig meget fornøjeligt, men det var ikke alle Steder, at det kom til at gaa saa pænt og stilfærdigt til. Londons Millioner er ikke Guds Englebørn alle sammen, og paa denne Festaften, hvor Politiet ganske nedlagde Arbejdet i Betragtning af Opgavens Uløselighed, blev Sangen kun altfor ofte til Hyl og Glæden til Raahed. Betegnende er det, at til Amindelse om denne Mafeking-Aften dannedes et helt nyt Ord, som har faaet Borgerret i den engelske Ordbog; det er »to maffick«, der betyder saa meget som at gøre Spektakel, at drive Optøjer paa Gaden.

Det Sted, hvor man ogsaa udenfor de store Dage mærkede mest til Krigen, var naturligvis Parlamentet, og ved det danske Gesandtskabs elskværdige Bistand havde jeg ofte Lejlighed til at komme her, dels fordi disse Parlamentsbesøg var en ypperlig Vej til at blive fortrolig med det engelske Sprog, dels og navnlig, fordi der baade politisk og almenmenneskeligt var saa meget at lære.

Over det britiske Parlament og den Maade, hvorpaa der her tales og forhandles, hviler der en Patina, som ingen anden lovgivende Forsamling i Verden har Magen til. Jeg tænker hermed ikke blot paa det udvendige, det, som man kan kalde Kulisserne, de parykbeklædte For-

mænd og Sekretærer, den forgyldte Kølle (the mace), der ligger paa Underhusets Bord som Tegn paa dets Suverænitet, samt alle de middelalderlige og snørklede Skikke, som trofast bevares. Ogsaa alt dette er meget værd; man skal have saa lidt Begreb om Traditionens Betydning som en dansk Radikal eller en russisk Bolshevik for ikke at kunne forstaa, at netop denne Fastholden af overleverede Former er det, som gør den enkelte Generation til et sammenhængende Led af et historisk Hele. Naar vi her hjemme i Danmark har saa liden Pietet for historiske Former, er det ogsaa, fordi vi er bange for at gøre os latterlige. Jeg skal gjerne indrømme, at Folketingets Formand med en vældig Allongeparyk kunde give Anledning til nogen Usikkerhed, men Underhusets »Speaker«, han kan bære den, og idet han træder frem i denne Skikkelse, knytter han Nutid til Fortid og gør netop med denne Paryk sit Folk større og stærkere. Det er saa let sagt: Hvad skal vi med alt det gamle Ragelse? og der er dem, der tror, at de med et saadant Udraab har udført en Bedrift; de forstaaer ikke, at det Slægtled i et Folk, der afskærer Forbindelsen med Fortiden, dermed svækker sig selv.

Til denne, paa de ydre Formers Bevarelse beroende Patina kommer i det britiske Parlament tillige den indre, der ligger i, at denne Forsamling er den politiske Veltalenheds ypperste Hjemsted. Dette beror paa tre Ting; den ene er det, at den politiske Rhetorik er ældre her end i noget andet Land; ogsaa andre Kulturnationer, baade i Fortid og nyere Tid, har kendt denne Kunst, men den er ikke bleven fortsat og plejet uafbrudt noget andet Sted i saa lang Tid som i England. Og hertil kommer den Omstændighed, at den Samfundsklasse, hvorfra indtil den aller-nyeste Tid langt den største Del af Parlamentsmedlemmerne rekruteredes, gennem deres Opdragelse har modtaget en udpræget klassisk Uddannelse; for dem er Demosthenes og Cicero ikke blotte Navne; det er Forfattere, hvis Værker de er fortrolige med, og efter hvis Mønster de har lært at forme deres Tanker. Og endelig kommer hertil et vist, særligt engelsk Karaktertræk, der navnlig bliver klart ved en Sammenligning med andre: en fransk politisk Taler tænker først og fremmest paa at brillere; han er en Talerstolens Skuespiller, der vil have Bifald, og derfor er Formen, den velberegnet Stigning i Udtrykket, den elegante Sætningsbygning og den flot tournerede Pointe for ham det vigtigste; franske Taler skal som Regel høres og ikke læses. Den tyske Parlamentariker — vi taler her om den Tid, da saadanne eksisterede og gør maa-ske derfor bedst i at bruge Verbet i Fortid — han gik ud paa at gøre det klart for sine Tilhørere, at han vidste bedre Besked om Sagerne end de; den tyske politiske Rhetorik var nærmest, hvad man kunde kalde en

Forelæsnings teknik. I Modsætning til de to nævnte Slags Talere tænker Englænderen ikke saa meget paa sig selv som paa sine Tilhørere; det, som det kommer an paa, er ikke at vinde Bifald, men at vinde Meningsfæller; om han saa gør dette ved at overtale eller ved at overbevise, er for saa vidt ligegyldigt, naar blot det tilsigtede Enderesultat opnaas.

Da jeg var i London i Foraaret 1900, var Parlamentet vel forsynet med gode Talere; i allerforreste Række stod *Joseph Chamberlain*, *Arthur Balfour* og den irske Fører *John Redmond*, alle tre retoriske Pragtfigurer, men højst forskellige indbyrdes. Ved Chamberlain var der med hans *Monocle* — der ogsaa gik i Arv til Sønnen Austen — og med hans *Knaphulsorkidé* ikke saa lidt krukket; men han var med alt det en Personlighed af et usædvanligt Format. Han var ikke bange for at tænke nye Tanker, og han var ikke bange for at gaa imod sin egen Fortid, naar han var overbevist om disse nye Tankers Rigtighed. Hans Rhetorik var det svære Artilleri, og ubarmhjærtigt blev han ved at fyre løs, indtil Fjenden var knust.

Arthur Balfour var tilsyneladende langt mere fredsommelig, men alligevel ikke mindre farlig som Modstander. Hans Vaaben var den fine Stødkaarde; thi han, den lærde Filosof, som vistnok adskillige Gange greb sig selv i at undre sig over, at han havde vovet sig ind paa den praktiske Politiks Enemærker, var tillige en Dialektikens Mester. Stilfærdigt, næsten umærkeligt fik han ved en Bevisførelse, der somme Tider havde en helt sokratisk Karakter, Modparten bragt i Klemme, saa at han hverken kunde komme frem eller tilbage. Af hin Periodes Parlamentarikere var Balfour den, der havde det mest klassiske Præg. Men netop derfor hørte han ogsaa til de Politikere, der gik stille med Dørene.

Og saa var der John Redmond, hvis svære Skikkelse med Høgenæsen og med den sammenbidte Mund drog Opmærksomheden til sig, hvor han saa færdedes. Han var Irlænder og hundrede Procents Kelter, altid trodsig, altid fuld af Lidenskab; man havde Indtrykket af, at han elskede Kampen ikke blot for dens Formaal, men for dens egen Skyld; det er ganske det samme Træk, som Kipling dvæler ved i sin Skildring af irske Soldater, og naar man læser Skildringer fra de nyeste irske Borgerkrige, dukker det samme Træk ogsaa frem her. Heri ligger vel ogsaa Forklaringen til, at Irlænderne altid har haft saa vanskeligt ved at hævde sig, men at man paa den anden Side ikke har kunnet faa Bugt med dem.

Som et Mønster paa en engelsk Parlamentsforhandling erindrer jeg en Debat i Underhuset en af de første Dage i Maj. I Anledning af det ulykkelige Slag ved Spion-Kop havde Lord Roberts, der afløste Buller som Overgeneral, sendt nogle Depecher hjem til Krigsministeriet, i

hvilke han, efter at han havde haft Lejlighed til at gøre sig bekendt med de foreliggende Rapporter, havde udtalt en meget hvas Kritik over de Misgreb, som hans Forgænger, Sir Redvers Buller, havde gjort sig skyldig i. Lord Roberts var en skrap lille Herre, og da han naturligvis maatte betragte Udtalelser af den Art fra Overgeneralen til Krigsministeriet som absolut fortrolige, havde han ikke lagt Fingrene imellem. Men af en eller anden mærkelig Grund havde man bestemt sig for at offentliggøre disse Depecher — eller maaske det var sket ved et Ulykkestilfælde, som det kan gaa i et Departement med mange Kontorer —, og nu havde den liberale Opposition besluttet, at Regeringen skulde klemmes for denne Fadæse; det er jo som Regel Modstandernes Fejlgreb, som Politikerne er henvist til at leve af.

Angrebet blev indledet af *Runciman*, der her fik Lejlighed til at holde sin Jomfrutale; senere fik man adskilligt mere at høre om denne Mand, ikke mindst i handelspolitiske Spørgsmaal. Han sekunderedes af Asquith og af Campbell-Bannermann, den følgende Periodes Premierminister; denne viste ogsaa ved denne Lejlighed de samme Egenskaber, som han senere udfoldede som Regeringens Fører; han var klar, støt og tilforladelig, men egentlig spændende, det var han ikke; naar hans egne Partifæller var aabenhjærtige, kaldte de ham kedelig.

Forsvaret for Regeringens Handlemaade førtes af *Charles Wyndham*, der, om jeg husker ret, den Gang var Krigsminister, og som derfor var den nærmeste til at paatage sig denne Opgave. Han gjorde et vejt og vagt Indtryk; man kunde mærke paa ham, at han i Grunden selv fandt, at disse Depecher med den skarpe Kritik af en engelsk General helst skulde have været begravet i Arkivernes Tavshed. Men saa kom, da Slaget allerede syntes at skulle tabes, Balfour til Undsætning, og med en mesterlig Dialektik gav han Sagen et helt andet Udseende. Det var ikke langt fra, at man endte med at mene, at naar dette var noget, der i Grunden helst ikke burde tales om, laa hele Fejlen hos Oppositionen, som i partipolitisk Øjemed havde draget Sagen frem i Parlamentet. Det endte da ogsaa, som det skulde, med et Tillidsvotum til Regeringen; dette havde den maaske nok faaet alligevel, men Balfours mesterlige Dialektik gjorde det lettere for Ministeriets Tilhængere at stemme for Anerkendelse af det, der, hvorledes man vendte og drejede Sagen, maatte betragtes som et Misgreb.

— Af de kendte Navne, som jeg under mit første Ophold i London kom i Berøring med, var den højt fortjente Officer, Sir *Reginald Wingate*, der havde været Lord Kitcheners ypperste Hjælper under Felttoget i Sudan mod Mahdiens Tilhængere i 1898; Wingate kom ogsaa

senere til selv at indtræde i den Plads, som Kitchener havde haft, som Øverstkommanderende (Sirdar) over den ægyptiske Hær. Han hørte til den ikke helt sjældne Type af Officerer i den britiske Hær, der uden at være fremragende strategiske Specialister forstaaer at forene den militære og den civile Administrations Opgaver, og som derfor egner sig udmærket i Kolonierne, hvor man paa en Gang skal regere og føre Krig; denne Slags Kommandanter er, hvad man kunde kalde Proconsul-typen. Af dem har baade England og Frankrig en glimrende Række at opvise — den ypperste af alle i denne Klasse var Marskal Lyautey —, medens Tyskland, betegnende nok, aldrig har kunnet fremelske noget tilsvarende. Dette kommer vist nok af, at man i det kejserlige Tyskland specialiserede Officersuddannelsen til det yderste; Strategen lærte at forstaa et Kort, men han fik ikke Forstand paa Mennesker, idet man glemte, at ogsaa Soldater dog til Syvende og sidst er Mennesker, for slet ikke at tale om alle de andre Typer, som en kommanderende General — navnlig naar han er ude i andre Verdensdele — skal have at gøre med. Stil en Skikkelse som Ludendorff op ved Siden af Lyautey, og man vil forstaa den Forskel, der her er Tale om; den første kan vinde et Slag, den anden kan skabe et Imperium.

Da jeg traf Wingate, var han en midaldrende Mand af den smukke Type af mandlig Skønhed, hvoraf den engelske Overklasse har saa mange at opvise. Det var let at se paa ham, at han var en Mand, der var vant til at kommandere, men hermed forenede han den forekommende Urbanitet, som Kejsertidens tyske Officerer saa ofte syntes ligefrem at være bange for, idet de mente, at denne Egenskab vilde gøre Skaar i den »Schneidigkeit«, som nu en Gang hørte med til Professionen. Wingate og jeg talte naturligvis mest om Ægypten og Sudan, hvis Genopbyggelse efter Mahditidens Ødelæggelser han selv blev Hovedmanden til at gennemføre. Naar England under de senere, langvarige Forhandlinger med Ægypten, som først for ganske nyligt er bragt til en tilfredsstillende Afslutning, stadigt holdt paa ikke at ville give Slip paa Sudan, var dette Krav fuldt ud berettiget; thi vel var det Khediven Ismail, der i Halvfjerdserne erhvervede Herredømmet i Sudan, men det var Lord Kitchener, der i 1898 erobrede dette Land tilbage, og det var britisk Administration, som atter bragte det paa Fode efter Mahditidens Ødelæggelser. Ved dette omfattende Arbejde sikrede England sig Retten til at sidde ved Nilstrømmen *ovenfor* Ægypterne.

Mine Samtaler med Wingate havde ogsaa et mere personligt Æmne; der var nemlig Tale om, at jeg skulde overtage en Stilling i Educational Department i Khartum; jeg vilde den Gang ikke have haft noget imod

at tilbringe i alt Fald en vis Aarrække i Orienten, som jeg allerede paa saa mange Maader følte mig saa nær knyttet til, og Wingate stillede sig meget imødekommende til denne Tanke, da han havde kunnet konstatere, at jeg var ganske godt kendt med ægyptiske Forhold og havde nogle Forudsætninger for at omgaas Orientalere. En tilfældig Ubetydelighed bragte denne Plan til at strande. Efter at have drøftet Sagen med Wingate blev jeg af ham henvist til en af hans Undergivne, en Mr. Currie, for at træffe nærmere Aftale. Fra denne Mand fik jeg saa en Dag et Telegram, om jeg vilde komme til ham der og der; Gadens Navn har jeg glemt, men jeg husker, at Husnummeret var Nr. 30. Til den aftalte Tid gik jeg saa derhen, men det viste sig, at der boede Madame Melba, den berømte Sangerinde, og den Mand, som jeg skulde træffe, var der ikke nogen, der kendte noget til. Paa Grund af den Tillukkethed og Utilnærmelighed, som er karakteristisk for det engelske Hus i Byerne, ved ingen nogen Besked om Naboer og Genboer. Saa fik jeg opspurgt Mr. Curries Klub, men der vilde man til at begynde med ikke opgive mig hans Privatadresse, da dette stred mod Klubreglementet, og først da jeg fremviste mit Telegram, gav Klubbens Portier Køb, og det opklaredes da, at der i Telegrammet var indløbet en Skrivefejl; der skulde staa Nr. 31, hvilket var ovre paa den modsatte Side af Gaden. Saa indfandt jeg mig — med to Dages Forsinkelse — paa det rigtige Sted og fik at vide, at den Mand, jeg søgte, Dagen i Forvejen var rejst til Skotland, efter at han havde ventet mig forgæves allerede den foregaaende Dag. Saa meget Orientaler var jeg allerede den Gang bleven, at jeg dermed betragtede det som skæbnebestemt, at jeg ikke skulde komme til at virke i Sudan; det var »mektûb«, det stod skrevet, at mit Livs Gæring skulde ligge i Kjøbenhavn og ikke i Khartum. Og hvad der en Gang er »mektûb«, er der ikke noget at gøre ved.

KAPITEL II.

1901-1911.

BERLIN

1902.

Efter den Plan, som jeg fra tidligste Tid havde lagt for mine videnskabelige Studier, var den moderne Orient, Islam i vor Tid, bleven Midtpunktet for disse. Jeg havde derfor ogsaa paa min første, toaarige Rejse overalt lært mere af Livet end af de trykte Bøger, hvilket ganske vist paa Grund af denne store og morsomme Lærebogs tilfældige Karakter, alt efter hvor man kom til at slaa op i den, kunde bevirke visse slemme Huller i min egentlige *Viden*, men paa den anden Side i høj Grad fremmede min *Forstaaelse*; jeg har altid, hvor jeg færdedes, haft Øjnene og Ørene med mig — navnlig Ørene. Og er det ikke — ogsaa for en Professor — vigtigere at forstaa end at vide?

Beskæftigelsen med den moderne Orient kom ganske naturligt til at medføre Interessen for europæisk Udenrigspolitik. I de sidste fem og tyve Aar før Verdenskrigen havde det meste af det, der foregik mellem Europas Stormagter, paa en eller anden Maade Forbindelse med Orienten og navnlig da den nærmeste Orient. At skrive om disse Æmner kom for mig til at levere et naturligt og nødvendigt Supplement til den saare knappe Docentgage.

Som Forholdene udviklede sig i vor Verdensdel efter 1890, blev Tyskland Midtpunktet for al udenrigspolitisk Betragtning; selv om man ikke altid var klar paa, hvad der skulde komme — med en Personlighed som Kejser Vilhelm i Spidsen for Ledelsen af tysk Udenrigspolitik var dette nok saa vanskeligt at bestemme —, kunde man under alle Omstændigheder være sikker paa, at Initiativet vilde udgaa fra Berlin. For dem, der ønskede at følge med, var det derfor naturligt, at man benyttede enhver Lejlighed til at aflægge Besøg i denne Hovedstad. Jeg samlede mig ved gentagne Svipture i Løbet af Aarene 1901 og 1902 en Række Bekendtskaber i tyske politiske Kredse.

I Foraaret 1902 kom Sagen om de vestindiske Øers Salg til Behandling i Landstinget. Jeg har altid, baade den Gang og ogsaa senere, da Salgsplanen virkelig blev ført igennem, betragtet denne Opgivelse af vore sidste Tropekolonier som et beklageligt Misgreb, og navnlig maatte det forarge, at dette Spørgsmaal, der i saa høj Grad angik Danmarks hele økonomiske Fremtid, behandlede efter rent partipolitiske Linjer og med den til partipolitisk Forhandling hørende Sprogbrug; de, der var imod Salget, blev rask væk betegnede som Chauvinister, man kunde med samme Ret kalde en Gaardmand for Chauvinist, naar han vægrede sig ved at sælge en Del af en Jordlod, som han havde Grund til at vente sig et særligt Udbytte af i Fremtiden.

Jeg var, som sagt, imod Salgstanken, men jeg havde ikke noget Sted, hvor jeg kunde komme til at virke for, hvad jeg ansaa for det rigtige. Det var mig derfor ikke uvelkomment, da en Landstingsmand, der var en af de ivrigste Salgsmodstandere, henvendte sig til mig og spurgte, om jeg ikke kunde rejse til Berlin og i tyske politiske Kredse indsamle Oplysninger om, hvorledes man der saa paa dette Spørgsmaal. Som det vil erindres, var Situationen den, at der i Folketinget var tilvejebragt Flertal for Godkendelse af Salget, og i Landstinget stod Sagen lige paa Vippen. Nu mente man, at det for Folk, der endnu stod usikre overfor dette Spørgsmaal, kunde have Betydning at faa at vide, hvorledes man i et Land som Tyskland, hvor Interessen for al Kolonialpolitik var bleven saa levende, vilde se paa dette. Meningen var naturligvis ikke at søge fremkaldt nogen Intervention af den ene eller anden Art — noget saadant laa jo ogsaa langt udenfor min Kompetence, og sligt vilde jeg derfor ikke have indladt mig paa —, men at indsamle Oplysninger, der kunde tjene til Vejledning. Jeg havde paa Forhaand skellig Grund til at antage, at hvad man kunde faa at høre fra Tyskland, vilde tale imod Salget, og jeg var derfor villig til at paatage mig det Hverv at indsamle saadanne Oplysninger, naturligvis med den Begrænsning, som laa i min egen Persons Uanselighed og den korte Tid, der var til Raadighed.

Gennem den nationaløkonomiske Professor *Weber* kom jeg paa denne Rejse først i Forbindelse med *Hans Delbrück* og Geheimeraad *Hammann*, Chefen for det tyske Udenrigsministeriums Pressebureau, hvis Navn senere under og efter Verdenskrigen blev kendt i vide Kredse. *Hans Delbrück* var Professor i Historie — navnlig berømt for sine krigshistoriske Forelæsninger —, men tillige var han Redaktør af »Preussische Jahrbücher« og havde som saadan mange Forbindelser. Han tilhørte den berømte Slægt, der har givet Tyskland saa mange udmærkede Mænd,

og skønt han ikke havde nogen Stilling i aktiv tysk Politik, besad han af disse Grunde en ikke ringe Indflydelse. Han var selv meget ivrig for, at De Forenede Stater ikke skulde komme i Besiddelse af de dansk-vestindiske Øer, og derfor havde han ogsaa i »Preussische Jahrbücher« givet Plads til en Artikel af den ovennævnte Professor Weber; dette var Grunden til, at jeg havde begyndt mine Undersøgelser hos denne Mand.

Denne Artikel gav forøvrigt Anledning til et ganske ejendommeligt Udfald i det franske Blad »Le Temps«. Dette Blad, der kendte »Preussische Jahrbücher«s helt officiøse Karakter, fortolkede Webers Fremstilling som bestilt Arbejde og mente, at det var selve »le gouvernement prussien«, der vilde spænde Ben for Amerikanerne, i det Øjeblik, disse var ved at gøre en god Forretning. Set fra et dansk Standpunkt maatte ogsaa »Le Temps« Betragtninger opfattes som et Fingerpeg henimod Opfattelsen af Salget som ugunstigt for Danmark.

Hvorvidt det franske Blads Hævdelse af, at det var den preussiske Regering, hvis Røst lød i den omtalte Artikel i »Preussische Jahrbücher«, var rigtig, tør jeg ikke afgøre, og jeg stiller mig noget tvivlende; men den faldt for saa vidt godt i Traad med Professor Webers gentagne Forklaringer til mig om, at de officiøse tyske Forsikringer om, at Tyskland aldeles ikke var interesseret i hele dette Spørgsmaal om de dansk-vestindiske Øers Salg, maatte modtages med stort Forbehold. Den almindelige Opfattelse var den, at Amerikanerne her var i Færd med at gøre et højst fordelagtigt Kup; hvis det nu endte med, at det danske Landsting forkastede Salget paa Trods af Folketingets Vedtagelse, saa vilde man fra amerikansk Side anstille Efterforskninger om Aarsagen til dette Omslag og maaske faa Mistanke om, at Tyskerne havde haft en Finger med i Spillet; derfor maatte det officielle Tyskland være yderst tilbageholdende.

Disse højpoltiske Betragtninger var for saa vidt mig som Dansk uvedkommende, men det almindelige Billede, der dannede sig paa Grundlag af, hvad jeg hørte, samlede sig i dette, at Salget maatte anses for ugunstigt for Danmark. Særlig Vægt maatte jeg tillægge det, at Udenrigsministeriets Pressechef trods al diplomatisk Tilbageholdenhed i Virkeligheden sagde det samme; han fremhævede atter og atter det farlige, der for Tyskland vilde være i at tage Standpunkt i denne Sag, men denne Fare kunde jo kun fremkomme derved, at Amerikanerne betragtede Købet som højst fordelagtigt og derfor vilde tage det fortrydeligt op, hvis Overenskomsten gik i Stykker. Men naar Fordelen

ved denne saa afgjort var paa amerikansk Side, saa fulgte logisk deraf, at Danmark maatte gøre en daarlig Forretning ved Salget.

Det var ganske karakteristisk, at den klareste og mest uforbeholdne Besked under denne Enquete fik jeg i det tyske Marineministerium, hvor jeg blev introduceret til en Korvetkaptajn *Prowe*. Han erklærede knapt og bestemt, at Danmark ikke burde sælge, navnlig ikke, hvis der forelaa Tilbud om tilstrækkelig Kapital til at gøre Øernes Besiddelse rentabel. Som man vil erindre, blev denne økonomiske Side af Sagen ved en senere Lejlighed stærkere fremdraget, nemlig den Gang, da Salgstanken under Verdenskrigen atter bragtes frem fra amerikansk Side. Da var Panamakanalen fuldendt, hvorved Betydningen af Sankt Thomas' fortræffelige Havn var vokset overordentligt, og da blev der ved Oprettelsen af det dansk-vestindiske Kompagni skabt et Organ, som kunde have udnyttet de nye Muligheder. Men da var der desværre ikke mere noget spinkelt Landstingsflertal, som kunde bevare Øerne for gamle Danmark, indtil Forretningsmændene med kontante Beviser fik godtgjort, at dette i Virkeligheden var den bedste Forretning.

Den nævnte tyske Søofficer udtalte endvidere, at det ligeledes var klart, at Tyskland handelspolitisk havde Interesse af, at de dansk-vestindiske Øer forblev i en europæisk og tilmed en neutral Magts Besiddelse, men denne Interesse var ikke saa stor, at den kunde motivere nogen som helst aktiv Optræden fra tysk Side. For Danmark, mente han, maatte det være et særligt vigtigt Hensyn, at denne Stat ved at afstaa Sankt Thomas bortkastede et af sine meget faa Aktiver til en fremtidig Udenrigspolitik med Tyskland.

Siden det tyske Rige i 1890 havde gennemført sit Mageskifte med England, hvorved det havde erhvervet Helgoland mod at afgive Zanzibar, var der oftere dukket Forslag op i lignende Retning, og ogsaa Tanken om at erhverve de dansk-vestindiske Øer mod at udlevere nord-slesvigske Distrikter var gentagne Gange kommen frem fra tysk Side. Jeg tror, at det var meget heldigt, at dette Punkt ikke, saa vidt jeg da har kunnet bringe i Erfaring, i 1902 blev inddraget i Salgsmodstandernes Bevisførelse; i denne lagdes Hovedvægten dels paa den nationale Prestige, dels paa Øernes økonomiske Muligheder.

Hvad jeg havde erfaret i Tyskland, baade i den ene og den anden Retning, som kunde tjene til Oplysning om selve Salgsproblemet, som det maatte stille sig for en udenfor Staaende, samlede jeg i en kort Indberetning, som paa Foranledning af den Landstingsmand, der havde bedt mig tage af Sted, blev trykt og omdelt i Tinget; om til alle eller

kun til dem, man ønskede at paavirke, har jeg ikke faaet at vide. Men det var mig en Tilfredsstillelse, at jeg paa denne Maade havde faaet Lejlighed til at medvirke til Gennemførelsen af det, som jeg maatte anse som det bedste for vort Fædreland; denne forlængst vundne Anskuelse havde mine Undersøgelser yderligere befæstet. Lidet anede jeg den Gang, at Glæden over den opnaaede Sejr kun skulde blive saa kort.

Den ovenfor omtalte Professor Hans Delbrück kom jeg ogsaa ved senere Lejligheder gentagne Gange i Berøring med. Han var interessant at samtale med, men typisk, tysk Professor, idet han ikke saa sjældent, og navnlig, naar han blev ivrig, gav sig til at holde Forelæsning i Stedet for at samtale. Men da det, han sagde, i Reglen var lærerigt at høre paa, var det let at bære over med denne lille Svaghed.

Hans Delbrück var baade som Historiker og som Redaktør af »Preussische Jahrbücher« Efterfølger af Treitschke, en formildet — skarpere Kritiker vilde maaske sige fortyndet — Udgave af denne. Han havde ikke Treitschkes Ildhu, men han besad mere nøgtern Kritik. Delbrück tilhørte den fine, gennemdannede akademiske Stand, af hvilken Tyskland omkring Aarhundredskiftet besad saa mange værdige Repræsentanter; adskillige af disse led dog af en vis Verdensfjernhed, der gjorde det lettere for dem at lægge Kendsgerningerne til Rette efter Theorien, en Fremgangsmaade, der som bekendt er forbundet med visse Farer.

Gennemgaaende tør man sige, at de tyske Universiteters videnskabelige Niveau den Gang, altsaa for omtrent en Menneskealder siden, var lidt højere end nu; i alt Fald gælder det for de Discipliner, hvorom jeg tror, at jeg tør have en Mening. Denne Nedgang er sandsynligvis af rent forbigaaende Natur, og den har næppe, som mange maaske vil tro, ret meget med den politiske Udvikling at gøre — men det kan være, at den vil faa det. Nazismen er endnu for ny til, at den kan have øvet mærkbar Indflydelse paa dette Omraade, selv om jeg villigt skal indrømme, at hvad vi hidtil har set af nazistiske Bestræbelser for at lægge Forskningen ind under en bestemt afstukket Livsanskuelses Tvang ikke lover godt for Videnskabens frie Udvikling. I Middelalderen skulde Videnskaben — eller, som man den Gang sagde, Filosofien — tjene Kirken; nu skal den tjene Staten. Til begge Dele egner den sig lige daarligt.

Den Gang, da Hans Delbrück stod paa sit Højdepunkt, havde Tysklands Professorer ikke de Sorger. Kejsertiden var for de tyske Universiteter en lykkelig Tid; Staten var ikke karrig med sin økono-

miske Støtte, og Kejser Vilhelms egen aandelige Bevægelighed kom paa mange Maader Universiteterne til Gode; han havde maaske ikke altid saa megen Forstand paa det, han snakkede med om, men selve det, at det var ham, Kejseren, der talte, virkede altid som en gavnlig Reklame. De Universitetslærere, der havde vundet sig et Navn, optraadte derfor ogsaa som Regel med en vis salvelsesfuld Myndighed; de vidste, at de havde ikke blot videnskabelig, men ogsaa social Autoritet.

Af de tyske Politikere, som jeg i hine Aar fik personlig Berøring med, er de fleste nu blot Navne, endda halvvejs glemte Navne. De politiske Kampe, der førtes, var indadvendte og havde et ret diminutivt Format; det var først, efter at England og Rusland havde fundet hinanden ved Traktaten af August 1907 — den engelsk-franske Tilnærmelse var fuldbyrdet tre Aar forinden —, at man i Tyskland begyndte at faa en Fornemmelse af, at denne Stat var næsten helt omringet, og at det kunde bilve dødelig Alvor. Før den Tid var det mest indrepolitiske Stridigheder, der sysselsatte Sindene, og de havde en nok saa smaat-skaaren Karakter; det tog sig meget drabeligt ud, hvad der foregik i den tyske Rigsdag, men Udførelsen af de virkelig store Ting faldt slet ikke der.

To af de politiske Skikkelser, som gjorde mest Indtryk paa mig, var de konservative Agrarers Fører *Grev Kanitz* og Socialisthøvdingen *August Bebel*. Agrarpartiets forholdsvis store Indflydelse beroede dels paa, at det ganske nøje vidste, hvad det vilde — noget, som ingenlunde kunde siges om alle tyske Partier — og dels og navnlig paa dets samfundsmæssige Anseelse. De østelbiske Junkere, der ofte udviste en nok saa middelalderlig Tankegang, udøvede ogsaa indirekte stor Magt gennem deres Familjeforbindelser i Hæren og den civile Administration, hvilke to Institutioner var tæt forenede indbyrdes ved Reserveofficersvæsnet. Den ældste Søn i Familjen fik Godset, de andre blev Officerer eller Civilembesmænd, og disse sidste, der som Regel havde tjent som Reserveofficerer, følte sig som en levende Del af Hæren; de var kongetro, pligtopfyldende og — som de fleste Aristokrater — meget bornerte; naar man i alle Livets Forhold begynder med at gaa ud fra, at man er bedre end de andre, kommer man til at gøre adskillige Fejlslutninger. Men saa længe Tyskland i Fred kunde tære paa den af Bismarck skabte politiske Kapital — det vil sige, inden Kong Edward VII fik smedet Indkredsningens Jernring sammen omkring Riget — gik det jo fortræffeligt.

Grev Kanitz, som i adskillige Aar var konservativ Partifører, var en af de Politikere, der, efter at man har læst om dem, virker behageligt

overraskende, naar man lærer dem personligt at kende. Gennem Aviserne Organer — hans egne Partiorganer naturligvis undtagne — fik man det Indtryk, at han var en grisk og hensynsløs Røverkaptajn, og saa viste det sig, at man ved personligt Møde kom til at staa overfor en højt kultiveret, tiltalende afdæmpet Personlighed. Han var en høj, mager Mand med en lang, lige Næse og graasprængt Fuldskeg; Øjnene lyste af Intelligens. Han talte langsomt og paa en Maade, som om han nøje overvejede hvert Ord; han vilde ikke sige mere, end han absolut kunde staa ved.

En baade ydre og indre Modsætning til Grev Kanitz var August Bebel, den Gang den ypperste af det stadigt voksende tyske Socialdemokratis Førere; han var en lille, væver Mand, hurtig i Bevægelser som i Tale. Men man havde noget vanskeligt ved at forstaa, at denne Mand, der syntes at repræsentere en jævn, tysk Middelstandsborgers Niveau, havde opnaaet saa stor Indflydelse. Sagen var den, at der under den graa Hverdagsagtighed i Bebels ydre Fremtræden skjulte sig noget andet og mere; Bebel var den fødte Partipolitiker; han var maaske ikke saa stærk i Theorien, men han vidste i hver enkelt Situation, hvorledes den skulde laves, saaledes at Partiet opnaaede de størst mulige Fordele med de færrest mulige Forpligtelser. Hertil kom, at han var en meget flittig Mand, og med saadanne Forudsætninger var det kun naturligt, at han blev en af de Ledende; der er i hvert Parti altid en hel Del, som kun er glade ved, at en anden vil paatage sig Arbejdet.

Ved et Besøg i den tyske Rigsdag traf jeg ogsaa en af de andre socialdemokratiske Førere, *Singer*, og noget mere usympatisk har jeg sjældent mødt paa min Vej. Det var en svær, blodrig Tyreskikkelse, bekendt for det yderliggaaende Sprog, han anvendte i sine Rigsdagstaler. Samtidigt med, at han her stod og deklamerede pathetisk om Undertrykkelse af de Fattige, var han Besidder af en stor Konfektionsforretning i Berlin og Millionær, og det sagdes om ham, at han lønnede sine Syersker daarligere end nogen af hans Konkurrenter.

Det tyske Socialdemokrati voksede i hine Aar meget stærkt ved den tyske Industris naturlige Fremgang. De tyske Teknikere og de tyske Handelsrejsende udfoldede en forbavsende Dygtighed, og alle de nyanlagte Fabrikkers Arbejdere gled af sig selv ind i Socialdemokratiets Rækker; enhver Tysker søger først og fremmest den Baas, han skal staa i, og han vil ikke væk fra Kammeraterne. Den menige Tysker er, maaske i højere Grad end nogen anden europæisk Nation, et »Hjorddyr«; det er hans personlige Svaghed og hans politiske Styrke. Men det, at det socialdemokratiske Parti saaledes tiltog i Magt ganske

af sig selv og uden egen Anstrængelse, bidrog til, at Partiet aandeligt talt gik i Staa, og da ved Kejserrigets Sammenbrud hele Magten i Staten tilfaldt Socialdemokratiet, havde dette ingen Mænd til at udfylde de af Situationen udskrevne Roller. Heri ligger ogsaa Forklaringen til Nazismens eventyrligt hastige Fremgang; der var ingen virkelig Aandskraft hos dem, der skulde have sørget for Værnet mod denne Stormbølge, nemlig de socialdemokratiske Førere, og derfor faldt det ogsaa saa let for saa mange Arbejdere at gaa over til Nazismen. Tyskerne holder af at blive kommanderede — det er jo ogsaa det nemmeste —, men de har en instinktiv sikker Følelse af, om de bliver kommanderet ordentligt eller ikke. Og Weimar-Republikens Mænd forstod slet ikke at kommandere.

PARIS 1903.

Sommerferien 1903 tilbragte jeg i Paris for at arbejde i Bibliothèque nationale. Jeg hører til dem, der betragter denne By som det Vidunderligste af alt Vidunderligt, men Forudsætningen for at nyde disse Herligheder er rigtignok den, at man ikke skal have for meget med franske Funktionærer at gøre. Der er vel næppe noget europæisk Land, hvor Bureaukratismen med dens Omstændelighed, dens Uhøflighed og Foragt for det Publikum, som det dog skulde være Funktionærernes Livsopgave at betjene, har erhvervet en saa uhyggelig Magt i Samfundslivet som i Frankrig, det Land, hvorfra Frihedens og Lighedens Evangelium en Gang udgik. En fransk Funktionær, der staar ved sin Skranke med et langt Reglement opslaaet paa Væggen bagved ham, er Toppunktet af menneskelig Storhed.

Ikke mindst irriterende virker det, at disse franske Mandariner, der forefindes i alle Størrelser, fortrinsvis udfolder deres Gevaldighed overfor dem, der optræder beskedent og høfligt; ved at være arrogant og uforskammet kan man som oftest opnaa en bedre Behandling.

Det berømte Pariserbibliotek, Bibliothèque nationale, der i sin nuværende Skikkelse grundlagdes af Mazarin, er vistnok stadigt Europas største, men baade i London og Berlin er Arbejdsvilkaarene langt bedre. Der er i Paris en Mængde Formaliteter af opfylde, mange forskellige Dokumenter og Sedler at udfylde, førend man indlades i Læsesalens Helligdom. Da de gamle Lokaler fra Kardinalens Tid stadigt benyttes med forskellige i Tidens Løb foretagne, nødtørftige Udvidelser, er Følgen, at Bøgerne er anbragte paa en saadan Maade, at de ofte ikke er

til at finde, og den glade Bevidsthed om at sidde med tre Millioner Bind til Raadighed bliver betydeligt neddæmpet, naar Gang paa Gang Ens Rekvitioner mødes med den Besked, at vedkommende Bog ikke er til at finde; efter hvad jeg hører, skal der paa dette Punkt i de senere Aar være opnaaet adskillige Forbedringer.

Trods alle disse Besværligheder blev det gamle Bibliotek i Rue Richelieu i denne Sommer mit andet Hjem, hvor jeg tilbragte den største Del af Dagen. Det var et stille Aar, og i fransk Politik var der ikke meget, som kunde interessere; det var, om jeg husker ret, navnlig Antiklerikalismen, der satte Fart i den politiske Debat, og disse Diskussioner har for Udlændingene, navnlig dem, der medbringer Sympati for Frankrig som saadant, aldrig kunnet virke tiltalende. Den moderne franske Kamp mod den katholske Kirke, saaledes som den navnlig førtes af Combes og hans Meningsfæller, har altid haft noget utilfredsstillende og goldt ved sig. Voltaire var en fortræffelig Mand, og paa hans Tid var der sandeligt Brug for en Mand, som kunde og turde træde op mod den herskesyge Gejstlighed, da denne vilde kvæle al fri Forskning, men ved det tyvende Aarhundredes Begyndelse var der ikke Brug for Voltairianere, fordi den Fjende, som Voltaire rejste Kampen imod under det skingrende Feltraab »Ecrasez l'infâme!«, ikke eksisterer mere; vor Tids katholske Kirke er der saa sandt ikke Grund til at betegne med dette brændemærkende Tillægsord. Nutidens Antiklerikale, baade i Frankrig og andet Sted, er doktrinære Eftersnakkere; de minder om Don Quixote, der heller ikke var klar paa, hvilken Tidsalder han levede i. Ja, hvis disse Antiklerikale — vi kender jo Tonen ogsaa fra visse hjemlige Socialdemokraters Udfald mod Præsterne — hvis de endda turde tage Skridtet fuldt ud og gaa direkte løs paa selve Religionen, saaledes som Bolshevikerne gør det, saa vidste man dog, hvad man havde at holde sig til. Men de gængse præstefjendtlige Tirader, hvor er de dog tanketomme!

Jeg har aldrig gjort Bekendtskab med franske Politikere, af den simple Grund, at jeg ikke har søgt efter Lejlighed dertil. For enhver politisk interesseret Dansker bliver det Tyskland og England, der saa godt som udelukkende fanger Opmærksomheden; det er Udviklingen i disse to Lande, som bliver bestemmende ogsaa for vort eget Fædrelands Skæbne, hvorimod Frankrig i Virkeligheden ligger os ret fjærnt. I Tyskland og England kan man ogsaa finde positiv Interesse for danske Problemer og for Danmarks Fremtid, men i Forholdet Frankrig-Danmark kommer man sjældent længere end til Festtalerlyrikens almindelige Vendinger; Fransk mændene ved, at de ved højtidelige Lej-

ligheder, naar Talen er om Danmark, skal sige noget om det tapre, lille Folk, som aldrig under nogen politisk Gruppering stod blandt Frankrigs Fjender — ja, det er ikke en Gang alle Franskænd, der ved saa meget — og udover disse Fraser kommer man sjældent. Da Hertugen af Cadore i Sommeren 1870 forhandlede med Grev Frijs om Danmarks Deltagelse i Krigen paa fransk Side, og da Greven fremhævede, at det her kunde komme til at gælde Danmarks Tilværelse som selvstændig Stat, skal Hertugen have sagt: »L'existence du Danemark? c'est si peu de chose!» (Danmarks Tilværelse, det er kun en ringe Ting), og dette lidet diplomatiske Udbrud, der fik den til Stede værende franske Gesandt, Hr. Dotézac, til at synke sammen i Forfærdelse, gengiver netop den almindelige franske Tankegang. Hertugen kom til at sige det, som hans Landsmænd tænkte, men som nødtigt skulde være sagt netop ved den Lejlighed.

Fjærnt fra Palais Bourbons politiske Verden kom jeg hin Sommer til at bevæge mig saa godt som udelukkende mellem Bibliotheket i rue Richelieu og mit Karavanserai paa Boulevard St. Michel, den fornøjeligste af alle Paris' vidunderlige Boulevarder. Det er Synd, at de fleste danske Pariserfarere saa vidt jeg da har kunnet iagttage, færdes saa lidt paa den venstre Seinebred, hvor navnlig Kvarteret mellem Panthéon og Luxembourg frembyder saa rig Afveksling; dette er baade Paris og et Udsnit af den samlede Verden, den civiliserede saa vel som den mindre civiliserede. I de smaa Gader omkring Sorbonne har næsten hver fremmed Nation, hvis Repræsentanter søger til Vidsommens Kilder i Paris, sin særlige Stamknejspe, og her kan man, med nogen Lokalkendskab, opleve Alverdens kulinariske Herligheder fra tyrkisk Pilaw og marokkansk Kuskus til kinesiske Hajfiskefinner, og et Par Skridt herfra kan man gøre sig til Gode med en ægte serbisk Slibowitz; det er en hastig Jordomsejling gennem Alverdens Køkkener. Og foruden den internationale Menu faar man Lejlighed til at se og træffe sammen med Repræsentanter fra alle Jordens Folkslag. Og alle disse flyder sammen i en bred, broget Strøm paa Fortovene paa Boulevard St. Michel.

Af Minder om Personer er der fra hin Sommer kun Anledning til at fastholde eet, og det er, som det er at vente af det ovenfor sagte, ikke fra Politikens, men fra Videnskabens Verden; det er den berømte Assyriolog *Joseph Halévy*, en af de eventyrligste og interessanteste Skikkelser i moderne europæisk Forsknings Historie.

Joseph Halévy var en fattig Jøde fra Adrianopel, som i en ung Alder kom til Paris; hans alsidige Kundskaber i orientalske Sprog skaffede ham Indpas; thi for udenlandsk intellektuel Arbejdskraft har der lige

til den nyeste Tid altid været Marked i Frankrig, navnlig naar den kan faas billigt — de store Gager kan man saa gemme til sine egne, et Princip, som enhver fransk Finansminister vil slutte sig til. Da Halévy kom til Paris, var man netop i videnskabelige Kredse begyndt at blive levende interesseret i Sydarabien, hvis rige Kulturmindesmærker, navnlig i Form af Indskrifter, man først da havde faaet lidt bedre Besked om. Altsaa blev det overdraget Halévy at rejse ned til hine afsides Egne bagved Aden og Saba for at samle Aftryk af de gamle sabæiske og himyaritiske Indskrifter.

Sydarabiens Befolkning har aldrig haft noget godt Lov paa sig — formodentlig skyldes dette det stærke afrikanske Islæt —, og ikke mindst er der Vanskeligheder for Rejser med rent videnskabelige Formaal, fordi disse ikke forstaas, og de Indfødte saa faar Mistanke om, at der ligger noget andet bagved, naturligvis noget uhyggeligt eller ondt, noget i Retning af Skattegravning og Trolddom. At nogen skulde have Lyst til at give mange Penge ud og underkaste sig store Besværligheder blot for at samle Aftryk af nogle gamle Sten med noget Krimskrams paa, som ingen kan læse, det er mere, end nogen fornuftig Sydaraber vil gaa med til at tro paa.

Problemet om, hvorledes han skulde kunne komme frem med en saadan Indstilling fra Befolkningens Side, blev løst af Halévy paa en meget simpel Maade, der rigtig nok kun kunde gennemføres af en virkelig Asket. Han rejste gennem Landet til Fods, uden Penge og uden Bagage; naar Araberne ser, at der ikke er noget at tage, føler de sig selv forpligtede til at yde Gæstfrihed; i Kappestriden mellem Røveren og Tiggeren er det denne sidste, der er den stærkeste, naar Røveren blot er en nogenlunde ædel Røver, der tager fra den, som har noget, og giver til den, som ikke har noget. Halévy kom da ogsaa helskindet frem overalt; sine Aftryk af Indskrifterne sneg han sig til at tage, naar der var Lejlighed til at gøre det uset, hvorpaa han gemte Papirerne rundt om i Huller og Sprækker, indtil der senere blev Tid til at hente dem. Det var naturligvis overmaade omstændeligt og besværligt, men Enderesultatet blev, at Halévy hjembragte et Par Tusind større og mindre Indskrifter i letlæselige Aftryk.

For denne Bedrift, der for en Mand med lidt mere Sans for at gøre Reklame for sig selv vilde have indbragt ham Udmærkelser fra Alverdens lærde Selskaber, fik Halévy en underordnet Lærerpost ved Ecole des hautes études med den svimlende Gage af 1200 Francs om Aaret, og for denne levede han glad og tilfreds; det var i alt Fald bedre end at tigge sig frem paa Sydarabiens Stepper.

Fra tidligere Tid havde jeg staaet i Korrespondance med Halévy; nu lærte jeg ham personligt at kende. Han boede i en Sidegade til rue Lafayette, der, som Heine sagde om Friedrichstrasse i Berlin, er Uendeligheden grafisk fremstillet, og midt i denne Ørken af filistrøs Smaa-borgerlighed havde han skabt en lille aandsvideenskabelig Oase. Hans hele Lejlighed bestod af et enkelt Værelse med en Seng og en Mængde Bøger, der ikke var anbragt i Reoler, men opstablede paa Gulvet i store Bunker; hvordan han bar sig ad med at finde det Bind, han havde Brug for, ved jeg ikke. Der var kun een Stol, og hver Gang, jeg besøgte ham, maatte den ene af os sidde paa Sengen. Udenfor Døren hang hans Mælkeflaske; det var, som han sagde, hans Kælder. Jeg tror ikke, at han fik stort andet end Brød og Mælk; rigtig Middag var der hverken Tid eller Raad til at spise. Men han trivedes godt ved det; hans lille Figur var rund og fed, og han opnaede en Alder af halvfemsindstyve Aar, arbejdskraftig lige til det sidste.

Under saadanne ydre Forhold levede denne Mand, der var en af de mest sokratiske Personligheder, jeg har kendt. Indenfor Assyriologien kom han til at bore sig fast i en uholdbar Theori, som han forsvarede med haardnakket Fanatisme, hvorfor han i Aarenes Løb blev meget isoleret, men det, som gjorde ham interessant og menneskelig værdifuld, var dels hans omfattende almindelige Kundskabsfylde — han ikke blot vidste meget, men han havde hele sin Viden præsent — dels hans ophøjede og ædle Karakter; denne lille, ikke altid helt renvaskede Tyksak sad i sit beskedne Hummer og betragtede Menneskelivets Foreteelser med en verdensfjærn Vismands ophøjede Mildhed; dette hindrede ikke, at han kunde være stræng i sine Domme, ikke mindst, naar det drejede sig om hans tyske Fagfæller, som han nok kunde lide at raillere en Del over, men han var endnu mere stræng i sin Dom over sig selv.

Det samtidige Frankrig betragtede han med Mismod, og det kan jo heller ikke nægtes, at hin Tid for den franske Republik var en udpræget Nedgangsperiode: Dreyfusaffærens Hærgninger af den franske Hær var langfra overstaaede, og i Udenrigspolitikken havde man endnu ikke fundet sig til Rette efter Ydmygelsen ved Fashoda; først det følgende Aar bragte Begyndelsen til Oprejsning ved den af Delcassé indledede Tilnærmelse til England. Naar vi talte sammen om disse Spørgsmaal, plejede Halévy at sige: »Ethvert Folk maa, for at det kan hævde sig og gaa frem, have et bestemt Formaal, have noget, det tror paa; denne Tros Forhold til Virkeligheden er mindre væsentlig, naar den blot i sig selv er inderlig og ægte. Deri maa vi søge Forklaringen til, at

det jødiske Folk har kunnet overleve alle Undertrykkelser og Omskiftelser. Men i vore Dages Frankrig er der ingen, der tror.«

Og deri havde den gamle Idealist Ret. Heldigvis for Frankrig kom der den Tid, da man virkelig troede, troede paa Folket og dets Fremtid, og da de, der troede inderligst, fik Lov til at føre.

OSMOLOVKA

1904.

Den følgende Sommerferie, i Aaret 1904, blev højst forskellig fra Pariseropholdet, men ikke mindre interessant og indholdsrig. En af mine Studenterkammerater, *Stanislaw Rozniecki*, der var født Dansk, men af polsk Æt, og som senere blev Professor i slaviske Sprog ved Københavns Universitet, havde ægtet en polsk Dame, som ejede et mindre Gods — efter russiske Forhold mindre — i Nærheden af Beresina, og han havde indbudt mig til at komme og besøge ham. Det var just under den russisk-japanske Krig, saa der vilde blive adskilligt at høre og iagttage.

Rejsen gik over Warszawa, Brest-Litowsk og Minsk; fra en lille Jernbanestation et Par Hundrede Kilometer sydøst for Minsk gik det videre med Hest og Vogn endnu omtrent tredsindstyve Kilometer til Bestemmelsesstedet *Osmolovka* (hvilket betyder saa meget som Tjæreby); Ejendommen laa kun faa Kilometer fra Floden Beresina og ikke saa langt fra det Sted, hvor Napoleons Overgang fandt Sted under Tilbagetoget i 1812; Floden er omtrent saa bred som Peblingsøen; at slaa Broer i den af Grødis opfyldte Strøm maa have været et frygteligt Arbejde; det var denne Bedrift, som Napoleons berømte Ingeniørofficer, General Ebé, udførte og som kostede ham Livet.

I Warszawa kom jeg til at opholde mig et Par Dage; det var mit første Besøg i Polens gamle Kongestad, som jeg senere kom tilbage til under lykkeligere Forhold i 1921, da det store Mirakel var hændt, at alle de tre Stormagter, der i sin Tid havde sønderlemmet Polen, Rusland, Østrig og Tyskland (Preussen), nu var bleven knuste alle tre, skønt de ikke havde staaet paa samme Side i den store Krig, og dermed var Muligheden aabnet for Polens Genopstandelse.

Under det russiske Tryk var Warszawa en smudsig og glædeløs By med nærmest asiatisk Præg, idet gammel Herlighed og moderne Forfald blandedes mellem hinanden. Til Krigen, i hvilken de første russiske Nederlag allerede var indtrufne, mærkedes ikke meget; dog kunde der nu og da dukke et Tegn op, som viste, hvorledes Stemningen var hos Be-

folkningen, baade den polske og den jødiske. Paa den store græske Kirke paa den sachsiske Plads i Warszawa, der for nyligt var opført af den russiske Regering som et politisk Symbol midt i denne romersk-katholske By, blev der efter Modtagelsen af Meldingen om Admiral Makarows Undergang med Slagskibet »Petropavlovsk« opslaaet en Plakat med den haanende Indskrift: Sælges paa Grund af uforudsete Omstændigheder til Nedbrydning! Plakatens Spaadom kom virkelig femten Aar senere til at gaa i Opfyldelse; da Polen var blevet frit og selvstændigt, var noget af det første, man foretog sig i Warszawa, at nedbryde den kostbare, men grimme Kolos, der havde forkyndt det polske Folks forsmædelige Trældom.

Paa Gaderne i Warszawa kunde man i de Dage høre Avisdrene raabe med skingrende Stemme: Stort Nederlag for Russerne! ikke uden en tydelig Skadefryd i Tonefaldet, og naar de russiske Officerer tyssede paa en saadan lille Demonstrant, raabte han haanligt, idet han hurtigt forsvandt omkring Gadehjørnet: »Ti Du selv stille, ellers kalder jeg paa Japanerne!« Men udover saadanne enkelte Glimt af Humør var Byen trist og stille, fordi Krigens økonomiske Følger lagde et forfærdeligt Tryk paa alt Forretningsliv. Jøderne, som det i denne Sammenhæng kom mest an paa, holdt deres Penge tilbage, og Landbrugerne savnede derfor de vante Købere til deres Produkter; Papirspengene begyndte alle Vegne at dukke frem, da alt Guld gik til Hæren i Østasien og til de udenlandske Leverandører.

Paa Jernbaneturen fra Warszawa til Minsk kom jeg til at gøre ejendommelige Iagttagelser om russisk Civiladministration i Czartiden; det var Billetteringen i Togene, der foregik paa en højst mærkelig Maade. Først kom der en Konduktør af den sædvanlige Slags, som eftersaa og klippede Billetten; lidt efter kom den samme igen, ledsaget af en mere anseligt udseende Funktionær, og foretog et nyt Eftersyn. Naar man saa atter havde kørt et godt Stykke — der er jo i Rusland store Afstande mellem Stationerne — vendte de begge to paany tilbage, men denne Gang i Følge med en overdaadigt guldbroderet Herre, saadan en Mellemting mellem en Viceadmiral og en Biografportier, og i Overværelse af denne ærefrygtindgydende Storhed foregik der for tredie Gang et Billeteftersyn. Forklaringen fik jeg senere. Meningen med dette Arrangement var at forhindre, at Passagererne bestak Jernbanefunktionærerne til at lade dem rejse uden Billet. Det kunde betale sig at bestikke en enkelt Konduktør og, hvis man skulde rejse et længere Stykke Vej, maaske ogsaa to, men den Bestikkelsessum, der skulde til overfor den fornemme, guldkrammererede Herre, vilde blive saa stor, at det blev bil-

ligere at købe selve Billetten. I Czartidens Rusland regnede man med, at enhver havde sin Pris, som rettede sig efter Vedkommendes Indflydelse og sociale Stilling. Det var den Gang, man sagde: Den eneste Vej til at skaffe Rusland en Konstitution bliver at bestikke Czaren!

Under Opholdet i Minsk fik jeg endnu et Bevis for, at russiske Jernbanefunktionærer i de Tider ikke var helt paalidelige. Min Vært, som havde hentet mig i denne By, var inde i en Butik for at købe Lys, og han forlangte da udtrykkeligt, at det skulde være Jernbanelys. Paa mit Spørgsmaal om, hvad der mentes med dette Udtryk, fik jeg at vide, at den Gang blev alle Tog oplyste med en særlig Slags Lys, som Staten selv — alle russiske Baner var jo Statsbaner — lod fremstille paa sin egen Fabrik. Men da disse Lys var af en særligt fortrinlig Kvalitet, solgte Konduktørerne dem rundt om i Byerne, og de forhandlede aabenlyst i Butikerne under Navn af Jernbanelys. Og Passagererne i Togene? Ja, de kunde faa Lov til at sidde i Mørke.

Da vi forlod Toget for at rejse videre med Hest og Vogn, dumpede vi paa en Gang midt ind i Middelalderen. Russiske Landeveje var den Gang ligesom vore jyske Okseveje paa Valdemar Sejrs Tid; de var umaa-deligt brede — der var jo Jord nok at tage af —, og de blev stadig bredere; thi naar Hjulsporene blev altfor dybe; søgte de Kørende op paa det flade Terræn ved Siden af, indtil de tunge Hjul ogsaa havde skaaret det igennem; i Datidens Rusland rejste man ubetinget bekvemmere om Vinteren, naar man kunde færdes med Slæde, og det baade paa Vejene og — endnu bedre — paa Floderne. Denne pragtfulde russiske Slædekørsel har jeg kun haft Lejlighed til at prøve i den By, som den Gang hed Skt. Petersborg.

Min Vært fortalte, at naar der skulde være Manøvrer i disse Egne, fik Godsejerne tilsendt en Meddelelse fra Generalkommandoen, hvori det hed: Da Vejene i Deres Distrikt er i en meget daarlig Forfatning, ja, tildels er ganske ufremkommelige, anmodes De herved osv. Denne Meddelelse var trykt.

Langs Vejene voksede Birketræer, hvoraf et paafaldende stort Antal var gaaet ud. Forklaringen var den, at Bønderne om Foraaret tap-pede Træerne for den gennem Stammen opstigende Saft for deraf at fremstille Birkevin; behandlet paa rette Maade og tilsat med lidt Sukker, smager denne Drik som en god Moselvin. Naar Operationen udføres paa rette Maade, det vil sige, naar man af et velvoksnet Birketræ nøjes med at tage et Par Liter, der tappes af et Hul, boret paa Stammen i Mandshøjde, og derefter lukker Hullet omhyggeligt til, kan Træet udmærket godt overleve en saadan lille Aareladning. Men de russiske

Musjiker er Barbarer; hvad der ikke tilhører dem selv, kunde det aldrig falde dem ind at vise noget Hensyn overfor. Og derfor stod saa mange Træer og strittede med deres udgaaede Grene, et Symbol paa russisk Samfundsaaend i Czarens hellige Rige.

Paa de Egne, som jeg denne Gang kom til at besøge, faldt Befolkningen i tre Grupper: Godsejerne, som sad inde med Jorden, var Polaker, Bønderne, der sad som Fæstere, var Hviderussere, og Bybefolkningen bestod næsten udelukkende af Jøder. Og alle tre Partier følte de sig i et bestemt Modsætningsforhold til Czaren og hans Embedsmænd. Herude paa Landet, hvor man kunde tale lidt mere frit, var der almindelig Henrykkelse, hver Gang Czarens Tropper led Nederlag paa de østasiatiske Krigsskuepladser.

De polske Godsejeres Jordbesiddelser var meget ulige fordelt. Den Gaard, hvor jeg opholdt mig, omfattede i vesteuropæisk Maal elleve Hundrede Hektarer Agerjord og Skov, men det var ogsaa en forholdsvis lille Ejendom. Nogle af Godserne var umaadeligt store; paa Vejen fra Jernbanestationen kørte vi omtrent tredive Kilometer langs med Marker, som var i en enkelt Mands Besiddelse, og et Stykke længere syd paa langs Floden laa et Gods, der omfattede omtrent to Hundrede og fyrretyve Landsbyer; det tilhørte en Dame af den berømte Familie Potocki, som har spillet saa stor en Rolle i Polens Historie.

Disse Latifundieforhold virkede her, som de har gjort det overalt lige fra Oldtidens Dage, højst uheldigt. Jorden blev ikke ordentligt udnyttet, og hele Administrationen laa i Hænderne paa Forvaltere, hvis moralske Karakter ofte kunde være nok saa tvivlsom. Kun meget sjældent kunde der være Tale om et personligt Forhold mellem Godsejeren og den Befolkning, der levede paa hans Jord; i mange Tilfælde opholdt han sig slet ikke paa sin Ejendom, men levede et eller andet Sted i Udlandet. Følgen deraf var, at Bønderne ikke fik nogen som helst Fællesinteresse med Godsejerne, men snarere kom til at betragte dem med Had og Misundelse: hvad Mening var der vel i, at saadan en ung Komtesse Potocka, der aldrig havde rørt en Finger, skulde raade over to Hundrede og fyrretyve Landsbyer, medens man selv maatte gaa og slide og slæbe Dagen lang og endda knap nok havde til det tørre Brød? Bolshevikerne vilde aldrig saa hurtigt have faaet Magten i Rusland, hvis de ikke havde kunnet bringe Bønderne Forkyndelsen om, at de kunde faa Godsejernes Jord for at tage den. Det var ogsaa derfor, at de russiske Soldater fik saa travlt med at komme hjem fra Fronten; de vilde være til Stede, naar Uddelingen af Jord skulde gaa for sig.

Den Kreds af polske Godsejere, jeg her blev indført i, var, som alle

Polakker, henrivende at have at gøre med rent selskabeligt, medens Forhandlinger af praktisk Indhold ofte kan være nok saa vanskelige. I politisk Henseende stod de her alle paa samme Front som Modstandere af den russiske Regering, der drev en hensynsløs Tvangspolitik. Herude paa Landet med de store Afstande og de daarlige Forbindelser havde det dog ingen rigtig Art med denne, og Polakkerne var ved deres Sammenhold og deres økonomiske Overvægt i Besiddelse af betydelig Modstandskraft; Pristaw'en (Distriktschefen) var jo nok som Regeringens Repræsentant formelt den stærkeste, men i det daglige Liv var det forbundet med mange Smaabehageligheder, hvis den fattige Embedsmand sørgede for at stille sig paa en god Fod med den rige Godsejer. Den russiske Regering som saadan havde den inderligste Lyst til at bruge sin Magt, og Departementschefen i Skt. Petersborg sad og udarbejdede skrappe Forordninger, men de lokale Embedsmænd manglede baade Autoritet og Interesse i disses Gennemførelse. Bondebefolkningens ringe Oplysning var ogsaa en alvorlig Hindring; den vidste ingen Ting og var rede til at misforstaa alt. De mange falske Rygter, der navnlig her under Krigen var i Omløb, bidrog ogsaa til at svække Myndighedernes Autoritet; alt, hvad der var til Skade for Rusland, blev troet, simpelt hen fordi man gjerne vilde tro det.

Thi paa dette Punkt stod de polske Godsejere sammen med de to andre Befolkningsklasser, de hviderussiske Bønder og Jøderne i Byerne, hvem de ellers i det daglige Liv var fuldstændigt adskilte fra. De polske Godsejere var vesteuropæisk Overklasse, og de følte sig som saadan. Ogsaa i religiøs Henseende var der et Skel, idet Polakkerne var Romersk-katholske, medens Hviderusserne som de andre russiske Folk bekendte sig til den græsk-katholske Religion.

Under Dagliglivets Ensformighed i denne afsides Egn var Ankomsten af en Fremmed lidt af en Begivenhed, og jeg skulde naturligvis rundt paa Egnen og vises frem. De store Afstande havde skabt ejendommelige Former for Selskabslivet; en Middagsindbydelse medførte som oftest en Køretur paa to Gange treds til halvfjerds Kilometer, og Følgen deraf blev, at man altid maatte overnatte paa vedkommende Sted og medføre Nattøj og Skiftetøj for at vende hjem den følgende Dag. Et fint og ægte polsk Træk, som blev gennemført i alle de Selskaber, jeg fik Lejlighed til at deltage i, var, at der blev talt udelukkende fransk, ogsaa mellem de polske Deltagere i Selskabet indbyrdes; man vilde ikke udsætte den Fremmede for det ubehagelige Indtryk af at høre sig omgivet af et Sprog, som han ikke forstod. Jeg gad vidst, ved hvor mange danske Godsejer-middage man kunde præstere noget lignende.

Den hviderussiske Bondebefolkning havde jeg ingen Lejlighed til at komme i Berøring med, derimod fandt jeg en enkelt fremmed Fugl; det var den lokale Distriktschef (Pristaw), som var Tatar. Det var ikke helt sjældent, at Folk af denne Race dukkede frem i den underordnede Embedsstand hist og her; denne Mand var som alle Tatarer Muhammedaner, og da jeg besøgte ham, fremviste han med Stolthed et Billede af Kaaba'en i Mekka, som han havde hængende paa sin Væg. Men da jeg gik ham paa Klingen med Koranen, maatte han melde Pas, han kunde nogle arabiske Bønner, men han havde ikke Mistanke om, hvad de enkelte Ord i disse betød. Naa, Manglen paa Forstaaelse behøver jo ikke at gøre noget Skaar i Inderligheden.

Jøderne var der kun Lejlighed til at træffe i Byerne, af hvilke den nærmeste var Beresina, med en Befolkning paa omtrent 24.000, saa godt som udelukkende Jøder. Disses daglige Sprog var Jiddisch, den med hebraiske Laaneord stærkt isprængte nedertyske Dialekt, som Jøderne bragte med ved Udvandringen fra Tyskland i det sekstende og syttende Aarhundrede. Skønt de holdt det meste af Landets økonomiske Liv i deres Haand, levede de under et meget stærkt Tryk, ikke mindst under den stadige Frygt for Pogrom'er. Pogromen, den systematiske Jødefølgelse, som oftest under ret blodige Former, var en Slags Sikkerhedsventil, som Myndighederne benyttede til Afledning af farlig Uro i Befolkningen; naar der af en eller anden Grund opstod et Røre, som syntes at kunne antage en truende Karakter, var det ikke saa vanskeligt, ved Udspreddning af Rygter om Ritualmord eller lignende, at faa rejst en Stemning, der vendte sig mod Jøderne, og ved Mishandling og Plyndring af disse fik Folkemassens Gæring en naturlig Lindring; der var mange, som havde et Horn i Siden paa de i Pengesager ofte lovlig paagaende Jøder; et Opgør med dem var altid kærkomment, og derved ledtes Tankerne bort fra andre Ting. Der blev da som Regel ogsaa fra Myndighedernes Side taget meget læmpeligt paa Deltagerne i Pogromernes blodige Udskejelser. Det er jo et i de europæiske Folks Historie lige fra den tidlige Middelalder ofte gentaget Fænomen, at naar der var et eller andet i Vejen, lod man det gaa ud over Jøderne; de var der til det samme, og naar de havde faaet en passende Mishandling, kunde Lidenskaberne atter falde til Ro; for en ophidset Mængde, som vil se Blod, er det oftest ret ligegyldigt, hvis Blod det er.

Paa den Tid, da jeg var i Beresina, begyndte netop den zionistiske Bevægelse at vokse sig stærk, og det var ikke til at tage fejl af, at den bidrog til at højne Jøderne og befæste det indbyrdes Sammenhold mellem dem. Atter her bekræftedes det, hvad den gamle Halévy i Paris det

foregaaende Aar havde sagt til mig: »Naar et Folk har noget, som det virkelig tror paa, naar det fastholder et nationalt Ideal, ligegyldigt hvad dette saa gaar ud paa, bliver det stærkt.« Tanken om, at Jøderne efter den tusindaarige Adsplittelse atter skulde finde et haandgribeligt, verdsligt Midtpunkt at samles om, havde noget sært opløftende ved sig; det var netop noget saadant, der kunde gøre en Befolkning til et Folk.

— — Den afsides Beliggenhed i disse Egne gav naturligvis det daglige Liv sin ejendommelige Karakter. Et saadant polsk eller russisk Gods førte en rent middelalderlig Naturalhusholdning og var i det væsentlige selvforsynende; udover Vin, Salt og Krydderier var der ikke noget til det daglige Forbrug, som Gaarden ikke selv kunde yde, ja, selv for Vinen, hvis den svigtede, var den hjemmelavede Birkevin en fortræffelig Erstatning.

Medens jeg saaledes tilbragte en baade behagelig og interessant Sommerferie i det skovrige Landskabs idylliske Omgivelser, fik min Kone hjemme i Kjøbenhavn en alvorlig Forskrækkelse. Vi havde indrettet det saaledes, at jeg i mine Breve med visse Mellemrum sendte nogle Sedler med min paa Russisk skrevne Adresse, som min Kone kunde klæbe uden paa sine Konvoluter. Paa en Gang hørte Brevene hjemmefra op, og jeg undrede mig over, hvad Grunden hertil kunde være. Først efter min Tilbagekomst til Danmark fik jeg Forklaringen. Efter at jeg havde været i nogen Tid i Beresina, var mine Breve bleven holdt tilbage. Myndighederne maa have faaet Kig paa mig og undret sig over, hvad denne fremmede Person havde der at gøre i dette afsides Hjørne af Rusland. For at faa nærmere Rede herpaa har man lukket mine Breve op, og da man ikke kunde læse det danske, har man simpelthen tilintetgjort dem, naturligvis uden at lade mig vide noget om, hvad man foretog sig, eller blot forsøge paa ved en direkte Henvendelse at faa opklaret Sandheden om min Person. Det nemmeste var at putte mine Breve i Papirkurven; de ængsteligt ventende Adressater i det fjærne Udland var der vist ingen, der skænkede en Tanke. Den Slags Smaating var russisk Politi hævet over.

Den vedvarende Taushed fra Hjemmet, hvis Aarsag jeg jo ikke kendte, bragte mig til at afkorte mit Ophold i Osmolovka. Over Vilna og Libau vendte jeg tilbage til Kjøbenhavn. Ombord paa D. F. D. S.'s Damper »Perm« var vi paa denne Tur kun to Kahytpassagerer; min Rejsefælle var en nok saa interessant Personlighed, en russisk Ingeniør, der i tre Aar havde arbejdet i Guldminerne ude i Jakutsk. Denne By er et af Verdens mest utilgængelige Steder; fra Jakutsk til den nærmeste Station paa den transsibiriske Bane er der tre Ugers Rejse, og denne

Strækning er kun passabel om Vinteren, naar man kan køre i Slæde ned ad den islagte Amurflod, hvor der da er indrettet Skiftestationer. I selve Byen Jakutsk levede kun de Straffefanger, som arbejdede i Minerne, og den ret faatallige Garnison, som skulde passe paa dem; dernæst de Teknikere, som havde Overopsynet med Arbejdet i Minerne, samt Embedsmændene og de Par Handlende, der sørgede for Forsyningerne til Soldaterne og Fangerne. Noget fornøjeligt Opholdssted kan Jakutsk, som tilmed er et af de koldeste Steder paa Jorden, under saadanne Omstændigheder absolut ikke være. Min Rejsefælle havde maattet holde ud i denne Ødemark i tre Aar, naturligvis mod en svimlende Gage. Nu var han paa Vej til Kjøbenhavn og Paris for at holde Ferie; jeg kan tænke mig, at Modsætningen Jakutsk-Paris maa have gjort ham særlig egnet til at nyde Seinestadens Herligheder.

SKT. PETERSBORG — BERLIN — LONDON 1906.

I Februar 1906 fik jeg af det Blad, som jeg den Gang var knyttet til, »Vort Land«, en Opfordring til at foretage en kortere Rejse til de vigtigste Hovedstæder, London, Berlin, Skt. Petersborg for, om muligt, at faa et Skøn over, hvorledes nu, efter Christian den Niendes Død, Stemningen var overfor Danmark i de forskellige Lande. Jeg skrev herom i det nævnte Blad en Række Korrespondancer, som jeg kan henvise til; jeg skal her blot supplere disse med nogle Smaatræk af de Personligheder, som jeg kom i Berøring med, og enkelte andre Iagttagelser.

Jeg begyndte i Skt. Petersborg, utvivlsomt den mærkeligste af alle Europas daværende Hovedstæder. Det er for en vesteuropæisk Betragter ikke til at forstaa, hvad der har bevæget Peter den store til at anbringe sin Residens midt i denne uhyggelige Sump; den By, han anlagde, er bleven en Millionby ligefrem paa Trods af alle naturlige Betingelser. Valget af denne Plads til en Storby er ligesaa vanvittigt som Fastlægningen af Linjen for Skt. Petersborg—Moskva-Banen den Gang, da Kejser Nikolaj I tog en Lineal og slog en Streg paa Kortet mellem de to Byer og sagde: Her skal Banen gaa! Og der gaar den, fjærnt fra alle de store Byer gennem bundløse Moser og mennesketomme Skove; et uhyggeligt Monument over russisk Selvherskerdømme.

Men det var altsaa Skt. Petersborg. Som Hovedstad i et Kæmperige blev den en stor og pragtfuld Stad med alt i de til Rigets Størrelse svarende Dimensioner; prøv blot at gaa ned langs med Façaden af Admi-

ralitetet; det varer det meste af en Eftermiddag, inden man naar fra den ene Ende af Bygningen til den anden. Disse uhyre Forhold bidrog til at forstærke det Indtryk af det pompøse, der i særlig Grad laa over Byen i Czardømmets Tid; det Forfald, der ramte den, da den kom til at hedde Leningrad, og da Tyngdepunktet flyttedes tilbage til det gamle Moskva, har jeg ikke haft Lejlighed til at iagttage.

Heldigvis kom jeg til Skt. Petersborg, medens det endnu der var Vinter, og alt var dækket med Sne; thi det var den Aarstid, da Bylivet formede sig behageligst og bekvemtest. Trafiken besørgeades med de smaa, smalsporede Slæder, i hvilke man i flyvende Fart og for en meget beskeden Sum kunde komme fra den ene Ende af Kæmpebyen til den anden. Paa Nevaen foregik Sporvognstrafiken; naar Floden frøs til, som Regel i Begyndelsen af Oktober, lagde man Skinner paa Isen og fik dem til at ligge fast simpelthen ved at hælde Vand paa den underste Del, og der kunde de saa ligge indtil Tøbrudet en Gang i April, hvorpaa de blev taget op og gemte til næste Efteraar. Og i Husenes Indretning var al Ting indrettet paa Vinteren; naar Kulden blev altfor stærk, tændtes der ogsaa Baal paa Gadehjørnerne, for at Droskekuske og andre, som havde udendørs Virksomhed, kunde have noget at varme sig ved.

I denne Despotiets Hovedstad førtes der et Liv, i hvilket der var mere personlig Frihed, end jeg noget andet Sted i Europa har oplevet. Naar man blot ikke blandede sig i russisk Politik, kunde man forøvrigt gøre og lade, ganske som det passede En selv. Det er jo et ikke helt ukendt Fænomen: jo mere Demokrati, desto mere Indblanding i Borgernes Privatliv. Det gamle czaristiske Rusland var, saa underligt det end lyder, for den Fremmede et overmaade behageligt Land at leve i, fordi man ikke var omgivet af evindelige Forbud. Kun med at slippe ind i Landet og ud igen kunde der somme Tider være Vanskeligheder; thi der gik det meget skrappt til. Jeg erindrer, at jeg netop paa denne Rejse kom ud for noget saadant ved Indrejsen paa den tysk-russiske Grænsestation Wirballen. Efter at jeg havde overstaaet alle Told- og Pas-Formaliteter, gik jeg ind i den russiske Del af Ventesalen, som var skilt fra den tyske ved et højt Jærnstakit; da opdagede jeg, at jeg havde ladet en lille Haandtaske ligge paa en Bænk inde i den tyske Afdeling, og vilde tilbage for at hente den. Men Nej! Soldaten ved Indgangen forklarede mig, at nu var jeg i Rusland og der maatte jeg blive, til jeg havde faaet mit Pas bragt i Orden til Udrejse. Jeg pegede hen paa Tasken, der laa blot en halv Snes Meter borte, men Soldaten var ubønhørlig. Saa maatte jeg kalde paa en tysk Konduktør, der kunde række

mig Tasken ind igennem Gitteret, medens jeg blev staaende i Czarens hellige Rige.

— — Da jeg denne Gang kom til Rusland, mærkedes tydeligt Følgerne af den tabte Krig og af den mislykkede Revolution. Der er jo ikke Tvivl om, at hvis Czar Nikolaj II havde været en fast og beslutsom Karakter, kunde Krigen med Japanerne være endt med Sejr, idet man burde have fulgt den russiske Generalstabs Indstilling og trukket Tropperne tilbage dybt ind i Sibirien, saa kunde Japanerne, der allerede var i den yderste Finansnød, have set, hvordan de kunde faa Ende paa Krigen. Rusland har altid haft sit bedste Værn i de store Afstande; det var det, som baade Kong Dareios og Napoleon maatte erkende. Det var ogsaa ved Fastholdelsen af dette strategiske Standpunkt, at det lykkedes Grev Witte at skaffe saa taalelige Vilkaar i Fredstraktaten, fordi han forstod, at Freden var mindst lige saa nødvendig for Japanerne som for hans egne Landsmænd: Ja, ja, sagde han atter og atter under Forhandlingerne i Portsmouth, naar de Herrer ikke vil gaa ind paa de Betingelser, jeg kan byde Dem, saa maa vi hellere fortsætte Krigen et Stykke endnu. Han vidste, at der ikke var noget, som Japanerne nødigere vilde.

Men et russisk Nederlag var det jo under alle Omstændigheder, — at det ogsaa var et Nederlag for den hvide Mand, var noget, som man først senere opdagede. Og Harmen over dette russiske Nederlag bevirkede, at Czarens Autoritet dalede, og at man om Grev Witte glemte, at han havde skaffet en forholdsvis gunstig Fred og kun huskede paa, at han nu var Czarens Premierminister og som saadan den, som Folket havde til at lade sin Harme gaa ud over. Wittes Position var meget bedre i Vesteuropa end hjemme i Rusland.

Betegnende for russisk Tankegang var det, at det gik saa trægt med Organisationen af det parlamentariske Liv, som nu skulde begynde efter Krigen, og hvorved man troede at kunne frelse Rusland. Publikum tøvede med at lade sig indskrive paa Valglisterne til Duma'en, fordi man ikke fandt det af Regeringen opstillede Program tilfredsstillende. Dette var ægte russisk; naar man ikke med det samme kunde faa alt det, man vilde have, saa vilde man slet ikke have noget. Saadan tænker Børn, og Russerne var den Gang ikke andet end Børn. Somme Tider ved man ikke rigtigt, om de ikke er det endnu.

— Fra Kjøbenhavn havde jeg Introduktion til *Martens*, den berømte Folkeretslærer. Det var jo i de lykkelige Dage, da man endnu troede, at Folkeret var noget, der betød noget, ogsaa i svære Tider, og

navnlig troede Folkeretslærerne det selv. Martens havde i 1899 været Czarens fornemste Hjælper til Organisering af den første Haagerkonference. Kort før jeg denne Gang kom til Rusland, havde han i »Revue des deux mondes« offentliggjort en Artikel om Danmarks Neutralisering, og dette Spørgsmaal var han meget optaget af. Martens var en statelig, hvidhaaret Herre med kloge Træk; som alle dannede Russere talte han et fortræffeligt Fransk, og han gjorde Indtryk af, at han var ganske vel tilfreds med sig selv.

Den Idee, som han havde udviklet i den ovennævnte Artikel i den franske Verdensrevue, gik ud paa, at Danmark selv skulde tage Initiativet og forelægge Magterne et Forslag til, at denne Stat skulde erklæres neutral; til dette Forslag skulde der knyttes en nøje Redegørelse for, hvad Danmark selv vilde gøre for at værne denne Neutralitet. Naturligvis skulde man i Forvejen under Haanden undersøge, hvorledes hver af Magterne stillede sig til Sagen; men naar Forslaget kom offentligt frem, maatte det ikke diskuteres. Martens selv vilde foretrække, at det blev en garanteret Neutralitet og ikke en blot anerkendt, men det kunde man lade være afhængig af, hvilken Modtagelse Tanken i det Hele taget fik.

Overfor dette citerede jeg den Indvending, som Professor Henning Matzen havde rejst ved Artiklens Fremkomst i »Revue des deux mondes«, at det slet ikke var sikkert, at Tyskland vilde gaa med til en Anerkendelse af Danmarks Neutralitet, men at det modsatte langt snarere var sandsynligt. Men Martens fejede denne Indvending til Side ved at hævde, at naar alle de andre Magter gik med, vilde Tyskland vanskeligt kunne undslaa sig, da det derved vilde komme til at se ud, som om det havde onde Hensigter. Den Mulighed, at Tyskland eller en anden Stat kunde gaa med til at anerkende Danmarks Neutralitet for saa bagefter at gaa fra sit Ord, hvis strategiske Hensyn krævede det under en europæisk Krig, — den kom Martens slet ikke ind paa, og netop dette er i høj Grad betegnende for hin Periodes Tankegang. Man var under den lange Fredsperiode i Europa bleven ganske blind for Krigens demoraliserende Virkninger, og man havde faaet saa høje Tanker om det Kulturtrin, som Menneskene nu var naaet op til, at man troede, at indgaaede Aftaler vilde kunne udholde endog en Krigs Belastningsprøve; man anede ikke, hvor kort Afstanden var ned til Stenaldermandens Moraltrin, naar det blev dødeligt Alvor. Og navnlig hævdede Statsretslærerne selv med Iver Traktaternes Ubrødelighed, hvad der end skete; de vilde jo nødigt save den Gren over, som de selv sad paa.

Gennem Martens opnaede jeg at blive modtaget af den daværende Udenrigsminister, *Grev Lambsdorff*. Til denne Modtagelse knytter sig

Erindringen om et ejendommeligt Træk, der kaster et Lys over russiske Tilstande. Da jeg til den aftalte Tid kom op i Ministerens Forværelse for at lade mig melde, kom to Ministerialbude mig i Møde, og under mange ceremonielle Buk og Høflighedsforsikringer, som jeg ikke forstod noget af, da de talte russisk, foretog de en omhyggelig Afbørstning af alt mit Tøj fra Hoved til Hæl. Jeg vidste ikke, hvad dette skulde betyde; jeg syntes, at Hotellets Hustjener havde sørget tilstrækkeligt for, at min Dragt var saa pletfri, som den burde være. Men bagefter fik jeg Forklaringen; Meningen med den omhyggelige Afbørstning var at undersøge, om ikke den Person, der skulde ind til Ministeren, havde skjulte Vaaben paa sig; i saa Tilfælde vilde han øjeblikkelig blive dirigeret et helt andet Sted hen. Heldigvis havde jeg ikke til dette Besøg forsynet mig med noget Skydevaaben.

Den daværende Udenrigsminister Grev Lambsdorff var en lille, overmaade distingveret Herre, rigtig en Diplomattype af den gode, gamle Slags, men noget betydeligt Indtryk gjorde han ikke. Han var en personlig Ven af Førsteministeren, Grev Witte, og han var utvivlsomt meget mere dennes Udenrigsminister, end han var Ruslands. Witte selv var en af de dygtigste Statsmænd, som Rusland i vor egen Tid har haft; at han hverken fandt Naade for den russiske Czars eller det russiske Folks Øjne, bør ikke tale til Ugunst for ham. Han vidste, at han var klogere end de andre; derfor vilde han ogsaa kommandere over det Hele, og da han af formelle Grunde ikke kunde være mere end eet Sted, satte han Folk, som han kunde stole paa, og som ikke var altfor selvstændige eller betydelige, ind paa de andre Pladser.

Medens den russisk-japanske Krig stod paa, havde jeg i »Tilskueren«
offenliggjort en Artikel »Pro Russia«, i hvilken jeg havde fremhævet, at den Krig, som Rusland nu var indviklet i, det var — ganske uanset, hvorledes den var opstaaet — den hvide Mands Krig mod det gamle Asien. Der var i en stor Del af den danske Presse en Tilbøjelighed til at tage Anledning af Krigen til at give Luft for Uviljen mod det despotiske Czardømme. Det har altid forekommet mig ganske urigtigt at lægge den Slags almindelige Følelsesmomenter til Grund for Valg af udenrigspolitisk Standpunkt; dette kan kun tages ud fra dette ene Hensyn: Hvad gavner mit eget Land bedst? Rent bortset fra, at Rusland i den nyere Tid ved alle Lejligheder har været velvilligt indstillet overfor Danmark, var det i dette Tilfælde hele Europas, den hvide Mands, Sag, som Rusland førte, desværre kun ikke med tilstrækkelig Kraft. I den følgende Tid fremkom adskillige Vidnesbyrd om den Begejstring, hvormed man

rundt om i Orienten, i Indien, i Persien og i Ægypten, havde lyttet til Budskaberne om Japanernes Sejre. De varslede jo om Frigørelse fra den hvide Mands Herredømme.

Min Artikel i »Tilskueren« var man i russiske Kredse bleven gjort opmærksom paa, og dette bidrog til, at jeg fik en god Modtagelse. For øvrigt havde den nedbrydende Aand allerede den Gang fat i store Kredse af det russiske Publikum; man var mere interesseret i, hvad der kunde skade Czardømmet, end hvad der kunde gavne Rusland.

Grev Lambsdorff viste sig som en Mester i at sige meget lidt med mange Ord. Den af Martens fremsatte Tanke om Danmarks Neutralisering var det ham en aabenbar Fornøjelse at kritisere. Han troede ikke meget paa Tanken i og for sig, og desuden vilde det næppe passe Stormagterne at diskutere den Slags netop nu, da der var saa mange andre, alvorligere Ting at tænke paa. Thi det var Begyndelsen og Enden paa Udenrigsministerens Betragtninger, at Luften i Europa var i overordenlig høj Grad ladet med Elektricitet.

— — Fra Skt. Petersborg tog jeg til Berlin, hvor man i de Kredse, som jeg kom til at færdes i, paa det Tidspunkt kun levede og aandede for Algeciraskonferencen. Som det vil erindres, havde Kejser Vilhelm ved sit ret umotiverede Besøg i Tanger det foregaaende Aar, hvor han som sædvanligt havde svunget med Sablen, bidraget til at skærpe Situationen i Marokko, og nu var der sammenkaldt til en international Konference i Algeciras af de interesserede Magter for atter at faa strøet Sand paa. I Berlin var de Sagkyndige allerede klar paa, at denne vilde blive et diplomatisk Nederlag, hvad der jo ogsaa ganske rigtigt slog til, fordi Italien, det tredje Medlem af Tripelalliancen, løb over til Modstanderne, England og Frankrig, et tydeligt Forvarsel om det, der skete, den Gang da Verdenskrigen var brudt ud.

Af de Personligheder, som jeg paa denne Rejse kom i Forbindelse med, erindrer jeg særlig den senere meget omtalte *Grev Ernst Reventlow*. Han repræsenterede den i Tyskland ikke helt sjældne Krydsning af en Fanatiker og en politisk Sagkyndig. Han havde fra først af været Søofficer, men et Ulykkestilfælde, som gjorde ham halt, tvang ham bort fra den militære Vej, hvorefter han slog sig paa Journalistik; da jeg lærte ham at kende, var han knyttet til »Tägliche Rundschau«. Han var en fortræffelig Skribent, og han vidste Besked med, hvad han skrev om. Under Verdenskrigen gik han fuldstændigt over Gevind og blev ivrig Talsmand for de skrappeste Forholdsregler paa Undervandsbaadskrigens Omraade; hans Overdrivelser af de engelske Tab af Tonnage var

ganske fantastiske. Efter Krigen blev han i et af ham selv grundlagt Blad »Die Reichswart« en ivrig Bekæmper af Bolshevismen.

Den Gang, i 1906, talte han, som om Krigen mellem Tyskland og England skulde udbryde den følgende Dag. Dette var i Virkeligheden ikke andet, end hvad ogsaa mange andre i ledende Kredse gik og tænkte, men Grev Reventlow var den eneste, der sagde det højt. Det er værd at lægge Mærke til, at medens det officielle tyske Diplomati til det sidste haabede at undgaa et Sammenstød med England, saa at det for Rigskansleren kom som en smertelig Overraskelse, da den britiske Ambassadør den 4. August 1914 overbragte Englands Krigserklæring, saa var man længe forinden baade blandt tyske Søofficerer og i tyske Handelskredse klar paa, at det var Sammenstødet med England, som var det uundgaelige; naturligvis vilde man saa ogsaa komme i Krig med Frankrig, men hvordan det vilde stille sig med de øvrige Magter, gjorde man sig ikke nogen nærmere Forestilling om.

Med stor Klarhed udviklede Reventlow, hvori Danmarks Vanskeligheder vilde bestaa, hvis, eller rettere sagt naar, det kom til Krig mellem England og Tyskland. Begge disse Magter vilde, hvis Danmark selv i de første Dage forholdt sig passiv, kappes om at komme først til Store Bælt, og da Tyskland havde gode Chancer for at blive Nummer Et i dette Kapløb, kunde det vel tænkes, at England paa anden Maade vilde søge at lægge et Tryk paa Danmark. Det bedste, mente han, vilde være en dansk-tysk Militærkonvention — hemmelig eller offentlig —, hvorved Danmark forpligtede sig til i Krigstilfælde selv at spærre Bælterne. Jeg indvendte herimod, at en saadan Konvention af England vilde blive betragtet som en uvenskabelig Handling fra dansk Side, og Danmark var i økonomisk Henseende stærkt afhængig af England; desuden vilde den almindelige Stemning hos Flertallet af det danske Folk rimeligvis stille sig uvillig overfor en saadan Konvention.

Naar man nu bagefter ser tilbage paa alt dette, bliver det klart, at Danmark i det afgørende Øjeblik, den 5. August 1914, handlede ret ved af egen Magtfuldkommenhed at spærre Bælterne, dog efter først under Haanden at have forvissat sig om, at man i England forstod, at Danmark ikke kunde handle anderledes. Tyrkiets Indtrædelse i Verdenskrigen faa Maaneder efter kom som en Himlens Gave til Danmark, fordi Søkrigens strategiske Tyngdepunkt derved flyttedes bort fra Østersøen; men det var ganske vist den Slags uforudselige Held, som man ikke turde regne med.

Der var, netop i de Tider, ofte nok Lejlighed til at undre sig over

den ejendommelige Dobbeltthed i Danmarks Forhold til Tyskland: medens Tonen i de fleste Blade og hos den største Del af Publikum var uvenlig, en Stemning, som holdtes vedlige ved den lokale tyske Administrations evindelige Naalestikspolitik i Sønderjylland, var den officielle Politik eftergivende og passiv; det var, saa vidt jeg kan se, lige det modsatte, der burde have været Tilfældet: velvillige Tilkendegivelser fra Befolkningens Side, som kunde citeres i de tyske Blade, men en fast og maalbevidst Regeringspolitik.

— Fra Berlin gik min politiske Pilgrimsfærd videre til London. Og saa her viste det sig, at de, som maatte antages at have Forstand paa Tingene, betragtede Muligheden for en Krig mellem England og Tyskland som ret nærliggende, medens forskellige journalistiske Højttalere overhovedet ikke vilde vide af noget saadant. Blandt disse sidste var den bekendte Redaktør *William Stead*, et af de uklareste Hoveder, jeg nogen Sinde har truffet blandt dem, der maatte regnes med ved Dan- nelsen af den offentlige Mening i Europa. Og, som det jo ikke saa sjældent er Tilfældet, denne Uklarhed var forbundet med en ikke mindre stærkt udviklet Selvsikkerhed. Stead udviklede for mig, at vi aldeles ikke behøvede at være nervøse i Danmark, thi det vilde overhovedet ikke komme til nogen Krig mellem England og Tyskland, da England ikke vilde og Tyskland ikke turde; det var kun den tyske Regering, der stadigt holdt Krigsspøgelset frem for Folket for at faa det til at gaa med til de store Bevillinger til Flaaden.

Denne sidste Bemærkning viste tydeligt, at Stead ikke havde Begreb skabt om, hvad han talte om; det var saa sandelig ikke den tyske Regering, som den Gang var ivrig for at tale om Krig med England. Som bekendt omkom Stead nogle Aar derefter ved »Titanic«-Katastrofen; han oplevede ikke at se, hvor grundigt han havde taget fejl.

Et af de interessanteste Ansigter, jeg denne Gang traf, var *Sir Charles Dilke*, den bekendte Parlamentariker. Han var i sin Samtid en af de bedst underrettede Englændere om alle udenrigspolitiske Spørgsmaal, og han vilde utvivlsomt ogsaa have opnaaet at komme til at sidde i Udenrigsministerens Sæde, hvis han ikke var bleven indviklet i en af de Ægteskabshistorier, som i England virker dræbende for en Mand i det offentlige Liv. Sir Charles Dilke var en høj smuk Mand med kloge Træk og livlige Bevægelser; han saa nok ud til at kunne have været Parthaver i en romantisk Affære. Han forbausede mig ved at begynde Samtalen med at spørge, om jeg foretrak at tale engelsk eller fransk. Det er noget, man ellers ikke er vant til hos Englændere, og det var vel ogsaa netop derfor, han spurgte; det blev dog ved, at vi talte engelsk.

Ogsaa Sir Charles Dilke kritiserede stærkt Martens' Forslag om Danmarks Neutralisering, som han naturligvis kendte fra »Revue des deux mondes«. Han troede ikke, at Tyskland vilde gaa med til et saadant Arrangement, og for Resten vilde der heller ikke være meget opnaaet for Danmark ved en Neutralitetserklæring, enten Neutraliteten nu blev anerkendt eller garanteret, eller hvordan den blev; thi hvis der først kom Krig, vilde man snart faa at se, hvad den Slags folkeretlige Dokumenter var værd. Han forstod derfor heller ikke, hvorfor Russerne var saa interesserede i dette Spørgsmaal; men det kom vel af den russiske Tilbøjelighed til at tage akademisk og doktrinært paa Tingene.

Interessant var det, at Sir Charles Dilke allerede den Gang — det var i Marts 1906 — fremhævede Østrig som den store Fare for Europa. Netop fordi det habsburgske Dobbeltmonarki var saa faldefærdigt, maatte man være bange for, at de østrigske Statsmænd indlod sig paa desperate Metoder for at holde sammen paa Stumperne og ved en aggressiv Udenrigspolitik søgte at stive sig af indadtil.

Det var jo netop saaledes, det kom til at gaa, hvorved Europa blev styrtet ud i Katastrofen.

BAGDAD — KONSTANTINOPEL 1907—08.

I Foraaret 1907 havde jeg i »Gads danske Magasin« skrevet en Afhandling om »Et Fremtidsland og Danmarks Interesser deri«; i dette lille Arbejde havde jeg fremstillet de økonomiske Muligheder, der knyttede sig til det daværende osmanniske Riges østligste Provins, Landet mellem Eufkrat og Tigris, det nuværende Kongerige Irak. Og jeg fremsatte i Forbindelse hermed den Tanke, at her var et Felt, hvor Danmark som den lille, politisk ufarlige Nation kunde faa Adgang til at medvirke, og hvor det danske Landbrugs høje Stilling vilde skabe en naturlig Adkomst til en saadan Medvirkning.

Det var Læsning af de arabiske Geografer fra det niende og tiende Aarhundrede, der havde henledt min Opmærksomhed paa det gamle Mesopotamien. Som man ved, er dette et af Verdens ældste Kulturlande, og det, som vi kalder Middelhavskulturen, og som er Grundlaget for vor egen moderne Kultur, stammer i det væsentlige fra Babylonien. Dette hænger sammen med den historiske Kendsgærning, at menneskelig Samfundsudvikling er ældst i de Lande, hvor Livet beror paa Dyrkning ved Hjælp af kunstig Vanding, idet Forudsætningen her er fælles Arbejde

under samme Ledelse, altsaa en virkelig Regering, samt visse videnskabelige Fremskridt i Astronomi og Mathematik til Bestemmelse af Aarstiderne og til Indretning af Kanalarbejdet.

En Del af Landet mellem Eufrat og Tigris, disse mægtige Strømme fra Lilleasiens Højplateau, er Alluvialland, dannet i Aartusindernes Løb af Materiale, der er afsat af Floderne, og en Følge af Jordmassens bløde Konsistens er det, at de gravede Kanaler hurtigt skrider ud og derfor bestandigt maa holdes vedlige. Naar af politiske eller økonomiske Aarsager dette forsømmes, paa Grund af langvarige Krige eller andre Forstyrrelser i Befolkningens Liv, saa forfalder med forbausende Hast det System af Kanaler, som gør det muligt at faa Livets Ophold. Derfor er der i dette Lands Historie en lang Række af hurtigt skiftende Opgangs- og Nedgangstider. Den sidste før vor egen Samtid var Perioden under de første Abbasider i det ottende og niende Aarhundrede; da Kalifatets Residens i Aaret 750 flyttedes til det nyanlagte Bagdad, fik Landet mellem Eufrat og Tigris en ny, desværre ikke langvarig Blomstringsperiode; Eventyrkalifen Harun ar Rashids Regering (786—809) danner omtrent Afslutningen paa denne.

Om de kolossale Rigdomme, som det i denne Periode var muligt at fremdrage af Jorden, kan man læse hos den arabiske Geograf Ibn Khordadbeh. Naar man sammenholdt hans Opgivelser med vor Viden om, hvad Landet ydede i Oldtidsbyen Babylons højeste Blomstringstid, laa den Tanke ikke fjærn, at ved en Genskaben af de gamle Betingelser for Opdyrkningen af Flodlandets Jord maatte ogsaa de gamle Rigdomstider kunne vende tilbage. Dette førte naturligt til, at jeg satte mig ind i de Planer, der i vor egen Samtid var kommen frem i denne Retning; det var navnlig den berømte engelske Ingeniør, Sir William Willcocks, der havde taget Problemet op. I et Foredrag, som han i Aaret 1903 havde holdt i det geografiske Selskab i Cairo, havde han givet en udførlig Fremstilling af, hvorledes Kanalsystemet, da det stod paa sit Højdepunkt, havde virket for Dyrkningen af Landet, og han havde tillige leveret en Beregning af, hvad det vilde koste at bringe hele Irak i samme Stand, som Ægypten er i vore Dage.

Det var i 1638, at den tyrkiske Sultan Murad IV fratog Perserne Bagdad og dermed lagde hele Mellemlodlandet ind under det osmanniske Rige; men selvfølgelig havde Tyrkerne, som de var den Gang, aldrig af sig selv tænkt paa at gøre noget ved Landet; det var meget muligt, at der for adskillige Tusind Aar siden havde groet Korn der, hvor der nu var den bare Ørken, men naar Gud nu havde villet, at det skulde være saaledes, saa var det noget, som Menneskene ikke burde blande

sig i. Men medens Tyrkerne, Landets Beherskere, endnu selv sov den Gudhengivnes Søvn, var der andre, som havde faaet Kig paa Mesopotamien, forrest blandt disse laa Tyskerne, og de havde, med den politiske Konkurrences Selvfølgelighed, derefter draget Englænderne med ind i Kapløbet.

Victor Cherbuliez, som siger mange gode Ting, gør i en af sine Romaner den fortræffelige Bemærkning, at man ikke paa een Gang kan sigte paa en Hare og paa en Kanin. Men det var netop det, som Kejser Vilhelm gjorde i den udenrigspolitiske Kurs, han valgte. Han havde lovet sit Folk at føre det herlige Dage i Møde, og han stræbte mod dette Maal ad to Veje, gennem Orienten og over Havet. Han saa ikke, eller han lukkede snarere Øjnene for, at den første Vej vilde føre til Sammenstød med Rusland, medens han paa den anden tidligere eller senere vilde finde England som Modstander, og fortsatte han ad begge Veje samtidigt, vilde han bringe disse to gamle Rivaler til at forene sig. Ulykken for den tyske Kejser var den, at der paa begge Veje, baade i Orienten og paa Havet, var et romantisk Element, som talte til noget beslægtet i hans bevægelige Sind. Jeg tror, at jeg har Ret i den historiske Parallel, jeg en Gang har opstillet, at Orienten blev for Hohenzollerne, hvad Italien havde været for Hohenstaufferne, et politisk Fata Morgana, et Eventyrland, som vinkede fra det fjærne og skuffede, naar man kom nær.

Hvad Kejseren haabede at opnaa i Orienten, var nye Markeder for den tyske Industri og nyt Land for det tyske Befolkningsoverskud. I første Omgang havde man Opmærksomheden henvendt paa Lilleasien, og det Middel, hvormed man navnlig søgte at sikre Tysklands Fremtidsvirksomhed her, var Planen om Anlæg af den store Bane gennem hele det asiatiske Tyrki fra Nordvest til Sydøst. Det var denne Linje, der under Betegnelsen »Berlin—Bagdad!« i en Aarrække blev et Hovedæmne i den politiske Diskussion i Europa. Der var Feltraabs Klang i dette Slagords Bogstavrim, og som et Angrebssignal blev det ogsaa almindeligt opfattet, ikke mindst i England.

Det var nu ikke nok at føre en Bane gennem Lilleasien og Mesopotamien; skulde en saadan Linje betale sig, maatte den ende ude ved Havet, altsaa paa den persiske Havbugts Kyst. Men her var der kun eet Sted, hvor der kunde være Tale om Havneanlæg; det var ved en lille Flække ved Navn *Kuwajt*, som stod under en arabisk Shejks Herredømme. Og her skyndte Englænderne sig at sikre sig Indflydelse, idet de allerede 1899 afsluttede en Traktat med denne Shejk, hvorved han skaffede sig Englands Beskyttelse mod at forpligte sig til ikke at over-

lade nogen Magt nogen Del af sit Omraade uden Englands Samtykke. Da der saaledes foreløbigt var stængt paa dette Punkt, søgte Tyskerne at bane sig Vej op gennem den persiske Havbugt sydfra, idet Hamburg-Amerikalinjen, hvis Direktør Albert Ballin arbejdede i nær Forstaaelse med Kejseren, satte en ny Rute i Gang paa Havnene i det røde Hav og den persiske Havbugt. Og samtidigt fik den tyske Regering en ganske paafaldende Interesse for de tyske videnskabelige Udgravninger i Babylon, der foregik under Ledelse af den berømte Arkitekt Koldewey. At bruge Videnskabsmanden eller Missionæren som Pioner er jo et velkendt Trick i europæisk Kolonialpolitik.

Saaledes som her skildret laa Situationen, da jeg offentliggjorde den omtalte Artikel i »Gads danske Magasin«. Det var min Tanke, at naar nu Tyrkerne blev opmærksomme paa, hvorledes der fra forskellige Sider var Bud efter det fremtidsrige Fortidsland, vilde de være lydhøre for et Tilbud fra en lille, neutral og politisk ufarlig Nation om et landøkonomisk Pionerarbejde. Jeg vidste, at Tyrkiets daværende Hersker, Sultan Abdul-Hamid II, grumme nødtigt indlod sig for dybt med nogen af Stormagterne, og selv den tyske Tjenstvillighed begyndte at blive ham besværlig; det var da at vente, at han med Glæde vilde tage mod et Tilbud fra en lille Nations Mænd om praktisk Medvirkning til økonomisk Udvikling af en hidtil upaaagtet Del af hans Rige.

Min Artikel i »Gads danske Magasin« vakte Opmærksomhed, og dette gav sig Udtryk i, at en mindre Kreds, hvoraf de vigtigste Medlemmer var Kjøbenhavns Handelsbank, det Østasiatiske Kompagni og C. K. Hansen, satte mig i Stand til fra Oktober 1907 til Maj 1908 at foretage en foreløbig Undersøgelsesrejse til Bagdad. Man syntes godt om den af mig fremførte Tanke, men man vilde gerne have lidt mere at vide. Da Rejsens Maal var et saadant, at jeg ogsaa turde regne med videnskabeligt Udbytte for mit faglige Omraade, den moderne Orient, var der ikke denne Gang, saalidt som senere, Vanskelighed ved at opnaa den fornødne Orlov fra Universitetet.

Det havde fra først været Hensigten, at jeg skulde sejle med et af det Østasiatiske Kompagnis Skibe, »Siam«, til Port Said for der at staa af og gaa ombord i en anden Linies Damper, der gik til Basra. »Siam« blev imidlertid under sit Ophold i Antwerpens Havn, hvor jeg skulde være gaaet om Bord, Genstand for en Paasejling, der bevirkede en Forsinkelse paa flere Uger. Medens jeg om Eftermiddagen efter at have modtaget denne kedsommelige Efterretning laa og spekulerede paa, hvad der nu var at gøre — jeg var sengeliggende af et lettere Mavetilfælde —, opdagede jeg ved at gennemgaa de fra Rejsbureauet modtagne Oplys-

ninger, at hvis jeg tog af Sted lige med det samme, vilde jeg kunne naa en af Hamburg-Amerikalinjens Dampere »Savoia«, der skulde anløbe Marseille paa Vej fra Hamburg til Basra. Jeg besluttede da at lade Sygdom være Sygdom og rejste samme Aften til Hamburg og videre til Antwerpen, hvor jeg skulde hente min Bagage, der var gaaet med »Siam« fra Kjøbenhavn; over Paris — den eneste Gang, jeg ikke har gjort Holdt i denne Verdensby — naaede jeg i god Tid Marseille. Mavesmerterne forfulgte mig hele Tiden lige til Natten mellem Paris og Marseille, da de franske Itogs Rystevogne bragte dem til at forsvinde, og med den Følelse af Velbehag, som overstaaede Smerter altid giver, kørte jeg en solklar Morgen ind i Marseille, denne fantastiske, henrivende Middelhavsby, der er orientalsk og sydfransk og international i en fortryllende Blanding. Jeg har ganske vist aldrig kunnet se Dejligheden ved den tidt besungne Gade, La Cannebière, og jeg kan ikke udstaa Bouillabaisse, den provençalske Nationalret, men ogsaa bortset fra disse to, af Marseillaneren selv saa højt skattede Herligheder, er Marseille, hvis Navn fortæller om fønikiske Kolonisateurer i en fjærn Fortid, og hvis moderne Udvikling er imponerende, absolut en af de mest straalende af alle Middelhavskystens Perler. Det er ogsaa en af de største, og det er, naar Talen er om Perler, ikke til at foragte.

Jeg kom ikke til at fortryde, at jeg havde haft saa travlt med at naa »Savoia«; denne Rejse fra Marseille til Basra blev i særlig Grad interessant og lærerig. »Savoia« var et af de smaa Trampskibe, der kun medfører en fem, seks Passagerer og hvor man derfor har det anderledes hyggeligt end paa en stor Turistdamper, men den var tillige en Repræsentant for den ovenfor omtalte arabisk-persiske Linje, hvormed Hamburg-Amerika-Selskabet vilde skaffe sig Indpas i Havnene i det røde Hav og — navnlig — i den persiske Havbugt. Dette foraarsagede, at vi kom til at aflægge Besøg i en hel Række af Havne, hvor almindelige Rejsende ellers aldrig har Lejlighed til at komme. Det var ikke store Sager, der var at losse eller indlade paa hvert Sted, selv om det paa god orientalsk Maner hver Gang tog en Dag eller to. Det var let at se, at en Trafik af en saadan Art aldrig vilde kunne betale sig, og da jeg en Dag gjorde en Bemærkning herom til Kaptajnen, fik jeg det interessante Svar: »Vi sejler ikke her for at tjene Penge; vi sejler her for at være her.« Ogsaa han forstod, at det var Pionergærning, han øvede; det tyske Skibs Tilstedeværelse i disse afsides Havne var en Begyndelse og en politisk Demonstration, der tog Sigte paa en fjærnere Fremtid.

Vort første Besøg efter at have passeret Suezkanalen gjaldt Port Sudan. Hidtil var Øvreægyptens Trafik paa det røde Hav gaaet over

det lidt længere mod Syd liggende Suakim, men efter Tilbageerbringen af Sudan i 1898 førte Englænderne en Tværbane fra den ægyptiske Stambane ud til Havet, og ved dennes Endepunkt anlagdes en helt ny By med fortræffelige Havneanlæg. Befolkningen var Sudanesere, Somali-negre, et Par Englændere og saa naturligvis de alle Steds nærværende Grækere, som indfinder sig overalt i Middelhavsegnene, hvor der synes at være en Mulighed for at tjene Penge; disse Menneskers Handelsmoral er ingenlunde altid uangribelig, eller lad os hellere sige det rent ud af Posen: De fleste af dem er afgjort nogle slemme Knægte, men ved deres Vedhængen ved det græske Fædreland er der noget paa en Gang stolt og rørende; den bedste Del af den græske Nation er utvivlsomt dem, der lever udenfor Kongeriget Grækenlands Grænser. Her i Port Sudan som overalt var Grækerne livligt paa Færde, og man fik overhovedet Indtrykket af, at der var adskilligt at gøre i denne nye Havneby, selv om det kun var grumme lidt deraf, som kom til at sætte »Savoia«s Lossegrejser i Bevægelse. Men hvad, vi var jo kun ude som Pionerer.

Under Opholdet i Port Sudan kom jeg ud for et Tilfælde, der meget let havde kunnet bringe en hastig Afslutning paa min egen Pionervirk-somhed. Om Eftermiddagen foretog jeg sammen med et Par andre Pas-sagerer en Rotur i Havnen for at fiske Koraller; vi havde med os en Somaliner, der dykkede; i det glasklare Vand var det let at se Bunden paa en halv Snes Meters Dybde, saa at vi fra Baaden kunde angive, hvor han skulde dykke ned. En Gang kom han op med et meget smukt Stykke af Form som en stor, flad Buket, og idet han løftede den op over Vandskorpen, rejste der sig fra Korallen et Dyr, som jeg troede var en Aal, hvorfor jeg hurtigt greb den og slyngede den ned i Baaden. Ved Slaget mod Bundbrædderne blev den liggende bedøvet, men da vi havde faaet vor Fangst ombord, og Skibslægen havde set paa den, viste det sig, at den formentlige Aal, der var omtrent fyrretyve Centi-meter lang, var en Havslange, hvis Bid er lige saa farligt og hurtigt virkende som Cobraens. Saa blev den indlemmet i Hovmesterens Naturaliekabinet, medens jeg selv paalagde mig større Tilbageholdenhed for Fremtiden overfor ukendte Dyrearter. I den persiske Havbugt, hvor disse Slanger er særligt hyppige, har jeg set Eksemplarer med en Stør-relse af henved to Meter.

Fra Port Sudan gik Rejsen til Massauah, Havnebyen i det italienske Eritrea. Den Gang var Massauah en snavset og forsømt lille Flække; efter det store italienske Nederlag ved Adua 1896 gik der en lang Tid, hvor den italienske Kolonipolitik i Afrika laa omtrent stille; først ved Erobringen af Tripolis i 1911 begyndte der atter at komme Fart i Tin-

gene; nu er Massauah, der har udvidet sit Opland med den største Del af Abessinien, en af de betydeligste Pladser i det røde Hav.

Med Ophold baade i det franske Djibouti og det britiske Aden gik Farten videre til Maskat paa Arabiens sydøstlige Hjørne, Hovedstaden i det lille Rige Oman, som til Topfigur har en arabisk Sultan og til Hersker en britisk Resident; hos den første kan man blive modtaget i Audiens, med den anden forhandler man, naar man har en Sag af Betydning. I Maskat er man inde i den lyslevende Middelalder; Gaderne og Gadelivet i denne By ser ud som for tusind Aar siden, da Søfareren Sindbad kom og aflagde Besøg i den fortræffelige Havn. Denne er omgivet af røde, stejle Granitklipper, hvorfra Solens Straaler kastes tilbage til Havnen og Byen. Maskat er et af de hedeste Steder paa Jorden.

Medens vi laa i Maskat og lossede en Del Fustager, som efter Konnossementets Angivelse indeholdt Sukker, hændte det, at en af Fustagerne gled ud af Hejseløkken og med et vældigt Brag faldt ned paa Dækket. De tynde Brædder, som udgjorde Emballagen gik fra hinanden, og ud væltede — ikke Sukker, men en Mængde Geværer af forskellige Typer, deriblandt den lille Winchesterkarabin, der indeholder sytten Patroner i Magasinet, et hos Araberne overmaade yndet Vaaben. Heldigvis var der ingen Toldere eller andre Øvrighedspersoner i Nærheden; i en Fart blev Vaabnene samlet og Brædderne slaaet sammen, og saa fortsattes Sukkerlosningen. Bagefter forklarede Styrmanden mig, at de rette Vedkommende i Maskat havde modtaget den i Orienten almindeligt anvendte Smørelse for at faa den Slags Ting til at glide, og endnu samme Dag var de farlige Varer langt udenfor Byens Grænser.

I Perioden før Verdenskrigen var Maskat et af Hovedpunkterne for Smughandelen med Vaaben til hele Arabien, men det er ganske karakteristisk, at selv et Verdensfirma som Hamburg-Amerikalinjen indlod sig paa den Slags Trafik. Forklaringen er maaske den, at det Firma, som havde den væsentligste Del af denne Handel under sig, var tysk, Firmaet Löwe i Berlin. Fra Maskat forsendtes Vaabnene over hele Arabien, men ved den lange Transport blev disse Varer meget dyre, og navnlig kneb det med at skaffe Patroner. Heri ligger Grunden til Beduinernes ringe Skydefærdighed; de har ikke Raad til at spendere Patroner paa Øvelsesskydning, men skyder kun, naar der er noget rigtigt at skyde paa. Beduinernes gennemgaaende ringe Interesse for Jagt hænger maaske ogsaa sammen med disse Patronvanskeligheder. Men har de let Adgang til at faa Geværet ladt, som under Verdenskrigen, er det dem en Fornøjelse at plaffe løs.

Den ene Dag, medens vi laa i Maskat — vi var der i tre Dage, og der

arbejdedes med en utrolig Langsomhed — kom der Bud fra Sultanen, at der ikke maatte arbejdes paa Skibet efter Klokken fem Eftermiddag. Naturligvis var dette noget, som Sultanen aldrig havde skænket en Tanke; Forbudet stammede fra den, der baade kunde og vilde forbyde, nemlig den britiske Resident; dette var et af de mange Midler, som Englænderne bragte i Anvendelse for at drille Tyskerne og gøre dem kede af deres nyoprettede Rute. Thi herude, langt borte fra Europa og alle Slags folkeretlige Betænkeligheder, var den lille, stille Krig mellem England og Tyskland i fuld Gang, allerede længe før den i Europa begyndte for Alvor.

Endelig blev vi da færdige og kunde forlade Maskat med dens levende Middelalder og dens mange Minder om den Renæssancetid, da det var Portugiserne, som kommanderede her. Vasco da Gamas Eventyrtogt i 1498 lagde Grunden til et Søherredømme, der fra Indien strakte sig op i den persiske Havbugt. Men den Opgave, som Portugiserne her havde stillet sig, blev for stor for deres lille Land; Folket havde heller ikke den Udholdenhed som Englænderne eller det sindige Maadehold som Hollænderne.

Efter Besøg i et Par sydpersiske Havne gik Farten op gennem den persiske Havbugt. Lige kort Tid før min Ankomst til disse Farvande var der her udspillet et lille, storpolitisk Drama, som optog Sindene i alle Havne, hvor vi kom frem, men som i den europæiske Presse af særlige Grunde ikke kom til at spille nogen Rolle. Men det viste tydeligt, hvorledes allerede den Gang Stillingen var mellem England og Tyskland.

Med alle de indfødte Høvdinge paa den persiske Havbugts Vest- og Sydvestkyst havde den britiske Regering den Gang afsluttet Traktater, i Følge hvilke ingen Høvding maatte bortforpagte nogen Del af sit Landomraade uden Englands Samtykke. Nu blev der paa Øen Abu Musa, som ligger i den sydlige Del af den persiske Havbugt, gjort Fund af betydelige Lejer af Jernoksyd. Dette ret sjældne Mineral anvendes blandt andet til Fremstilling af Mønjesfarver, og hidtil havde London været den eneste Plads for Handelen med dette Stof. Nu kom et Par driftige Arabere og afsluttede med Øens Shejk, en Vasal af en af de Kysthøvdinge, der havde Traktat med England, en Overenskomst om Udnyttelse af Minerallerne paa Abu Musa, og denne Koncession solgte de videre til et tysk Firma, Robert Wönckhaus, der allerede havde etableret Forretning i forskellige sydpersiske Havnebyer, navnlig med Muslingeskaller til Fremstilling af Perlemorsknapper og lignende. Med sin købte Kon-

cession i Haanden gik den tyske Forretningsmand i Gang med Arbejdet; der blev skaffet Daglejere og opført Skure paa Øen, og det hele saa allerede ud som en pæn lille tysk Erobring midt i det af engelske Traktater omspændte Distrikt. Men den Kysthøvding, hvis Vasal havde udstedt Koncessionen, traadte nu til, formodentligt ikke uden at have faaet et lille Puf fra højere Sted, og erklærede, at hvad hans Vasal havde tilladt sig, var aldeles ugyldigt, da det stred mod den med England indgaaede Traktat. Som sædvanligt i britisk Kolonipolitik blev der handlet hurtigt og kraftigt; et Par Dage efter, at Kysthøvdingen havde afgivet sin Erklæring, kom en engelsk Kanonbaad sejlende til Abu Musa med en Del af Høvdingens Folk ombord; de gik i Land paa Øen, rev de opførte Skure ned og førte alle det tyske Firmas Arbejdere med sig tilbage. Og da dette Firmas Agent kom pilende i sin steam-launch for at hindre denne Selvtægt, blev der fra den britiske Kanonbaad skudt paa hans Fartøj, saa at han maatte se at komme af Vejen, og det i en Fart.

Dette foregik i Oktober 1907, men i den europæiske Presse fremkom der næsten intet om denne karakteristiske Affære; Englænderne havde jo opnaaet, hvad de vilde, at faa de næsvise Fremmede jaget væk; saa de havde ikke mere at bemærke. Og i Tyskland var man klar paa, at hvis denne pinlige Episode blev fremdraget i Pressen, udsat for stort nationalt Orkester, saa vilde man Dagen efter have Krigen mellem Tyskland og England, og det var man ikke indstillet paa den Gang saa lidt som senere. Da jeg i Forsommeren 1908 paa Hjemrejsen aflagde Besøg hos Bekendte i Udenrigsministeriet i Berlin og benyttede Lejligheden til at spørge, hvorledes det gik med Abu-Musa-Affæren, fik jeg det Svar, at den skulde der endelig ikke snakkes om. Naturligvis indgav den tyske Forretningsmand sin Klage, og om den blev der i adskillige Aar talt frem og tilbage mellem Berlin og London; endelig i 1913, i en Periode, da den britiske Regering gerne vilde vise Tyskland nogle smaa Behageligheder — det var den Gang, da Englænderne haabede at opnaa en Forstaaelse i Flaaderustningsspørgsmaalet — faldt der i London den Kendelse, at Robert Wönckhaus skulde have en Erstatning for de nedbrudte Arbejdsskure. Men saa skulde man jo debattere, hvor stor den da skulde være, og inden man blev færdig dermed, udbrød Verdenskrigen. Der blev aldrig betalt nogen Erstatning.

Det var saaledes i en Atmosfære af politisk Spænding, at Rejsen i den persiske Havbugt foregik; hvor man kom frem, lagde Englændere og Tyskere ikke Skjul paa, at de hadede hinanden; det var jo disse

sidste, som vilde skubbe de andre til Side, og derfor var de ogsaa de ivrigste; Englænderne tog det hele mere sindigt; de vidste, at de, takket være den alle Steds nærværende britiske Flaade, var de stærkeste.

Det karakteristiske ved Orienten, Foreningen af forskellige kulturhistoriske Perioder, Oldtid eller Middelalder og saa Nutid paa samme Sted — det traadte ikke mindst frem paa denne Rejse. Ombord og ude paa Søen var alt tip-top-moderne; Englænderne har indlagt sig stor Fortjeneste af at forsyne hele dette Farvand med Fyrtaarne og Sømærker, ligesom det Søøveri, der til langt ind i det nittende Aarhundrede var almindeligt, er bragt fuldstændigt til Ophør. Men saa snart man gaar i Land, kan man med faa Skridt rykke adskillige Aarhundreder tilbage.

Et af de Steder, hvor dette mærkedes bedst, var Øgruppen Bahrein ved Arabiens Østkyst, som vi ogsaa aflagde et Besøg. Bahrein er berømt for sit Perlefiskeri; dette foregaar endnu bestandigt paa samme Maade som paa de assyriske Kongers Tid, idet Svømmere uden Dykkerdragt tager Muslingerne op fra Bunden; der er som Regel Tale om at arbejde paa en Dybde paa 15 til 25 Meter. Paa Grund af den stærke Anspændelse af Lungerne — hver Dykning tager mindst to Minuter — dør de Mennesker, som deltager i dette Arbejde, som Regel i en ung Alder; men Arbejdet betaales godt, og da Dykkeren faar Procenter af Fundene, er der altid Mulighed for den store Gevinst.

Paa en Udflugt til det indre af den største af Øerne mødte jeg Bahreins Shejk, der var ude paa Falkejagt. Det er den eneste Gang, jeg har haft Lejlighed til at se denne smukke og fornøjelige Sport praktiseret. Den blev drevet ganske som hos os i Middelalderen — blot var der naturligvis ingen Damer med. Rytterne bar paa Armen Falkene, der var forsynede med Hætter, og som derfor sad ganske stille. Naar man fik opdaget en Fugl, som kunde jages, blev Hætten taget af, og Falken kastedes op i Luften, hvorpaa den, saa snart den havde faaet Øje paa Byttet, satte af Sted efter dette, medens den beredne Ejermand fulgte den i Galop. Det er mærkeligt, at ikke i det mindste Englænderne, som sætter saa stor Pris paa Jagttridning, har bevaret denne Sport, som i Middelalderen var yndet i hele Europa.

Den Udflugt, som jeg foretog, og hvormed jeg kom til at se denne Form for Jagt, gjaldt en Undersøgelse af en af de største arkæologiske Gaader i den nærmere Orient. Midt inde paa Øen, omtrent tolv Kilometer fra Kysten, findes flere Hundrede Gravhøje, hvoraf den største er omtrent halvtredsindstyve Meter høj, de fleste adskilligt lavere. I disse Høje findes en Mængde stensatte Gravkamre, der frembyder den Mærkelighed, at de alle er byggede ganske ligesom de, der findes i Fø-

nikien. Og Folk, som kan deres Klassikere, kan nu komme i Tanke om, at den græske Historiker Herodot, der har vist sig at vide saa god Besked ogsaa dèr, hvor man tidligere troede, at han tog fejl — han fortæller, at Fønikerne selv havde bevaret Minder om, at de oprindeligt havde boet paa den persiske Havbugts Kyster, og det var der, de havde lært deres Sømandskunst. Forskellige Overensstemmelser i Stednavne synes at bekræfte dette, og nu har nogle Forskere ment i disse Gravkamre, i hvilke desværre kun grumme lidt af det oprindelige Indhold er bevaret, at turde se et nyt og stærkere Bevis for det samme. Jeg selv har ingen Forstand paa den Slags Ting, men jeg tror — det har man jo altid Lov til — paa den fønikiske Theori; i de fleste Tilfælde viser det sig jo, at historiske Sagn indeholder en Kærne, større eller mindre, af Sandhed.

— Endelig havde vi da udtømt den persiske Havbugts Herligheder og nærmede os Sørejsens Maal, Basra; det er den By, som Europæerne i Middelalderen kaldte Balsora.

Denne By ligger nu et godt Stykke oppe af Shatt-al-arab, den forenede Strøm af Eufrat og Tigris, men den maa antages ved sin Anlæggelse i det syvende Aarhundrede at have ligget ude ved Kysten. Forholdet er nemlig det, at Flodstrømmen her foretager meget store Aflejringer, saa at Kysten hvert Aar skyder sig et godt Stykke længere ud i Havet; ved de sparsomme Rester af den gamle, babyloniske By Eridu, som nu ligger flere Hundrede Kilometer fra Havet, har man fundet Rester af store Stenkajer, Minder om den Tid, da denne By var en Kystby, antageligt en Gang i det tredje eller fjerde Aartusind f. Kr.

Det er store Tal, man regner med i dette Mellemlands Kronologi, og det er dette, som gør det Land, jeg nu skulde betræde, saa mystisk interessant; nu er det allermeste en sammenhængende, graa, vegetationsløs Flade, men her fremvoksede en Gang den Kultur, som senere skulde føres til Middelhavet og derpaa ogsaa blive vor. Hvor der nu paa denne tomme Flade er en svag Antydning af en Fordybning, var der en Gang en mægtig Kanal, som bar store Skibe og førte Vand til Markerne; hvor der er en Forhøjning i Terrænet, har der ligget en større eller mindre Samling Huse, hvis soltørrede Lervægge forlængst er skredet sammen i en farveløs Hob; her er ingen Mennesker, men her er overalt Spor af Menneskers Virke i en mere eller mindre fjærn Fortid. Og de forskellige Nationers utrættelige Udgravningsarbejder har netop i vor egen Samtid fravristet denne Jord en Række af dens kostbareste Hemmeligheder, kostbare ogsaa i Ordets egentligste Betydning, saaledes som Guldfundene fra Ur vidner om. Dette Land, eller rettere, denne Ødemark

var en Gang et af Verdens rigeste Lande, og uvilkaarligt banker Hjertet i Livet ved Tanken om, at det kan blive det igen.

Nu til Dags gaar der Jærnbane fra Bagdad til Basra; da jeg kom dertil, var man udelukkende henvist til Flodsejladsen; et engelsk Firma holdt her nogle store, fladbundede Hjul dampere gaaende; Turen ned ad Strømmen tog fem Dage; den modsatte Vej, fra Basra til Bagdad, varede det under normale Forhold otte Dage.

Flodsejlads plejer at være ret kedsommelig, men her var der sørget godt for Afveksling. Paa Grund af Jordsmonnets ringe Konsistens i dette Alluvialland frembringer Strømmen, som til Tider kan være meget stærk, navnlig i Tigris, betydelige, hurtigt opstaaede Forandringer i Flodlejet; ligesom jeg har set det paa Scheldefloden ved Indsejlingen til Antwerpen, danner der sig paa Flodbunden Sandbanker, som flytter sig, saa at man aldrig ved, hvor de er, blot er de her langt større end paa Schelden. Paa denne Rejse op ad Strømmen, sad vi fast mindst et Par Gange hvert Døgn; saa maatte nogle af Skibsfolkene i en Baad med et solidt Varpanker, som blev kastet ud et halvt Hundrede Meter højere oppe, og ved Hjælp af Dampspillet blev Skibet halet los af Banken; dette Arbejde gik, som altid, naar Arabere skal foretage noget i Flok, ikke af uden stort Staahej med Skrig og Skraal, men frem kom vi da, og jeg var fra mine tidligere Rejser bleven saa meget Orientaler, at det ikke rørte mig synderligt, om Rejsen blev en Dag længere eller kortere. Jeg husker altid paa den gamle Araber, som en Gang i Ægypten sagde til mig: »Hvad har I Europæere altid saa forfærdeligt travlt efter? for Enden af Vejen staar jo Graven.«

Paa Grund af Jordsmonnets Løshed frembringer Strømmen ogsaa Forandringer i Flodlejets Beliggenhed; den tager noget bort af Kysten et Sted og anbringer saa Jordmassen et andet Sted, maaske langt borte; det er naturligvis navnlig ved Hjørner og Vendinger, at den Slags Ting sker. Jeg har selv en Gang haft Lejlighed til at iagttage, hvorledes sligt foregaar. Det var paa min anden Rejse til Irak, i 1910—11; vi havde gjort Holdt et Sted ved Tigris ikke langt fra Strømmen, og om Morgenen tidligt, inden vi skulde bryde op, gik jeg alene ud for at se nærmere paa Floden. Der var ganske lodrette Bredder med omtrent halvtredje Meter ned til Vandet, og hele Jorden rundt om var, som det i Reglen er Tilfældet, fuldstændigt vegetationsløs; jeg kunde altsaa uhindret gaa lige hen til Kanten og se ned i Strømmen, der var meget stærk. Saa vendte jeg tilbage, men da jeg var kommen en Snes Meter bort, gled pludseligt og ganske lydløst et Stykke, saa stort som det halve af Frue Plads, ned og blev borte i Strømmen, og den nye Kystkant, der var lige saa stejl

som den forrige, var kun et Par Meter fra, hvor jeg nu stod. Jeg behøver ikke at forsikre, at jeg kom væk i en Fart. Forklaringen paa dette Fænomen, som ikke mindst dets Lydløshed gjorde saa uhyggeligt, er den, at Strømmen har gravet sig længere og længere ind under Jordmassen paa Flodbreden, og da der ikke er nogen Vegetation til at holde sammen paa denne, kommer der et Øjeblik, da det undergravede Stykke trækkes af og falder ned for saa af Strømmen at blive anbragt paa et andet Hjørne. Hvis jeg var blevet staaende et Minut længere ved den oprindelige Kystlinje, var jeg gaaet med ned; i Betragtning af, at der var halvtredje Meter lodret Skrænt, som intet Sted frembød noget Støttepunkt, samt af, at Strømmen var stærk og der ingen Mennesker var i Nærheden, tør jeg næppe antage, at jeg kunde have klaret den. Af alle de mange Gange, jeg har været ved at sætte Livet til, baade som Barn og Voksen, regner jeg dette Tilfælde for det, der er kommen den farlige Grænse nærmest.

— Hvor Eufrat og Tigris forener sig til Shatt-el-arab, ligger der en lille By ved Navn Kurna. Her laa i Følge det arabiske Sagn Paradisets Have. Man har til alle Tider været optaget af det Spørgsmaal, hvor denne interessante Lokalitet maa tænkes at have ligget; den Omstændighed, at Beskrivelsen i første Mosebog blandt de fire Floder, som strømmer gennem Edens Have, ogsaa nævner Eufrat og Tigris, har faaet Araberne til at tro, at Stedet maa søges der, hvor disse to løber sammen; hvor saa de to andre er bleven af, siges der ikke noget om. Som bekendt tager Englænderne mere højtideligt og bogstaveligt paa det Gamle Testamentes Beretninger end Kristenhedens andre Nationer, og den ovenfor omtalte engelske Ingeniør Sir William Willcocks mener i fuldt Alvor paa Grundlag af sine hydrografiske Undersøgelser og Maalinger i hele Mellemlodlandet at kunne paavise det Sted, hvor en Gang fire Strømme har løbet sammen, og hvor altsaa Edens Have maa have ligget; det er det Sted, hvor Eufrat og Tigris nu er hinanden nærmest i deres Løb, ret Vest for Bagdad. Jeg har været ogsaa der, og nu ser der alt andet end paradisisk ud. Skulde man dømme efter Stedernes nuværende Udseende, maatte man give den arabiske Tradition Fortrinnet. Ved Kurna vokser ogsaa et Træ, som angives at være Kundskabens Træ — paa godt og ondt, som det hedder med en tvivlsom Tilføjelse — eller i alt Fald en Aflægger af det. Da jeg var i Land for at se paa Træet, var der desværre ingen Frugter paa det.

Og saa fortsætter vi den langsomme Fart op mod Flodens stride Strøm, fra Banke til Banke. Faa de spredte Pletter langs Kysterne, der var under Dyrkning, lyste om Aftenen vældige Raal. Det var Araberne,

som efter fuldendt Tærskning brændte Halmen for at anvende Asken som Gødning. Man skulde ikke synes, at dette er nogen økonomisk Fremgangsmaade, men da de hverken har Lo eller Lade, har de ingen Steder til at opbevare Halmen, og saa er det nemmest at brænde den.

Saa nærmede vi os da Rejsens Maal, Bagdad. Der er Eventyrklang i dette Navn; i Bagdad var det jo, at Eventyrets Kalif, Harun ar-Rashid residerede; her var det, at han om Aftenen gik forklædt omkring i Gaderne, fulgt af sin tro Storvezir, og oplevede alle de mærkelige Ting, som »Tusind og een Nat« fortæller om. Desværre er der kun grumme lidt bevaret fra Byens Storhedstid; i Aaret 1258 blev den erobret af Mongolerne, og hvor dette bestialske Folkefærd for frem blev intet skaanet. Der findes nu i Bagdad kun to Bygninger, som er ældre end det nævnte Aar; den ene er det gamle Universitet, der i 1907 maatte gøre Tjeneste som Toldbodbygning, en passende Illustration til Byens Udvikling under det tyrkiske Styre.

Nu — i 1937 — er Bagdad Hoved- og Residensstad i Kongeriget Irak; her er Flyverstation med faste Ruter til Alexandria, Teheran og Bombay; her er elektrisk Belysning paa Gaderne og elektrisk Sporvogn, kort sagt, det orientalske kan det knibe med at faa Øje paa. Jeg havde det Held at komme til Bagdad, medens Byen endnu laa i sin middelalderlige Ueberørthed; der var kun een Gade i Byen, der var saa bred, at en Vogn kunde køre igennem; dog kunde ikke to Vogne passere forbi hinanden, hvad der undertiden kunde give Anledning til komiske Scener, naar to Kuske mødtes og ingen af dem vilde rykke tilbage. Og gik man ud om Aftenen, maatte man selv have en Dreng med en Lygte med, ganske ligesom herhjemme paa Kong Hans' Tid. Det eneste moderne, der var i Bagdad i 1907, var Telegrafene; den gamle Sultan Abdul-Hamid II havde sørget for at ompænde hele sit udstrakte Rige med et Net af Telegraftraade, saa kunde han, som en runken Edderkop i Nettets Centrum, sidde hjemme i Yildiz Kiosk og dirigere det hele.

Paa Harun ar-Rashids Tid laa den største Del af Byen paa den højre Bred af Tigris; i nyere Tid har en Forskydning fundet Sted, og det meste af Bagdad ligger paa den venstre Flodbred. En gammel, højst skrøbelig Pontonbro forbandt de to Bydele, og paa Floden foregik Trafiken dels med de cirkelrunde Kurvebaade, som det er et helt Kunststykke at faa roet frem i en strid Strøm, dels paa Flaader, der er sammenføjede af oppustede Dyrehuder, holdt sammen af et spinkelt Træskelet. Disse ejendommelige Fartøjer, som ogsaa Xenofon fortæller om, kan man kun bruge til Fart ned ad Strømmen. Det var, da jeg var i Bagdad, navnlig Kurdere, der virkede som Flaadeførere; de kom med deres Ladninger

helt oppe fra Mosul, og naar de havde solgt disse i Bagdad, pillede de Huderne af Flaaderne, rullede dem sammen og bragte dem paa Æselryg tilbage til Udgangspunktet for saa at foretage en ny Tur.

Det var ved Abbasidernes Overtagelse af Magten Aar 750 e. Kr., at Bagdad, der indtil da havde været et ubetydeligt Fiskerleje, blev ophøjet til Kalifatets Hovedstad med det prangende Navn »Fredens By«. Og siden da har denne Stad, trods alle politiske Omskiftelser og svære Tider, vidst at hævde sig. Det hænger sammen med de geografiske Betingelser og de derpaa beroende Trafikforhold, at der altid har ligget en stor By i denne Egn. Først var der Babylon, som i ikke mindre end omtrent to Aartusinder (2500—500 f. Kr.) hævdede Stillingen som Verdenskulturens Centrum. Derpaa kom, efter Alexander den stores Tog, Seleukia, omtrent 30 Kolometer fra Bagdad længere nede ved Tigris, og efter denne nu fuldstændigt forsvundne By den ligeoverfor, paa den venstre Bred af Tigris beliggende parthiske Kongestad Ktesifon, af hvilken der er bevaret Kongepaladsets mægtige Façade med den berømte, vidt spændte Murstensbue, som er et af Verdens tekniske Vidundere, og saa endelig Bagdad, der har hævdet sig til vore Dage.

Mit Arbejde i Bagdad under mit første Ophold her bestod hovedsageligt i at indsamle handelspolitiske og landbrugsmæssige Oplysninger, Materiale til den Indberetning, der skulde være Frugten af min Rejse. Ved det, som jeg kunde hente hos de derboende Europæere, gik Arbejdet forholdsvis let, og Lejligheden til at spørge om det samme hos forskellige, tilvejebragte nemt den fornødne Kontrol. Mere besværligt var det, naar det, jeg skulde have at vide, skulde hentes hos Orientalere, paa Grund af disses usalige Tilbøjelighed til at give det Svar, som de tror, at man helst vil have; den Kontrol og Efterprøvning, som det her var nødvendigt at foretage, var baade omstændelig og besværlig.

Paa den anden Side lettedes mit Arbejde ved selve den Omstændighed, at Bagdad før Verdenskrigen var en afsides By, hvor der ikke skete meget; enhver Fremmeds Ankomst var en Begivenhed, navnlig da, naar han kom fra et saa fjærnt Land som Danmark; det var jo ligefrem interessant at tale med en saa sjælden Fremtoning, og derfor var jeg velkommen overalt. Den europæiske Koloni talte ikke mere end et Par Hundrede Medlemmer, og som det jo ikke saa sjældent gaar i Østen, var disse delt i Kliker, der ret skarpt bekrigede hverandre. For mig, der færdedes mellem dem allesammen, var det somme Tider nok saa svært at bevare Neutraliteten, da hvert Parti vilde tage mig til Indtægt mod de andre. Men det gik; Neutralitetspolitik er nu en Gang den for Danske naturlige Politik.

Efter at jeg havde arbejdet i Bagdad i nogen Tid, modtog jeg en Indbydelse til at aflægge et Besøg i Babylon, hvor den berømte tyske Arkæolog *Koldewey* den Gang arbejdede sammen med en lille Stab af unge tyske Arkitekter og Videnskabsmænd. Jeg greb med Glæde Lejligheden dels til at lære Landet rundt om Bagdad, som jeg kun havde set i Afstand under Flodsejladsen, nærmere at kende, dels og navnlig til at faa de mærkelige Levninger af Verdens berømteste Oldtidsby at se, endda under den bedst tænkelige Vejledning.

Babylon ligger ved Eufrat, halvfemsindstyre Kilometer ret syd for Bagdad. Nu til Dags tilbagelægger man denne Afstand med Automobil paa et Par Timer; den Gang tog Rejsen til Hest to Dage. Allerede naar man var kommet i en Afstand af nogle og tredive Kilometer, saa man i Horisonten hæve sig den mægtige Høj, der hos Araberne bestandigt har bevaret det gamle Navn Babel; da jeg kom nærmere, kunde jeg se, at de Udgravninger, hvis Resultater jeg kendte fra Afbildninger, ikke foretoges ved selve denne Høj, men et Stykke derfra paa flere forskellige Steder.

Som bekendt har den græske Historieskriver Herodot paa sine udstrakte Rejser aflagt et Besøg i Babylon, og han giver en udførlig Beskrivelse baade af Byen og af det berømte Babelstaarn. Her er et af de meget faa Tilfælde, hvor man kan gribe den fortræffelige Mand i at have begaaet en Fejl; han fortæller, at Byen havde kvadratisk Form, og at hver af dens Sider var fire og tyve Kilometer; dette er ikke rigtigt; det er den samlede Omkreds af den kvadratiske Bymur, der har denne Længde. Formodentligt er Fejlen opstaaet ved, at Herodot ikke har haft Tid eller Lejlighed til selv at foretage en Opmaaling; han har saa spurgt sig for og faaet opgivet dette Tal, som han saa ved en Misforstaaelse har henført til den enkelte Side i Stedet for til den samlede Omkreds. Man kan endnu i vore Dage oppe fra en af Højene tydeligt i Terrænet skelne Sporene af, hvor Bymuren har staaet, og man kan saaledes foretage en nøjagtig Opmaaling. Naar man regner med almindelig orientalsk Bybebyggelse med rigelig Plads til Gaarde og Haver, maa man antage, at et Fladerum af den nævnte Størrelse har givet Plads til en Befolkning paa henvend tre Hundrede Tusind Mennesker, hvilket efter Oldtidsforhold vil sige en meget stor By.

Og her gik jeg i de følgende Dage rundt med selve Udgravningernes Leder, den gamle *Koldewey*, og saa paa alle Herlighederne og fik dem forklaret. *Koldewey* havde, da jeg kom til Babylon, været derude allerede i en længere Aarrække, og Ensomheden og Ensformigheden havde gjort ham til noget af en Særling. Man siger jo, at Folk kommer til at

lignede deres Arbejde, og naar jeg saa Koldewey skride højtideligt rundt med sit stærkt markerede Ansigt og et firkantet graat Fuldskæg, iført en fodsid Talar og med en lang Stav i Haanden, lignede han grangivelig Kong Hammurabi eller en anden gammel babylonisk Storkonge. Og kommandere kunde han saa godt som nogen Oldtidsdespot; de unge Mænd i den videnskabelige Stab sprang for hans mindste Vink. Hjemme i sit Hus, der laa midt imellem Ruinhøjene, havde han et halvt hundrede rødgule Katte, der hver havde sit Navn, og som lystrede det. Naar han traadte ud paa Trappen for at fodre dem, kaldte han dem frem en for en, og hver af dem kom efter Tur. Han var naturligvis en ideal Fremmedfører paa Babylons Ruiner, men naar han kom hjem om Aftenen, lukkede han sig inde med sig selv og sine Katte, og jeg og de unge Ty-skere, der havde deres eget Hus i Nærheden af hans, kunde saa selv muntre os, som vi havde Lyst.

Det gamle Babylon var ikke som Ninive bygget af hugne Sten, men af Mursten, i Reglen endda blot soltørrede, og derfor er i de fleste Tilfælde kun Fundamenterne af Bygningerne tilbage. I hele den Del af Mellemflodlandet, der ligger syd for Bagdad, var til alle Tider Leret det almindelige Bygningsmateriale, og i Oldtiden var det tillige Skrivemateriale; paa Lertavlen, medens den var fugtig, indridsedes Kileskrifttegnene med et Instrument, der lignede en Pen uden Split, og naar Tavlen, der var flere Centimeter tyk, var skrevet fuld paa begge Sider, blev den brændt i en Ovn, og nu stod Skriften uudslettelig. Det var et Skrivemateriale, der var endnu billigere end vor Tids Papir og tillige langt mere holdbart. Derfor blev der ogsaa i den babyloniske Oldtid skrevet utroligt meget, og i Følge Materialets Natur er meget bleven bevaret af det, som vi lader gaa i Papirkurven. Det er ikke mindst de endnu foreliggende Rester af privat Korrespondance og privatretlige Dokumenter, der lader hint tre til fire Aartusinder gamle Byliv stige lyslevende frem for os; vi læser om, hvorledes en studerende Søn i Hovedstaden den Gang skrev til sin gamle Fader paa Landet for at slaa ham for et Tillæg til Maanedspengene. »Du maa endelig sende mig dem,« hedder det, »for at jeg med fuld Oprigtighed kan bede til Guderne for dit Livs Forlængelse.« Og vi faar at vide, hvorledes en mindre Beværtning i Babylon var udstyret og møbleret, idet der i en bevaret Kontrakt om Overtagelse i Forpagtning af et saadant Lokale omhyggeligt opregnes alt, hvad der fandtes deri.

Den overmaade udviklede babyloniske Kileskrift bevirkede, at det ikke var let at blive skriftkyndig, og derfor var Skriverstanden en meget anset Del af Samfundet. Og heri ligger Forklaringen paa det tilsyne-

ladende ubegribelige, at skønt Babylon var Kulturcentrum i omtrent to Tusind Aar, faldt man ikke paa at gøre Systemet simplere; Initiativet hertil maatte naturligvis være udgaaet fra dem, der allerede kunde skrive, men de var netop interesserede i, at Adgangen til den professionelle Hemmelighed skulde være vanskelig; hvis alle og enhver kunde lære at skrive, vilde Kunsten hurtigt gaa ned i Pris. Dette er ganske det samme, som naar i senere Tid Haandværkerne i visse Fag, Farvere og Sværdfege og lignende, gennem Aarhundreder kunde bevare faglige Hemmeligheder indenfor en snæver Kreds.

Det meste af, hvad der er fremdraget i Babylon, stammer fra dens yngre Tid, og navnlig fra den byggelystne Kong Nebukadnezar, der skabte Byens sidste Glansperiode. Man finder Fundamenterne af hans vældige Palads, og man har udgravet den store Processionsgade, som han anlagde midt igennem Byen, og hvor hver eneste af de kvadratiske, haardt brændte Lertavler, der udgjorde Brolægningen, er forsynet med hans kongelige Stempel. Disse Tavler lagdes paa flettede Halmmaatter og holdtes fast paa disse ved et paasmurt Lag Asfalt. Nu er naturligvis Maatterne forlængst forsvundne, men Aftrykket af Fletningen er bevaret i Asfalten. Og naar man saa gaar ind i en af de Hytter, der findes i Landsbyerne i denne Egn, og ser lidt nøjere paa den Halmmaatte, der ligger paa Gulvet, vil man opdage, at Mønstret i den Fletning, der er anvendt, er ganske det samme, som det har været i de Maatter, der fremstilledes paa Kong Nebukadnezars Tid. Det er ikke mindst dette, der udgør Orientens Trylleri, at den fjærne Fortid og den jævne Nutid netop i det daglige Liv paa saa mange Maader rækker hinanden Haanden; i Sandhed, Orienten er det Land, hvor tusinde Aar er som en Dag.

Af bevarede Skulpturer i Babylon beundrer man navnlig Basrelieferne paa Bymuren ved Istarporten, forestillende Tyre og Fantasideyr. Murene er, som sædvanligt, naar det drejede sig om noget, der skulde være særligt solidt, opførte af brændte Sten, og paa Forfladen af hver af disse er anbragt den enkelte Del af det, der ved Stenenes Sammenføjning paa rette Maade kom til at udgøre det hele Billede. Der er en Finhed og Sikkerhed i Tegningen af de babyloniske Dyrebilleder, som er ganske beundringsværdig; disse Dyreskikkelser lever, og er det ikke netop det, som skiller Kunst fra Haandværk, at kunne skabe Liv? Jeg ved ikke, hvad alle de moderne Kunstretningers forskellige -ismer betyder, men jeg ved, at der er adskillige af dem, som ikke formaar at frembringe Liv. De gamle Babyloniere, de kunde!

Omtrent midt paa Ruinerrænet troner en fritstaaende, temmelig raat udhugget Stenløve i overnaturlig Størrelse, der synes at tilhøre en

ældre Tid. Bibelstærke engelske Turister paastaar, at det er Profeten Daniels Løve, men bibelstærke Englændere paastaar saa meget, som vi andre ikke kender noget til. Stenløven er bleven temmelig skamferet ved nogle dybe Huller i Siderne; Koldewey gav mig Forklaringen herpaa. For nogle Aar siden havde en engelsk Taskenspiller aflagt Besøg her, og han havde imponeret Araberne ved at trække Guldstykker ud af Stenløven paa alle Ledder og Kanter. Saa var der nogle af de mest naive, som prøvede, om de ikke ved at hugge Huller i Siderne kunde finde noget mere af den skjulte Skat; de havde jo set det med deres egne Øjne, at Guldpengene blev trukket lige ud af Løven.

Allerede længe inden Sir William Willcocks var begyndt at lægge Planer om, hvad han kaldte »Chaldæas Genopstandelse«, havde den gamle kloge Sultan Abdul-Hamid II faaet Kig paa de økonomiske Muligheder i dette Land. Denne Sultan var med sin uhyre Virksomheds-trang ogsaa meget glubsk efter at tjene Penge. I den tyrkiske Statskasse var der altid et sørgeligt Lavvande, men Sultanens private Chatolkasse var som Regel velforsynet, saa at han endog, naar det kneb, kunde give den fattige Stat en Haandsrækning. Han havde store Fabriker, og han drev omfattende Børsspekulationer; da han i Følge sin Stilling vidste god Besked med Verdenspolitikens Svingninger og ogsaa somme Tider selv kunde give den et lille Drej i den rigtige Retning, bragte hans Ordre om Køb og Salg til hans Agenter i Paris og London i Reglen en klækkelig Gevinst. Og endelig var han ogsaa Godsejer i meget stor Stil. Da jeg i 1893 red gennem Lilleasien, var jeg flere Gange kommen over store Strækninger, der tilhørte Sultanens private Domæner. Og tidligt fik han ogsaa Øje paa Landet omkring Eufrat og Tigris. Da al uopdyrket Jord tilhørte Staten, kunde han tage fat, saa at sige, hvor det behagede ham, naturligvis altid i Nærheden af Floderne, hvor det voldte mindst Bekostning at faa Vandet pumpet ud over Markerne.

Jeg fik nu Lejlighed til at se noget nærmere til en af disse kejserlige Domæner. Som man kan tænke sig, var der mere Orden her end paa de private Brug, bedre Redskaber o. s. v., men moderne var Dyrknings-metoderne heller ikke her; det behøvede man ikke at være Landmand for at faa Øje paa. Og den Tanke begyndte da at antage Form af et sikkert Haab, at det maatte være muligt at faa den kloge og pengegriske Sultan til at interessere sig for Muligheden af dansk Landbrugs Medvirken til Ophjælpning af det Land, som i Fortiden havde været saa rigt.

Men først maatte jeg jo hjem til Danmark for at forelægge, hvad jeg havde set og samlet. Jeg vilde naturligvis gjerne lægge Hjemrejsen over Konstantinopel. Nu til Dags er det saare nemt at komme til og fra

Bagdad. Der gaar Automobil mellem denne By og Damaskus; det er en Rute paa omtrent 600 Kilometer, hvor der er et Vandsted lige i Midten; ved dette er der nu bygget Hotel og Automobilværksted, og Vejen mellem de to Byer tilbagelægges meget komfortabelt paa to Dage; for det Tilfælde, at der skulde ske noget ude i Ørkenen, er der Flyvere, som stadigt inspicerer Ruten. Da jeg var i Bagdad, var det ikke saa nemt — heldigvis. Der var Valget mellem to Veje: enten ad den Vej, jeg var kommen, til Søs rundt om Arabien og saa fra Port Said til Konstantinopel, eller til Lands til Aleppo og derfra med Jernbane til Beirut. Jeg valgte denne sidste, saa meget hellere, som der maaske her kunde blive adskilligt at se, som jeg kunde have Nytte af. Et arabisk Vognmandskompagni havde paa Ruten Bagdad-Aleppo oprettet Skiftestationer, saa at man med Hest og Vogn kunde tilbagelægge de ni Hundrede Kilometer, det drejede sig om, paa ti Dage. Da jeg halvtredje Aar senere kom igen og gjorde den samme Rejse mellem de to Byer, men i modsat Retning, var det omtalte Kompagni gaaet i Stykker, og jeg maatte tilbagelægge Vejen med et og samme Forspand; da tog Turen atten Dage.

Af Hensyn til Vandet var man nødt til at holde sig til Floden. Fra Bagdad gik Vejen ret mod Vest til Eufrat, og denne fulgte man saa lige til den sidste Dagsrejse før Aleppo. Da Floden har mange Krumninger, gjorde man Vejen kortere ved at køre ind gennem Ørkenen for saa om Aftenen at komme ud til en Landsby eller lille By ved Floden. Om anlagt Vej var der selvfølgelig ikke Tale; man kørte i de foregaaende Rejsendes Spor. En af mine Rejsefæller i Vognen, en ung amerikansk Arkæolog, der var ude for at tage Fotografier til en Ekspedition, udsendt af Cornell-Universitetet, havde medtaget et mægtigt Magasingevær, som han mente at kunne faa Brug for til at skyde Ørkenrøvere med. Jeg forsøgte forgæves at faa ham til at afruste; jeg forklarede ham, at for det første var der aldeles ingen Ørkenrøvere, og for det andet, hvis der var nogen, vilde paa disse Egne det farligste være at skyde nogen af dem, da vi saa vilde komme under den arabiske Blodhævnforpligtelse; men han blev ved sit og slæbte troligt Geværet med sig hele Vejen; jeg tror, at han ligefrem var stolt af det. I Virkeligheden var her meget fredeligt; det kan gennemgaaende siges, at det meste af, hvad der i Rejsebeskrivelser af Folk, som har været paa disse Kanter, læses om de mange udstaaede Farer, maa tilskrives vedkommende Forfatters Trang til at stille sig selv i heroisk Belysning.

Noget ganske andet er det, at Retssikkerheden med Hensynet til Ejendomsforbrydelser kan lade en Del tilbage at ønske, og netop i hine Aar blev der klaget meget over Tilstandene baade i Bagdad og Omegn.

I Foraaret 1908 kom en bekendt, meget populær General, *Pertew Pasha*, til Bagdad for at inspicere Tropperne og Gendarmeriet, og man haabede da, at han ogsaa skulde kunne gøre noget mod Forbryderuvæsnet. Jeg oplevede der et interessant Eksempel paa, hvor let man har i Orienten ved Legendedannelse ogsaa om levende Personer. Faa Dage efter, at *Pertew Pasha* var kommet til Bagdad, hørte jeg i Bazaren følgende Historie blive fortalt om ham. Inden sin Afrejse fra Konstantinopel var han gaaet til Sultanen, hos hvem han havde en meget høj Stjerne, og havde anmodet ham om Tilladelse til at fremstille sig for ham fire Gange. Sultanen forstod ikke, hvad Meningen var, men gav Tilladelsen. Saa kom Generalen første Gang, klædt som en menig Soldat i smudsige og forrevne Pjalter. »Er du *Pertew Pasha*?« »Nej, jeg er en af Deres Majestæts Soldater fra Bagdad; saadan ser vi ud alle sammen.« Anden Gang kom han i arabisk Dragt med Bæltet fuldt af Vaaben. »Jeg er en af de Banditer, som gør Bagdads Gader og Omegn usikre.« Den tredje Gang stillede Generalen som Beduinshejk i rigt guldbroderet Dragt: »Jeg er en af de Shejker, hvis Plyndringer af Landet omkring Bagdad gør os rige og tillader os at gaa saaledes klædte.« Den fjerde Gang kom han i fuld Generalsuniform. »Jeg er *Pertew Pasha*. Hvad befaler Deres Majestæt, at jeg skal gøre?« Saa gav Sultanen ham Fuldmagt til at reformere, som han selv syntes, — i hele Guvernementet. Saaledes lød Historien. Kort Tid efter traf jeg *Pertew Pasha* i et Middagsselskab hos den forhenværende tyske Konsul. Jeg fortalte ham, hvad jeg havde hørt, og spurgte, om det var rigtigt. Han lo og sagde, at saaledes var det ikke gaaet til, og han havde forøvrigt kun militær Kommando. *Pertew Pasha* var Albaneser, en af de smukkeste tyrkiske Officerer, jeg har set.

— Da jeg i Foraaret 1893 red igennem Lilleasien, fulgte jeg paa et godt Stykke af Vejen den samme Rute, ad hvilken Xenofon var marcheret med Tronkræveren, Prins Kyros, paa »de Titusindes« berømte Tog. Ogsaa paa Vejen fra Bagdad til Aleppo faldt den moderne Rejsevej omtrent sammen med den, som den nævnte Hær benyttede. Paa det Sted, hvor vi paa Rejsen fra Bagdad naaede frem til Eufrat, stod netop Aar 401 f. Kr. det Slag, som gjorde Ende paa Prins Kyros' Forhaabninger og Liv, og herhen var han naaet ved at marchere langs Eufrat; blot laa hans Marchrute paa den venstre Flodbred, medens vi kørte paa den højre. Selve Terrænforholdene og navnlig Hensynet til Vandforsyningen bevirker, at Vejene — dette Ord taget i Betydning af de Linjer, langs hvilke man færdes — gennem Aartusinder vedbliver at være de samme. Xenofon, Alexander den Store, Kejser Julian, Korsfarerne, Timur, Ibrahim Pasha og jeg — for blot at nævne nogle af de vigtigste — har redet

og kørt i de samme Spor, simpelthen fordi det var umuligt at komme frem ad andre Veje. Først nu har Automobilen vendt op og ned paa alle vedtagne geografiske Begreber.

Det er ikke her Hensigten at give en formelig Rejsebeskrivelse af Turen Bagdad-Aleppo, selv om Talen er om Steder, hvor Folk ikke kommer til daglig Brug. Enhver langvarig Ørkenrejse bliver ensformig; man kan glæde sig over den ejendommelige Stemning, der er over den øde, stille Flade, og henrykkes over de skønne Belysninger ved Solopgang og Solnedgang; men, som det hedder, det maa ses, det kan ikke beskrives. Det kan derimod de Byer, vi passerede, og jeg dvæler gerne ved et Par af de vigtigste.

I det Gamle Testamentes Beskrivelse af den Ark, hvormed Gubben Noah reddede sig og Sine fra Syndfloden fortælles det, at han tættede den med Asfalt. Dette samme Middel anvendes i vore Dage til Tætning af Fartøjerne paa Eufkrat og Tigris, og Asfalten hentes nu som i Oldtiden fra Gruberne omkring Byen *Hit*. Lige fra Baku ved det kaspiske Hav og ned til den persiske Havbugts Nordkyst strækker der sig et bredt vulkansk Bælte; Petroleumsløjer, hede Svovlkilder, af hvilke der findes nogle saa langt Vest paa som i Palmyra, og Asfalt er Jordsmonnets rigeste Gave. Byen *Hit*, som af Assyrerne kaldtes *Is*, er en lille, smudsig By paa Toppen af en stejl, frit staaende Klippe, og ved Foden af denne findes de store Gruber, af hvilke en tyk, stinkende Røg vælter frem; den kan ses i mange Kilometers Afstand over det flade Land, og naar man kommer i Nærheden af Byen, bliver Stanken overvældende. Jeg har tilbragt en Nat her, og det glemmer jeg aldrig. Det var som at være i Helvedes Forgaard.

Tre eller fire Dagsrejser længer mod Nord ligger Byen *Ana*, der kan rose sig af at være lige saa gammel som *Hit*; ogsaa den nævnes paa de assyriske Kileskriftmonumenter; den er endvidere mærkelig ved at have en ganske enestaaende Byplan. Her er vi allerede kommet bort fra Alluviallandet, og Grunden er Klippe. Hvor *Ana* ligger, skyder Klippen sig, med en omtrent lodret Skrænt paa en halv Snes Meters Højde, næsten helt ud til Floden, saaledes at der mellem denne og Skrænten kun er Plads til to Rækker Huse med en ikke altfor bred Gade imellem sig. Da Byen voksede, var der kun Udvidelsesmuligheder ved Forlængelse af denne Gade, og Resultatet er da blevet, at Byen *Ana* nu har den ene samme Gade, men denne er til Gengæld omtrent fem Kilometer lang. Den historiske Udvikling synes at have været den, at det ældste *Ana* har ligget paa en lille Ø i Floden, hvor der endnu ses Bygningslevninger; da der ikke længer var Plads her, flyttede man ind paa Flodbreden,

hvor man da var nødt til at følge den Byplan, som Terrænforholdene foreskrev. Denne langstrakte By lever af en betydelig Linnedindustri.

Men Anas Mærkeligheder er ikke dermed udtømte. Man overraskes ved den sjældne, smukke Mennesketype, som findes her, og det baade blandt Mænd og Kvinder, derimellem ogsaa mange blonde. Den arabiske Landbefolkning er ellers udelukkende brun af Lød og med sort Haar, og navnlig deres Kvinder udmærker sig meget sjældent ved Skønhed. Forklaringen synes at være den, at man her i Ana har nogle forsprængte Rester af en helt anden Race, maaske indkommen fra Lilleasien, hvor saa mange forskellige Racer endnu findes repræsenterede. De assyriske Konger foretog undertiden Omflytninger af store Befolkningsdele paa en Gang; det er maaske Mindet om noget saadant, der er bleven bevaret i denne gaadefulde By.

Over Aleppo med sin vidunderlige Korsfarerborg, en af de skønneste Prøver paa middelalderlig Fæstningsbygningskunst, naaede jeg med Jærnbanen til Beirut, den gamle Fønikerby, hvor jeg kunde gaa ombord for at sejle til Konstantinopel. Medens Damaskus er præget af muhammedansk Kultur, er Beirut overvejende kristen og levantisk, og Befolkningens moralske Lødhed er — det baader ikke at ville dølgge det — ret ringe. Den stærke indbyrdes Konkurrence mellem de forskellige kristne Bekendelser har heller ikke haft nogen gavnlig Indflydelse paa det religiøse Liv. Man skal ikke gaa saa vidt som den amerikanske Ambassadør *Leishman*, hvem jeg traf under mit umiddelbart følgende Ophold i Konstantinopel, og som uden Betænkning erklærede alle orientalske Kristne for noget Pak, men det kan ikke nægtes, at den Intolerancens Aand, som allerede i Oldtiden beherskede den østlige Kristenhed, óg om hvis blodige Udslag man kan læse i Kirkehistorien, — den har, som det synes for bestandigt, fortrængt Næstekærlighedens Principer, og de mange Aarhundreders tyrkiske Regimente har heller ikke øvet nogen gavnlig Indflydelse. Man maa respektere den navnlig af Amerikanerne og Jesuiterne udfoldede Virksomhed i Missionens Tjeneste, men Islam har ikke ladet sig paavirke af denne, og det var dog vel det, som var Meningen. Jeg maa maaske have Lov til, ganske for egen Regning, at indskyde en Bemærkning om den Mission, der tilsigter at omvende Muhammedanerne til Kristendommen. Som bekendt er ogsaa Danmark repræsenteret paa denne Missionsmark, og jeg kan kun, til dels paa Grundlag af personligt Kendskab, udtale den største Respekt for den Energi og Offervilje, der udvises af de i dette Arbejde deltagende Mænd og Kvinder, men jeg kan ikke andet end betragte hele Opgaven som uløselig. Muhammedaneren maa, i Følge Læresætningerne

i den Religion, han er opvokset i, betragte Kristendommen som et i den religiøse Udvikling tilbagelagt Stadium; han føler overfor den kristne Missionær det samme, som vi vilde føle, hvis nogen kom og opfordrede os til at antage Jødedommen. Hertil kommer, at den øjensynlige Kløft mellem Kristendommens Morallære og de kristne Nationers praktiske Vandel, ikke mindst, hvor Talen er om disses Optræden i Orienten og deres Deltagelse i orientalsk Politik, maa gøre ham sky og mistænksom overfor den kristne Forkyndelse; hvad kan det nytte, maa han tænke, at de staar her og siger alle disse kønne Ord, naar de kommer ud paa Gaden, bærer de sig jo ganske anderledes ad. Og endelig er der endnu et Hensyn: de saare Faa, som det lykkes at omvende, og hvis Antal staar i et sørgeligt Misforhold til den anvendte Sum af menneskelig Energi og af Penge, — de faar for Resten af deres Liv en meget vanskelig Stilling; blandt deres egne tidligere Trosfæller er Tilværelsen umuliggjort for dem; de er udstødt af det Samfund, de tilhørte, uden at have noget andet Sted at ty hen; de vilde have været lykkeligere, hvis man havde ladet dem være i Fred.

— — I Begyndelsen af April ankom jeg til Konstantinopel, som det hed den Gang. Da jeg endnu ikke vidste, hvorledes man hjemme vilde stille sig til mine Forslag, kunde jeg ikke her forelægge noget bestemt at forhandle om; min Opgave maatte denne Gang blot blive den at søndere den almindelige politiske Stemning, baade blandt Tyrker og Europæere. Det var ni Aar siden, at jeg sidste Gang havde været i den tyrkiske Hovedstad, og det var let at mærke, at det denne Gang var en meget tungere Luft, der hvilede over denne; hvor man kom hen, hørtes Klager over de økonomiske Forhold. Sultan Abdul-Hamid havde paataget sig den Kæmpeopgave ganske alene at regere sit udstrakte, skrøbeligt sammensatte Rige, og nu var han bleven gammel; med Alderen var hans sindssyge Attentatfrygt taget til; han underholdt en Kæmpehær af Spioner, der skulde værne ham mod Sammensværgelser, og som kostede en urimelig Mængde Penge, samtidigt med at der skabtes en ganske utaalelig Atmosfære i det hele Samfund. Ingen kunde have Tillid til sine nærmeste Omgivelser; det hed sig, at naar tre Mennesker stod og talte sammen paa Gaden, kunde man være sikker paa, at den ene var en Spion.

Uviljen over disse urimelige Tilstande forøgedes ved den økonomiske Krise, som tildels hang sammen med den i Amerika paa dette Tidspunkt herskende Depression, idet dette Land ganske svigtede som Købere for den tyrkiske Tæppeindustri; der var i dette Foraar en usædvanlig lang Række Forretninger, baade i Konstantinopel og i Smyrna,

som maatte standse deres Betalinger. Disse fortvivlede Forhold afgav en udmærket Jordbund for den ungtyrkiske Agitation, som endnu samme Aar fremkaldte Revolutionen. Hint Foraar gik man i den tyrkiske Hovedstad og havde hele Tiden samme Fornemmelse som umiddelbart før et Tordenvejr, selvom intet var synligt paa Bylivets solbeskinnede Overflade.

Det var Ungtyrkerne, der senere voldte deres Fædrelands Ulykke; kun ti Aar var de om at sætte alt det over Styr, som Abdul-Hamid, den forhadte, den foragtede, møjsommeligt havde holdt sammen paa i en Trediedel af et Aarhundrede — og dog mente de det saa inderligt godt. Men de var nationalliberale Theoretikere og ikke praktiske Statsmænd, og har man nogen Sinde hørt, at Nationalliberale har evnet andet end at skade den Sag, de vilde fremme? Disse Mennesker havde med Tyrkernes sædvanlige Tilbøjelighed til at adoptere Ideer, som de ikke selv har fundet paa, forelsket sig i den europæiske Parlamentarisme: naar blot man indrettede sig, ligesom de havde det i Europa med almindelig Valgret og Ministeransvarlighed overfor Folkerepræsentationen og al anden parlamentarisk Herlighed, saa vilde al Ting blive godt, saa vilde der ingen Finansnød være, ingen Stormagtstrusler, men Landet vilde blive velhavende og selvstændigt. Naa, Ungtyrkerne er ikke de Eneste, der er faldne for den Overtro, at naar blot Formen forandres, saa bliver ogsaa Indholdet ganske af sig selv et andet. Politisk Overtro kan frembringe en Revolution, og det gjorde den ogsaa denne Gang, men den kan ikke fremtvinge Orden og Velstand; disse Goder erhverves kun ved energisk, uselvsk Arbejde.

Halvandet Aar senere, i Januar 1910, gensaa jeg Byen ved det vidunderlige Bosphorus. Den Indberetning, jeg havde forfattet paa Grundlag af Erfaringerne og lagttagelserne fra min første Rejse til Bagdad, havde fundet en gunstig Modtagelse, saa at jeg kunde gaa videre. Men førend jeg forelagde et Forslag for den hjemlige Kreds, der var interesseret i mine Planer, vilde jeg gjerne undersøge, hvorledes Mulighederne nu var i Tyrkiet under de fuldstændigt forandrede politiske Forhold. Jeg troede, at Sagen nu vilde stille sig betydeligt gunstigere, men dette viste sig at være helt urigtigt.

Det var store Ting, der i Mellemtiden var sket i Tyrkiet. I 1908 var det lykkedes et Par unge Officerer, hvoraf den Ene var den senere saa sørgeligt berømte Enver Bey, at faa den længe ventede Revolution til at bryde ud; den gamle Sultan, der var let at skræmme, gav hurtigt efter; Forfatningen af 1876, der aldrig var sat ud af Kraft, blev gravet

op, og med eet Slag havde man et parlamentarisk, moderne styret Tyrki. At over de halvfems Procent af dem, der skulde stemme, hverken kunde læse eller skrive, tog man sig ikke saa nær; Ungtyrkerne skulde nok fortælle Folket, hvad det burde stemme paa. Spionerne blev jaget væk, og Abdul-Hamid nød en kort Overgang det for ham ganske uvante, at blive hyldet som folkekær Landsfader; hvad den gamle Skeptiker har tænkt sig ved dette, er ikke godt at vide.

Men selvom Sultan Abdul-Hamid var let at skræmme, var han vanskelig at faa bort fra det, han en Gang havde sat sig i Hovedet. Han troede ikke, at det daværende Tyrki egnede sig til at regeres med lige og almindelig Valgret, og deri havde han saa inderlig Ret; han troede derimod, at han selv kunde gøre det bedre end alle de andre, og deri havde han maaske paa hint Tidspunkt mindre Ret, i alt Fald, hvad den indre Politik angik. I 1876, umiddelbart efter sin Tronbestigelse, havde han leget Kispus med Stormagterne ved at udstede en Forfatning, som han, da den ikke længere gjorde Nytte, roligt lagde ned i Bordskuffen, hvor den kom til at hvile i en 31 Aars Dvale; kunde man nu, tænkte han, ikke gøre hint Trick om igen? Han var bleven tvungen til at forny Forfatningen, men den kunde vel blive anbragt i Bordskuffen en Gang til. Den albanesiske Livgarde kunde han stole paa, og den rettroende Befolkning i Hovedstaden var ikke gunstigt stemt mod Ungtyrkerne, fordi disse var paavirkede af fransk, voltairiansk Tankegang og koketterede med Fritænkeriet. Altsaa forsøgte han i April 1909 en Kontrarevolution.

Men denne mislykkedes, ikke mindst fordi Sultanen i det afgørende Øjeblik manglede Mod til at sætte sin egen Person ind paa Sagen. Han blev afsat, og han efterfulgtes af sin Halvbroder, Muhammed V, der havde meget mere Interesse for søde Snapse end for Politik, og den ungtyrkiske Komité, der stod bagved og over baade Sultan og Parlament, blev Landets virkelige Herrer. Sejren over Kontrarevolutionen blev vundet let, og dette førte til en farlig Selvovervurdering hos Ungtyrkerne; de troede sig i Stand til hvad som helst, og nu vilde de reformere hele Landet fra øverst til nederst, og det lige med det samme.

Den tyske General Liman von Sanders, der i Verdenskrigen deltog i Kommandoen over den tyrkiske Hær, udtaler et Sted om det ungtyrkiske Styre: I Tyrkiet kan man lave de dejligste Planer paa Papiret; det ser nydeligt ud, og hver lille Enkelthed er taget med. Og naar det saa kommer til Udførelsen, sker der enten noget ganske andet eller — slet ingen Ting. Og saaledes gik det til lige fra Begyndelsen; der blev projekteret grumme meget, og der blev udført grumme lidt.

— Paa Vejen fra Kjøbenhavn til Konstantinopel i Januar 1910 gjorde

jeg Holdt i Berlin for at aflægge et Besøg i »Deutsche Bank«. Jeg vilde gerne, inden jeg gik i Gang med den tyrkiske Regering, have Sikkerhed for, at »Deutsche Bank« ikke selv havde Planer i Mellemflodlandet i Forbindelse med Bagdadbanen, som jo hovedsageligt var denne Banks Værk, og hvis det lykkedes at vinde »Deutsche Bank«s Velvilje for Tanken om skandinaviske Nationers Medvirkning ved »Chaldæas Genoplivelse«, vilde det ogsaa være lettere at sikre det tyske Diplomatis Støtte i Konstantinopel; Tyskland havde været den gamle Sultans Ven, men med Diplomaters indgroede Respekt for Kendsgerninger havde det tyske Gesandtskab i Tyrkiet gjort omkring og var i forbavsende kort Tid naaet at faa den samme betroede Stilling ogsaa hos Ungtyrkerne.

I »Deutsche Bank« kom jeg til at forhandle med Gehejmerraad *Helfferrich*, Bankens Direktør for de orientalske Anliggender. *Helfferrich* var en af de skarpeste og mest alsidige Intelligenser, jeg overhovedet har haft med at gøre. Han var endnu ret ung, født 1874; efter at have begyndt paa en straalende akademisk Karriere, gik han snart ind i det praktiske Liv, hvis Virksomheder lovede større økonomisk Udbytte og mere Magt; og Magt var det, som *Helfferrich* alle Dage mest higede efter; han var ivrig efter at bore sig frem, ikke af Forfængelighed, men fordi han følte med sig selv, at han vidste bedre Besked end de andre og derfor ogsaa var den, hvem Ledelsen med Rette tilkom; med sin blændende Intelligens forbandt han en stærkt udviklet Selvbevidsthed; han var ikke af dem, der satte sit Lys under en Skæppe, hverken naar han talte Forretning eller i almindelige Samtaler, som jeg gentagne Gange fik Lejlighed til at føre med ham, da vi det følgende Aar mødtes i Konstantinopel. Det vil endnu erindres, at da Ulykken var brudt ind over Tyskland, og da socialdemokratisk Uforstand gennem Inflationen havde bragt Tysklands Pengevæsen i den frygteligste Forvirring — det var den Gang, da man gav Stuepigen paa Hotellet et halvhundrede Millioner Mark i Drikkepenge — da var det *Helfferrich*, der ved sine kloge og energiske Forholdsregler bragte det Hele paa Fode igen. Hans virksomme og for Fædrelandet saa nyttige Liv afsluttedes brat ved en Jærnbaneulykke i Schweiz; han vilde have passet godt i det nazistiske Tyskland, hvis der ellers havde været Plads nok til ham.

Som Leder af »Deutsche Bank«s orientalske Anliggender medbragte *Helfferrich* gode Forudsætninger, idet han tidligere havde været ansat i den anatolske Jærnbanes Ledelse i Konstantinopel; han var fortrolig med orientalske Forhold, og han vidste ogsaa selv, hvorledes Tyrker skulde behandles. Trods hans udprægede Selvbevidsthed var det en For-

nøjelse at diskutere en Sag med ham paa Grund af hans lysende Klarhed og Hurtighed i Opfattelsen; han var ikke af dem, der sidder og betænker sig paa, hvad de skal sige.

Helfferrich forklarede mig, at »Deutsche Bank« ikke vilde indlade sig paa flere Foretagender, end den allerede havde under sig, Bagdadsbanen og Udtørringen af de store Sumpe ved Konja; Banken vilde derfor med Glæde hilse skandinaviske Nationers Medvirkning i den nærmere Orient. Naar der fra dansk Side forelaa nærmere udarbejdede Planer, kunde man forhandle om Formerne for Bankens Støtte, blandt andet om det af mig udtalte Ønske om Garanti for, at Jærnbanen ikke, naar den blev gennemført, ved urimelige Fragtforhøjelser lagde Landbrugsproduktionen Hindringer i Vejen; som man ved, er dette et Problem, der i Amerika har spillet en stor Rolle og ført til haarde Kampe mellem Jærnbaneselskaber og Farmere, hvor det navnlig er gaaet ud over disse sidste. Jeg tænkte derfor, at det kunde aldrig skade at berøre dette vigtige Punkt allerede tidligt.

Forsynet med Anbefalings skrivelser fra Helfferrich fortsatte jeg Rejsen til Konstantinopel, hvor jeg dumpede lige ned i en politisk Myretue. Tidligere var Stormagtsintrigerne bleven udkæmpede rundt om Sultanen alene, og det Hele var derved mere overskueligt. Nu var der baade Ministre og de vigtigste Medlemmer af den ungtyrkiske Komité at tage Hensyn til, og i Parlamentet og i Pressen debatteredes der paa Livet løs; Tyrkerne havde med forbavsende Hurtighed tilegnet sig det politiske Livs ydre Manerer, men det meste af den parlamentariske Veltalenheds Præstationer var tomme Paradenumre; de væsentligste Afgørelser afgang af Intriger bag Kulisserne.

Og alle disse Ting foregik i en By, hvor Befolkningens store Flertal var fjendsk indstillet mod dette moderne Uvæsen, som efter dens Opfattelse var i absolut Modstrid med Guds Ord. Stod der maaske noget i Koranen om fri Forfatning og almindelig Valgret og alt den Slags? Det var altsammen noget, som de Vantro havde fundet paa, og som man derfor skulde holde sig fra. Faa Dage efter min Ankomst udbrød der i Tchiragån-paladset, hvor Parlamentet havde sit Sæde, en vældig Brand, som i Løbet af nogle Timer lagde hele det pragtfulde, gamle Slot i Aske; det var for største Delen bygget af Træ og stod derfor ikke til at redde. Jeg gik ud for at se paa Branden og kom til at staa midt i en Klynge af Repræsentanter for Befolkningens bredeste Lag, og fra alle Sider hørte jeg Udbrud af Henrykkelse over, at denne parlamentariske Øglerede var bleven jævnet med Jorden: »Det har de rigtig godt af, disse politiske Vrøvlhoveder! Det er Guds Straf, fordi de vil indføre

frankiske Skikke i vort gamle Tyrki!« Nogle Dage derefter traf jeg i et Selskab den tyske Ambassadør, Friherre *Marschall von Bieberstein*; han fortalte, at han havde staaet paa det flade Tag af den tyske Ambassade, som ligger omtrent en lille Kilometer fra Tchiragàn-paladset, men meget højere end dette, og der havde han tydeligt set Ilden slaa ud fra Paladsets Tag tre Steder samtidigt, hvilket kun kunde opfattes som Tegn paa, at Branden var paasat, antageligt af Folk fra den reaktionære Lejr, som var Modstandere af det nye Styre. Dette blev da ogsaa den senere almindeligt fastslaaede Antagelse, men Gerningsmændene blev aldrig fundne.

Det var nu i alt Fald godt, at det ikke var Repræsentanter for den reaktionære Fløj, jeg skulde forhandle med; de vilde have ladet Mesopotamien ligge for, hvad det var, indtil Allah selv bevirkede, at det blev anderledes. Og jeg gik da i Færd med Ministrene og Ambassadørerne. Vi havde ikke den Gang eget dansk Gesandtskab i Tyrkiet; Danmarks Interesser varetoges endru af Sverige; dette Lands Repræsentant var den Gang Kammerherre *Anckarsvärd*, hvis grundige Erfaring, levende Interesse og aldrig svigtende Hjælpsomhed baade nu og senere var mig en uvurderlig Støtte. Denne Diplomat havde allerede gjort Tjeneste i længere Tid i Tyrkiet, og han var derfor godt inde i Forholdene. Skønt Repræsentant for kun to smaa og fjærne Nationer vidste Anckarsvärd altid at optræde med Energi og Fasthed, og det viste han i Stort som i Smaat; efter den let vundne Revolution fik Ungtyrkerne forskellige Anfald af nationalistisk Storhedsvanvid, og dette gav sig blandt andet Udtryk i, at man begyndte at korrespondere med de fremmede Gesandtskaber paa Tyrkisk, saaledes som det havde været Brug i Tyrkiets Storhedstid. Medens man nu i flere andre Gesandtskaber sled med at faa disse Skrivelser oversatte for at kunne besvare dem, gjorde Anckarsvärd sig det til en fast Regel at lade alle paa Tyrkisk affattede Henvendelser dale stille ned i Papirkurven straks ved Modtagelsen. Det varede da heller ikke længe, før Tyrkerne holdt op hermed og vendte tilbage til det Franske.

De Medlemmer af det tyrkiske Ministerium, som jeg navnlig fik at gøre med, var Ministeren for offentlige Arbejder *Haladjian* og Finansministeren *Djavid Bey*, og de var saa forskellige som Nat og Dag. Den Gang, da Ungtyrkerne havde overtaget Magten, var et af deres første Programpunkter det, at nu skulde alle Rigets mange Nationaliteter være fuldstændigt lige stillede; de skulde alle føle sig som Osmanner. Navnlig skilte det sejrende Revolutionsparti stærkt med en vis Armeniervenlighed for derigennem at stille sig i Modsætning til den gamle Sultan,

som jo ikke havde været Armenierne god; lidet anede man den Gang, at disse samme Ungtyrker under Verdenskrigen skulde gøre et eventyrligt Forsøg paa at udrydde saa godt som hele den armeniske Nation ved de mest bestialske Midler. Men til at begynde med var man altsaa armeniervenlig, og dette fik blandt andet Udtryk i, at der optoges en eller to Armeniere i hvert Ministerium. Haladjian var Armenier, og af denne Grund — og saa fordi han var Ven med et Par af Medlemmerne af den almægtige ungtyrkiske Komité, var han bleven Minister. Det hedder sig, at den, hvem Gud giver Embede, giver han Forstand, men dette gjaldt absolut ikke for den, der fik sit Embede af den ungtyrkiske Komité. Haladjian havde ikke Begreb skabt om de Ting, han var sat til at forestaa, men han var Armenier nok til at dække denne Uvidenhed under en Strøm af store Ord. Da jeg forelagde ham Planen om at lade de smaa, neutrale, skandinaviske Nationer være med ved den landøkonomiske Udvikling af det hidtil forsømte Mellemlands, svarede han, at det var noget, som Tyrkerne nok selv skulde besørge altsammen; naar de foreløbige Beregninger og Opmaalinger var tilendbragte, hvilket vel vilde tage et Aars Tid, vilde det Hele blive stillet til Licitation under Eet, og Arbejdet vilde saa blive bortgivet, ikke efter politiske Hensyn, men til den, der gav det billigste Tilbud. Da jeg var fræk nok til at spørge om, hvor Pengene til alt det skulde komme fra, slog han det hen med en flot Haandbevægelse: det kunde Tyrkiet nok klare selv. I Begyndelsen lod jeg mig overvælde af denne Ordstrøm; men da jeg fra flere Sider, baade af Indfødte og Fremmede, erfarede, at Ekscellencen Haladjian regnedes for en almindelig Vrøvlebøtte, tog jeg mig hans afvisende Holdning mindre nær.

Af en helt anden Støbning var Finansministeren *Djavid Bey*, en af de interessanteste, mest tragiske Skikkelser i Tyrkiets moderne Historie, en Mand, der altid vilde det Rette, det for hans Fædreland gavnlige, og som fik blodig Utag derfor. Djavid tilhørte de saakaldte dönme, Omvendte, det vil sige, Efterkommere af Jøder, der var gaaet over til Islam. Da Revolutionen sejrede, var Djavid en underordnet Embedsmand i Finansministeriet; han fik da Lejlighed til at udarbejde en Oversigt over Rigets finansielle Stilling; den var saa lysende klar og saa rig paa Ideer, at Ungtyrkerne for en Gangs Skyld gjorde noget fornuftigt; de udnævnte den unge Fuldmægtig til Finansminister. Det lykkedes da ogsaa den nye Kraft at faa nogenlunde Orden i Sagerne og blandt andet at faa opstillet ordentlige og overskuelige Budgetter; desværre kom hans positive Opgaver væsentligt kun til at bestaa i at skaffe Landet Penge til at føre Krig for, først den af Italien paatvungne Krig ved

denne Stats folkeretsstridige Overfald paa Tripolis i 1911 — det er ikke Mussolini, der er Opfinder af disse Metoder —, dernæst til Krigen i 1912 mod de kristne Balkanstater, hvis Forening et svigtende tyrkisk Diplomati havde muliggjort. Da Verdenskrigen brød ud og det Spørgsmaal rejstes, om Tyrkiet skulde gaa med, var Djavid en af de ivrigste til at modarbejde denne Tanke; han saa fuldt vel den uhyre Risiko, som Tyrkiet udsatte sig for. Og da det ikke lykkedes ham at sætte sin Mening igennem, traadte han ud af Ministeriet; han vilde ikke have nogen Del i Ansvar for Fædrelandets Ødelæggelse; senere, da Krigen allerede var i Gang, fik han Lejlighed til som Finanssagkyndig at gøre sit Land vigtige Tjenester. Efter Republikens Indførelse holdt han sig tilbage, men der blev rejst Beskyldning mod ham for at have ladet sig drage ind i en antirepublikansk Sammensværgelse, og han blev hængt. Det er aldrig bleven opklaret, hvor meget eller hvor lidt der var i Beskyldningen — dertil var Processen altfor summarisk —, men det synes i alt Fald for fremmede Øjne, at Djavid ved sine tidligere Fortjenester af Fædrelandet nok havde gjort sig fortjent til større Mildhed. Han gik sin Død i Møde med Ro; det fortælles, at han under Galgen spurgte Bødlen om, hvorledes han skulde staa: »Jeg skal sige Dem«, sagde han, »det er første Gang, jeg bliver hængt; saa jeg mangler ganske Erfaring«. Den samme Historie fortælles for øvrigt ogsaa om en anden af dem, der blev Republikens Ofre, saa jeg tør ikke indestaa for, hvem den retteligt skal henføres til.

Men den Gang, i 1910, sad vi altsaa i Finansministerens spartanske Kontor og talte sammen uden at tænke paa den Mulighed, at hans elegante, violette Slips en Gang skulde afløses af et Hampereb. Djavid Bey sagde til mig lige det modsatte af det, som hans Kollega Haladjian havde sagt: naturligvis kunde Tyrkiet ikke selv økonomisk magte de Opgaver, der forelaa, naar det gamle Kanalsystem ved Eufrat og Tigris skulde bringes paa Fode igen, og det Land atter lægges ind under Dyrkning, som en Gang var Verdens rigeste. Og naturligvis vilde den tyrkiske Regering med særlig Glæde hilse Deltagelse af de smaa, neutrale Nationer. Djavid tænkte sig den økonomiske Ordning saaledes, at den nødvendige fremmede Kapital skulde ydes som Statslaan til Tyrkiet, for hvilket Laan der saa skulde gives Sikkerhed i de indvundne Arealer. Hvis dette Begreb, Sikkerhed, paa Forhaand defineredes paa fyldestgørende og uomtvistelig Vis, vilde en saadan Ordning i Realiteten blive det samme som en Koncession.

Med den daværende Storvezir, *Hakki Pasha*, havde jeg kun en enkelt Samtale. Han var lige bleven udnævnt, efter at Ministeriet Hilmi

Pasha var bleven styrtet, og han erklærede selv, at han endnu var altfor ny i Tøjet til at have dannet sig nogen Mening om Spørgsmaalet om Mesopotamiens Fremtid. Hakki Pasha var, som overhovedet de fleste tyrkiske Diplomater, en overmaade behagelig Type, men han gjorde ikke Indtryk af at være i Besiddelse af nogen gennemtrængende Skarphed. Det viste sig da ogsaa det følgende Aar, da han havde opgivet Storzestillingen og var bleven udnævnt til Tyrkiets Ambassadør i Rom, at han sad i den italienske Hovedstad og ikke havde mindste Anelse om, hvad der forberedtes, før selve den Dag, da det italienske Angreb paa Tripolis begyndte.

I August 1907 havde England og Rusland sluttet en Overenskomst til Bilæggelse af deres Mellemværender i Persien, og denne Traktat blev almindeligt opfattet som et Signal til et virkeligt politisk Samarbejde mellem de to Stormagter. Men at det trods denne Tilnærmelse endnu i visse Tilfælde kunde gaa til efter den gamle Opskrift, hvorefter England og Rusland pricipielt modarbejdede hinanden i orientalske Sager, fik jeg et Bevis for gennem den ivrige Støtte, jeg fandt hos den russiske Ambassadør *Tcharykow*, efter at jeg af Anckarsvärd var bleven introduceret hos ham. Jeg forstod godt, at dette ikke var for mine blaa Øjnes Skyld, men Russeren mente, at det i en Sag, hvor Rusland ikke selv var interesseret, i alt Fald altid kunde være nyttigt at medvirke til, at det ikke blev England, der kom til at optræde her. *Tcharykow* var en lille, meget livlig Mand; han skaanede i sin Omtale ikke de Personer, der kom for, enten det var Tyrker eller Fremmede.

Den betydeligste af alle Diplomaterne i Kanstantinopel var paa hint Tidspunkt den tyske Ambassadør, Friherre *Marschall von Bieberstein*, der ogsaa kom til at udvise stor Velvilje imod mig. *Marschall* var en bred, svær Sydtysker med Duelar fra Studentertiden, en glad Svend i Selskab og en kløgtig Debattør i alvorlig Forhandling. *Marschall* havde staaet i et uvenligt Forhold til Bismarck, og da han efter dennes Fald bestandigt, i sin Stilling i Udenrigsministeriet, forfulgtes af den uforsonlige Jærnkansler og dennes lydige Presse, foretrak han efter en dramatisk »Flugt ud i Offentligheden« den diplomatiske Tjeneste i Udlandet, og han blev Ambassadør i Tyrkiet. Her var det, at han, efter at Tyskland og Kejser Vilhelm paa alle Maader havde klistret sig op ad Sultan Abdul-Hamid, efter dennes Fald gjorde det Kunststykke at skaffe sit Land den samme privilegerede Stilling hos Sultanens Modstandere og Efterfølgere. Havde der i dette Øjeblik været en rask Mand i den franske Ambassade i Konstantinopel, vilde der have været noget at gøre, saa meget som Ungtyrkerne, i Følge de fleste Partimedlemmers

Uddannelse og hele Fortid, var velvilligt indstillede mod alt, hvad der var fransk. Men Øjeblikket forsømtes, og det blev Marschall, der strøg Gevinsten. I Aaret 1912 blev han forsat til London med den udtrykkelige Opgave at faa Forholdet mellem Tyskland og England forbedret, — den Gang, som ofte baade før og efter, det vigtigste Problem i Europas Politik. Men kort Tid efter døde han; var det blevet ham forundt at leve længere, vilde maaske meget være kommen til at se anderledes ud.

Efter at jeg havde forelagt Marschall, hvad Helfferich havde sagt til mig, og hvad han for Resten lod til allerede at have faaet noget at vide om, sagde ogsaa han det samme, at hvis Mænd fra de nordiske Lande under den ene eller den anden Form vilde deltage i det økonomiske Arbejde i Mesopotamien, kunde de altid være sikre paa Tysklands velviljige Neutralitet. Og andet og mere kunde jeg jo paa det Tidspunkt ikke ønske mig.

De i Konstantinopel indsamlede Oplysninger blev meddelt de interesserede Herrer i en ny, særlig Indberetning. Jeg var nu kommen nogenlunde paa det Rene med, hvorledes jeg mente, at der burde tages fat: Det vilde være bedst at begynde nogenlunde smaat, men paa en saadan Maade, at hvis Virksomheden viste sig at give gode Resultater, skulde den efterhaanden kunne udvides. Mit Forslag gik da ud paa, at den tyrkiske Regering skulde overlade det skandinaviske Syndikat, som skulde dannes, et passende Areal ved Tigris; ved de økonomiske Beregninger, som senere blev foretaget, blev dette ansat til en Størrelse af 15.000 Hektarer. Over dette skulde Syndikatet have Brugsret i 99 Aar; her skulde dels dyrkes de allerede almindeligt anvendte Kornsorter, navnlig Hvede og Majs, dels skulde der anstilles omfattende Forsøg med Dyrkning af Bomuld; Resultaterne af Forsøgsstationens Arbejde skulde stilles til den tyrkiske Regerings Raadighed, og desuden skulde der hvert Aar gives Adgang for et bestemt Antal unge Indfødte til at oplæres i rationelt europæisk Landbrug; Selskabet skulde selv bekoste de nødvendige Bygninger og Maskiner, hvilke ved Koncessionens Udløb skulde tilfalde den tyrkiske Stat samt stille den til Driften nødvendige Kapital til Raadighed, og endelig skulde Selskabet svare de almindelige, paa den opdyrkede Jord hvilende Skatter. De gensidige Fordele ved et saadant Arrangement vilde for den tyrkiske Stat bestaa deri, at den, foruden at faa et hidtil unyttigt Terræn gjort skatteydende, tillige fik gratis en Forsøgsstation og en Landbrugsskole, samt endelig den hele Besiddelse til Ejendom ved Koncessionens Udløb; Selskabet vilde

paa sin Side faa det aarlige Udbytte af Driften; efter en forsigtig Beregning og med en passende Amortisation skulde dette Landbrug, hvis samlede Anlægssum og Driftskapital var at anslaa til omtrent ti Millioner Guldfrancs, kunne give et aarligt Udbytte, som hvis der viste sig at være Mulighed for Bomuldsdyrkning, vilde udgøre ca. tyve Procent, medens man, hvis dette ikke blev Tilfældet, ikke turde paaregne mere end tretten.

Enkelthederne i dette Overslag kom først til at foreligge, efter at jeg for anden Gang var vendt tilbage fra Irak, men allerede i Sommeren 1910 blev der paa Grundlag af de hidtil indhentede Oplysninger og knyttede Forbindelser stiftet et dansk-svensk Syndikat med det Formaal »at søge etableret et Samarbejde med den kejserlig osmanniske Regering til Udnyttelse af Frilandet omkring Floderne Eufrat og Tigris ved en systematisk Kolonisation og Opdyrkning for derefter eventuelt senere at udbrede sig til andre Foretagender, alt under Iagttagelse af, at der ved en stadigt vedligeholdt Forbindelse med Hjemlandene tilflyder disse Fortjeneste«. Og i Efteraaret 1910 kunde jeg atter tiltræde Rejsen til Konstantinopel og Irak. Opgaven var denne Gang dels at udsøge det bedst egnede Sted til den planlagte Station samt knytte de nødvendige lokale Forbindelser, dels at fortsætte de paabegyndte Forhandlinger med den tyrkiske Regering. Jeg havde, med det førstnævnte Formaal for Øje, sikret mig Medvirkning af en dansk Ingeniørkaptajn, som skulde foretage de nødvendige Nivellementer og lignende praktiske Undersøgelser; han blev sendt i Forvejen til Ægypten for der at lære Irrigationsmetoderne nærmere at kende; vi skulde derefter mødes i Beirut. Selv tog jeg direkte til Konstantinopel.

Da jeg ankom hertil i November 1910, lød der i de tyrkiske Regeringskredse ganske andre Toner, end jeg havde hørt i Januar. Den Selvtillidsfuldhed, hvormed adskillige den Gang havde hævdet, at Tyrkiet nok selv skulde klare det Hele, ogsaa hvad der angik Genopdyrkingen af Mesopotamien, var nu fuldstændigt forsvundet. Regeringen havde allerede i Slutningen af 1909 engageret den allerede omtalte, berømte engelske Vandbygningsingeniør Sir William Willcocks, men Samarbejdet med ham var blevet det slettest mulige. Han havde ved Anlægget af en Barrage et Sted paa Eufrat haft Uheld med sig, idet Strømmen to Gange var brudt igennem og havde revet alt det paabegyndte med sig, og Tyrkerne, der ikke havde meget Begreb om Vandbygning, mente nu, at den berømte Sir William var et Kludrehoved; desuden havde de ham mistænkt for, at hans Bestræbelser kun gik ud paa at faa hele Irak listet ind under engelsk Indflydelse og derfra over i engelsk

Besiddelse. Om der laa noget som helst til Grund for denne Mistanke, tør jeg ikke have nogen Mening om; den lyder ikke meget sandsynlig. Jeg traf senere Sir William i Bagdad, og han gjorde Indtryk af at være en Mand, som det ikke var helt let at komme ud af det med.

I alle Fald var man i den tyrkiske Regering begyndt at se sig om efter Assistance fra anden Side; Folkestemningen — det vil sige Parlamentet, thi anden Folkestemning var der overhovedet ikke Tale om — krævede at Regeringen skaffede Resultater, og saadanne syntes bedst at kunne opnaas fra Mellemflodlandet. Denne Gang blev jeg derfor mødt med meget større Venlighed end før, og jeg blev udrustet med meget fine Anbefalingskrivelser til de forskellige Generalguvernører; at der netop heraf skulde opstaa nye Vanskeligheder, anede jeg ikke den Gang.

Inden jeg forlod Konstantinopel, lærte jeg en mærkelig Person at kende, som senere skulde spille en stor Rolle i sit Fædrelands Historie. Ved et Besøg i Parlamentet blev jeg forestillet for den Deputerede fra Adrianopel, og den svenske Handelsattaché, som besørgede Præsentationen, havde forinden sagt til mig: »Ham skal De lægge Mærke til; han bliver en Gang Tyrkiets Storvezir«. Spaadommen slog til; den Deputerede var *Talaat Bey*, senere Talaat Pasha, en mægtig og, trods alt det Blod, der kom til at klæbe ved hans Navn, i Virkeligheden sympatisk Personlighed.

Talaat var ogsaa i det Ydre imponerende, en smuk, kæmpestærk Mand, der gjorde Indtryk af nok at vide, hvad han var værd. Han var født i Adrianopel 1874 i en fattig Familie og havde i sin tidligste Ungdom været Postkører og blev derefter Telegrafist; han kom ind i ungtyrkiske Kredse, og det fortaltes, at ved Udbrudet af Revolutionen i 1908 var det ham, der havde røbet Sultanens telegrafiske Ordre om at arrestere de oprørske Officerer i Saloniki, saa at disse fik Tid til at flygte og begynde Opstanden i Monastir. Om dette er rigtigt, ved jeg ikke, men vist er det, at Talaat efter Revolutionens Sejr avancerede hurtigt; han blev valgt ind i Parlamentet som Repræsentant for sin Fødeby, og allerede i 1913 var han Indenrigsminister. Han blev en af dem, der fik Hovedansvaret for Tyrkiets Deltagelse i Verdenskrigen paa Centralmagternes Side; i de sidste Krigsaar var han selv Storvezir. Efter Sammenbrudet maatte han flygte; han havde altid været personligt hæderlig og trods sine høje Stillinger havde han intet skrabet til sig; han forlod sit Fædreland som en fattig Mand og havde i et Par Aar en lille beskeden Restaurant i Berlin. Her blev han skudt af en armenisk Student; Drabsmanden blev frikendt, fordi hans behændige Advokat

gav Nævningerne en veltalende Skildring af de Rædsler, som det armeniske Folk under Verdenskrigen havde maattet udstaa, og som for en væsentlig Del skyldtes Talaats udtrykkelige Befaling; ved disse var ogsaa den Anklagedes nærmeste Slægtninge omkomne.

Det havde virkelig været Talaats Plan at udrydde hele det armeniske Folk, og den var ikke opstaaet som et Udslag af Krigspsykose. Jeg talte gentagne Gange med Talaat i Efteraaret 1910, og blandt meget andet talte vi ogsaa om Armenierne. »Ser De«, sagde han, »mellem os og dette Folk er der en Modsætning, som ikke kan løses ad fredelig Vej; enten undergraver de os fuldstændigt, eller vi maa tilintetgøre dem. Hvis jeg nogen Sinde faar Magt i dette Land, vil jeg sætte al min Kraft ind paa at udrydde Armenierne«. Seks Aar senere opfyldte han sit Løfte; de Forfølgelser, der sattes i Værk i Aarene 1915 og 1916, kostede — efter de laveste Tællinger — over halvanden Millioner Mennesker Livet. Og med alt det kunde man ikke andet end synes godt om Talaat; han var Barbar eller Fanatiker, hvad man nu vil kalde det, men der var ikke Svig i hans Sjæl.

Et mere fredfyldt Minde stammer fra mit Møde med *Nathan Søderblom*; jeg husker ikke ret, om det var i Januar eller i November 1910, at jeg traf denne mærkelige Mand i Konstantinopel, men jeg vil for Modsætningernes Skyld anbringe ham her. En Dag modtog jeg en Indbydelse til den paafølgende Søndag at overvære en Gudstjeneste i det lille Kapel, der hørte til det svenske Gesandtskab og derefter komme til Frokost hos Handelsattachéen — Gesandten var paa det Tidspunkt bortrejst. Det var Søderblom, der forestod denne Gudstjeneste, og en mere alsidig Gejstlig har jeg aldrig truffet. Han spillede Orgel og han sang for og han holdt en Prædiken saa tankerig og saa formfuldendt, som man sjældent hører. Og bagefter ved Frokosten var hans Samtale paa en Gang inciterende og fornøjelig, fuld af straalende Indfald. Jeg havde ikke tidligere hørt om denne Mand; senere blev der jo ofte nok Lejlighed dertil, og hver Gang jeg læste om ham, mindedes jeg med Taknemmelighed vort Møde i det lille svenske Kapel.

— — Fra den tyrkiske Hovedstad rejste jeg over Beirut og Aleppo atter en Gang til Bagdad, saa at jeg fik den samme nihundrede Kilometers Køretur som i 1908, denne Gang i modsat Retning; som omtalt var der ikke mere noget, der hed Skiftestationer, saa at hele Turen maatte gøres med samme Forspand; Rejsen varede atten Dage, altsaa gennemsnitlig halvtredsindstyve Kilometer om Dagen, hvilket i Betragtning af, at der ingen banet Vej fandtes, maa siges at være godt præste-

ret af et lille, magert Tospand af arabisk Halvblod. Det var morsomt at gense alle de Steder, som jeg huskede saa godt; Pigerne i Ana var lige saa kønne og Stanken i Hit lige saa forfærdelig som for halvtredie Aar siden; Træbroen over Eufrat var, om muligt, endnu mere skrøbelig end forrige Gang, og her kunde man jo ikke bruge det gamle Husraad, som ellers i Sultanens Tid var at anbefale ved de fleste tyrkiske Broer, at vade gennem Floden; dertil var Eufrats Strøm for dyb og for strid. Men over kom vi da, og snart blinkede Bagdads Minareter i det Fjerne.

I Harun ar Rashids gamle By, der har oplevet saa megen Vilkaarlighed, regerede nu som Generalguvernør *Nazim Pasha*; jeg bruger med Vilje Udtrykket »regerede«; thi denne Mand teede sig fuldstændig som en uafhængig Despot. Han var uddannet paa den franske Militærskole i St. Cyr, og han gik for at være en meget dygtig Officer; sit Ry som saadan kom han senere til at befæste i Balkankrigen ved det udmærkede Forsvar af Tjataldja-Linien foran Konstantinopel. I Bagdad, hvor han havde baade civil og militær Myndighed, gav han sig først af med det, der laa hans Hjærte nærmest, at reorganisere Garnisonen. Bagdad var Hovedsæde for det sjette Armekorps, men dette eksisterede i Virkeligheden kun paa Papiret; der var ingen Mandskab, ingen Vaaben, ingen Udrustning, Officererne fik ingen Uddannelse, men drev mest rundt paa Kafeerne. Nazim bragte alt i Orden og skaffede alt til Veje; de meget knappe Pengemidler supplerede han ved at lade være med at betale dem, der ikke havde været saa forsigtige at forlange deres Penge forud, og det var kun de allerfærreste; saa kunde Leverandørerne klage i Konstantinopel og se, hvor meget de fik ud af det. Og paa den Maade rakte det lidet, som Nazim havde til Raadighed, overmaade vidt. Folk i Bagdad forsikrede, at der blev endda en lille Slump til overs til ham selv.

Den samme ligeglade Hensynsløshed udviste han ogsaa i det civile Liv. Jeg har allerede fortalt, at der kun var en Gade i det daværende Bagdad, som var bred nok til, at en Vogn ad Gangen kunde komme igennem, men der var et evigt Vrøvl, naar der kom en Vogn fra hver Side. Dette ærgrede Pashaen, som netop passerede denne Vej to Gange om Dagen, fra sin private Bolig til Regeringsbygningen og tilbage igen; han var for magelig til som andre Mennesker at ride. Saa lod han uden videre Façaderne af alle Husene paa den ene Side rive ned, saa de aabne Stuer stod der og gabede med en hel Bagvæg og to halve Sidevægge, hvorfra Tapeterne flagrede i Vinden; om Erstatning til de ulykkelige Husejere var der naturligvis ikke Tale. Og saaledes blev Gaden ved at

se ud, indtil jeg omtrent et halvt Aar efter forlod Bagdad; i Mellem-tiden var Nazim bleven optaget af noget andet, som fangede hans Interesse.

Det er betegnende for orientalsk Tankegang, at med alt det var Nazim Pasha ikke forhadet af Befolkningen — undtagen naturligvis af dem, der havde tabt Penge ved hans hensynsløse Maade at administrere paa. Alle de andre nød Bevidstheden om her at have en virkelig kraftfuld Personlighed til Herre i Stedet for de sædvanlige søvnige Provins-pashaer.

Lad mig her tilføje den mere berømmelige Rest af Nazim Pashas Levnetsløb. Han var en udpræget Modstander af Ungtyrkerne, hvad der vidner om hans sunde, politiske Sans, og i Efteraaret 1912 indtraadte han som Krigsminister i et konservativt farvet Ministerium. Efter at de tyrkiske Hære mod Alles Forventning — navnlig den tyske Generalstabs — var bleven fuldstændigt overvældede lige i Balkan-Krigens Begyndelse, hvilke Nederlag Nazim intet Ansvar havde for, organiserede han som omtalt et fortræffeligt Skyttegravsforsvar foran Hovedstaden; at holde ud i mere eller mindre vel dækkede Stillinger har altid været det, som den tyrkiske Soldat mest udmærkede sig ved. Men baade Nazim og den øvrige Del af Regeringen var klar paa, at fortsat Modstand var haabløs; da dette rygtedes, samlede Enver Bey et Par Hundrede Fanatikere og stormede ind i den Bygning, hvor Minister-raadet holdtes. Nazim, der aldrig var bange af sig, gik alene ud for at faa Urostifterne jaget bort, men under den opstaaede Forvirring blev han skudt, maaske af Enver selv. Det efterfølgende ungtyrkiske Ministerium maatte gaa ind paa de samme Betingelser, som man havde villet forhindre Forgængerne i at antage.

Saa snart jeg kom til Bagdad, fik jeg straks at vide alt, hvad der til den Tid var at faa at vide om Byens Generalguvernør — jeg boede selv i den Gade, hvor den ene Husrække var halvt demoleret —, og jeg var ikke lidt nysgærrig efter at lære denne mærkelige Mand at kende. Nazim Pasha viste sig at være en lille, meget svær Mand med kraftige Ansigtstræk og et ret brutalt Udtryk; han saa ud til ikke at mangle Sans for Tilværelsens materielle Goder. Modtagelsen var høflig, men formel, og da han havde læst min meget fine Introduktionsskrivelse fra Regeringen i Konstantinopel, blev Tonen ligesom en Kende mere kølig. Dette forundrede mig; jeg vidste den Gang ikke, at Nazim havde Afsky for alt, hvad der kom fra den ungtyrkiske Lejr, og i Følge Skrivelsens Ordlyd maatte han næsten opfatte mig som en Repræsentant for Regeringens Anskuelser.

Jeg udviklede for ham min Rejses Formaal og udbad mig hans Bistand og Beskyttelse til at lade foretage Jordbundsundersøgelser og Nivellementer, hvor jeg maatte finde Anledning dertil, og jeg nævnede de Steder, som jeg agtede selv at besøge eller lade undersøge. »Ja, men,« sagde han, »i Følge Deres Introduktionsskrivelse aabner Regeringen Dem kun Adgang til det syd for Bagdad liggende Terræn, men af de Steder, De nævner, ligger et Par nord for Byen.« Jeg havde i de i Konstantinopel førte Forhandlinger, som var foregaaede paa Fransk, altid brugt det omfattende Udtryk »la Mésopotamie«, men dette var i Regeringsskrivelsen blevet til Irak, hvilket Navn bogstaveligt den Gang kun betegnede den syd for Bagdad liggende Del af Mellemlodlandet, medens den nordlige kaldtes Djezire. Jeg søgte at forklare, at dette var en Incurie fra den tyrkiske Koncipists Side; naar Regeringen overhovedet ydede sin Støtte til disse Undersøgelser, og, som han jo selv kunde se af Skrivelsen, nærede stor Interesse for deres heldige Gennemførelse, vilde det være ganske meningsløst, om den samme Regering vilde lægge mig Hindringer i Vejen ved at drage vilkaarlige Grænser for, hvor jeg maatte færdes. Men han blev ved Sit. »Men Deres Ekscellence vil vel ikke hindre mig i, at jeg rejser som almindelig Turist, hvor jeg vil?« — »De er ikke nogen almindelig Turist, og jeg maa holde mig til det, som staar i Deres medbragte Skrivelse.« — »Naar Deres Ekscellence tager Sagen saaledes, har jeg ikke andet at gøre end at henvende mig til Regeringen for at opnaa dens Afgørelse i Sagen.« Og dermed bukkede jeg og forlod Regeringsbygningen for at gaa hen paa Telegrafstationen, hvorfra jeg telegraferede til Konstantinopel, meddelte, hvad Nazim havde sagt, og anmodede om Intervention.

Men der gik baade en Dag og to og tre og fire, og der kom stadigt intet Svar paa mit Telegram. Saa kom Opklaringen under en Spadseretur i Bazaren. Den europæiske Koloni var den Gang meget lille, alt i alt maaske et Par Hundrede Mennesker, og trods Byens Størrelse — den var paa omtrent 200.000 — var det denne Kolonis Forhold, der var By-sladderens vigtigste Stof; man vidste i Bazaren at fortælle om alt, hvad Europæerne foretog sig, ogsaa om adskilligt, som de aldrig havde gjort. Jeg var selv en kendt Størrelse i Bazaren allerede fra mit forrige Ophold i Bagdad, og der opstilledes adskillige Hypoteser om, hvad jeg skulde dør, en Gang hørte jeg, at det hed sig, at jeg var kommen for at afløse Sir William Willcocks. Jeg tror ikke, at Araberne nogen Sinde drev det til at vide, hvad jeg hed, men deres hurtige Opfindsomhed til at danne Øgenavne gav Erstatning herfor; jeg var almindeligt kendt og omtalt under Navnet Abu chashm ahmar, hvilket betyder saa meget som »Man-

den med den røde Næse«; det var under alle Omstændigheder ikke til at tage fejl af. Man vidste altsaa ogsaa i Bazaren, at den nys tilbagevendte Abu chashm ahmar havde været hos Generalguvernøren og umiddelbart derefter paa Telegrafstationen, hvilket jo kunde give adskilligt at tænke paa.

Medens jeg altsaa gik og ventede paa mit Svar, mere og mere utaalmodig, fordi jeg ikke kunde komme af Sted, kom en Dag i Bazaren en Armenier, som jeg ikke kendte, hen og hilste paa mig; han teede sig meget hemmelighedsfuldt. »Jeg har noget at meddele dig, som er af stor Interesse for dig, og som Du ogsaa nok vil betale mig godt for, men jeg kan ikke sige det til dig her.« — »Naa, saa kom hjem til mig paa Hotellet« — der var den Gang kun det samme; det hed Hotel d'Europe, og det var alt andet end europæisk. »Nej, det tør jeg heller ikke, men Du kan træffe mig i Eftermiddag paa den og den Kafé« Jeg gik til dette Stævnemøde, mest fordi jeg ikke havde noget at forsømme med det, og Armenieren kom der hen til mig og sagde: »Du har for nogle Dage siden telegraferet til Konstantinopel, og nu gaar Du og venter paa Svar.« — »Ja, det er rigtigt nok, men hvor ved Du det fra?« — »Jo, ser Du, jeg er ansat paa Telegrafstationen, og jeg ved ogsaa, hvorfor der intet Svar er kommet; lige efter at Du havde været hos Nazim Pasha, kom der Bud fra ham, at hvis Du vilde afsende nogle Telegrammer, skulde de nok modtages, men ikke ekspederes.« Det var jo en meget interessant Oplysning, og den var rigeligt den Bakshish værd, som jeg gav den tjenstvillige Armenier; hvordan han forholdt sig til sin Telegrafist-Ed, maatte jeg overlade til ham selv. Det gjaldt nu om at finde en Vej til at komme i Forbindelse med Konstantinopel udenom den af Nazim Pasha beslaglagte Linje. I og for sig kunde jeg godt sympatisere med hans Uvilje mod Ungtyrkerne — jeg syntes ogsaa, at de var forfærdelige — men det var nu dem, der havde dannet den Regering, som baade jeg og enhver Anden maatte forhandle med, og at han lod sin Uvilje mod dem gaa ud over mig, var jeg absolut ikke tjent med.

Blandt de europæiske Konsuler i Bagdad indtog den britiske en vis Særstilling; han havde en lille Livvagt af indiske Seapoy'er og en engelsk Kanonbaad liggende paa Floden, lige for Enden af sin Have, og af Englænderne tituleredes han Resident. Det var et Forhold, som stammede fra det ostindiske Kompagnis Tid, da Bagdad var halvvejs uafhængig og paa en Maade nærmere ved Indien end ved Tyrkiet. Men Tyrkerne følte det som en stor Ydmygelse at have fremmede Tropper paa tyrkisk Grund, var Stykken end aldrig saa lille, og gentagne Gange havde den tyrkiske Regering søgt at faa denne Forargelse fjærnet, hvor-

ved Hans kejserlige Majestæt, Sultanen stilledes paa Linje med indiske Maharadja'er. Men Englænderne lod sig ikke rokke; dels er det ikke engelsk Skik frivilligt at opgive en vunden Forret, er den end aldrig saa ubetydelig, og navnlig ikke i Orienten, hvor Prestigespørgsmaalet er saa vigtigt, og dels kunde man i det britiske Udenrigsministerium nok lide at have noget at drille Tyrkerne med.

Foruden Livvagt og Kanonbaad havde den engelske Generalkonsul endnu en suveræn Herlighed, nemlig en Telegraflinje, som gik fra hans Hus direkte til Karachi eller Bombay — jeg husker ikke hvilket af de to. Altsaa gik jeg til Residenten, som den Gang netop havde faaet en ny, smuk Residens — hans forrige var bleven til det Hotel d'Europe, hvor jeg selv boede—; jeg fortalte ham hele Historien og bad om Til-ladelse til at sende et Telegram til Konstantinopel over hans private Linje. Englænderen, der ikke syntes at have meget til overs for Nazim Pasha, fandt, at det vilde være en herlig Spas at gøre et saadant Mod-træk mod den lovligt selvraadige Generalguvernør, og Telegrammet kom af Sted.

Den næstfølgende Dags Morgen stillede Nazims Adjudant paa Hot-tellet for at overbringe en Hilsen fra Ekscellencen og melde, at efter at denne havde korresponderet med Regeringen — det var nu mig, der havde korresponderet —, var der intet til Hinder for, at jeg kunde rejse, hvorhen jeg vilde; jeg skulde blot meddele, naar jeg vilde tage af Sted, saa vilde der blive sørget for Eskorte. Det sidste var jeg rigtig nok helst fri for, men jeg nøjedes foreløbigt med at takke og bede overbragt min ærbødige Hilsen. Og dermed var mit Mellemværende med denne interes-sante Mand afsluttet. Ja, en lille Hævn fik han dog Lejlighed til at tage. Et Par Dage efter var det den europæiske Nytaarsdag, og paa denne Dag plejede Generalguvernøren at indbyde den største Del af den euro-pæiske Kolonis mandlige Medlemmer samt Tilrejsende. Under alminde-lige Forhold skulde jeg ogsaa have været til Stede, navnlig efter den Maade, hvorpaa jeg var bleven introduceret af den tyrkiske Regering, men Nazim sagde Tak for sidst ved ikke at sende mig en Indbydelse, hvad der vel ogsaa for begge Parter var det behageligste. Jeg fik aldrig mere Lejlighed til at se ham.

En lille Oprejsning — hvis jeg da behøvede en saadan — fik jeg den samme Dag, og det paa en Maade, som kom til at kaste et interessant Strejfly over den latente Spænding mellem Nationerne, som bestandigt herskede herude i denne Afkrog. Nytaarsdags Formiddag afholdtes i Ørkenen udenfor Byen en stor Sportsfest, i hvilken kun Europæere var Deltagere, men en Mængde af de Indfødte mødte som Tilskuere. Opvis-

ningerne var mange Slags, deriblandt Æselspolo, som er en af de mest vanvittige Øvelser, jeg har deltaget i, men uhyre fornøjelig — for Tilskuerne. Men Festens clou var et Hestevæddeløb. Et Par Dage forinden var en tysk Købmand, som var en Ungdomsven fra Damaskus, kommen til mig for at spørge, om jeg vilde ride hans Hest; han selv var bleven for svær. Hesten havde jeg set, og den var god nok, men alligevel var jeg ikke rigtig dristig ved Forslaget; jeg vidste, at der var flere unge Englændere, som allerede i længere Tid havde trænet meget ivrigt til dette Løb; selv kendte jeg ikke Banen og havde heller ikke prøvet Hesten, men tilsidst lod jeg mig alligevel overtale.

Løbet var almindeligt fladt Løb over en Afstand af to Kilometer. Banen var ikke afmærket paa anden Maade, end at der stod en Pæl, hvor vi skulde starte, og ved Banens Endemaal var der to Pæle, mellem hvilke Hestene skulde passere; der stod Dommerne. Vi var otte Deltagere, seks Englændere, en Tysker og jeg. Tyskeren styrtede lige i Begyndelsen af Løbet, idet hans Hest satte Benet i et af de Huller, som forekommer saa hyppigt i Ørkenen, frembragte af den saakaldte jarbû, en Art Jordrotte; hverken Tyskeren eller hans Hest kom noget til. Da jeg er noget nærsynet, kunde jeg ikke se det Maal, vi skulde ride hen til, og jeg valgte da at hægte mig bag paa en af de forreste, indtil vi var et Par Hundrede Meter fra Maalet; saa lykkedes det, ved at sætte den sidste opsparede Kraft ind, at komme forbi den anden og slaa ham med omtrent en Hestelængde. En ældre Englænder, som havde ledet Løbet, men ikke selv deltaget, komplimenterede mig for min Taktik og udtalte, at man nok kunde se, at jeg havde deltaget i mange Væddeløb; han blev meget forbauset, da jeg fortalte ham, at det var det første Løb, jeg nogen Sinde havde redet. Det blev ogsaa det sidste. Men det interessante ved dette Løb var, at der blandt alle Ikke-Englændere var stor Henrykkelse over, at det ikke var en Englænder, som var gaaet af med Sejren. Og den næste Dag i Bazaren blev jeg fejret som de overmodige Briters Besejrer; Araberne vidste vel knap, hvor Danmark laa, men de vidste, at jeg i alt Fald ikke var fra England.

Et Par Dage efter tiltraadte jeg den planlagte Undersøgelsesrejse. Ruten gik langs med Eufrat mod Sydøst til et Punkt ikke langt fra Oldtidens berømte Ur, hvorfra Abraham drog ud; derpaa ret mod Nord langs en nu forsvunden Hoved-Kanal, hvoraf der er bevaret Spor i Terrænet samt selve Navnet Shatt-el-Hai; denne udtørrede Kanal naar Tigris ved det Kut-el-Amara, som i Verdenskrigen fik en saa sørgelig Berømmelse ved General Townshends Overgivelse; derfra gik Vejen saa langs Tigris tilbage til Bagdad.

Det er altid i Orienten en ret omstændelig Affære, naar der skal sammenstilles en Karavane til en længere Rejse. Foruden mine egne Folk medførte jeg ogsaa en Eskorte af Gendarmer, for det meste en fem, seks Stykker. Jeg vilde, som alt berørt, helst have været fri; man har altid Besvær med disse lidet disciplinerede og meget fordringsfulde Folk, og, som tidligere fremhævet, hvis der endelig forefaldt et Overfald af en eller anden Slags, vilde man næppe kunne stole paa dem. Det var almindelig Skik, at den Rejsende underholdt disse Gendarmer samt gav dem en passende Bakshish hver i Forhold til Dagenes Antal; paa en længere Rejse blev dette en ikke helt ubetydelig Udgift; det havde derfor i enhver Henseende været mig mest kærkomment at undvære Eskorte, men da jeg nu en Gang var under Regeringens særlige Beskyttelse, kunde jeg ikke afslaa, hvad der blev tilbudt.

En særlig Vanskelighed frembød denne Rejse, navnlig i Begyndelsen, fordi det denne Vinter faldt i med meget stærk Kulde, saa at det endog blev Snevejr, noget i Bagdad højst usædvanligt. Det var et ganske fremmedartet Syn en Morgen at se alle Byens flade Tage dækket med Sne. En lille fem-seks Aars Purk blev saa forbauset ved at se Snefuggene hvirvle i Luften, at han raabte: »Mor, Mor, nu falder der Uld ned fra Himlen!« Men da han opdagede, at den formentlige Uld var kold og vaad, og at den blev borte mellem Fingrene, stak han forfærdet i et gennemtrængende Hyl. Det blev meddelt mig, at der ikke var faldet Sne i Bagdad i de sidste halvfjerdsindstyve Aar. Men hvad der var en fornøjelig Sjældenhed inde i Byen, blev til en alvorlig Ubehagelighed ude paa Stepperne, navnlig naar man kom til at skulle tilbringe Nætterne i Telt i en forrygende Snestorm; det mest generende i en saadan Situation er den Træk, der kommer fra neden gennem Aabningen mellem Teltdugen og Jorden; jeg forhindrede denne Træk ved at lægge den nederste Del af Teltdugen fladt ud og saa anbringe et passende Lag af Jord ovenpaa, hvorved der dannedes et fuldstændigt lufttæt Lukke; men i Længden var det naturligvis ikke noget, som Teltdugen havde godt af.

Efter at Vintervejret var drevet over, forløb Rejsen uden større Hindringer. Nazim Pasha havde aabenbart besluttet sig til at rette sig efter, hvad man ønskede i Konstantinopel, og fra Myndighedernes Side blev der nu gjort alt for at lette og sikre min Færd; fra hver By blev der telegraferet til det følgende for at skaffe en god Modtagelse, og navnlig paa den sydligste Del af Strækningen, hvor der i denne lidet besøgte Landsdel i Reglen ingen Kroer fandtes, var disse telegrafiske Meldinger en Behagelighed, fordi man saa kunde tage ind i Regeringsbygningerne og der altid være sikre paa Nattely og god Forplejning. Men alt i denne

Verden skal jo betales, og det, at jeg var bleven en fornem Herre, som man overalt stod paa Pinde for, havde ogsaa sine Ulemper. I Følge den gældende Skik maatte jeg overalt, hvor jeg gjorde Holdt, aflægge Visit hos den højeste Øvrighedsperson, og en halv Times Tid efter, at jeg havde forladt ham, kom han saa og gengældte Besøget, ganske ligesom kongelige Personer bærer sig ad hos os, og i Reglen tog han hele sin administrative Stab med sig. For disse Mennesker, som i deres ensomme Afkroge førte en ensformig, ret glædeløs Tilværelse, var Ankomsten af Fremmede og Lejligheden til at spørge Nyt udefra naturligvis en kærkommen Adspredelse, men for den, der efter at have redet en hel Dag kun tænkte paa at faa noget at spise og saa komme hen at sove, var det ikke nær saa morsomt med disse Visiter og Genvisiter; saa skulde der drikkes Kaffe og ryges Cigaretter, og det kunde ofte vare længe. Men, som den gamle Havfrue sagde: Man maa lide noget for Stadsens Skyld.

En Gang oplevede jeg en pudsig Scene ved et af disse Aftenbesøg. Det var i en mindre By et Sted i det sydlige — jeg har glemt Byens Navn; jeg havde aflagt mit skyldige Besøg hos Stedets Kaimmakâm, hvilket omtrent er saa meget som Amtmand, og lidt efter havde jeg modtaget ham og hele hans Stab. Da han gik, takkede han og sagde, at nu haabede han, at vi skulde ses meget snart igen. Det forstod jeg ikke rigtigt; thi det var allerede sent, og jeg havde netop fortalt, at vi skulde af Sted tidligt næste Morgen, men jeg antog, at det var en Høflighedsfrase, og skyndte mig at komme i Seng, saa snart de Fremmede var forsvundne. Men en halv Times Tid efter bankede det paa Kroens Port — denne Gang var der virkelig en Kro —, og Tjeneren kom ind og meldte, at det var Kaimmakamen, som var der igen. — »Hvad vil han her paa denne Tid?« — »Det ved jeg ikke, Herre, men han vil tale med dig.« Saa var der jo ikke andet for end i en Fart at komme i Klæderne, og da der var bleven tændt Lys, saa jeg Kaimmakamen sidde ved Bordet; denne Gang var han kun ledsaget af en enkelt Tjener. Saa snart han fik Øje paa mig, bad han mig tage Plads ved hans Side, hvorpaa han halede en mægtig Flaske Daddelbrændevin op af Lommen: »Saa, nu skal vi have det rigtigt rart!« Denne Brændevin, fremstillet af Dadler, er en meget krydret Drik og saa stærk, at den i Reglen blandes med Vand, hvorved den vandklare Væske antager et opalagtigt Udseende, men min Besøgende foretrak at nyde den ublandet. Det lykkedes ham i Løbet af et Par Timer at faa Has paa hele Flasken, fraregnet den ringe Del, der gik paa min Konto, og i en Tilstand af fuldendt Salighed lod han derpaa Tjeneren slæbe sig hjem — nu forstod jeg, hvorfor han havde

bragt denne med sig — og jeg kunde endelig genoptage den afbrudte Nattesøvn.

Denne Mand var Tyrk, og allerede den Gang tog Tyrkerne det ret ofte ikke altfor højtideligt med Koranens Forbud mod Alkohol. Ellers var Irak gennemgaaende, i alt Fald paa den Tid, rettroende, og den herskende Modsætning mellem de to Sekter, Sunniter og Shiiter, af hvilke sidste der findes en Del, bidrog til at holde den religiøse Følelse levende. Men ofte dukkede der Træk frem af en ejendommelig halvhedensk Karakter; jeg lagde saaledes Mærke til, at der netop i Landsbyerne i denne Landsdel forekom mange Huse, som bar Indskriften »Guds Ejendom«. Dette er et Middel, hvorved man tror at kunne værne Huset mod Ildebrand, idet man mener at turde gaa ud fra, at Gud nok skal sørge for at beskytte de Huse, der tilhører ham selv. Denne, i sin pudsige Naivitet ret hedenske, Tanke vil man kunne finde Sidestykker til i mange Religioner; man lægger den menneskelige Tænkemaade ind i den guddommelige Tankegang. Men naturligvis er der ingen, som assurerer hos Gud, uden at han samtidigt tror, at Gud lever og virker, og det blasfemiske, der for os ligger i den hele Forestilling, falder ikke Orientaleren ind.

— Der var netop i de Maaneder, da jeg rejste gennem Irak, megen Uro i Landet, idet de saakaldte Muntefik-Stammer mobiliseredes af deres Shejk, den mægtige Saadûn Pasha; man regnede, at disse Stammer havde en Krigsstyrke paa omtrent 10.000 Ryttere, bevæbnede med Lanser og Geværer. Overfor disse Stammehøvdinge paa Grænsen af Agerlandet fulgte den tyrkiske Regering ganske den samme Politik som Byzantinerne før dem, en Blanding af Trusler og Smiger; Tyrkerne havde givet den daværende Shejk en Pashatitel, ganske som naar Byzantinerne titulerede en saadan uregerlig Araber Fylark eller noget lignende fint; for det meste blev Resultaterne, den Gang som nu, ret illusoriske; Fylarken og Pashaen vedblev at være Arabershejk og intet andet. Nu forsøgte Shejk Saadûn at skræmme Tyrkerne ved at lade sine Folk samle sig i større eller mindre Flokke udenfor Byerne, og Myndighederne var meget nervøse. Det hændte mere end en Gang paa denne Tur, at Eskortechefen kom om Morgenen og meldte, at den Dag blev vi nødt til at gøre Holdt, thi der var bleven kæmpet med Beduinerne i vor umiddelbare Nærhed; det viste sig dog hver Gang ved nærmere Undersøgelse, at det Hele indskrænkede sig til, at der var set beredne Beduin-afdelinger i Nærheden; Meddelelsen om den stedfundne Kamp hidrørte fra Gendarmens Ønske om at faa en Fridag. Min Karavane passerede

paa Marschen flere Gange saadanne Afdelinger, men de lod os altid uhindrede drage videre. Den Gang var Europærens Autoritet stor, selv blandt Beduinerne.

Hvad den fast bosiddende Befolkning angik, skiftede den Karakter, jo længere vi fjærnedede os fra Bagdad; disse Mennesker, der levede paa Grænsen af Ørkenen, og som racemæssigt gjorde Indtryk af at staa dennes Befolkning nær, var tyrkiske Undersaatte, naar Beduinerne forlangte noget af dem, men ægte Ørkenboere, naar det var de tyrkiske Myndigheder, der kom og krævede Skat. Et komisk Eksempel paa denne Dobbeltstilling oplevede jeg selv; det var ved en lille Landsby omtrent midtvejs mellem Byerne Samawa og Nasrije. Jeg havde tænkt mig, at vi skulde holde Rast der for Natten, men da vi kom i Nærheden af Landsbyen, omtrent i en Kilometers Afstand, faldt der et Par Skud; jeg tænkte ikke noget videre derved, men lidt efter kom der flere Skud, og jeg opdagede, at det var mine Folk, der blev skudt paa. Jeg lod Karavanen gøre Holdt og red frem alene; thi jeg kunde gøre sikker Regning paa, at naar jeg kom alene, vilde man ikke skyde. Da jeg naaede over til Landsbyen, fandt jeg bag en sammenfalden Mur en Snes Mand liggende, hvis Geværer pegede i Retning af min Karavane. »Men er I da rivende gale, Folk? Kan I ikke se, at vi er fredelige, rejsende Europæere? Hvorfor skyder I saa?« En af de Ældre, som aabenbart var Landsbyens Shejk, traadte frem, og med en meget forlegen Mine sagde han: »Herre, Du maa meget undskylde, men vi troede, at det var den tyrkiske Skatteopkræver.« Denne uventede Forklaring virkede saa umiddelbart komisk, at den ganske bragte min Vrede til at forsvinde, og Landsbyens Beboere, der var glade ved at se, at det ikke var den fæle Mand, de frygtede, gjorde paa deres Side alt, hvad de formaaede, for at gøre Natteopholdet behageligt. Saa købte jeg to Lam og trakterede hele Forsamlingen; et Lam kostede den Gang der paa Stedet omtrent to Kroner og firs, saa det var en Flothed, som man nok kunde tillade sig, og vi tilbragte den Aften i bedste Forstaaelse.

Men, vil man spørge, hvad vilde der nu være sket, hvis det virkelig havde været den tyrkiske Skatteopkræver, der var bleven skudt paa? Han vilde rimeligvis i første Omgang være vendt om, og det vilde saa afhænge af den lokale, politiske Situation, det vil sige, af den nærmeste Beduinstammes Styrke og Kampberedskab, om Regeringsmyndighederne vilde komme tilbage med en større Styrke af Gendarmer, i hvilket Tilfælde Landsbyen vilde faa en ilde Medfart, eller om man vilde opføre det skyldige Skattebeløb som uerholdeligt. Ofte forekom det, at Bønderne paa Ørkengrænsen foretrak at betale en Afgift til Beduinerne —

hvilken Afgift havde det betegnende Navn »Broderskabspenge« — i Stedet for at svare Skat til Tyrkiet; det var saa Beduinerne selv, at holde de tyrkiske Skatteopkrævere fra Dørene. Saaledes forholdt det sig netop med den Landsby, vi her var kommen til. For Gendarmerne i min Eskorte var det jo en noget kilden Situation, men det gode Traktement gjorde, at man for en Gangs Skyld glemte de politiske Modsætninger.

Beduinerne i Irak tilhører næsten alle Muntefik-stammerne, som den Gang udgjorde en nogenlunde fast Organisation under den ovennævnte Shejk Saadûn Pasha. Arabernes overmaade stærkt udviklede Individualisme har saa godt som altid stillet sig hindrende i Vejen for en fast Statsdannelse: Enhver gør, hvad der behager ham, og den Ene er lige saa god som den anden. I særlig Grad gælder dette om Beduinerne, som er de reneste Repræsentanter for det arabiske Blod. Saa vidt mig bekendt, er disse de eneste Mennesker i Verden, hvem det er lykkedes i det praktiske Liv at forene de diametralt modsatte Begreber Frihed og Lighed. Hin franske Revolutionsmand, der formede den bekendte Frase, vidste aabenbart ikke, hvad han selv talte om; Beduinerne har ikke grublet over Problemet, men de har løst det i Praksis, hvilket er mere, end man kan sige om noget politisk Parti i Europa.

Tilblivelsen af den Stat, som vi i vor egen Samtid har set rejse sig i Arabien under Kong Abdul-Aziz ibn Saûd af Hedjaz og Nedjd, kan ved en flygtig Betragtning synes at modsige det her hævdede. Men for den af Kong Abdul-Aziz skabte Organisation, som ubestrideligt er et Storværk, gør der sig to vigtige Omstændigheder gældende: for det første er den wahhabitiske Stat, som den nævnte Konge hersker over, rejst paa et religiøst Grundlag, og dens Borgere holdes sammen af Sekt-aandens stærke Baand, og dernæst er langt den største Del af Kong Abdul-Aziz' Undersaatter Bybeboere eller fastboende Agerdykere, og disse ejer et andet Sindelag end Beduinerne. Selve Ørkenens Befolkning er endnu stadigt den samme som for Aartusinder siden; den naar, hvad Samfundsudvikling angaar, ikke ud over Stammens ret primitive, men for Individets Selvhævdelse udmærket indrettede Trin.

Beduinerne er stolte overfor den fast bosiddende Befolkning, men de er tillige misundelige paa Grund af deres egne langt vanskeligere økonomiske Kaar. Deraf kommer den evige Spænding paa Grænsen mellem Ørken og Agerland. Det er saa fristende for den letbevægelige Beduin, der bag sig har Ørkenens uendelige Vidder som sikkert Tilflugtssted, at fare frem og tage af Agerdykkerens Forraad. Og er der saa en svag Regering, som det osmanniske Sultanat i den nyere Tid i Reglen var,

saa ender det med, at selve Grænsebefolkningen synes, at det er tryggere at give sig ind under Beduinernes Beskyttelse: de er nær, men Sultanen i Konstantinopel er langt borte.

Den fjærne Beliggenhed, som den sydlige Del af Irak havde i de Aar, da jeg besøgte dette Land, bidrog naturligvis ogsaa til, at vi blev Genstand for megen Opmærksomhed paa de Steder, hvor vi gjorde Holdt, selv om den heldigvis kun ved den ene, omtalte Lejlighed udartede til, at der blev skudt paa os. Jeg husker, at i Byen Samawa, en ret folkerig Købstad, var den nysgærrige Mængdes Sammenstimlen, da vi skulde ud og se lidt paa Byens Bazar, saa stærk, at de Gendarmer, der fulgte med som Vejvisere og som Vagt, maatte slaa til med deres Ridepiske for at skaffe Plads. Og det gjorde de aabenbart af et overmaade godt Hjærte; disse Gendarmer var Tyrker, og der var i Sultanatets Tid mellem Tyrker og Arabere et evigt Had, som selv ved en saadan Lejlighed i det daglige Liv ikke undlod at give sig Udtryk. Noget af det klogeste, som den nye tyrkiske Republiks Skaber har gjort, — og han har gjort næsten lutter kloge Ting — var at sørge for, at alle arabisk talende Befolkningselementer blev udskilte fra det nye Tyrki. Frankrig og navnlig England har med deres Mandatstater faaet at vide, hvad det vil sige at regere over Arabere; derfor skilte England sig ogsaa af med Mandatet over Irak, saa snart dette lod sig gøre.

— Efter megen Søgen lykkedes det endelig at finde en passende Plads for den planlagte Landbrugsstation; det var paa den sidste Del af Turen i Nærheden af den lille By Kut-el-Amara, hvor i 1916 General Townshend kæmpede sin sidste heltmodige Kamp. Kut-el-Amara ligger ved Tigris; langt den største Part af den omgivende Jord var den Gang uopdyrket, en trøstesløs øde Flade, som kun ventede paa det livgivende Vand for at udfolde den samme Frodighed som paa den babyloniske Kulturs Tid. Naar en Gang hele Irak bliver kanaliseret og opdyrket, vil den væsenligste Del af de Vandmængder, der skal anvendes til Overrisling, blive at hente fra Eufrat, som er langt den mægtigste af de to Strømme; men det, som her foreløbigt var planlagt, kunde lige saa godt ligge ved den ene Flod som ved den anden.

Paa det Sted, vi havde udset os, blev der nivelleret og maalt op, og der blev ogsaa taget en Prøve af Jorden; den blev fyldt i en Kasse og senere sendt til Danmark for at underkastes en kemisk Undersøgelse; Analysens Resultat blev vedføjet den Indberetning, som jeg afgav efter min Hjemkomst. Men forinden blev denne uskyldige Kasse med Jord Anledning til et komisk Optrin, som stillede orientalsk Overtro og orientalsk Naivitet i grel Belysning.

Uden at vi vidste noget derom, var vi bleven fulgte og iagttagne af Folk, der var udsendt i den Anledning; jeg tror dog ikke, at det var Tilfældet paa hele Turen; maaske har det været en enkelt, særlig tjenstivrig Distriktschef, som paa sit Omraade har givet Befaling til en saadan Overvaagen. Men hvordan dette nu end forholdt sig eller ikke, det var bleven set og rapporteret, at de Rejsende et Sted havde gravet i Jorden og fyldt noget af Jordmassen i en Trækasse; dette blev telegraferet til Bagdad, saa at man der vidste det længe før vor Ankomst, der først indtraf flere Dage efter. Naar Arabere ser, at Europæere graver i Jorden, har de kun een rimelig Forklaring: det er skjulte Skatte, de søger. Det var naturligvis saadan noget, som ogsaa vi red rundt og ledte efter, og nu — lod det til — havde vi endelig fundet det. Men Ting, der findes i Tyrkiets Jord, tilhører den tyrkiske Stat; den Lov gjaldt allerede i Sultanatets Tid, og nu skulde man nok vise disse listige Europæere, at tyrkiske Embedsmænd forstod at passe paa. Da vi efter endt Rejse naaede Bagdads Port, laa der Ordre til, at hele Bagagen skulde bringes hen paa Toldkontoret og nøje undersøges. Jeg skældte ud, men hvad hjalp det? disse Folk havde deres Ordre. Saa maatte jeg tilsidst selv hen paa Toldkammeret for at faa fat i den dyrebare Kasse Jord. Efter at Tolderne havde rodet i alt muligt, var de ogsaa tilsidst endt ved den, som de ikke rigtigt vidste, hvad de skulde stille op med; der var Jord i Kassen, men der var ikke andet end Jord, almindelig Jord. »Sig mig,« sagde Tolderen, »er dette antikât (Oldsager)?« — »Nej, det er det ikke; det er noget Jord, som jeg har taget i Nærheden af Kut-el-Amara.« — »Hvad Nytte skal det være til?« — »Denne Jord skal kemisk undersøges for at faa oplyst, om det Sted, den er taget fra, er særligt egnet til Opdyrkning.« Den Oplysning syntes at berolige Tolderen, og Kassen med Jordprøven blev udleveret. Men Generalguvernørens Departementschef blev noget flov, da han hørte, hvad de underordnede Myndigheder i deres overvældende Tjenesteiver havde lavet, og jeg maatte love ikke at meddele noget derom i Konstantinopel. Jeg fortæller først Historien nu.

Efter et kort Ophold i Bagdad vendte jeg ad Søvejen Basra—Suez—Alexandria tilbage til Konstantinopel, medens Ingeniørkaptajnen blev endnu nogen Tid i Irak for at afslutte Undersøgelserne her. Jeg indskyder paa dette Sted en pudsig lille Rejseoplevelse, som ikke har noget hverken med Orient eller med Irrigationsplaner at gøre, men som indeholder et nyttigt Stykke Rejsemoral; det hændte i Eksprestøget Ismailia-Cairo. Da jeg der kom ind i Spisevognen, var der kun en enkelt Plads tilbage ved et af de smaa Borde, der som bekendt rummer fire Kuverter

hver; altsaa satte jeg mig der. De tre andre Pladser var optagne af en bekendt dansk Adelsmand og Politiker samt to Damer, der, som det senere fremgik af deres Samtale, var hans Frue og Datter. Manden var mig bekendt af Udseende, men han kendte ikke mig, og det har altid været mig imod i Udlandet at trænge mig ind paa fremmede Personer, blot fordi det er Landsmænd. Altsaa nøjedes jeg med at hilse, da jeg tog Plads, og da der lidt efter blev rettet en konventionel Bemærkning til mig paa fransk, svarede jeg paa samme Sprog, og de tre Rejsende fortsatte deres Samtale paa dansk. Saa sagde den Ene af Damerne med et Blik hen paa mig: »Gud ved, hvad det er for en rød næset Abekat?« Nu var jeg jo fra Bagdad tilstrækkeligt vant til at høre for min røde Næse, der er medfødt og ikke selverhvervet, — dér førte jeg, som jeg har fortalt, Øgenavnet Abu chashm ahmar (Manden med den røde Næse) — saa jeg tog mig ikke denne Bemærkning nær; men jeg kunde dog ikke dy mig helt; da jeg var bleven færdig, lidt før de andre, som den gærne bliver, der spiser alene, rejste jeg mig og sagde paa dansk: »Maa jeg ønske Herskabet Velbekomme!« Og dermed gik jeg min Vej, tilfreds med at have kvitteret for Modtagelsen. Moralen af Historien er, at Folk af de smaa Nationer skal være forsigtige med, hvad de paa deres eget Sprog siger højt om Andre; man kan aldrig være sikker paa, at ikke Ordene forstaas netop af den, som de ikke var beregnede for. Et overraskende Efterspil fik Historien adskillige Aar senere. Jeg sejlede med et af Ø. K.'s Skibe, ombord paa hvilket den danske Adelsmand, som jeg havde mødt i Toget i Ægypten, nogen Tid forinden havde foretaget en Tur. Der havde han en Gang fortalt Kaptajnen, hvorledes han og hans Familie i en ægyptisk Spisevogn var kommen galt af Sted overfor en Landsmand, men naturligvis havde han ikke nævnet dennes Navn, da han ikke kendte det. Og Kaptajnen fortalte nu Historien videre til mig. »Ja, den er rigtig nok; for det var mig selv, den passerede med.« Saa lille er Verden.

— — Da jeg i April 1911 kom tilbage til den tyrkiske Hovedstad, som jeg havde forladt i November 1910, havde Forholdene forandret sig en Del. Det ungtyrkiske Regimente havde aldrig været en Succes, og Misfornøjelsen bredte sig stadigt mere. Ved Revolutionens endelige Sejr i 1909 var der bleven givet saa vidtrækkende Løfter, at selv langt dygtigere Statsmænd end de ungtyrkiske Ministre skulde have haft vanskeligt ved at indfri dem. Navnlig var det bleven lovet, at alle Rigets Nationaliteter skulde være ligestillede, men dette Løfte opfyldte man nu paa den Maade, at man vilde gøre Alle til Tyrker, og dette var jo langt fra de Andres Mening. De ungtyrkiske Partiførere havde den ogsaa fra

Europas radikale Partier velkendte Trang til at nivellere, til at regere efter en Lineal, men navnlig overfor Orientalere er en vis Elasticitet paa sin Plads; sund Fornuft anvendt i den foreliggende Situation er meget mere værd end en hel Række af de kløgtigste Paragrafer; det var det, som de gamle Romere forstod, det var ogsaa derfor, at deres Kolonialpolitik gav saa varige Resultater.

Hertil kom, at der indenfor Regeringspartiet var ret skarpe personlige Stridigheder, fordi der var flere Hunde, end der var Ben. Adskillige Rigsdagsmænd fandt, at de da selv var lige saa nær til at blive Ministre som de, der allerede havde opnaaet dette. Følgen deraf blev et ret hyppigt Skifte i Kabinettet, hvad der ikke bidrog til at øge Fastheden i Administrationen. Og under alt dette sad de Gammelkonservative og de Klerikale og lurede paa ethvert Svaghedstegn hos den bestaaende Regering; ganske vist holdtes deres tidligere Fører, den gamle Sultan Abdul-Hamid, nu som en detroniseret Statsfange i Saloniki, men hvad, han kunde vel hentes tilbage igen; noget saadant havde man da før hørt om i Orientens Historie.

Desværre var disse i og for sig ikke saa farlige Fjender ikke de Ene-ste, der sad og lurede. Udenfor Rigets Grænser vaagede, med Kløerne allerede hvæssede, de kristne Balkanstater, men førend dem kom der en endnu stærkere og ganske uventet Angriber; det var Italien, som i Efteraaret 1911 uden Foranledning og uden Varsel overfaldt Tyrkiets sidste Besiddelse i Afrika, Tripolis. Italienerne vilde hellere have haft Tunis, hvor der allerede fra tidligere Tid var en talrig italiensk Befolkning, men her havde Frankrig i 1883 skudt Slaaen for, idet denne Stat indgik en Overenskomst med Beyen af Tunis, hvorved denne stillede sig under fransk Protektorat. Saa var der altsaa ikke andet tilbage end Tripolis; i vore Dage er dette Land hovedsageligt golde Sandørkner; i Oldtiden var det et af Roms Kornkamre, og der var Haab om, at det ved en systematisk Irrigation med Vand fra artesiske Brønde kunde blive det igen. Da Italien var stærk i Forhold til Tyrkiet, og da Italien beherskede Søvejen til Tripolis, behøvedes der efter den specielle italienske Folkeret ingen anden Begrundelse til et Angreb; det er som sagt ikke Mussolini, der er Opfinder af denne Retspraksis — hvis det da er en Undskyldning.

Inden det var lykkedes Italienerne at nedkæmpe Tyrkernes Forsvar, blev disse angrebne af en Fjende, som var endnu farligere, fordi han var nærmere. I Belgrad sad, som en Aadselgrib paa en Klippetop, den russiske Gesandt Hartwig og biede paa Tyrkiets Svaghedstime. Albanernes Oprør, som Ungtyrkerne ikke havde magtet at kue, og Italiernes

sejrrige Angreb syntes at bringe det ønskede Signal. For den snedige Hartwig lykkedes det diplomatiske Kunststykke, som ingen havde troet muligt, at faa de gamle Dødsfjender, Bulgarien og Serbien, til at gaa sammen; Grækenland og Montenegro fulgte med af sig selv, og saaledes dannedes den Koalition, som i Oktober 1912 angreb Tyrkiet og, til alles store Forbauselse, løb det tyrkiske Forsvar fuldstændigt over Ende. Og næppe havde Tyrkiet overstaaet denne Aareladning, førend det i Efteraaret 1914 styrtede sig selv ind i Verdenskrigen, og dermed blev der gjort Ende paa det gamle osmanniske Rige. Den Provins, som vor Opmærksomhed havde været henvendt paa, Irak, blev ved Fredsslutningen gjort til en britisk Mandatstat, og hvad der skulde ske i Irak, blev da indtil videre overladt engelsk Afgørelse.

Det siger sig selv, at under en saadan Række af rystende Begivenheder, som ligefra 1911 Slag i Slag hjemsøgte Tyrkiet, blev der ikke Ro til fredelige Overvejelser og Forhandlinger. Og hertil kom, at i dette Tyrki, som før Verdenskrigen endnu bestandigt var det gamle, gik alt i et drøbende Tempo; der var den tilvante totale Mangel paa Respekt for Tid, navnlig Andres Tid, og den fra Fædrene overleverede Lige-gyl-dighed med Aftaler. Naar man med en Mand var bleven enig om, at han skulde komme paa Mandag Klokken fire og medbringe det og det Dokument, saa kom han for det første ikke den aftalte Mandag, og naar han saa endelig kom anstigende om Torsdagen, havde han ikke Dokumentet med. Og saa var det endda ofte nok en Mand, som man i Følge hans Stilling og Indflydelse ikke turde skælde ud; det var lige haardt nok.

Da jeg i Foraaret 1911 vendte tilbage til Konstantinopel, viste det sig, at der nu var flere andre, som ogsaa havde opdaget de økonomiske Muligheder i Irak. Af disse forskellige Koncessionsssøgende interesserede Tyrkerne sig foreløbigt mest for et italiensk Selskab, fordi Italienerne hjemme fra de lombardiske Sletter har praktisk Erfaring om Landbrug ved Overrisling. Repræsentant for dette Selskab var en Marquis Theodoli, som var Italiens Delegerede i den internationale Kommission til Bestyrelse af Tyrkiets Statsgæld. Da jeg erfarede dette, satte jeg mig i Forbindelse med Theodoli for ogsaa at holde denne Mulighed aaben, og Marquis'en syntes i høj Grad at interessere sig for Tanken om et italiensk-skandinavisk Samarbejde, men det varede jo ikke længe, inden denne Tanke mistede al praktisk Betydning; thi efter det folkeretsstridige Angreb paa Tripolis var der naturligvis lukket for Italienere overalt i Tyrkiet.

I Sommeren 1911 kom jeg tilbage til Kjøbenhavn, og i Februar 1912 afleverede jeg en sidste, ret omfangsrig Indberetning, hvorpaa der blev

indgivet en formel Indstilling til den tyrkiske Regering, stilet, som Skik den Gang var, til den fungerende Storvezir. Og derefter? derefter skete der aldeles ingen Ting. Atter en Gang gik Liman von Sanders' tidligere citerede, skarpe Ord i Opfyldelse: I Tyrkiet kan man lægge de dejligste Planer, som tager sig pragtfuldt ud paa Papiret, og naar det saa kommer til den praktiske Udførelse, sker der enten noget helt andet eller slet intet. Det var det sidste, som blev Tilfældet her. Tyrkerne fik saa travlt med at føre Krig, at der slet ikke levedes dem Tid til at tjene Penge ved fredelig Gerning. I ti Aar (1908—1918) beherskede Ungtyrkerne det osmanniske Rige, og det er ikke muligt fra dette Tidsrum at nævne en eneste økonomisk Reform af Betydning. Og det var dog netop saadanne Reformere, som skulde have vist Berettigelsen af den Revolution, som skaffede dem Magten. Der var i dette Parti, baade blandt Ministre og Parlamentsmedlemmer, mange velmenende Mænd, og der var ogsaa Enkelte med gode Ideer, men hverken det Ene eller det andet fik Lov til at gøre sig gældende; det Nyttige og Frugtbringende kvaltes under Klikeintriger, parlamentariske Deklamationer og Krig.

— Efter Verdenskrigen, da Irak var bleven en britisk Mandatstat, fik jeg fra en af mine indfødte Bekendte i Bagdad, som kendte noget til de Planer, jeg havde syslet med, en Forespørgsel, hvorvidt jeg vilde være villig til at genoptage disse med den nye Regering i Irak. Jeg stillede mig ret skeptisk til denne Henvendelse paa Grund af vedkommende Forespørgers ringe Lødighed, og jeg havde Indtrykket af, at han kun vilde benytte Sagen til at bringe sin egen Person i Forgrunden i Regeringskredse i Bagdad. Der dannede sig meget hurtigt efter Kong Fajsals Tronbestigelse Aar 1921 en politisk Gruppe, hvis Program det blev at modarbejde den engelske Indflydelse ved alle Midler, og nu mente Vedkommende i denne Sag, der var rejst af en Ikke-Engländer, at han havde fundet noget, der kunde bruges. Under Haanden synes ogsaa Kong Fajsal selv ved visse Lejligheder at have støttet denne Gruppe, men han var altfor klog til at kompromittere sig overfor Landets virkelige Magthavere, og det var ogsaa Englænderne, der, naar det kom til Stykket, holdt Kongen fast paa Tronen og værnede ham mod Følgerne af de mange søndersplittede Interesser. Men det blev mig ogsaa snart klart, at Englænderne, hvis der skulde laves noget i større Stil i Irak, absolut ikke kunde tænke sig, at dette skulde kunne gøres af andre end af Englændere.

KAPITEL III.

1912-1929.

PRAG — WARSZAWA

1921.

Der var vel ingen her hjemme, saa lidt som noget andet Sted i Europa, som ved Verdenskrigens Udbrud var klar paa, hvilke uhyre Konsekvenser denne vilde faa for hele den civiliserede Menneskehed. Der var, efter at den første Forskrækkelse havde sat sig, og efter at man havde faaet Indtrykket af, at vort eget lille Fædrelands Skæbne var saa nogenlunde sikret, tilstrækkeligt meget som fangede Opmærksomheden i Øjeblikket, saa at man ikke tænkte paa Fremtiden. For mig personligt blev Krigsaarene og de nærmest følgende en stille Periode, fyldt med videnskabeligt og journalistisk Arbejde. Det Omraade, som interesserede mig mest, og hvis Udvikling jeg havde nogle Forudsætninger for at forstaa og følge, nemlig den nærmere Orient, kom jo til at spille en meget fremtrædende Rolle i selve Krigsbegivenhederne; der var meget at iagttage og historisk at beskæftige sig med allerede under selve Krigen.

Den tyske Generalstab, som jo iøvrigt havde forberedt alt med en imponerende Forudseenhed og med den vante, tyske Omhu for alle Enkeltheder, led straks i Krigens Begyndelse tre svære Skuffelser: man havde troet, at den russiske Mobilisering og Opmarsch vilde have taget meget længere Tid, end det blev Tilfældet; man havde haabet, at England skulde forblive neutral trods den tyske Indtrængen i Belgien, og endelig — og det var maaske den værste Skuffelse — man havde ventet, at alle de muhammedanske Folk vilde følge Tyrkiet, naar dette gjorde fælles Sag med Centralmagterne. Da baade Rusland og Frankrig og navnlig England havde et mægtigt Antal Millioner af Muhammedanere som Undersaatter, hvis militære Ydeevne der blev regnet med, vilde en saadan samlet islamisk Rejsning være bleven et dræbende Slag for Ententen.

Den 2. August 1914, Dagen efter Krigens Begyndelse, blev der afsluttet en formelig Forbundstraktat mellem Tyrkiet og Tyskland. Denne Traktat blev i Begyndelsen holdt hemmelig, saa at Ententemagternes Ambassadører i Konstantinopel kunde anvende flere Maaneder paa at forsøge at holde Tyrkiet fast ved Neutraliteten, og først i Slutningen af Oktober brød denne Magt frem til et Angreb paa nogle russiske Havne i Sortehavet. Den 11. November lod derpaa den tyrkiske Sultan i sin Egenskab af Kalif, religiøst Overhoved for samtlige to Hundrede og tredive Millioner Muhammedanere Verden over, forkynde »den hellige Krig«, saa at alle Retroende nu var forpligtede til at hjælpe Sul-tanen mod hans Fjender.

Af to Grunde blev denne »hellige Krig« en fuldstændig Skuffelse. De orientalske Folkeslag var paa det Tidspunkt endnu ikke ret vaagnet til national Bevidsthed, saa at de af politiske Grunde skulde beslutte sig til en Rejsning, og for den, der betragtede Sagen fra et religiøst Synspunkt, faldt det straks i Øjnene, at den tyrkiske Sultans Proklamation var bestilt Arbejde fra Berlin; det var Tysklands og ikke Islams Interesser, som skulde værnes; hvis det var disse sidste, det kom an paa, hvorfor vendte man sig ikke fjendtligt mod Italien, som for ganske nyligt ved det uberettigede Angreb paa Tripolis, Kalifens sidste Besiddelse i Afrika, saa groveligt havde krænket Islam. Men paa det Tidspunkt, da Proklamationen om »den hellige Krig« blev udstedt, havde det tyske Diplomati endnu ikke opgivet Haabet om at faa Italien til at forblive neutralt, og altsaa kunde Italien paa ingen Maade regnes med blandt Islams Fjender. Det hele var altfor gennemsigtigt.

Der blev i dette Forsøg paa at tage Religionen i Politikens Tjeneste begaaet den Fejl fra Tyskernes Side, som disse oftere har gjort sig skyldige i, nemlig at undervurdere den anden Parts Intelligens og at forsømme at sætte sig ind i hans særlige Tænkemaade. Dette kom ogsaa frem i den Propaganda, som fra tysk Side blev drevet i Orienten, og hvoraf jeg fik Lejlighed til at lære adskilligt at kende. For at Propaganda skal være virksom, skal den jo være afpasset efter de Menneskers Standpunkt og Opfattelse, for hvem den er beregnet. Men dette var aldeles ikke Tilfældet her. Med stor Bekostning blev der fremstillet en Mængde arabiske og tyrkiske Brochurer og Flyveskrifter, hvis Tekst gjorde Indtryk af at være affattet i et tysk Generalstabskontor for derpaa at blive ordret oversat. Naar man tog disse Ting for sig og oversatte dem tilbage til Tysk, lød det meget manerligt, men ingen Orientaler vilde tænke eller udtrykke sig saaledes. I adskillige Tilfælde var der ogsaa trukket lovligt store Veksler paa de orientalske Læseres

forudsatte Indskrænkethed. Der var saaledes et Skrift, der i Form af en kronologisk Oversigt bragte en Fremstilling af det første Halvaars Krigsbegivenheder; i dem var Slaget ved Marne skildret som en ren Ubetydelighed, der nærmest var endt til Tyskernes strategiske Fordel. Det tør vel betegnes som mere naivt end tilladeligt at løbe an paa, at de orientalske Læsere ikke ogsaa fra anden Side skulde have faaet noget at vide om det Sammenstød, der blev hele Verdenskrigens mest følgesvangre Begivenhed. Og Orientalere er af den Art, at naar de en Gang er bleven mistænksomme, er det næsten umuligt at genvinde deres Tillid.

Det mest tragiske for Tyskland i dets Orientpolitik kom til at bestaa deri, at den Rejsning, den Opvaagnen til national Selvbevidsthed, som man havde regnet med hos de orientalske Folkeslag, den kom først, efter at Verdenskrigen var forbi, saa at det slagte Tyskland ikke mere kunde have nogen Gavn deraf. Med det sikre politiske Instinkt, som kendetegner Orientalerne, forstod disse endvidere meget vel, at Verdenskrigen var hele Europas Nederlag; det var den hvide Mands Stilling som hele Klodens Behersker, der var bleven svækket, og det paa en Maade, som maaske aldrig kunde genoprettes. Og for denne Opfattelse synes der ogsaa at blive givet en Bekræftelse i Præsident Wilsons Proklamation om Folkenes Selvbestemmelsesret; det, som den noget naive Amerikaner kun havde villet sige med Henblik paa hidtil undertrykte Nationaliteter i Europa som Finner, Polakker og Czecker, det tog nu baade Ægyptere, Arabere, Persere og Indiere til Indtægt for sig; Princippet om Folkeslagenes Selvbestemmelsesret blev her ensbetydende med Afkastelse af den hvide Mands Herredømme, og det var netop lige dette, man ønskede.

Det var en ganske ny Orient, som ud fra disse Forudsætninger skulde blive til. Men naturligtvis lod alt dette sig ikke skelne med Tydelighed lige i de første Aar efter Verdenskrigens Ophør, og navnlig ikke paa fjærnere Hold. Det var det nye Europa, der faldt i Øjnene, ikke mindst de Stater, hvis Dannelse syntes at skulde faa Betydning for vort eget Fædreland.

Allerede tidligere har jeg haft Lejlighed til at fremhæve, hvorledes efter min Opfattelse Danmarks hele politiske Stilling er knyttet til Østersøen. Og intet Steds blev Verdenskrigens Følger mere iøjnefaldende end netop paa dette Farvands Kyster, hvor der dannedes en hel Række af nye Stater med det genopstandne Polen i Spidsen. Allerede inden Verdenskrigens Resultater var bragt i fast Form, dukkede der op i Kjøbenhavn en polsk politisk Agent, som var sendt ud for at under-

søge Forholdene og knytte Forbindelser; han hed *Ernst Luninski*; han arbejdede under meget beskedne Former og han medbragte heller ikke noget som helst Slags officielt Akkreditiv, da der endnu ikke var nogen i Polen, som kunde udstede et saadant. Han henvendte sig til mig for at bede mig være ham behjælpelig med forskellige Oplysninger og Raad, og jeg gjorde ham de Tjenester, jeg kunde; da den polske Ståt var bleven Virkelighed og havde faaet sig en Gesandt akkrediteret i Danmark, vendte den ovennævnte Agent tilbage til Polen; den første polske Gesandt blev Grev *Alexander Dzieduszycki*, med hvem jeg ligeledes fik adskilligt at gøre; han var uddannet som østrigsk Officer, havde været Militærattaché, og paa denne Konto gik han over i det nye polske Diplomati. Han var en ivrig og flittig Mand, og han havde en udmærket Støtte i sin højtbegavede Hustru; en uforsigtig Optræden bevirkede, at han maatte forlade den diplomatiske Karrière.

Den meget omtvistede Korridor gjorde Polen til Danmarks umiddelbare Nabo og til en Østersømagt. Der er vel ingen Tvivl om, at Polakkerne selv fra først af havde været rede til at lade deres Lands Trafik gaa over Danzig, og det var kun Danzigernes egen blinde Stædighed, hvorved et for begge Parter frugtbart økonomisk Samarbejde blev nærmest umuliggjort. Saa maatte Polakkerne tage fat selv, og i Danzigs umiddelbare Nærhed, men paa polsk Statsomraade anlagdes den nye Havnestad Gdynia, hvis hurtige Vækst blev et af de bedste Beviser for det genopstandne Polens Livskraft.

Det er en mærkelig Nation, den polske; dens Fejl er saa iøjnefaldende, og dog virker den i høj Grad sympatisk; man vilde nødigt selv være saaledes, men man vil gerne have en Ven, der har saadanne Egenskaber. Den mærkelige historiske Skæbne, som det polske Folk har haft, har sat dybe Spor i dets Karakter; i Middelalderen og Renæssancetiden var Polen en Stormagt, tillige et af de Lande i Europa, hvor den humanistiske Dannelse stod højest. Det hænger sammen med de geografiske Forhold, at dette Land blev tidligt udviklet; den Flod, der som et Metalbaand holder sammen paa hele Landet, og ved hvilken dets betydeligste Byer er vokset frem, Weichselfloden, var fra den historiske Tids Begyndelse den vigtigste Trafikvej i Mellemeuropa, Forbindelsen mellem Middelhavets Kulturstater og Østersølandene. Denne Flods Op-land fik, baade økonomisk og kulturelt, et Forspring, der holdt sig længe.

Fra Minderne om den polske Storhedstid skriver sig den hos Polakker hyppige Tilbøjelighed til at optræde som Grandseigneur, selv om de økonomiske Forudsætninger for en saadan Rolle mangler. Og som en

Modsætning dertil har Undertrykkelsens halvandethundredaarige Periode fremelsket den hos de fleste slaviske Folkeslag liggende Spire til en Tilbøjelighed til at lade fem være lige, en Sorgløshed, der under alvorlige Forhold kan virke fordærvelig, men som under mere dagligdags Omstændigheder næsten er charmerende. Fra Adelsrepublikens gamle Dage stammer ogsaa den altfor stærkt udviklede Individualisme, Manglen paa Evne til at indordne sin Vilje under andres af Hensyn til det heles Vel. Enhver enkelt vil have sin Krig frem, selv om han derved kan risikere at slaa hele Fællesforetagendet i Stykker.

Ligesom den historiske Udvikling har præget Folket og navnlig Overklassen indenfor dette, har den ogsaa sat dybe Spor i selve Landet. Endnu er det tydeligt at se, hvilken Del af det der har tilhørt Preussen og hvilken der har staaet under russisk Styre; den østrigske Del af Polen vedblev altid at være mest selvstændig. Det tyske Styre var haardt, men der var Orden i Sagerne, hvorimod det russiske Regimente blot var barbarisk, det vil sige, vilkaarligt og planløst. Man kan se Forskellen i Styresæt paa selve Weichselfloden; i de Landsdele, der indtil 1918 stod under Preussen, er Strømmen ordentligt inddæmmet, saa at Floden ikke kan forandre sit Leje, og der er sørget for Værn mod Oversvømmelser; i det tidligere russiske Polen vil man paa mange Steder finde Spor af, at Strømmen har været paa Færde udenfor sit normale Leje.

Og som denne uregerlige Flod, der først i den nyeste Tid har lært at gaa under Civilisationens Aag, er ogsaa den polske Folkekarakter, og det er maaske netop dette, som for os mere filistrøse Ordensmennesker har det tillokkende ved sig. Og selv de, der ellers er tilbøjelige til at dømme haardt, afvæbnes af den overvældende Idealisme, som hos Polakkerne først og fremmest giver sig Udtryk i deres Fædrelandskærlighed. Saa længe dette sprudlende Væld ikke udtørres, saa længe vil man trøstigt kunne vedblive at istemme den berømte gamle Sang: *Jeszcze Polska nie zginela*. (Endnu er Polen ikke tabt).

Det har altid været en af mine Yndlingstanker at faa tilvejebragt et nærmere Samarbejde mellem Danmark og Polen, først og fremmest økonomisk — thi det er ved at have økonomiske Fællesinteresser, at Folkeslagene bedst bringes sammen — og dermed ogsaa politisk og kulturelt. Men jeg er ikke blind for de store Vanskeligheder, som udspringer fra Forskellighederne i Sprog og Tænkemaade. Polakker kan være charmerende, men de kan paa den anden Side ogsaa, naar Talen er om alvorligt Samarbejde, undertiden virke ligefrem utaaleligt ved den helt orientalske Mangel paa Respekt for Aftaler og Klokkeslet.

Lettere tilgængelig for den danske Opfattelse er den anden vest-slaviske Nation, hvem Verdenskrigen bragte Friheden efter hundred-aarig Trældom, den *czeskoslovakiske*. Selve dette Navn er en politisk Nydannelse; thi der er i Virkeligheden to Nationer, Czecker og Slovaker, som ganske vist staar hinanden overmaade nær i Sprog, men af hvilke de førstnævnte er meget længere fremme i kulturel Udvikling, ligesom de ogsaa er de fleste. Af alle slaviske Nationaliteter er Czekerne de videst fremskredne; de har fra tidligste Tid ligget længst mod Vest, nærmest ved den Del af Europa, som bar Kulturen frem. I en stor Del af Middelalderen og endnu i Reformationstiden var Prag en af de førende Hovedstæder i Europa; det blev det syttende Aarhundredes Religionskrige, som gjorde Ende paa denne Herlighed. Men medens Polen senere for den største Dels Vedkommende kom under saa haarde Herer som Rusland og Preussen, gled Bøhmens Befolkning, Czekerne, ind under Habsburgerne, hvis Regimente blev mindre haardt, ikke af Mangel paa Vilje til at tyrannisere, men fordi den habsburgske Stat altid manglede Fasthed; Pisken var haard nok, men Haanden, som førte den, var slap. Og medens for Polen Trældommens Tid paa mange Maader blev en ufrugtbar Stilstandsperiode, blev for Czekerne, da Nationalitetsbevidstheden var vaagnet i det nittende Aarhundrede, selve Nationalitetskampen et hærdende Foryngelsens Bad, og da Østrig brød sammen ved Verdenskrigens Slutning, stod Czekerne derfor ogsaa i samme Øjeblik rede til at begynde et nyt Liv som en fri Stat; i Modsætning til de stærke Rystelser, der mange andre Steder blev Ledsagere af Overgangen fra det Gamle til det Nye, gled den gamle habsburgske Provins Bøhmen ganske smertefrit og lydløst over i Selvstændigheden. Takket være den geniale Fører Masaryks Forudseenhed var Rammen til den nye Stat sat op allerede under selve Krigen; de i Rusland kæmpende *czeskoslovakiske* Legionærer blev af Ententestaterne anerkendt som det selvstændige *Czeskoslovakis* Hærmagt. Masaryk blev valgt til den nye Republiks Præsident, medens han endnu opholdt sig i De Forenede Stater for at virke for sit Fædreland.

Saa snart som den nye Republik var en Kendsgerning, sendte den ogsaa en Gesandt til Danmark, og til denne Mand kom jeg til at staa i et ret nært Forhold. Hans Navn var *Michael Bozinov*; egentlig hed han Plesinger, men han var — eller rettere er; thi han lever endnu som højt-staaende Embedsmand i Udenrigsministeriet i Prag — trods Navnets tyske Klang en ægte Czecker, en varmhjertet *czesisk* Patriot. Under selve Krigen deltog han ivrigt i det farefulde hemmelige Arbejde for at forberede Befrielsen og da han en Gang maatte flygte, lykkedes det

ham at iværksætte Flugten ved Hjælp af nogle Legitimationspapirer, som oprindeligt havde tilhørt en bulgarsk Student, der hed Bozinov, og paa denne Maade blev dette Navn hængende ved ham. Nu er denne Navneform ikke formet efter det czekiske Sprogs Orddannelsesregler; de vilde snarere have givet Formen Bozinek, men da Bozinov en Gang talte med Masaryk, om han ikke skulde søge at faa dette ændret — det er fra ham selv, jeg har Meddelelsen herom — sagde Præsidenten, som aldrig lagde Vægt paa Smaating: »Aa hvad, nu har De heddet Bozinov saa længe, nu maa De hellere vedblive at bære det Navn, som tilmed minder Dem om de Farer, De har udstaaet for Fædrelandets Skyld.«

Bozinov var uddannet som Journalist, og han blev, maaske ikke mindst netop i Kraft heraf, en fortræffelig, livlig interesseret og alsidig Udsending for sit Land; i den Tid, han var i Danmark, lærte han ogsaa at læse og tale Dansk, saa at han endog ved den Fest, som en Kreds af hans Venner holdt for ham, da han skulde forlade Danmark, kunde staa op og holde en Tale paa næsten fejlfrit Dansk.

Det var nærmest paa Opfordring af Bozinov, at jeg i Efteraaret 1921 foretog en Rejse til Czekoslovakiet og Polen for at lære de nye Stater og deres ledende Personligheder at kende ved Selvsyn. Naar jeg atter en Gang vovede mig udenfor mit eget videnskabelige Omraade, den nærmere Orient, var Bevæggrunden at finde i den Interesse for almindelig Udenrigspolitik, som ved Siden af Videnskaben betød mest for mig; jeg arbejdede i en Aarrække efter Verdenskrigens Afslutning, netop i den Periode, da det nye Europa var ved at tage Form, som udenrigspolitisk Medarbejder ved »Nationaltidende«; det var allerede blevet mig klart, at af de mange Ændringer, som det gamle Europa havde undergaaet, var Dannelsen af de to nævnte Stater noget af det vigtigste; nu var der her en Lejlighed til med de bedst mulige Introduktioner at aflægge et Besøg i de to Lande og til at færdes i Kredse, hvor mit Ukendskab til Landenes egne Sprog ikke vilde komme til at betyde noget videre.

Det fortælles om den berømte franske Danser Vestris, at han ansaa Dansen for at være den vigtigste af alle menneskelige Færdigheder; de, der ikke kunde danse, var efter hans Mening ikke rigtige Mennesker. Alle, der kan noget, har vel en lille Snært af denne egocentriske Tilbøjelighed, og jeg for min Part betænker mig ikke paa at hævde at af Slags Interesse for Politik er den, som bliver til Beskæftigelse med udenrigspolitiske Problemer den vigtigste, maaske ogsaa den for Karakterudviklingen sundeste. Thi hvori bestaar den Politik, som drives indenfor

Landets egne Grænser? den er, korteligt udtrykt, Kampen for at slippe med at betale det *mindst mulige* og selv opnaa det *mest mulige*. Det hører med til den demokratiske Udviklings sorte Bagside, at Stemmeretten, i Stedet for at øge den Enkeltes Ansvar og derved højne Individet, er bleven et Middel til Opnaaelse af personlig Fordel. »Se, Per,« siger Demagogen, »hvis Du stemmer for mit Parti, saa faar Du mere i Aldersrente.« Det vil Per under alle Omstændigheder gjerne have, og dermed inlader han sig paa det, som i Virkeligheden er en Forfusning, man tør maaske sige en Vanhelligelse, af den lige og almindelige Valgrets Idé. Der blev ikke spurgt om eller tænkt over, om det, som Per opfordredes til at stemme for, var til hele Samfundets Gavn og i Overensstemmelse med Moralens Krav; det var det rent personlige Hensyn, som var afgørende, nemlig det, at Per, blot fordi han var i Besiddelse af Stemmeret, kunde faa noget mere af Andres Penge, end han ellers vilde have Udsigt til. Naturligvis ligger i et saadant Tilfælde Ansvaret for denne farlige Udvikling af Stemmerettens Udnyttelse i Reglen hos Demagogen og ikke hos Per, der som oftest ikke har Spor af Begreb om den til Stemmeretten knyttede Pligt og Ansvarlighed, men en Bestemmelse af Ansvarets Beliggenhed gør ikke Sagen selv det mindste bedre. Det er klart, at da den ved Forhøjelsen af Pers Aldersrente opstaaede Merudgift maa dækkes ved ekstra Tilskud, hentede fra Andres Lommer, vil disse Andre bruge baade deres Stemmeret og hvilke andre Midler, de kan raade over, til at forsvare disse egne Lommers Beholdning, og dermed er vi endelig ved Konklusionen: den indre Politik i dens moderne Form bidrager til at skærpe Modsætningen mellem Landsmænd; de, der vil plukke, og de, der skal plukkes, mellem dem opstaar en Kløft, der bliver desto dybere, jo mere Kravene fra Per og hans Standsfæller forøges.

Derimod er den udenrigspolitiske Interesse det, der, rigtigt opfattet, vil holde Statsborgerne sammen; vi er alle Landsmænd, og gaar det Fædrelandet ilde, gaar det os allesammen ilde. Ved Afgørelse af de herhen hørende Spørgsmaal er der ikke Tale om Fordele, som den ene Part kan opnaa paa den andens Bekostning; hvis der her bliver Fordele at hente, er det noget, som kommer det hele Samfund til Gode, og den Sikring af Landets Selvstændighed og af Nationalitetens Bevarelse, som, navnlig for de smaa Stater, er al Udenrigspolitikens højeste Formaal, — den er noget, som vi alle er i lige Grad interesserede i.

Hvis det her udviklede er rigtigt, tror jeg ogsaa at have handlet ret ved at anvende en ikke ringe Del af mit Livs Arbejdskraft til blandt Landsmænd at udbrede Kendskab til udenlandske Forhold og vække

Interesse for udenrigspolitiske Spørgsmaal. Opmærksomheden for, hvorledes Danmarks Stilling er i det nuværende, stærkt gærende Europa, vil svække den ellers maaske altfor anspændte Interesse for, hvem der saa skal betale Forhøjelsen af Pers Aldersrente, og det er endeligt muligt, at en behændig Udnyttelse af de Chancer, der maatte vise sig til en Forbedring af Fædrelandets udenrigspolitiske og handelspolitiske Stilling, kan skaffe Dækning for denne Forhøjelse, uden at det bliver nødvendigt at gaa længere til Bunds i Landsmænds Lommer.

Det er denne Opfattelse af den udenrigspolitiske Interesses Betydning, der bestandigt har bestemt min Virksomhed, og det var ogsaa den, der førte mig af Sted paa ny i 1921. Det gik med min journalistiske Virksomhed som med min videnskabelige; det meste af den aandelige Næring for dem begge maatte jeg søge i det Fremmede; Bibliotheker og Aviser kan være meget godt, men de levende Mennesker, det er dog bedre, navnlig naar man er saa heldig at have Mulighed for at komme i direkte Berøring med dem, som selv skaber Historie. Det er maaske dette, som bevirker, at jeg har Indtryk af at have opnaaet stedse større Udbytte af mine Rejser, jo ældre jeg er bleven, fordi naturligvis min Adgang til disse direkte Berøringer er bleven lettere i de senere Aar, end da jeg var yngre.

— Paa Vejen til Prag standsede jeg i Berlin for som sædvanlig at aflægge et Besøg hos Maximilian Harden. Det blev den sidste Gang, jeg saa ham; lidet anede jeg, at han nogle Aar derefter skulde falde for et lumsk Bagholdsangreb, ført af Folk, tilhørende det Parti, som altid taler saa højt om de heroiske Idealer; Harden var en lille, spinkel Mand, og der er ikke det mindste heroiske ved paa en af Grunewalds mørke Villaveje at liste sig hen bag ved en saadan Mand og med en vægtig Knippel slaa den intetanende oven i Hovedet. Saadan gik det til, og kun ganske kort Tid overlevede Harden denne Mishandling. Hvad han end havde fejlet og forbrudt, hans Vilje til at tjene Fædrelandet havde været ærlig nok.

Men disse blodige Fremtidsmuligheder tænkte ingen af os paa, da vi hin lyse Septemberdag sad i hans Stue og drak The og talte Politik; hos Harden var der, selv om man ikke var enig med ham, altid noget at lære; der var bestandigt den samme Klarhed i Opfattelsen, den samme Friskhed i Fremstillingen, som da jeg for en Snes Aar siden første Gang havde lært ham at kende. Der var paa det Tidspunkt i tysk Politik to Problemer, som særligt optog Tankerne: det var i den indre Politik Spørgsmaalet om den unge, tyske Republiks Muligheder for at vokse sig fast i Befolkningen og i den ydre Opfyldelsen af Sejrherrens-

nes Krav. Med Hensyn til det første var Hardens Stilling den, at han aldrig havde haft høje Tanker om de republikanske Lederes Evner og Dygtighed. Hvad Harden end ellers var eller ikke, saa forblev han hele sit Liv en fuldblods Aandsaristokrat, selv om han ikke altid vilde være ved det, og det tyske Socialdemokratis Førertyper, disse Fagforeningsformænd og Provinsredaktører, var absolut ikke noget for ham; han slog uden videre Rigspræsident Ebert, som dog var en fuldendt Hædersmand, i Hartkorn med en opblæst Veltalenhedsmaskine som Philip Scheidemann, og han troede derfor heller ikke paa disse Mænds Evne til at skabe noget varigt, som kunde modstaa den allerede den Gang vaagnende nationalistiske Bevægelse. Harden mente, at man blot skulde lade Nationalisterne komme til; der er heller næppe Tvivl om, at hvis disse havde faaet Magten i 1921, vilde de aldrig være bleven saa stærke, som de viste sig at være i 1933. Det kan vi se nu; Harden anede det den Gang.

Den Jordbund, hvori den tyske Nationalisme voksede sig stor, var ikke mindst Misfornøjelsen med, eller vel rettere, Harmen over Ententens Erstatningskrav, som navnlig Frankrig kæmpede for at faa opfyldt. Den vaklende Holdning, som de franske Regeringer selv indtog ikke mindst af Hensyn til den mere tilbageholdende Forbundsfulle England, bidrog til at forplumre Situationen og til at styrke Tysklands Modstand; man kunde tilstræbe en Udsoning med Tyskland, saaledes som Loucheur og senere Briand ønskede, eller man kunde, saaledes som Poincaré vilde, forsøge at gennemtvinge Fordringerne med Magt, men man kunde ikke gøre begge Dele paa een Gang, i alt Fald ikke med Haab om et gunstigt Resultat. Og det var netop det, som Frankrig gjorde. Harden karakteriserede den franske Politik med et enkelt, rammende Udtryk: den er retfærdig, men den er ikke klog.

En Modsætning til Hardens klare og skarpe Bedømmelse af Situationen fandt jeg hos Hans Delbrück, som jeg ogsaa ved dette Ophold i Berlin fik Lejlighed til at hilse paa for sidste Gang. Det viste sig under vor Samtale, at det var gaaet den gamle Historiker, som det ikke saa sjældent gaar Folk med liberale Anskuelser; naar de ikke kan faa Kendsgerningerne til at passe med deres Theorier, saa laver de om paa Kendsgerningerne; for Folk, der har noget at sige, er dette en farlig Fremgangsmaade; naar det kun er en pensioneret Emeritus, der anvender den, gør det ikke saa meget. Delbrück var overbevist om, at de parlamentariske Republikanere vilde beholde Overhaand i Tyskland, og efter hans Mening laa den egentlige Fare i, at Frankrig drev Tyskland saa langt ud i Fortvivlelsen, at det endte med Krig. Om de nyoprettede

Stater, Polens og Czekoslovakiets Muligheder for at bestaa udtalte han sig meget tvivlende; det var her som saa ofte, ikke mindst hos Tyskere, Ønsket, der var Tankens Fader.

Da jeg efter Besøget hos denne Mand, der en Gang havde haft et Navn, gik ned igennem Grunewalds smukke Alleer for at naa den nærmeste Jærnbane-station, kunde jeg ikke lade være med at tænke paa, i hvor høj Grad de tyske Universiteter, en Gang med Rette Nationens Stolthed, havde svigtet i Tysklands kritiske Tid under og efter Krigen. Medens selve Krigen stod paa, var det Generalstaben og Jærnindustrien, som havde det afgørende Ord, og Akademikernes Røst blev kun hørt, naar de gjorde sig til disse to Herskergruppers lydige Slaver, som den Gang da de 93 Professorer udsendte den meget omtalte Erklæring: »Det er ikke sandt!« hvorved den tyske Videnskab paa en vis Maade abdicerede, eller i alt Fald opgav de Principper, der hidtil har været grundlæggende for al Videnskab; til Spørgsmaalet om, hvad de tyske Soldater havde gjort eller ikke gjort i Belgien, kunde enhver Professor sige: Jeg føler mig forvisset om, at det forholder sig saadan og saadan; det Eneste, han, netop som Professor, ikke maatte sige, var dette afgørende: Jeg ved! om Ting, som i Følge Omstændighederne paa hint Tidspunkt ikke kunde vides. Og senere, ved det store Sammenbrud, handlede Universiteterne ganske som Generalstaben og Jærnindustrien, de lod Arbejdernes Førere om at udrede det Garn, som de selv havde været med til at spege.

Og naar man, efter Nationalsocialismens afgørende Triumf, der ogsaa har berøvet de tyske Universiteter al Frihed og Selvstændighed, nu ser tilbage paa Udviklingen, maa man sige, at det var retfærdigt, at det gik, som det gik. Professorerne var gennemgaaende liberale, men de forsømte i rette Tid at værne om Liberalismens Ideer, ja, endog blot at forsøge derpaa. Og derfor blev de løbet over Ende af en Bevægelse, som for en væsentlig Del hidrørte fra deres egne Studenter; Professorerne havde ikke forstaaet at lede Ungdommen; saa ledte denne sig selv derhen, hvor der var Næring at finde for Ungdommens Tilbøjelighed til Begejstring uden Tilsætning af Kritik. Og nu sidder Universitetsprofessorerne der og maa lade sig foreskrive, at kun den Videnskab er noget værd, som tjener til Befæstelse af de nationalsocialistiske Ideer.

— — Naar man i 1921 kom fra Berlin til Prag, virkede Modsætningen behageligt. I den tyske Righovedstad mærkedes paa mange Maader Trykket af den tabte Krigs Efterveer, og den frygtelige Pengekrise, der kulminerede to Aar derefter, var allerede i Anmarch. I Prag var endnu meget ufærdigt i den unge Stat, men overalt mærkedes den nationale

Vækst, og man følte den Begejstring, som mere end alt andet fremmer denne. Og trods Krigens Storme og den bratte Overgang fra Undertrykkelse til Selvstændighed havde Dronning Libussas gamle Praha ikke mistet noget af den historiske Patina, som gør denne By, som fra Naturens Haand er saa begunstiget, tillige til et straalende Kulturminde-mærke; i Prag er der, ligesom i Paris, historiske Spor paa Gadehjørnerne og paa Fliserne.

Da den nye Stat Czekoslovakiet blev dannet, blev den lange, smalle Strimmel Nord for Karpatherne forenet med den solide Firkant Bøhmen. Men det nordvestlige Hjørne af denne Firkant var fra gammel Tid beboet af Tyskere, og det var netop disse, en dygtig og velhavende Befolkning, som under Habsburgmonarkiet havde haft det store Ord. Da Czekerne i Løbet af det nittende Aarhundrede atter vaagnede til national Bevidsthed, var det ogsaa disse Tyskere, som, samlede omkring Pilsens Urkilde, søgte at holde det genvakte Folk nede. Mange og voldsomme var de Debatter, som var blevet udkæmpede i det østrigske Deputeretkammer; naar Ordene ikke slog til, tog man Blækhusene til Hjælp; man sværtede hinanden i Ordets allerbogstaveligste Forstand. Og nu skulde disse to gamle Fjender leve Side om Side indenfor en ganske ny og derfor endnu skrøbelig Stats Rammer! der var elleve Millioner Czecker og Slovakere og tre Millioner Tyskere, altsaa et nationalt Mindretal paa over en Femtedel af den samlede Befolkning; det var en tung Baglast at begynde Farten med.

I det gamle, habsburgske Østrig havde Tyskerne ofte følt sig bedre stillede end deres Landsmænd i selve Tyskland. De var det herskende Kulturfolk, som netop ved Modsætningen til de formentlig lavere staaende Undertrykte tog sig saa meget herligere ud; Tyskere har aldrig haft noget imod at blive fotograferede staaende med Foden paa andres Nakke; saa kan man se, at de hører til »das Herrenvolk«. Og samtidig havde disse østrigske Tyskere den stolte Følelse af at være Tyskhedens Forposter og Forkæmpere mod den altid truende, slaviske Folkebølge. Og nu var disse Herskere og Stridsmænd reducerede til at være et Mindretal, som man ganske vist tilbød Samarbejde, men under de tidligere, en Gang saa ringeagtede Modstanderes Ledelse.

I de første Aar efter 1918 var der mange bøhmiske Tyskere, som troede, at dette nye Czekoslovakie ikke kunde holde; man vilde ikke se, at Masaryk var et som Professor forklædt Geni, og at han havde en Kreds af dygtige Mænd omkring sig. Efter disse Tyskeres Mening gjaldt det derfor blot om at holde ud i nogle Aar, befæste Tyskhedens nationale Idé og styrke de Svage i Aanden, som muligvis kunde tænke paa

Frafald. Man tog derfor fat paa at organisere en tysk Propaganda, og som det meste af, hvad Tyskere laver af den Slags — naar det ikke er Orienten, men Landsmænd, der skal tales til —, blev det gjort fortræffeligt.

En af de første, jeg talte med i Prag, var Regeringens daværende Pressechef *Bloch*; jeg kan i Forbigaaende berøre, at man træffer ikke saa faa gode Czecker med rent tyske Navne, som enten i sin Tid er bleven oversatte, fordi Tysk den Gang var det fineste — ganske ligesom hos os —, eller som hidhører fra oprindeligt tyske Familjer, der har slaet Rod i den czekiske Jord. Pressechefen udviklede for mig den Tanke, at man som Modvægt til denne tyske Propaganda burde danne en international Organisation i de Lande, som maatte have Interesse i at begrænse dens Virkninger, blandt disse Lande mente han, at ogsaa Danmark burde have en Plads. At man hos os i Reglen har næret en afgjort Sky for internationalt politisk Samarbejde udenfor det officielle var noget, som han aabenbart intet vidste om, men jeg ansaa mig ikke for berettiget til at diskutere denne Tanke nærmere, og jeg kom saaledes heller ikke til at berøve ham hans Illusioner.

Den interessanteste og mest betydningsfulde af de Personligheder, som jeg den Gang lærte at kende i Prag, var den daværende Udenrigsminister, fra 1935 Republikens Præsident, *Eduard Benes*. Præsident Masaryk var paa hint Tidspunkt paa Rejse i Slovakiet, saa ham naede jeg aldrig at blive forestillet for, men hans trofaste Discipel Benes var en god Erstatning. Fra sin tidlige Ungdom havde denne Mand været knyttet til Masaryk; under Verdenskrigen blev han i Paris Sjælen i den nye czekiske Regering, som indtil videre var uden Stat, men som opnaede et fast Grundlag den Dag, da Ententemagterne anerkendte de czekiske Legioner som udsendte af en krigsførende Magt. Fra den første Begyndelse af Czekoslovaekiets Tilværelse som fri og selvstændig Stat virkede Benes som dens Udenrigsminister, og det vedblev han at være i alle skiftende Ministerier indtil det Øjeblik, da den trætte Masaryk kaarede ham til sin Efterfølger som Republikens Præsident.

Benes besidder to Egenskaber, som gjorde ham fortrinligt egnet til at lede et Lands Diplomati; han har Ideer, og han er Optimist. Der er nok af Diplomater, som kun arbejder paa Rutinens Grundlag, og naar de ikke kan slaa op i Kopiprotokollen og finde et eller andet Fortilfælde, staar de ganske raadvilde. Den Slags Statskunstnere driver det ikke til ret meget. Men endnu værre staar det til med dem, der hver Gang, de tager fat paa noget, er temmelig sikre paa, at det nok ender galt; hvis

man ikke selv tror paa sin Sag, hvor kan man saa forlange, at noget andet Menneske skal gøre det?

Benes modtog mig i Udenrigsministeriets Kontorer oppe paa Hradcany, den høje, stolte Borg, hvor saa meget af Bøhmens gamle Historie er foregaaet, og hvorfra man ser ned over hele Prag. Han er en lille Mand med meget livlige Bevægelser og et udpræget sydlandsk Udseende; han har ikke det repræsentative Ydre som Masaryk, men han har, baade i offentlig Optræden og i privat Samtale, i en sjælden Grad Ordet i sin Magt.

Den nuværende Præsidents Yndlingstanke er den gradvise Dannelse af Forbundscredse, omfattende Stater, for hvem Beliggenhed eller Interesser gjorde indbyrdes Samarbejde naturligt; disse Kredse skulde efterhaanden vokse sig større, saa at de endte med at omspænde hele Europa. Han gjorde selv Begyndelsen med at danne den lille Entente, Sammenslutningen mellem Czekoslovakiet, Jugoslavien og Rumænien, og trods alle Angreb og al Mistænkeliggørelse har disse tre stadigt kunnet holde sammen; det geografiske Baand, der knytter de nævnte Lande til hverandre, er Donauploden, og den Modpart, som det for dem alle tre særligt gælder om at passe paa, er Ungarn. I det Ungarn, der eksisterede før Verdenskrigen, var Magyarerne selv i afgjort Mindretal, men ikke desto mindre tyranniserede dette de andre Nationaliteter efter bedste Evne. Ved Fredsslutningen i Trianon mellem Ententen og Ungarn blev de fremmede Elementer skaaret bort, men det kunde ikke undgaas, at der ogsaa fulgte en Del Magyarer med, som fordeltes til Medlemmerne af den lille Entente. Der var, da jeg besøgte Prag, i alle politiske Kredse megen Tale om, hvorledes man skulde holde dette uregerlige og fordringsfulde Mindretal i Ro.

Fra den Gang, da jeg i Sommeren 1893 red igennem Ungarn, har jeg en Række behagelige Minder fra dette Land; der var god Mad og god Vin, der var Zigeunere, som forstod at behandle en Violin som ingen andre levende Mennesker i Verden, der var smukke Heste og smukke Piger, og selve Landskabet i det sydlige Ungarn, den ofte besungne vidtstrakte Puszta, har den samme magiske Tiltrækning som Ørkenen; der var, kort sagt, alt det, som man kan glæde sig ved, selvom man ikke taler Landets Sprog; af det halsbrækkende magyariske Tungemaal har jeg kun en eneste lille Formel præsent: det er Trylleordene Bor sør ez palinka meres, som jeg har læst paa Skiltene i alle de Landsbyer, som jeg kom igennem; det betyder: Vin, Øl og al Slags Spiritus.

Men naar man fra Dagliglivet og det, som en ridende Turist kan op-

fange, vender sig til magyarisk Politik, faar man et mindre sympatisk Billede af Landet og af Folkets Karakter. Magyarerne var altid herskesyge, og forskellige historiske Forhold udviklede dette Træk, men der var ikke i Folket selv nogen aandelig Overlegenhed, som berettigede dette Krav om at herske; forgæves leder man i Kulturhistorien efter, hvad der af Magyarer er udrettet af stort og for Menneskeheden nyttigt. Og selv endnu, i Modgangens og Fortrykthedens Dage, viser den magyariske Regerings Forhold til de Slovakere, som boer i Ungarn, at de gamle Tyranniseringsstøbøjeligheder langtfra helt er forsvundne.

Det var derfor ogsaa vel begrundet, da Benes dannede den lille Entente for at sætte en Spærredæmning for de magyariske Restitutionskrav. Som et fortsættende nyt Led af det internationale Fredsværn dannedes derefter Balkan-Ententen, bestaaende af Rumænien, Bulgarien, Grækenland og Tyrkiet; den Del af Europa, som en Gang var Hovedarnestedet for politisk Uro, den er nu bleven lige saa fredelig som Skandinavien. Desværre er Benes' Forhaabninger om ogsaa at faa en lignende Udvikling i Gang paa den modsatte Side, ved en Sammenslutning mellem de nye Østersøstater, ikke gaaet i Opfyldelse.

Hvis jeg rigtigt har forstaaet Benes, ser han den moderne Samfundsborgers Hovedopgave i den rette Forening af de nationale og de internationale Hensyn; thi fra begge Sider stilles berettigede Krav. Det er nemt nok at sige: Hvad skal vi med alt det gamle Nationalitetspostyr? lad os være Europæere, lad os være Mennesker! Det er saa nemt at tage dette ensidige Standpunkt, at man alene deraf kan være sikker paa, at det maa være forkert; det rigtige er meget sjældent nemt. Den Enkelte bindes til Nationaliteten med to meget stærke Baand, Sproget og Traditionen. Hvis Mennesket ikke vil synke ned til at være som en Ko, der befinder sig lige saa vel paa det ene Sted som paa det andet, naar bare der er nok at æde, saa vil det altid føle Baandene, der knytter det til Slægt og Fædreland og Fortid; denne Følelse kan godt være stærk, fordi den ikke altid er klar, og det er en Kendsgærning, der ikke er til at komme uden om, at adskilligt, ja, maaske det meste af, hvad der er udrettet i Verden af stort og ædelt, har sit Udspring netop i denne Følelse.

Den nationale Følelse skyder paa den anden Side over Maalet, naar den svækker Sansen for Andres Ret og Forstaaelsen af Andres Værd, og i vor egen Samtid har vi set, hvilke betænkelige Konsekvenser det kan føre til. En stor Del af det moderne Europas Ulykker stammer jo netop fra den overdrevne Nationalisme. Lad os være os selv, men ikke os selv nok; deri ligger, som Dovregubben forklarede det for Peer Gynt,

Modsætningen mellem Trolde og Mennesker. For at det virkelig Menneskelige kan udfolde sig, maa den nationale Stræben have sit nødvendige Supplement i det internationale Samarbejde. Det fortælles, at da den unge Goethe i Weimar første Gang var sammen med Wieland, som den Gang allerede havde opnaaet en fremskudt Stilling, følte han sig meget ilde berørt af Wielands hovmodige og affejende Væsen; ved en paafølgende Ordsprogsleg, en den Gang meget yndet Selskabs-Underholdning, tegnede Goethe paa et Skærmbret nogle Bjerge og gik selv hen og stillede sig bagved. Den kunde Wieland ikke gætte. »Det betyder, Hr. Hofraad,« sagde Goethe, »bag ved Bjærgene boer der ogsaa Mennesker«. Det er just den i denne almindelige tyske Talemaade liggende Sandhed, som den overdrevne Nationalismes Repræsentanter trænger til at faa indprentet: bagved Bjærgene, hinsides Landegrænserne boer der ogsaa Mennesker, Mennesker, som man kan lære noget af, og som man kan højagte og maaske komme til at holde af.

I den ligelige Forening af de nationale og de internationale Hensyn ligger den ægte Humanisme, og det har været en Lykke for Czekoslovakiet, at de to vigtigste Medarbejdere til Opførelsen af den nye Statsbygning, Masaryk og Benes, var saa fremragende Repræsentanter for denne Humanisme; derved er denne nye Stat bleven en virkelig Kulturstat, og derved har den faaet en klog og fremskuende Udenrigspolitik. Hvis de af Masaryk og Benes hævdede Principer stødte paa mindre Modstand, vilde det se bedre ud i vor Tids Europa.

— — Fra Prag rejste jeg til Warszawa for efter det nye Czekoslovakiet ogsaa at se det nye Polen. Med de fjorten Timers Jærnbane kørsel er det et helt forskelligt kulturelt Himmelstrøg, man kommer ind under. Czekoslovakiet er Europa, tildels endda i et højst moderne Klædebon, i Polen sporer man endnu stadigt noget af det halvasiatisk, og tillige, hvad der er endnu mere betænkeligt, noget af det Polen, der eksisterede før 1772, før de skæbnesvangre Sønderdelinger begyndte.

Warszawa havde jeg ikke set, siden jeg var der i 1904 paa Gennemrejse til Beresina, og med Glæde kunde jeg meget hurtigt konstatere, at det uhyggelige, tunge Tryk, som den Gang laa over Byen, og som hidrørte fra det russiske Politihærdomme, nu var forsvundet. I 1904 var Warszawa en By i Sørge dragt og i Lænker; nu var ethvert Spor heraf forsvundet. Den Tilrejsende mærkede allerførst dette derved, at han ikke mere, som i den russiske Tid, blev plaget med de ulidelige Pasformaliteter. Det hed i Czardømmets Tid med Rette, at medens i andre Lande menneskelige Væsner bestod af Sjæl og Legeme, var enhver i Rusland levende sammensat af Sjæl, Legeme og Pas. Den Eneste, der

havde Glæde af alt dette Pasvrøvl, var Hotellernes Portier, som erhvervede ekstra Drikkepenge ved at være Mellemand mellem Politiet og den uerfarne Fremmede; i Portierens Fremstilling blev Følgerne af mulige Forsømmelser af de indviklede Pasforskrifter gjort endnu værre, end de var i Virkeligheden, og det var saamænd slemt nok; selv om man ikke ligefrem blev sendt til Sibirien, var man altid sikker paa mange Forsinkelser og megen Ulejlighed, naar man ikke havde den sidste Trediedel af sit Menneskevæsen i mønsterværdig Orden.

Men nu, i det genopstandne, selvstændige Polen var baade dette og megen anden Fortids-Uhygge forsvundet; Warszawa var først og fremmest bleven en glad By, saaledes som det polske Naturel kræver det; medens Storrusserne er sentimentale og tungsindige, er Polakkerne sentimentale og fornøjelige, en, tror jeg, ret sjælden S sammensætning, som giver Folkelivet et ejendommeligt Præg.

Til Warszawa kom jeg denne Gang kun eet Aar efter, at Krigen med Bolshevikerne var bragt til Afslutning, den Krig, som et Øjeblik truede med helt at gøre det af med det nye Polen. Paa Overfladen mærkedes ikke meget til den nys overstaaede Fare, men de økonomiske Følger var endnu langt fra overvundne. Og det havde heller ingen kunnet vente; først havde Polen under saa godt som hele Verdenskrigen været Krigsskueplads, og ingen af de to kæmpende Parter, hverken Tyskere eller Russere, tog blidt paa den indfødte Befolkning, og nu var Russerne kommen en Gang til, denne Gang endda omskabte til Bolsheviker. Ikke blot var, som Følge af alt dette, den polske Stats Pengevæsen i den forfærdeligste Uorden, ogsaa adskillige Byerhverv havde endnu ikke fundet deres normale Leje; derimod syntes det lille Landbrug at være kommen ganske godt til Kræfter.

Trods alle Besværligheder var Warszawa en By, som morede sig, og hvor Livet pulserede stærkt. Man gik i Middagsselskaber og i Theatret, og først og fremmest, man stredes om Politik. Og her var der nok at strides om; man kunde uden større Overdrivelse sige, at naar man traf fire Polakker samlede i en Stue, var mindst fem Partier repræsenterede, og det viste sig atter og atter, at Aanden fra de gamle polske Rigsdage var lyslevende endnu. I Polen har man altid haft Vanskeligheder ved at lære Kompromis'ets fine Kunst; naar man ikke kan faa sin egen Vilje fuldt og helt, er man ikke tilbøjelig til at slaa det Hele i Stykker. Det var dette farlige Anlæg, som skabte liberum veto, Kravet om Rigsdagsbeslutningers Enstemmighed, ved hvilket det gamle Polen gik til Grunde. Og det er det samme Anlæg, som i det nye Polen har fremkaldt evindelige Partikampe paa Rigsdagen og en uoverskuelig Række Ministerkri-

JOZEF PILSUDSKI

ser; det var i de Dage sjældent at komme et Sted hen, hvor ikke mindst et Par af de til Stede værende havde været Medlemmer af en eller anden kortvarig Regering. Det forstaar sig af sig selv, at dette Forhold ikke skulde bidrage til at fremme Udviklingen. Men den Mand, som snart skulde gøre Ende paa alt dette, var allerede til Stede.

Der var i denne udpræget polske Politik for en koldblodig Nord-europæer meget at forbauses over og meget at føle sig forstemt over, og dog kunde jeg — og saaledes tror jeg, at det gaar de Fleste, der kommer til Polen — aldrig andet end føle mig tiltrukket af dette højt-begavede, livlige, romantisk anlagte Folk.

I Warszawa gjorde jeg Bekendtskab med den daværende Udenrigsminister *Skirmunt*; han var en fremragende Begavelse med en nærmest konservativ og klerikal Indstilling. Han interesserede sig for Tanken om en direkte Vareudveksling mellem Polen og de skandinaviske Stater, helst i Form af en systematisk organiseret Tuskhandel for at undgaa Vanskelighederne med den polske Valuta. Dette var en Tanke, som ogsaa blev diskuteret i andre Kredse, hvor jeg kom til at færdes; efter min Hjemkomst havde jeg Lejlighed til i det danske Landbrugsraad at forelægge det vigtigste af, hvad jeg havde hørt og iagttaget i Warszawa.

For mig selv blev dette Besøg i Polen navnlig mindeværdigt derved, at jeg fik Adgang til at se og tale med *Pilsudski*, Landets Befrier og snart efter dets uindskrænkede Diktator. Paa hint Tidspunkt, i 1921, da de politiske Forfatningsforhold endnu ikke var bragt i Orden, fungerede *Pilsudski* som Rigsforstander (*naczalnik*) med en noget svævende Kompetence. Senere blev han Krigsminister — han afslog altid selv at være Republikens Præsident — og da det viste sig umuligt for ham at faa bilagt Partistridighederne, foretog han i 1926 et Statskup, og støttet til Hæren, hvor hans Popularitet var overordenligt stor, regerede han næsten enevældigt lige til sin Død i 1935, idet han altid sørgede for at have en Præsident, hvis Loyalitet og Hengivenhed han kunde være sikker paa.

Jozef *Pilsudski* var fra først af Landmand med en i politisk Henseende nærmest socialistisk Indstilling; det var Verdenskrigen, som førte ham ind paa Militærvejen og tillige efterhaanden udviklede den Overbevisning, at af alle Slags Vælgere var de bedste de, der stemte paa *Pilsudski*. I Krigens Begyndelse søgte han at samle Landsmænd til Kamp mod Russerne, og han blev som Følge deraf betragtet med Velvilje af Centralmagterne; senere, da Mulighederne for at stræbe hen imod et helt selvstændigt Polen begyndte at tone frem, maatte dette Venskab slukkes, og *Pilsudski* sad endog nogen Tid i Fængsel i Tyskland. Sin

største Indsats i Fædrelandets Tjeneste gjorde han, da han i 1920 sejr-
rigt tilbageviste Bolshevikernes Angreb og dermed frelste Polen; det
var den franske General Weygand, hvis overlegne Feltherrekunst gjorde
Sejren mulig, men det var Pilsudski, som med sin moralske Kraft og sin
flammende Patriotisme holdt sammen paa sine Landsmænd og gjorde
de polske Skarer til en virkelig Hær.

Saa meget mere forbausende virkede det at lægge Mærke til, at i
selve Hovedstaden var Rigsforstanderen absolut ikke populær. Pilsudski
havde sine Tilhængere i Hæren og blandt Bønderne, som af Erfaring
vidste, hvad det vilde sige, naar Landet blev oversvømmet af en frem-
med Hær. Warszawa selv var ikke bleven angrebet, og derfor kunde
Taknemmeligheden mod Landets Redningsmand her fordampe temme-
ligt hurtigt; man frygtede i Hovedstaden hans diktatoriske Tilbøjelig-
heder, og man ønskede blot at have Lov til at skændes i Fred; der var
desuden adskillige, som gik rundt uden endnu at have haft Lejlighed til
at blive Ministre, og hvordan skulde de naa at blive det, hvis den barske
Krigsmand satte en Stopper for de politiske Kævlerier? Og Resultatet
deraf blev, at Pilsudski absolut ikke var elsket af sine Landsmænd i
Hovedstaden.

Som Rigsforstander residerede Pilsudski paa det smukke lille Slot
Belvedere, som ligger et Par Kilometer syd for Warszawa med en herlig
Park, skraanende ned mod Weichselfloden. Belvederes og dets Omgivel-
sers Stilart fortæller om den Tid, da Polens Konger ogsaa var Kur-
fyrster af Sachsen, og da fransk Bygnings- og Havekunst ad den Vej
fik Indpas i Landet. Her modtog Pilsudski mig i sit Arbejdsværelse, hvis
Udstyr ligesom den Del af Slottets Indre, som jeg iøvrigt fik Lejlighed
til at se, var smagfuldt, men ikke prunkende. Disse Omgivelser harmo-
nerede godt med Pilsudskis hele Optræden udadtil; han var bestandigt
den jævne Soldat; den Glimrelyst, som forekommer hos adskillige af
hans Landsmænd, var ham altid fremmed.

Pilsudski viste sig at være en lille Mand med et om Nietzsche min-
dende Overskæg; under de svære Øjenbryn lyste et Par graa, melan-
kolske Øjne. Hans Bevægelser var langsomme og stilfærdige, og paa
samme Maade talte han, ikke fordi han ledte efter Ordene, men vistnok
nærmest for at lade dem komme med større Vægt. Han udviklede, hvor-
ledes i det nye Europa, der nu skulde dannes, de Smaa burde holde sam-
men, og han betonede stærkt, at han regnede sit eget Fædreland med
blandt disse. Den største Fare for Europa truede efter hans Mening fra
Rusland, en paa hint Tidspunkt og i Følge hele hans Fortid ganske
naturlig Anskuelse.

Kun en Ting havde Pilsudski bevaret fra sin socialistiske Ungdom, han var absolut antiklerikalt indstillet, og i et Land som Polen er det noget, som har noget at betyde. I Sommeren 1937, kun to Aar efter Helstens, Befrierens Død, oplevede man, at den polske Kirkes Primas, Erkebiskoppen af Krakow, fjærnede hans Kiste fra Krakows Domkirke paa det høje Wavel, hvor han var bleven bisat ved Siden af de gamle polske Konger. Han havde gjort sit Fædreland større Tjenester end de fleste af disse; alligevel undte den katholske Kirke ham ikke denne Plads. Tjenerne i Næstekærlighedens Religion bærer sig undertiden højst besynderligt ad!

Pilsudski hører til de historiske Skikkelser, der vil vokse i fremtidige Slægters Erindring. Hvordan det end gaar med hans Kiste, saa vil hans Minde bevare en sikker Plads i Landsmænds Hjærter.

CAIRO

1923.

I 1923 vendte jeg med et længere Ophold i Cairo tilbage til mit egentlige Omraade, den nærmere Orient. Jeg havde den Gang paataget mig at levere en fuldstændig dansk Oversættelse af »1001 Nat« direkte fra den arabiske Original, og der var her adskillige sproglige Spørgsmaal, som jeg nok kunde lide at drøfte med Sagkyndige i det Land, hvor den gamle Eventyrsamling opnaaede den Form, hvori den nu foreligger. Og desuden lokkede den politiske Interesse til et nyt Besøg i Ægypten, hvor der altid foregaar saa meget, skønt det kun er den mindste Del, der giver varige Resultater; i Englands Orientpolitik var Ægyptens Stilling stadigt det største og vanskeligste Spørgsmaal, og her kunde man ogsaa vente at faa adskilligt at høre om Orientalernes egen Indstilling til det, der var ved at foregaa i det nye Tyrki. Og endelig — hvis der overhovedet behøvedes flere Grunde — er Ægypten det Land, hvis Palmer altid lokker og drager. Ægypten er fremfor noget Landet med de stærke Farver og de bratte Modsætninger, Landet, hvor en tusindaarig, højtidsfuld Fortid rækker en rastløs Nutid Haanden, hvor man kører i Automobil eller i elektrisk Sporvogn ud til Kong Cheops' og Kong Chefrens Pyramider, og hvor man paa Gaden kan møde Folk, hvis Billede man genkender paa Relieferne i en eller anden Tempelgrav; thi vel taler Fellaherne, de ægyptiske Bønder, arabisk, og vel er de overbeviste Tilhængere af den Religion, som først blev til i det syvende Aarhundrede efter Kr., men alligevel er de, i Ydre som i Indre, rene Efterkommere

af de gamle Faraoners Undersaatter; om Ramses II, hvis Kæmpeskikkelse med Høgenæsen og den høje Pande nu ligger under Glaslaag i Museet i Cairo, kunde rejse sig til nyt Liv og faa at vide, at han havde slumret i tre og tredive Aarhundreder, vilde han forbauses over alt det meget, som han, trods Tidsafstanden, kunde kende igen. Den Kyndige kan i dette Vidunderland lade sig hensætte, i hvilket Aartusinde han ønsker, Kulisserne vedbliver at være omtrent de samme.

— Under Verdenskrigen havde Ægypten oplevet en nok saa drøj Overgang; skønt England i November 1914, da Tyrkiets Fredsbrud var fuldbyrdet, havde proklameret Ægyptens Uafhængighed — med visse Forbehold, saa var der dog, uagtet Ægypten ikke selv var Krigsførende, bleven lagt Beslag paa alle Landets Hjælpekilder til Fordel for England, og det paa en ret haardhændet Maade. Derfor lød de ægyptiske Krav efter Krigen om Oprejsning og om fuld Selvstændighed ogsaa saa meget mere højroestet. Ægypterne mente, at de under Verdenskrigen havde været loyale, og det maatte de vel ogsaa siges at have været, hvorfor de nu ogsaa krævede en Belønning; men Englænderne, som vidste, at Ægypterne ikke havde været mere loyale, end de absolut havde været nødt til, tøvede med at give denne. Der skulde gaa endnu fjorten Aar, førend de ægyptiske Forlangender blev opfyldt omtrent i deres Helhed.

Ægypternes sydlige Naboer, Nubierne i Sudan, har et Ordsprog, som udmærket karakteriserer Nillandets Beboere; det hedder om disse: »Ti taler, og En hører efter.« Fellahen, Repræsentanten for Landets oprindelige Race, er en Mand af mange Ord, men man kender jo ogsaa andet Steds fra, at Ordenes Mængde som Regel staar i omvendt Forhold til Handlingens Styrke. Naar Ægypterne nu endelig har opnaaet alt, hvad de ønskede — eller næsten alt, er det i Grunden i Kraft af Inertiens Lov; de har ganske vist ikke bestilt andet end at snakke, men de har bestandigt sagt det samme, og det har Englænderne i Længden ikke kunnet udholde at høre paa; Draaben udhuler Stenen, end sige en engelsk Trommehinde.

Men i 1923 var der endnu langt frem. Det foregaaende Aar havde England proklameret Kongeriget Ægyptens Uafhængighed, men med saa mange og saa betydningsfulde Forbehold, at Selvstændigheden blev ganske illusorisk. Englænderne turde endnu hverken slippe Sudan eller Suezkanalen, og man dristede sig heller ikke til at lade indfødte ægyptiske Dommere have Afgørelsen i Europæernes Retssager. Naar Englænderne alligevel tillod sig at paastaa, at nu havde de med denne Proklamation opfyldt deres Løfter, kunde Ægypternes nationale Fører, Zaghlûl Pasha, med fuld Føje minde om Historien om Manden, der blev

saa ærgerlig over sit Æsels Stædighed, at han svor en højtidelig Ed paa, at han vilde sælge det for et eneste Guldstykke. Men bagefter fortrød han, hvad han havde lovet, og da han kom paa Torvet for at sælge sit Æsel — thi bryde sin Ed turde han ikke — sagde han til den, der spurgte om Prisen: »Ja, se, Æslet skal jeg have et Guldstykke for, men jeg kan ikke sælge det, uden at Grimen følger med, og Grimen, den koster hundrede Guldstykker!« Ægypterne skulde have deres Frihed, bevares vel, det var jo lovet dem, og Løfter tør man ikke bryde; men man kan tilføje saa mange Forbehold, at Løftets oprindelige Indhold i Virkeligheden bliver uopnaaeligt.

I 1923 var den nævnte *Zaghlûl Pasha* den betydeligste og interessanteste Personlighed i Landet. En af hans Partifæller, en Søn af den i sin Tid meget omtalte Statsmand Butrus Pasha, som i 1879 faldt for et Attentat, arrangerede min første Sammenkomst med den berømte Partifører. Denne boede den Gang som Rekonvalescent ude paa det i engelske Romaner saa hyppigt omtalte Hotel Mena House, der er bygget i Ørkenen lige overfor Cheops-Pyramiden. Det brogede, internationale Liv, der her udfolder sig, og hvortil de Indfødte kun leverer Stafagen, dannede en pikant Modsætning til det Princip, hvis ypperste Forkæmper jeg her kom for at se: Ægypten for Ægypterne!

Ved at se og tale med Zaghlûl Pasha, forstod jeg rigtigt den Magt, han havde faaet over sine Landsmænds Sind. Han var selv Legemliggørelsen af Begrebet Fellah i dets bedste Skikkelse; han var ogsaa i Virkeligheden udgaaet fra en Bondefamilje. Havde det ikke været for den røde Fez, han bar, kunde man have taget ham for en gammel, vestjysk Sognefoged, en pragtfuld Blanding af stilfærdig Snuhed og bredt Humør. De ægyptiske Fellaher har altid haft Sans for den gode Vittighed, og de skiller sig deri fra den alvorlige Beduin, der sjældent ler, og aldrig af det, som vi synes er morsomt. Naturen synes at have skænket Fellaherne deres skæmtefulde Sindelag som det bedste Middel til at modstaa Aartusindernes Trængsler. Fra det sjette Aarhundrede f. Kr. og til nu har Ægypten ikke kendt til at have en indfødt Hersker; bestandigt var det Fremmede, for hvem Fellahen maatte trælle, og han blev ikke blidt behandlet.

Zaghlûl var ogsaa selv en ægte Fellah; Englænderne kunde fængsle ham og landsforvise ham, det bed altsammen ikke paa ham. Utallige Slægters Undertrykkelse havde lært ham at holde ud; naar han kom tilbage efter Landsforvisningen, tog han fat lige der, hvor han havde sluppet. Han sagde, som Folkeførere plejer at gøre det, bestandigt det samme, men han sagde det ikke med graadkvalt Harme, men med et

breddt Smil og med en god Historie til at slutte af med. Hans Efterfølger, Nahas Pasha, der nu har høstet Frugterne af Zaghlûls ihærdige Agitation, er hverken saa morsom eller i nogen anden Henseende saa betydelig som Zaghlûl; men det gaar jo som oftest i det politiske Spil som med at slaa Katten af Tønden; det er ikke den Stærkeste, der sejrer og bliver Kattedronning, men den, hvis Tur det er at slaa just i det Øjeblik, da Tønden er bleven mør. Zaghlûl slog mange drøje Slag, men Tønden blev først mør omtrent en halv Sned Aar efter hans Død.

Zaghlûl havde i sin Ungdom studeret Retsvidenskab i Frankrig og traadte derefter ind i Embedskarrieren. Den kloge Lord Cromer, som den Gang var britisk Generalkonsul og Ægyptens virkelige Regent, blev tidligt opmærksom paa hans sjældne Begavelse og spaaede ham en glimrende Fremtid. Spaadommen gik i Opfyldelse, men dens Ophavsmand havde ikke haft Lejlighed til at lære at kende, hvad der blev Zaghlûls mest betydningsfulde Egenskab og Hovedbetingelsen for hans politiske Virksomhed, nemlig hans blændende Veltalenhed.

Veltalenhed har altid hørt med til den arabiske Kultur; den klinger os i Møde allerede i de gamle Stammesagn og i Koranens ældste Kapitler. Denne Veltalenhed var af den højtidelige, pathetiske Art; dens fornemste Virkemiddel var det arabiske Sprogs overvældende Ordrigdom, som tillod at variere den samme Tanke med en hel Række forskellige Udtryk. Det var ogsaa dette Sprog, som Zaghlûl benyttede, om end i den ægyptiske Dialekts mere begrænsede Form, men til den overleverede Pathos føjede han Fellahens Lune og billedrige Fyndsprog. Nogen Tid efter mit Besøg paa Mena House blev jeg indbudt til en Studenterfest, hvor den hjemvendte og nu fuldstændigt restituerede Zaghlûl optraadte som Hovedtaler. Mage til Rhetorik har jeg aldrig hørt; han behandlede Forsamlingen som en Virtuoso sin Violin; han lod den gennemløbe alle Følelsers Skala i hurtigt skiftende Tempo; han fik Tilhørerne til skiftevis at harmes og at juble; hans Logik tvang dem til at tænke, netop som han vilde, og hans Humør fik dem til at le, hvad der for en Folkemasse er endnu bedre end at tænke. Og da de fleste af Studenterne i denne Forsamling var Sønner af Fellaher, var det Mennesker, der var oplagte til at le, og som kunde opfatte, naar der virkelig var noget at le af.

For at Modsætningen ikke skulde mangle, blev jeg, umiddelbart efter at jeg her havde været sammen med Zaghlûl Pasha, indbudt til Lunch hos den daværende britiske Højkommissær, *Lord Allenby*. Større Afstand mellem to, hver paa sin Maade fortræffelige Mennesketyper kunde vanskeligt tænkes: Zaghlûl var klog, eller maaske rammes hans særegne

Begavelse endnu bedre med Udtrykket dreven; han var en Ordkunstner og en Forhandler, der kunde indfange Folk ved sin Veltalenhed og holde dem fast, fordi han kunde faa dem til at tro, at dette var til deres egen Fordel. Allenby var hverken klog eller dreven, men han var stærk; han beherskede ikke mange Ord, men han havde tilstrækkeligt mange til at kommandere. Allenby var en pragtfuld Rytterskikkelse, og han var som typisk Englænder ren baade paa Legeme og Sjæl; man kunde ligefrem se paa ham, at han ikke kendte til at gaa Krogveje. Jeg besidder ikke tilstrækkelige fagkyndige Forudsætninger til at bedømme, om hans Felttog i Palæstina og Syrien i 1917 og 1918 var en stor strategisk Bedrift; det er vel muligt, at hvis Modpartens Førere, Liman von Sanders og Mustafa Kemal Pasha, havde haft blot nogenlunde tilsvarende Magtmidler at sætte ind paa Forsvaret, vilde det være gaaet Englænderne ilde. Men Enhver kan se, at Lord Allenby løste den Opgave, der var stillet ham, og han bragte derved Ententen en, navnlig i det førstnævnte Aar, stærkt tiltrængt moralsk Afstivning.

Enhver Turist, der har været i Cairo, har udefra kunnet beundre den pragtfulde Have, som omgiver den britiske Højkommissærs Bolig, og som gaar ned til Nilen. Udenfor Indgangsdøren paraderede de engelske Skildvagter, hvis røde Uniformer altid stak de Indfødte irriterende i Øjnene, og inde i Haven paraderede den Gang den største Marabustork, jeg har set; den spankede frem og tilbage og ventede paa, at Husets Herre selv skulde komme ud til den med dens Frokost, hvad han ogsaa gjorde, efter at vi havde faaet vor. Tonen ved Bordet var, som det jo i Reglen er Tilfældet med dannede Englændere, paa en Gang tvangfri og behersket. Lord Allenby vidste, at jeg havde foretaget adskillige Rejser i den nærmeste Orient — antageligt havde han faaet Besked herom af den samme Adjutant, der vel ogsaa havde sørget for Indbydelsen —, og han spurgte interesseret om mine Indtryk af Beduinerne, som han ogsaa selv under sit Felttog havde gjort Erfaringer med, da de under Thomas Lawrences Førerskab optraadte som Englændernes Forbunds-fæller; forøvrigt lod det til, at Lord Allenby som de fleste regulære Officerer ikke regnede disse løse Skarers Hjælp for synderligt meget værd. Ogsaa i Lawrences Bøger kan man mærke den Ringeagt, som han og hans lidet disciplinerede Følgesvende har været Genstand for i de engelske Stabskontorer. Lawrence var et profetisk Geni, og en korrekt og rolig Stabsofficer har altid svært ved at forstaa et Geni, og navnlig naar dette ogsaa er et Stykke af en Profet.

Lord Allenby gjorde Indtryk af at høre til den Slags Mennesker, som passer deres Ting, og som passer dem fortræffeligt, men som nødigt gaar

udenfor den slagne Vej, som en Gang er anvist. Da jeg spurgte ham om, hvilket Indtryk han havde af Zaghul Pasha, fik jeg det overraskende Svar, at han aldrig nogen Sinde hverken havde talt med eller set denne Mand. Allenby var den britiske Regerings Højkommissær, det vil sige, hans Opgave var, saa vidt muligt, at sørge for, at den politiske Udvikling i Ægypten ikke kom til at gaa i en for England ubehagelig Retning. Og Zaghul var den forgudede Fører for et overvældende Flertal af det ægyptiske Folk. Man skulde synes, at disse to nok kunde have haft et og andet at tale sammen om, og at der vilde være adskilligt, som kunde gaa lettere, netop hvis disse to talte sammen. Men det var altsaa aldrig faldet Lord Allenby ind; der stod aabenbart i hans Instruks ikke noget om, at han skulde forhandle med Oppositionsførere; han syntes endda at blive forbauset over mit Spørgsmaal. Jeg ved ikke, om særlige Etikettehensyn har gjort sig gældende, men den Slags Hindringer plejer ikke at være anderledes, end at de med lidt god Vilje kan overvindes; havde Lord Allenby næret et Ønske om at drøfte Sagerne med Zaghul Pasha, saa havde han ogsaa nok fundet Vejen dertil.

Medens jeg dvæler ved de øvre Rangklasser, bør jeg omtale, at jeg under dette Ophold i Cairo ogsaa nød den Ære at blive modtaget i Audiens hos *Kong Fuad*, som siden 1917 beklædte Ægyptens Trone. Som sædvanligt under Kongens Ophold i Hovedstaden residerede denne i Abdin-Paladset, der udvendigt er et lige saa forfærdeligt Monstrum, som det indadtil er elegant og smagfuldt. Det var ikke første Gang, at jeg var i dette Palads; i 1892, kort Tid efter at *Abbas II* havde efterfulgt sin pludseligt afdøde Fader Tewfik som Khediv, var jeg i Audiens hos ham. Abbas var den Gang en ganske ung Mand paa atten Aar, og det var heller ikke store Sager, han havde at fortælle eller at spørge om. Denne Gang kom jeg til en Konge og ikke til en Khediv, men det var ikke blot Titlen, men dens Bærer, som nu var af en helt anderledes Beskaffenhed.

Medens Abbas' Fader Tewfik havde været et viljeløst Redskab i Engländernes Haand og derfor blev Genstand for sine Undersaatters Had, søgte Sønnen at vinde disse ved at trodse Landets virkelige Herrer. Men Abbas manglede Kløgt og navnlig Takt til at opnaa noget ad Lempelighedens Omvej, og overfor Lord Cromers barske Fasthed kom hans mutte Trods ganske til kort. Den Ene var Hans Højhed Khediven, og den Anden var Generalkonsul, men denne repræsenterede det britiske Riges Verdensmagt, medens den unge Khediv højst havde en Flok skraalende Studenter bag ved sig. Det kom et Par Gange til pinlige Optrin mellem de To, saa maatte Abbas bede om Forladelse, og saa hørte man

KONG FUAD I.

ikke mere til ham, førend Englænderne ved Tyrkiets Indtræden i Verdenskrigen benyttede Lejligheden til at afsætte Abbas, hvorpaa dennes Farbroder Husajn Kamil traadte til; han fik Titel af Sultan, for dermed at udtrykke, at Ægypten ikke længer var en Vasalstat af Tyrkiet. Han døde allerede 1917, og hans Efterfølger blev Fuad, som anlagde Titlen Konge; det var mere europæisk og tillige mere arabisk end det tyrkisk klingende Sultan.

Kong Fuad var en silde født Søn af den i 1879 afsatte Khediv Ismail; han var lige saa begavet som denne, men tillige adskilligt klogere. Faderen havde brugt sin Begavelse til at interessere sig for alt muligt, hvilket som bekendt kan være farligt, og til at styrte sit Land i en bundløs Gæld, hvilket altid er farligt. Sønnen anvendte sin Kløgt til at konsolidere sit nye Kongedømme og til at fremme sine egne økonomiske Interesser; det første vakte hans Undersaatters Bifald, det andet deres Mishag; desværre for begge Parter blev den sidstnævnte Følelses Ytringer de stærkeste. Kong Fuad vedblev trods sin umiskendeligt gode Vilje at være en Fremmed for sit Folk.

Dertil bidrog ogsaa en enkelt rent ydre Omstændighed. Kong Fuad havde i sin Ungdom en Gang faaet et Skudskaar i Halsen, om ved Vaade eller hvordan, er aldrig rigtig blevet klarlagt; i alt Fald gjorde man bedst i ikke at spørge for meget derom. Dette Saar havde medført, at Kongen undertiden ufrivilligt kom til at udstøde nogle Lyde, der sagdes nærmest at ligne en Hunds Gøen, og det fandt de lattermilde Ægyptere yderst komisk. Han repræsenterede derfor saa lidt som muligt, og slap ikke altid godt fra det. Kort Tid før min Audiens var det netop hændt, at Kongen havde inspiceret en ny Skole, og medens han sad og hørte paa Undervisningen i en Klasse, blev han overfaldet af det vante Halsonde, hvorfor alle Børnene brød ud i en Skoggerlatter, og Kongen blev rasende og gik sin Vej. Da jeg kom til Audiens i Paladset, sagde den tjenstgørende Kammerherre til mig, inden jeg blev ført ind til Kongen: »Hvis det skulde ske, at De hører Hans Majestæt udstøde nogle Lyde, skal De bare lade, som om De slet ikke lægger Mærke til det.« Heldigvis skete der ikke noget, medens jeg var til Stede. Men denne lille Ting var nok til at vanskeliggøre Kongens Omgang med sine Undersaatter.

Kong Fuad var en lille, meget svær Mand med et jovialt Ansigt og meget kloge Øjne; hans sorte Overskæg havde det flotte Sving, som man kan se paa de under ham slaaede ægyptiske Guld- og Sølvmonter; det her anvendte prægede Billede, der er det samme overalt, ligner ganske fortræffeligt. Kongen talte meget højt og meget hurtigt, og som rimeligt var, kom Samtalen til at dreje sig om Danmark og om Ægypten.

Kong Fuad havde som ung Prins i 1905 været i København, og det var ham aabenbart en Fornøjelse at dvæle ved Minderne fra dette Besøg. Han havde moret sig dejligt i Tivoli, men naar han iøvrigt skulde fremhæve, hvad der havde gjort det stærkeste Indtryk paa ham i Danmark, saa var det to Ting: det høje Trin, hvorpaa Folkeoplysningen stod, og Andelsbevægelsens mangesidige Udvikling.

Denne Udtalelse viser, at daværende Prins Fuad ikke har været nogen helt almindelig Turist. Naturligvis havde han været i Tivoli, men han havde ikke ladet dette være nok; han havde ogsaa brugt sine Øjne godt paa andre Kanter. For en Mand, der kommer fra et Land, hvor c. halvfemsindstyve Procent af Befolkningen er Analfabeter, ligger det ikke saa fjernt at forbavses over, at alle Mennesker i det Land, han besøger, kan læse og skrive, men den anden Del af hans Udtalelse viser, at han ogsaa har interesseret sig for Ting, der var mindre iøjnefaldende, men ikke mindre betydningsfulde. Ægypten er et Land, hvor altfor meget af Jordan er samlet paa ganske faa Hænder med alle heraf flydende sociale og tekniske Ulemper; og nu saa den unge Ægypter, hvorledes Landbruget trivedes i et Land, hvor de økonomiske Opgaver løstes ved, at mange virkede i Fællesskab, og netop derved blev Løsningen mere fordelagtig for alle.

Kongens økonomiske Interesser kom endnu stærkere frem, da Samtalen gik over til at dreje sig om Ægypten. Det var ham en synlig Tilfredsstillelse at fremhæve, at hans Land var et af de faa, der kunde opvise en positiv Handelsbalance. Mindre vel begrundet var det maaske, naar Kongen stærkt betonede, at Ægypterne var meget ivrige for alt Fremskridt; de er, som de store Børn, Fellaherne vedbliver at være, ivrige for alt Nyt, men det er, som bekendt — ja, det vil sige, ikke bekendt for Alle — to helt forskellige Ting; det var netop paa dette Punkt, at Kong Fuads Fader havde begaaet en af sine farligste Fejltagelser; han troede altid, at naar noget var nyt, maatte det være godt.

Endelig talte Kongen om Revolutionen i Rusland. Han mente, at den kommunistiske Tanke ikke vilde faa Fodfæste paa muhammedansk Jordbund; for mig var det en Tilfredsstillelse hos saa klog en Mand som Kong Fuad at finde Bekræftelse for den Opfattelse, som jeg ved flere Lejligheder har gjort gældende, at Islam og Kommunisme ikke kan forenes. Den muhammedanske Religion fremhæver stærkt, at Samfundskaarenes Ulighed skyldes Guds egen Anordning, som man hverken skal ræsonnere over eller søge ændret; thi den ønskede Udligning vil finde Sted i det Hinsidige. Det er Hengivelsen i Guds Vilje, der er Islams

Grundpille, men naar man virkelig er opfyldt af denne Følelse, vil man ikke melde sig som Deltager i nogen Samfundskamp.

— Jeg forlod Abdin-Paladset, gennemtrængt af Bevidstheden om at have lært en fremragende, rigt begavet Personlighed at kende. Men jeg fik under mit Ophold i Cairo mange Beviser paa, at det kun var et Faatal af Befolkningen, der havde en rigtig Forestilling om, hvad deres Konge var for en Mand; for de Fleste var han ligegyldig, for mange Genstand for direkte Uvilje. Ægypterne er ikke et Folkefærd, der er let at regere; den, der behandler dem haardt, stemples som Tyran, den, der tager blidt paa dem, bliver Genstand for Ringeagt. Særligt vanskelige blev Forholdene efter Verdenskrigen, fordi Ægypterne fortolkede Præsident Wilsons berømte fjorten Punkter med deres Proklamation af Folkenes Selvbestemmelsesret derhen, at Englænderne skulde forsvinde lige med det samme.

Det var i hin Vinter ikke mindst Studenterne, der førte an i den politiske Diskussion og i de dertil hørende Demonstrationer. Nu ved man jo ogsaa andet Steds fra, at det ikke er for det Gode, at Studenter vil paatage sig Ledelsen i Politik, det bliver da gerne til meget Skrig og lidt Uld. Ægyptiske Studenter er ikke anderledes end saa mange andre unge Mennesker; de kan godt lide at deltage i Demonstrationer, gaa i Optog og raabe Hurra, nogle, fordi de tror dermed at gavne en Sag, andre — maaske de Fleste, fordi de synes, at det er Sjov. De Studenter, der her er Tale om, er dem, der hører til det ærværdige gamle Azhar-Universitet, en af Verdens ældste theologiske Højskoler, grundlagt i det tiende Aarhundrede, og gennem alle de følgende Tider et Midtpunkt for Studiet af muhammedansk Theologi, men derved ogsaa ofte et Hjemsted for Fanatisme og Bornerness. I de sidste Aar har Azhar-Universitetet aabnet sin Dør paa Klem for andre Fag, men det er stadig væk de forskellige theologiske Discipliner, der særligt lægges Vægt paa. Der modtages Studenter fra hele den muhammedanske Verden, og da Universitetet er meget rigt, kan et stort Antal finde Plads som Stipendiater; en Del af dem bor omkring selve den Moske, i hvis Søjlegange og Gaard Forelæseringerne finder Sted. Professoren sidder paa Jorden og hans Tilhørere i en tæt Klynge omkring ham; et Stykke derfra, men ofte ikke længere, end at Talestemmens Lyd kan naa derhen, sidder en anden Klynge omkring en anden Professor.

Ledsaget af en Departementschef i Undervisningsministeriet, som hed Ahmed el-Awâmiri, blev jeg en Dag modtaget i el-Azhar, for at jeg kunde lære at kende, hvorledes det akademiske Arbejde her gik for sig.

Jeg fik her et Indtryk af den Tvangløshed, som er saa karakteristisk for meget af Orientens Liv, og som ogsaa gjorde sig gældende her. Vi var gaaet hen til en af Studenterklyngerne for at høre paa, hvad det var for et Æmne, der her behandledes; saa stilfærdigt som muligt tog vi Plads i Kredens Yderkant, men et Øjeblik efter rejste en af Studenterne sig, afbrød uden videre Professoren midt i hans Forelæsning og holdt derpaa en Tale til mig, hvori han takkede, fordi jeg var kommet til Stede og udtalte Haabet om, at jeg maatte faa et gunstigt Indtryk af, hvad jeg her fik at se. Saa maatte jeg jo svare og sige nogle Ord om den ægyptiske Ungdom. Men medens jeg talte, stod jeg og tænkte paa, at en saadan Scene ikke havde kunnet opføres i Universitetet paa Frue Plads.

Ved Azhar-Universitetet vælges Rektoren paa Livstid, og ægyptiske Professorer har ingen Aldersgrænse. Den daværende Rektor, der hed Abul-Fath, var overmaade affældig. Efter Besøget i Moskeens Gaard modtog han os i sit private Værelse, men da han næsten var baade døv og blind, blev det en yderst besværlig Konversation; han kunde ikke høre, hvad jeg sagde, og jeg forstod ikke, hvad han sagde. Saa talte vi hver i sit Verdenshjørne, indtil vi havnede ved Undervisningen i Arabisk i Europa, hvilke Hjælpemidler vi der brugte og hvilke Metoder vi fulgte; om dette Æmne lykkedes det da at faa en nogenlunde sammenhængende Samtale i Gang.

Som alt berørt modtager dette Universitet Studenter fra hele Verden: Undervisningssproget er helt igennem Arabisk. Naturligvis er kun et Mindretal af Deltagerne i Undervisningen Udlændinge; Flertallet er Landets egne Sønner. Det er netop derved, at Azhar-Universitetet mere end en Gang er bleven en Faktor i ægyptisk Politik. I ældre Tid optraadte Studenterne i Reglen som Talsmænd for religiøs Reaktion, i nyere Tid har de repræsenteret Nationalismen; de to Ting kunde mødes, fordi Fremmedhadet samtidigt rettedes mod Vantro. Man vil erindre fra det tredje og fjerde Aarhundredes Kirkehistorie, hvorledes den religiøst bevægede ægyptiske Ungdom udmærkede sig ved en stærk Ufordragelighed, og denne Egenskab synes at være gaaet i Arv til den nye Religions Bekendere. Ogsaa Franskændene kom under Bonapartes Tog til Ægypten til at gøre sørgelige Erfaringer med Ægypternes Fanatisme. Det er ikke Religionerne, der omskaber Menneskene, men de forskellige Racer opfører sig indenfor Religionens Rammer hver paa sin Maade efter deres naturlige Anlæg.

— Medens jeg gik her i Cairo og hørte saa meget om Politik af de Unge, var det en interessant — og ganske velgørende — Modsætning

at faa at høre, hvad en af de gamle, og det en Mand med særlig rig Erfaring, havde at sige om Samtidens Begivenheder. Jeg har tidligere i Forbigaaende omtalt *Izzet Pasha*, en Gang Sultan Abdul-Hamids virksomme Medarbejder, nu fik jeg Lejlighed til at lære ham personligt at kende. Ved den tyrkiske Revolutions endelige Sejr i Foraaret 1909 maatte Izzet flygte; han var vel nok næst efter den gamle Sultan selv Tyrkiets mest hadede Mand. I sin lange Virksomhed under Abdul-Hamid havde han samlet sig store Rigdomme; thi denne var altid gavmild mod dem, der tjente ham tro, og der var et ejendommeligt flot Sving over Sultanens Maade at give paa. En Gang brændte Izzet Pashas Hus, der som saa mange Villaer i Istanbul var opført af Træ, og endnu medens Ejermanden stod og saa paa de rygende Ruiner af sin smukke Bolig, kom en af Sultanens Adjudanter sprængende og overleverede ham en Seddel, hvorpaa hans nye Adresse stod opført. I samme Øjeblik, som Sultanen havde faaet Melding om Branden, havde han givet Befaling til at købe et nyt og større Hus til den brandlidte Kabinetssekretær.

Men det var ogsaa mange andre og mere kontante Gaver, som den flittige Izzet i Tidens Løb modtog, og som den kloge Mand, han var, anbragte han sin Formue udenfor Tyrkiet. Da Skæbnens Time slog, havde han blot at sørge for at bringe sin Person i Sikkerhed. Nu boede han i den elegante, men underligt halvfærdige Forstad til Cairo, der kaldtes med det klassiske Navn Heliopolis, og hvis Gader var opkaldt efter Sesostris og Amasis, Navne, hvis Betydning den arabiske Befolkning ikke havde Begreb skabt om.

Her sad, i rigt udstyrede Omgivelser, den gamle Izzet og stirrede som en klog Ugle ud over Fortiden og Samtiden. Jeg var bleven introduceret hos ham af en af Embedsmændene i det ægyptiske Udenrigsministerium, og jeg fik en meget venlig Modtagelse; det morede aabenbart den gamle Herre, der ikke mere blev rendt saa meget paa Dørene som i svundne Tider, at træffe En, som ogsaa mindedes disse, og som gerne vilde høre, hvad Fortidens Repræsentant havde at sige om Nutiden.

Izzet Pashas Syn paa Verden, som den saa ud efter den store Krig, var absolut ikke optimistisk. Hans Indtryk hidrørte ikke fra den hos faldne Storheder hyppige Betragtning, at det gik dog meget bedre, den Gang det var dem, der kommanderede; det var Resultatet af et langt og arbejdsomt Liv i Diplomatiets Tjeneste. Han mente, at saaledes som Statsmændene i Europa famlede i det, kunde der let dannes en saadan Haardeknode, at den kun kunde løses ved en ny Krig. Det bedste Middel til at undgaa en saadan vilde det være, at alle Stormagter mødtes for i Fællesskab at foretage en Revision af Versaillestraktaten, men han

var ganske klar over, at det vilde have lange Udsigter med at komme til Enighed paa en saadan Konference, hvis den overhovedet kunde komme i Stand.

Med stærkt Eftertryk betonedes Izzet Pasha, at det samlede Europas Stilling efter Verdenskrigen var langt ringere end før: Europa havde mistet en væsentlig Del af sine oversøiske Markeder, og først og fremmest, Europa havde tabt sin Prestige. Izzet Pashas Fremhævelse af dens Betydning var et karakteristisk Træk; i Sultan Abdul-Hamids Statskunst havde de moralske Faktorer altid spillet en stor Rolle, ikke mindst fordi det saa ofte havde skortet paa reelle Magtmidler; naar man ingen Kanoner har, maa man virke med Følelser og Sympatier. Som den flinkeste Elev i den gamle Sultans Diplomatiskole kendte Izzet Pasha fuldt vel Betydningen af Begrebet Prestige, og han kunde med Rette fremhæve, at det i Verdenskrigen lidte Tab af Prestige for Europa var næsten endnu værre end de økonomiske Tab.

Da det meste i Politik beror paa Balance, mente Izzet, at Svækkelsen af Europas Stilling maatte medføre en Forøgelse af Orientens Betydning. Han tænkte dermed først og fremmest paa Japan, men han var tilbøjelig til at antage, at ogsaa de vestasiatiske Stater vilde kunne konsolidere sig og faa mere at sige end før. For Tyrkiets Vedkommende er denne Forudsigtelse jo allerede slaaet godt nok til, og den her paa-begyndte Udvikling er endnu langt fra tilendebragt.

Jeg benyttede denne Lejlighed i Samtalen til at spørge den gamle Statsmand om hans Mening om Ungtyrkerne, de Mænd, der havde fortrængt ham selv og hans Herre. Naturligvis var han ikke velvilligt stemt mod disse, dog vilde han ikke benægte, at Talaat Pasha virkeligt var en Personlighed af det store Format — men han var ogsaa den Eneste. Jeg har tidligere haft Lejlighed til at omtale Talaat Pasha, og det glædede mig, at den kloge, gamle Izzets Dom ganske faldt sammen med det Skøn, som jeg selv havde dannet mig. Talaat var den tyrkiske Revolutions Danton, en Mand, mere skikket til at vække Beundring end Sympati.

I Vinteren 1923—24 var blandt Spørgsmaalene i orientalsk Politik Kalifatets Fremtid et af de mest omdisputerede. Da den sidste osmaniske Sultan, der jo ogsaa havde været Kalif, var bleven afsat i Efteraaret 1922, havde den tyrkiske Nationalforsamling af egen Magtfuldkommenhed valgt en ny Kalif, idet man dertil tog den nærmest arveberettigede efter den afsatte Sultan af Huset Osman, og den øvrige muhammedanske Verden havde ved at tie stille givet sit Samtykke. Dette skulde snart vise sig at være en meget farlig Holdning; thi naar

man indrømmede det tyrkiske Parlament, en rent verdslig Forsamling uden nogen som helst religiøs Kompetence, Retten til at vælge en Kalif, kunde den dermed hævde ogsaa at have faaet Retten til at afsætte ham og vælge en anden — eller maaske slet ingen. Og det var netop det, som skete omtrent halvandet Aar senere, da Tyrkerne i April 1924 forjog den sidste Kalif, endda paa en meget brutal Maade, og dermed ophævede Kalifatet.

Allerede den Gang da jeg i Begyndelsen af December 1923 aflagde mit Besøg hos Izzet Pasha, var der tydelige Tegn til, at det ikke vilde gaa i Længden mellem den tyrkiske Nationalforsamling og Kalifen. Denne, som iøvrigt var en dannet og velmenende Mand, viste sig ikke saa taktfuld og forsigtig, som hans vanskelige Stilling krævede; han var valgt til ikke at give sig af med Politik, og saa var det netop det, som han ved enhver Lejlighed gjorde. Og Magthaverne i Ankara, som efterhaanden følte deres Stilling blive stærkere, lod i samme Grad deres antiklerikale Tilbøjeligheder træde frem. De vilde bryde med Fortiden, men dermed ogsaa med Islam; de, der vilde europæisere Tyrkiet, havde absolut ikke Brug for Koranen.

I muhammedanske Kredse, som med Bekymring saa, hvor det bar hen i Tyrkiet, havde man allerede foreslaaet at løse Kalifspørgsmaalet ved en fælles muhammedansk Konference. Nyttens af en saadan troede Izzet Pasha absolut ikke paa, og det viste sig da ogsaa, da Forsøget senere blev gjort i 1927, at der ikke kom noget ud deraf. Izzet opfattede det Hele som et Magtspørgsmaal: de, der vilde have en Kalif, maatte være rede til at sætte noget ind derpaa, men det var der næppe nogen, som havde Evne og Vilje til. Izzet Pasha syntes at være klar paa, at alt dette med Kalifens Betydning i Politikens Verden, noget, som han og hans Herre med stor Virkning havde arbejdet med, — at alt det tilhørte Fortiden, en Fortid, der ikke vilde vende tilbage i overskuelige Tider.

Opfyldt af sære Tanker forlod jeg den gamle Herre, som havde talt saa længe og saa aabenhjærtigt med mig: Der sad, i en afsides Forstad til den ægyptiske Hovedstad, den Mand, som maaske var det bedste diplomatiske Hoved i hele den muhammedanske Verden, men ingen i den ægyptiske Regering fandt paa at gaa til ham og spørge ham om, hvad han mente, — og de kunde ellers nok have trængt til det.

— I den diplomatiske Kreds i Cairo var der en Mand, som indtog en ejendommelig afsides Stilling; han var ikke anerkendt, og han blev ikke regnet for noget, og han repræsenterede dog en Fyrste, der kunde have Krav paa Opmærksomhed, baade af praktiske og personlige Grunde.

Denne Fyrste var den daværende Konge af Hedjaz, Husajn ibn Ali, og hans politiske Agent i Ægypten hed *Abdulmelik ibn el-Chatib*, en Mand, som jeg kom meget sammen med, og af hvem jeg fik meget at vide. Denne Abdulmelik var en Syrer; naar der i den nærmere Orient skal laves noget, som der kræves et godt Hoved til, saa skal man altid have fat i en Syrer. Allerede hos Kejsertidens romerske Forfattere kan man læse om Syrerne som særligt behændige og smidige til alle Slags Hverv, ikke mindst til dem, hvor det gjaldt om ikke at have en altfor øm Samvittighed. Det er den samme Type, man møder hos Syrerne i vore Dage; ogsaa den nys omtalte Izzet Pasha var Syrer; han var født i Damaskus. Syrerne hører til paa Grænseskellet mellem to Verdensdele, Europa og Asien, og de har de samme Karakteregenskaber som alle Grænseboere, de er intelligente, foretagsomme og stridige. Abdulmelik ibn el-Chatib var et fortræffeligt Eksempel af Racen.

Hvordan han var kommen i Forbindelse med Kongen af Hedjaz, fik jeg aldrig at vide, men han var nu bleven sendt af denne for at virke for hans Sag i den ægyptiske Hovedstad og Stillingen var saadan, at der sandelig var Brug for en overmaade behændig Talsmand. Kong Husajn havde før Krigen været Storsherif i Mekka og som saadan den tyrkiske Sultans Vasal; da han i 1916, efter forudgaaende hemmelige Forhandlinger med den britiske Højkommissær i Cairo, brød med Tyrkerne og lod sin Søn Fajsal, der senere blev Konge i Irak, kæmpe Side om Side med Lawrence under Lord Allenbys Felttog, blev han op-højet til Konge og overvældet med Løfter: naar Krigen var endt med Ententens Sejr, skulde alle de arabisk talende Lande, undtagen Irak, samles til et fælles stort Rige, og — det var den stiltiende Forudsætning — Kong Husajn skulde være dette Riges Suveræn.

Loven er ærlig, men Holden besværlig. Englænderne gjorde sig Opfyldelsen af Løfterne endnu mere besværlig ved allerede i 1917, i den berømte Balfour-Deklaration af 2. November, at love Palæstina til Jøderne. Man kan ikke love den samme Ting til to forskellige, uden at der opstaar Ubehageligheder, og det er dette, som Englænderne eftertrykkeligt har faaet at føle. Og hvad Kong Husajn angik, varede det ikke længe efter Krigens Afslutning, før Englænderne opdagede, at de havde sat deres Penge paa den forkerte Hest; Husajn var absolut ikke den Mand, som var egnet til at regere over Arabere; han manglede Flugt i sine Ideer og Stil i sin Optræden, og først og fremmest, han var nærig, den Fejl, som de begærlige Arabere har vanskeligst ved at tilgive hos den, der skal være deres Fører; det var ogsaa denne Brist i Karakteren, som kom i Vejen ved det, som jeg fik med Kong Husajns Sager at gøre. Og

nu viste der sig i den østlige Horizont en opdukkende Fjende, Wahhabiternes Emir, Abdulaziz ibn Saūd (nu, i 1937, Konge af Hedjaz og Nedjd og faktisk Magthaver i den største Del af Arabien). Englænderne havde lovet Kong Husajn Guld og grønne Skove, og de indsaa nu, at de havde lovet langt mere, end de kunde holde. Vilde det saa ikke være rigtigt i den optrækkende Strid mellem Wahhabiterne og Kongen af Hedjaz at lade Skæbnen raade; der er jo mange, der synes, at de har Lov til at glæde sig, naar der hænder en paatrængende Kreditor noget menneskeligt, og Englændernes Tankegang var noget i denne Retning; kunde Emir Abdulaziz skaffe dem af med Kong Husajn, behøvede de ikke at bryde deres Hoved med, hvorledes de skulde smyge sig fra de Løfter, hvormed de havde bevæget denne til at rejse sig imod Tyrkiet.

Kong Husajns Agent i Cairo havde nu den dobbelte Opgave gennem den britiske Højkommissær at holde den engelske Regering fast ved dens egne Ord, og dernæst i det Hele taget at skabe Sympati for hans Suveræns Sag, først og fremmest i den muhammedanske Verden. Den Udsending, han havde taget, Abdulmelik ibn el-Chatib, var et overmaade godt Hoved, og han var besjælet af den bedste Vilje, men han havde en alvorlig Mangel: han beherskede ikke andre Sprog end Arabisk; dette gav ham en meget isoleret Stilling og bevirkede, at han paa Forhaand var dømt til intet at kunne udrette. Der havde vel nok i den diplomatiske Verden været adskillige, som vilde have interesseret sig for, hvad denne Mand havde at sige, om ikke for andet, saa for selv ved en given Lejlighed at bruge hans Oplysninger som Vaaben mod England, men han var afskaaren fra at komme i nærmere Forbindelse med dem.

Dette var vel ogsaa Grunden til, at Abdulmelik kastede sin Kærlighed paa mig, efter at jeg, fra først af rent tilfældigt, havde gjort hans Bekendtskab. Han havde faaet at vide, at jeg interesserede mig for orientalsk Politik og Orientens moderne Historie, og han har formodentligt tænkt, at hvad han meddelte mig, derefter skulde gaa videre. I min »Arabien Historie« (1933) har jeg fundet Anvendelse for en Del af de Oplysninger, jeg modtog af ham.

Blandt andet fik jeg Adgang til at gøre mig bekendt med den Korrespondance, der var bleven ført mellem den britiske Højkommissær i Cairo og den daværende Storsherif inden dennes Brud med Tyrkiet. Det fremgik tydeligt deraf, at Englænderne paa hint Tidspunkt uden Betænkning havde forhandlet med Husajn som alle Araberes Repræsentant. Umiddelbart efter Krigens Afslutning begyndte den britiske Regering at hale i Land ogsaa paa dette Punkt, idet den betonede, at den forhandlede med Husajn som Herre over Mekka og Hedjaz; men denne

kunde da med fuld Føje henvise til, at der i den tidligere Korrespondance var diskuteret om, hvad der skulde gøres med saa fjærne Punkter som Aleppo og Basra, det var dog absolut ikke noget, der angik Centralarabien, saa Englænderne maa altsaa den Gang, da hine Noter blev affattede, have opfattet Husajn som noget andet og adskilligt mere end blot som Herre her.

For at faa Redelighed paa Tingene og tillige for at slippe bort fra de gamle Løfter tilbød England Kong Husajn en ny Overenskomst til Ordning af hans Interesser som Konge af Hedjaz, men Husajn svarede dertil, at da Englænderne selv fra Begyndelsen havde taget ham som Repræsentant for alle de arabisk talende Befolkninger i Vestasien, kunde han nu ikke slippe disse blot for at hytte sig selv.

Dette var en fortræffelig diplomatisk Ripost — i det Hele taget fik man det Indtryk af Dokumenterne, at Kong Husajn absolut ikke var dum —, men Svaret forudsatte, at Kongen vilde være i Stand til ved egne Kræfter at hævde den Stilling, som Krigen havde skaffet ham. Allerede i Vinteren 1923—24 blev det klart, at Wahhabiternes Emir ikke havde fredelige Hensigter, og det fremgik af Abdulmelik el-Chatibs egne Ord, at han, med det Krigsberedskab, som hans Herre raadede over, ikke turde være altfor sikker paa, at denne kunne bære Sejren hjem, hvis det virkelig kom til Krig.

Nu var, efter hvad man vidste, heller ikke Wahhabiternes Udrustning den mest moderne; deres Krigere vilde derimod, med Fanatikernes Dødsforagt, være de blødgigt Mekkanere langt overlegne, hvis de tekniske Betingelser var nogenlunde lige; desuden maatte man regne med, at Wahhabiterne var talmæssigt overlegne. Saafremt Kong Husajn skulde have en Chance i en saadan Krig, hvor hans Rolle vilde blive Forsvarerens, maatte han sikre sig den tekniske Overlegenhed. Jeg omtalte for Abdulmelik, at man i Danmark lavede noget, som hed Rekylrifler, et Vaaben, hvormed et ringe Mindretal i dækkede Stillinger med Held kunde optage Kampen mod en langt overlegen Fjende, naar blot Mandskabet var kendt med og indøvet i Brugen af disse Vaaben.

Abdulmelik havde aabenbart ikke før haft nogen som helst Forestilling om, hvad Rekylrifler var for noget, men da jeg, saa godt som jeg formaade, havde forklaret ham, hvad jeg selv vidste om Rekylrifler, blev han Fyr og Flamme: det var lige netop det, som hans Konge havde Brug for; med saadanne vidunderlige Vaaben skulde han nok kunne klare sig; jeg maatte derfor endelig skrive hjem til Fabriken i Danmark for at faa dem til at sætte sig i Forbindelse med Kong Husajn, og samtidigt vilde han selv meddele denne, hvad han mente, og tilraade

Købet. Jeg ansaa det ikke for noget Brud paa den Neutralitet, der altid er den naturlige Pligt for en lille Nations Undersaat, her at gøre et Forsøg paa at sikre en dansk Virksomhed en god Forretning; der var jo paa det Tidspunkt ikke nogen Krig, og Kong Husajn maatte have Lov til at købe, hvilke Vaaben han ønskede; maaske kunde endog denne Oprustning fra Kong Husajns Side, naar det erfarede, hvori den bestod, helt forhindre, at der blev nogen Krig.

Der kom da ogsaa en Forhandling i Gang mellem Kong Husajn og Rekyrffelkompagniet, men ak, den strandede paa den arabiske Konges Nærighed; de danske Vaaben var ham for dyre, og han forstod ikke, at hvis han ikke paa Forberedelsernes Stadium var villig til at ofre noget, vilde han risikere at miste alt. Man har Lov til at formode, at da han senere som fordreven Landflygtning sad paa Cypren, og ikke en Gang hans egne Sønner vilde hjælpe ham, skønt den ene var bleven Konge i Irak og den anden Emir i Transjordanien, — da har han mere end en Gang tænkt paa, at det havde været bedre i Tide at anvende en Del af de opsparede Rigdomme, som han aldrig naaede at faa med sig, til Køb af Vaaben til at forsvare dem med. Jeg tror, at den Antagelse er berettiget, at hvis Kong Husajn ved Wahhabiternes Angreb i 1924 havde disponeret over et tilstrækkeligt Antal af disse meget virkningsfulde Rifler, vilde han allerede i første Omgang være gaaet ud af Krigen som Sejrherr, og hele den politiske Udvikling i den nærmere Orient vilde have taget et andet Forløb. Men der var ikke i Kong Husajn Stof til at være Fører for en stor Sag, og saa maatte det da gaa, som det gik. Kong Husajn skulde ikke blot ikke have været nærig, han skulde have været en helt anden Personlighed.

Allerede inden Rekyrflerne kom paa Tale, havde Abdulmelik været meget ivrig for, at jeg selv skulde tage til Djidda for personligt at lære Kong Husajn at kende. Det havde jeg ogsaa haft megen Lyst til, men desværre var Tiden allerede saa fremskreden, at der ikke af min Orlov var stort mere tilbage, end hvad jeg behøvede for at komme hjem. Jeg fik aldrig Kong Husajn at se; allerede i 1924 blev han slaet af Wahhabiternes, maatte nedlægge Kronen og flygte. Han døde paa Cypren Aar 1930. Han var en tragisk Figur, men hans Ulykke var ikke uforskyldt.

Et Par Dage efter at jeg i Januar 1924 havde forladt Cairo og sad i Port Said og ventede paa det hjemadgaaende Skib, læste jeg i et ægyptisk Blad, at den ægyptiske Regering havde nægtet at anerkende Abdulmelik el-Chatib som diplomatisk Agent. Det tør antages, at det har været Englænderne, der stod bagved den herom trufne Beslutning, da Ægypterne selv absolut ingen Interesse havde i at modarbejde Kong

Husajn. Hvad der senere blev af Abdulmelik, har jeg aldrig erfaret. Men en Syrer vil altid have vidst at klare sig.

— Jeg har adskillige Gange været i Ægypten snart for kortere, snart for længere Tid, men hver Gang har det været med Beklagelse, at jeg sagde Farvel til dette Land, og hver Gang med et stille Haab om, at det ikke blev den sidste. Ægypten ejer den vidunderlige Brogethed, som fængsler baade Øjet og Sindet, en Brogethed ikke blot i Naturens Farver, men ogsaa i Befolkningens Sammensætning. Ægypten er det Land, der fremfor noget andet repræsenterer alle Historiens Kulturtrin, baade i de bevarede Monumenter og i det levende Liv; ved en Femte paa Hotel Shepherds berømte Terrasse er man oppe i det tyvende Aarhundrede, men ikke to Kilometer derfra i et af de gamle Huse ved Bab-en-nasr (Sejrsporten) finder man Mamluktidens Middelalder lyslevende, og hvis man søger ud i en Fellahhytte ved Foden af Pyramiderne, vil man finde Dagliglivet, som det levedes paa Ramses II's Tid.

Ægypten er de stærke Farvers og dermed ogsaa de stærke Modsætningers Land. Der er ingen formidlende Overgang mellem det dyrkede Terræns frodige Grønne og den omgivende Ørkens graagule Ensformighed. Naar man oppe fra Toppen af Cheops-Pyramiden ser ned over Nildalen, paa den Tid, da Oversvømmelsen er forbi, ligger den dyrkede Jord som et langstrakt Tæppe paa Ørkenens Gulv; saa langt som Nilvandet ved Oppumpning kan naa ud til begge Sider, er der rig Vegetation; en Meter derfra begynder Ørkenen. Og midt i det grønne Tæppe strækker sig et smalt, blaat Baand; det er selve Floden. Blaat, Grønt og Gult er det ægyptiske Landskabs Farver.

Og dertil kommer saa Farverne paa Himlen, som paa Grund af Ørkenlandskabets mærkelige Reflekser opviser de pragtfuldeste Nuancer. Og over alt dette skin:er Solen fra en næsten altid skyløs Himmel; derfor er Skyggerne saa skarpe, og derfor er der heller ingen Overgang mellem Dag og Nat; Ægyptens tørre Afmøsfære kender ikke til noget Tusmørke; i samme Øjeblik som Solen er gaaet ned, er det Nat.

Paa Grund af de mange i den sidste Menneskealder foretagne Plantninger af Træer er Regnmængden i Ægypten efterhaanden steget; man kan nu i Løbet af Vinterhalvaaret som Regel have Regn en fem, seks Gange, og da i de fleste Tilfælde i Form af ret voldsomme Byger. Men Befolkningen har endnu ikke lært at vænne sig til den Slags atmosfæriske Begivenheder; Udbrudet af et Regnvejr i Cairo virker som en Stok i en Myretue. Alle farer forvildede omkring, og navnlig har de, der bærer Fez, travlt med at finde Ly, fordi det røde Filt i denne Hovedbeklædning ikke kan taale Vand.

Og i dette Land med de stærke Farver og de bratte Modsætninger i Naturen lever et Folk, der maaske er Verdens fornøjeligste og godmodigste Nationalitet. Til disse tør man ikke medregne Bastarderne, der udgøres af Levantinerne og alle de andre Blandinger, som i Tidens Løb er opstaaet. Ægypten er fra Naturens Haand et rigt Land, som lige fra Historiens Begyndelse har trukket Fremmede til sig; den, der en Gang havde gjort Bekendtskab med Ægyptens Kødgryder, vilde nødig bort derfra igen. Denne Indvandring har dog til alle Tider mest holdt sig til Byerne; allerede paa Ptolemæernes Tid forholdt det sig ogsaa saaledes med det græske Befolkningselement; Alexandria var en rent græsk By — og den er det for største Delen endnu —, men lige udenfor Byen gik Landets egne Børn, de ægyptisk talende Bønder, og pløjede; det er dem, der er Stamfædre til en nyere Tids Fellaher, og det er disse Fellaher, man har for Øje, naar man søger at karakterisere det specielt ægyptiske. Fellaherne taler arabisk, men de har i deres Sprog bevaret en Del Ord fra det gamle ægyptiske, som ikke forekommer i andre arabiske Dialekter; det er, som man kunde vente, Betegnelser for Dyr og Planter, som kun forekom i Ægypten, samt andre ægyptiske Specialiteter. Fellaherne er et fornøjeligt Folkefærd; de opviser en mærkelig Blanding af uskyldig Barnagtighed og dreven Snuhed; de kan more sig over Bagateller, og de kan ogsaa fare i Flint over ganske ligegyldige Ting. Heldigvis er disse Vredesudbrud kun sjælden af en farlig Karakter; Ægypterens Yndlingsvaaben er hans Tunge. At høre en saadan Mand skælde ud er en festlig Oplevelse; alle det arabiske Sprogs rige Muligheder anvendes med en forbløffende Opfindsomhed; det er overraskende, hvad en vred Ægypter kan falde paa at lade sin Modpart nedstamme fra — thi saa meget har han tilegnet sig af arabisk Tankegang, at han ved, at Forfædrenes Skam er Efterkommernes —, og utrolige er de Variationer af Ubehageligheder, som han kan anraabe Gud om at lade komme over den anden. Thi medens vi ved saadanne Lejligheder plejer at kalde Mørkets Fyrste til Hjælp, maa efter muhammedansk Tankegang Gud besørge det Onde saavel som det Gode; i Islam har Djævelen, selv om hans Eksistens ikke benægtes, ikke noget at skulle have sagt; derfor kan man heller ikke bruge ham i Forbandelser.

Det er meget sjældent, at Fellahen lader sig henrive til at anvende farligere Vaaben end Tungen, og da vil han saa godt som altid være den udfordrede Part, ligesom det i de allerfleste Tilfælde gælder Værn af hans Ejendom, naar han beslutter sig til Handling. Thi Fellahen er ingen tapper Mand, men Nødvendigheden af at værge for sit Eje kan gøre ham, om ikke modig, saa desperat. Men da det i de fleste Tilfælde hel-

ler ikke er stort beventd med Angriberens Mod — der optræder i de ægyptiske Folkeeventyr ofte Tyve, men næsten aldrig Røvere, og saa er disse Beduiner —, vil Truslen om at slaa være nok. Resultatet af det Hele bliver, at Retssikkerheden blandt den indfødte, ægyptiske Befolkning, baade for Person og Ejendom, er forholdsvis stor.

I omtrent halvtredje Aartusind har dette godmodige Folk, som bebor Dalen omkring Nilens nedre Løb og dens Delta, levet under Fremmedherredømmets Tryk. De i Tidernes Løb vekslende Erobrere dannede en lang Række mere eller mindre kortvarige Dynastier, hvis Medlemmer hver for sig søgte at klemme det mest mulige ud af den frugtbare Jords Dyrkere, og det Lidet, som de graadige Herrer levnede, tog deres Forvaltere og Opsynsmænd; til Fellaherne selv blev der en ubegrænset Mængde Prygl og en meget begrænset Mængde Mad, akkurat saa meget, at de kunde vedblive at arbejde, hvad der kom udover dette, maatte de liste sig til. Naar de under saadanne Vilkaar kunde udholde at leve, og endda leve efter Omstændighederne taaleligt, skyldes dette den optimistiske Livskraft og det Fond af medfødt Humør, som er karakteristisk for dette haardføre Folk. Skønt absolut materialistisk indstillet faldt det ikke Fellaherne ind at mene, at Jorden er en Jammerdal; Tilværelsen frembød i Virkeligheden mange smaa Pudsigheder, som det nok var værd at more sig over, og den Slags manglede Fellahen aldrig Blik for.

Og over dette brave, godmodige og barnagtige Folk knejser Verdens mærkeligste Monumenter, uhyggelige i deres tilsyneladende Meningsløshed, barske i deres strenge, stive Linjer, og overmenneskelige i deres Vældighed, altsaa alt i alt den mest afgjorte Modsætning til selve det Folk, hvis Forfædre trælledede for at opføre dem. Baade kulturhistorisk, teknisk og religiøst er disse Monumenter, de store Pyramider, stadigt fulde af Gaader.

Der er visse Historikere, som henlægger Pyramidernes Opførelse til Ægyptens ældste Tid, hvilket kan være rigtigt, for saa vidt som vi ikke ved noget om den forudgangne Periode, men som tillige betragter disse Bygningsværker som Udtryk for en meget primitiv Kultur. Jeg maa tilstaa, at jeg ikke kan anerkende Berettigelsen af en saadan Betragtning. Den tekniske Overlegenhed, der er Forudsætningen for Opførelsen af Ingeniør-Mesterværker som de store Pyramider, forekommer absolut ikke hos noget primitivt Folk; de Bygmestre, der tegnede og beregnede Sammenstillingen af disse Stenmasser med deres sindrigt anlagte Kamre og Gange — de var sandeligt ikke Halenegre. Og den Stat, som havde Stramhed og Styrke nok til at samle al økonomisk og social Kraft om en saadan enkelt Opgave, den er ikke bleven til i Løbet af nogle faa

Slægtled. Det forekommer mig, at jo mere man ser paa Pyramiderne, desto klarere bliver det, at disse maa være Resultater af en aartusind gammel og, saa vidt man kan skønne, allerede dekadent Kultur. En Suværen, der samlede hele sit Folk om dette Ene, at bygge et Gravkammer til ham selv, og som kan faa sine Undersaatter til det, tilhører umiskendeligt en Forfaldsperiode. Man ser paa Ansigtstrækkene paa Kong Cheops Statue (Khufu kaldte de gamle Ægyptere ham), at han har været en frygtelig Despot, men man kan ogsaa af den kunstneriske Sikkerhed, hvormed disse Træk er gengivne, skønne, hvilken lang Udvikling der maa være gaaet forud, førend man naaede saa vidt. Den kunstneriske Fuldendthed i Billedet af Cheops svarer til den tekniske i det Kæmpeværk, som denne Konge skabte.

Nu vil Læseren maaske sige: Men hvad i Himlens Navn vedkommer de gamle Pyramider en Mand, der beskæftiger sig med den moderne Orient og med udenrigspolitiske Spørgsmaal? Jeg vil dertil svare: Ligesom enhver Tysker har sin Mening om Goethes Faust og benytter alle mulige Lejligheder til at fremsætte den, maa enhver, der har besøgt Ægypten, være berettiget til at sige noget om Pyramiderne. De to Begreber, Landet og dets mærkeligste Bygningsværk, er uopløseligt forbundne; naar man tænker paa Ægypten, er det altid først og fremmest som Pyramidernes Land. I de sidste Aar er der rundt om Cheopspyramiden foretaget omfattende Udgravninger, der har givet noget klarere Forestillinger om, hvorledes Omgivelserne omkring den oprindeligt har taget sig ud, men endnu er der nok af uopklarede Gaader tilbage, og derfor er her ogsaa rummelig Plads for romantiske Hypoteser. Man har henlagt dens Opførelse til den Tid, da Deltaet endnu ikke var dannet, og da Middelhavets Bølger væltede sig ved Foden af den Klippegrund, hvorpaa den er bygget; en anden Antagelse vil bestemme Tidspunktet for dens Opførelse ad astronomisk Vej: den skal være bygget, den Gang da den uforanderlige Nordstjerne stod saaledes, at den kunde ses fra Bunden af den lange, lige Gang, der fører fra Nordsidens Midte ind i det Indre; med denne Antagelse vilde Pyramiden have en Alder af omtrent fem og tyve Tusind Aar. Man har ogsaa med alle Slags sindrige Spekulationer villet gøre denne Pyramide med Maalene for dens indvendige Anlæg til et Skatkammer for de gamle Ægypteres hele matematiske Visdom; det synes dog, som om de nyeste, haarfine Maalinger af alle Enkeltheders Dimensioner ikke giver Plads for denne Antagelse. Som Arabist kan jeg i Grunden kun beklage det, hvis det viser sig umuligt at opretholde den; thi den vilde passe udmærket til, hvad flere arabiske Forfattere beretter om, at en gammel ægyptisk Konge byggede

Pyramiden som et Opbevaringssted for alt, hvad Ægypterne vidste, saa at dennes aandelige Skat kunde frelses fra Syndfloden; at hele dette Bjærg skulde være sammendynget blot for at være en enkelt Mands Grav, selv om denne Mand var aldrig saa mægtig en Konge, det kunde heller ikke Araberne faa i deres Hoved.

Men selv om vi bliver nødt til at lade Romantiken fare og nøjes med at tro paa, at ogsaa de to store Pyramider var to Kongers Grave og ikke andet og mere — og denne Antagelse bliver vel nok den eneste solide —, saa bliver der endda nok at spekulere over; ikke mindst paa det tekniske Omraade. Hvorledes har det været muligt uden Dampkraner eller noget af den Slags at faa disse Stenblokke, som naar en staaende Mand til Halsen, transporteret op i et Par Hundrede Meters Højde? eller, hvad der næsten er endnu mærkeligere, hvorledes formaaede Bygmestrene med hin Tids Maaleapparater at sikre sig, at Bygningen under Opførelsen ikke blev skruet, saa at Sidefladernes Skæringslinjer blev krumme? Og saa vil man have, at de Mennesker, som rejste disse Kæmpe-Kunstværker, skal have staaet paa et primitivt Standpunkt og været noget i Lighed med vor Tids Negre i Centralafrika!

Da jeg paa min første Orientrejse opholdt mig i Cairo hele Vinteren 1891—92, hvor en velvillig Ven havde stillet en Hest til min Raadighed, var det i en lang Tid min daglige Eftermiddagstur at ride ud til Pyramiderne; disse ligger i en Afstand af tolv Kilometer fra Cairo. Det var i hin fjærne Fortid, da den elektriske Sporvej endnu ikke var bygget, og Modsætningen mellem før og nu var endnu mindre tydelig, end den er nu til Dags. Men hver Dag følte jeg mig, naar jeg red tilbage, betaget i samme Grad som den foregaaende Dag eller maaske endnu stærkere; der var hver Gang nye Ejendommeligheder at lægge Mærke til, hver Gang nye Tankegange at forfølge. Og jeg mindedes Victor Hugos pragtfulde Digt i »La Légende des siècles«, hvor han skildrer dette Oldtidens Underværk og ender med at sige, at Pyramiderne er det Rev, hvorpaa Aarhundredernes Skib er strandet.

REYKJAVIK

1929.

Efter nogle stiltfærdige Arbejdsaar hjemme kom jeg i Februar 1929 af Sted paa en helt anden Kant end den for mig sædvanlige, idet jeg havde modtaget en Indbydelse til at holde en Række Forelæsninger ved Universitetet i Reykjavik. Mit Ophold i den islandske Hovedstad kom til at strække sig over en Maaned, tilstrækkelig lang Tid til at gøre en

Række lagttagelser, ikke tilstrækkelig til i alle Tilfælde at efterprøve disse. Jeg skal derfor udtale mig med forsigtigt Forbehold, ogsaa af den Grund, at det islandske Temperament er skøre Varer.

Allerede tidligere har jeg fremhævet, at medens de Fleste rejser for at se, har jeg altid betragtet det at høre som det vigtigste for dem, der færdes ude i det Fremmede; ved at se lærer man Naturen at kende, ved at høre er det Menneskene, man faar noget at vide om. Men for Islands Vedkommende har jeg maattet gøre en Undtagelse fra min Regel; her indgaar de naturlige Forhold og de Mennesker, som lever omgivet af disse, en saa inderlig Forbindelse, at lagttagelse af Naturen bliver Forudsætningen for Forstaaelse af Indbyggerne. Kunde Islænderne tænkes at blive anderledes, end de er, i dette storstillede, uhyggelige og pragtfulde, frastødende og betagende Land? maatte de ikke blive paa en Gang storsindede og snæverhøjtede, kløgtige og ensidige, vennesele og trættekære? Det er, netop for en Dansk, ofte vanskeligt at give det islandske Folk sin Sympati, men det er umuligt ikke at yde det sin Beundring.

Tidligere betragtede vi Island blot som en Ø, nu har vi lært, at det er et Land, ja, man kunde næsten fristes til at sige, at det er en lille Verdensdel for sig selv, saa mangfoldig er Naturen her, forskellig fra det, man finder alle andre Steder, og dertil rig paa overraskende Modsætninger; her koger Vandet midt i Snemarken, og Flammer slaar ud mellem Iskløfter; her gror det grønne Græs i de sorte Lavamarkers Fordybninger; her findes Skove med Træer saa høje, at man næsten kan staa oprejst under dem, og Gletschere, mod hvis Udstrækning Alpernes er som en Glidebane i en Baggaard; her er Landet goldt og Havet rigt; her er om Sommeren hele Døgnet lyst, og om Vinteren er Dagen mørk og Natten lys, naar Nordlysene hænger deres farveglødende Suffitter op under Himmelhvælvingen. Hvorledes kunde vel de, som boer i dette Land, blive ganske almindelige Mennesker?

I Island — læg Mærke til, at medens man tidligere sagde paa Island, fordi dette blot var en Ø ligesom Falster eller Ærø, omend lidt større i Udstrækning, saa hedder det nu i Island, netop fordi Øen nu ogsaa i vor almindelige Bevidsthed er bleven et Land — altsaa i Island er alle Dimensioner anderledes end andet Steds, enten meget større eller adskilligt mindre. Landets Areal's Antal af Kvadratkilometer naar op ved de hundrede Tusind, men dets Befolkning er ikke en Gang saa stor som Frederiksberg Kommunes. Men denne Befolkning er, trods sit ringe Antal, tillige et Folk, som har sin egen Stat, sin egen Kultur, sin egen Historie; dette Folk har Verdens ældste Parlament, og dets økonomiske

Grundlag er Havets udtømmelige Rigdomme; Udførslen af Klipfisk til Spanien og af Sild til Sverrig har i de fleste Aar kunnet sikre Island en positiv Handelsbalance. I Kraft deraf kan denne isolerede Landkommune opretholde et mangesidigt Kulturvæsen med Universitetet og en højt udviklet Folkeoplysning. Det er forstaaeligt, at Islænderne er selvbevidste; det er tilgiveligt, at de er indbildske.

Ligesom Naturen i denne mærkelige Afkrog af Verden er saa rig paa Modsætninger, gælder dette ogsaa om den her boende Mennesketype. Tag en Gang og gaa med ned ad Østerstræde, som er »Strøget« i den islandske Hovedstad — desværre har jeg kun haft Lejlighed til at anstille mine Iagttagelser indenfor selve denne — og læg saa Mærke til, at medens et forholdsvis stort Antal af Kvinderne opviser den nordiske Type med blaa Øjne og gult Haar og granvoksen Skikkelse, saa ser man blandt Mændene paaafaldende mange, der frembyder den lappiske Races halvt mongolske Træk med lav Pande, fremstaaende Kindben og undersætsig Figur. Det er i denne Mennesketype Fortidens Trælle, der gaar igen, medens hine Kvinder er den gamle Overklasse, Hersernes og Jarlernes Døtre; netop saaledes, som vi her ser dem for os, skildres de forskellige Stænders Type ogsaa i det gamle Eddakvad, Rigsthula, om jeg mindes ret. Men hvorefter kommer det, at Overklassetypen blandt de nulevende Mennesker i overvejende Grad er bevaret hos Kvinderne, medens Trælletypen er hyppigere repræsenteret i det andet Køn? Det er en historisk Kendsgerning, at Overklassens mandlige Befolkning blev stærkt decimeret ved Sturlungetidens blodige Fejder, men man skulde synes, at en derved opstaaet Ulighed maatte udlignes i Løbet af nogle Slægtled, da Mødrenes Egenskaber dog vel ikke udelukkende skulde gaa i Arv til Døtrene. Jeg har adskillige Gange haft Lejlighed til at diskutere dette anthropologiske Problem med intelligente Islændere, men skønt de allesammen havde Blik for, at der her forelaa en tilsyneladende Urimelighed, kunde ingen give en tilfredsstillende Forklaring herpaa. Naa, saa lod vi Problemerne fare og nøjedes med at gaa ud og glæde os ved Synet af den Buket af nordisk Skønhed, der udfolder sig paa Reykjaviks Gader. Jeg tror at turde hævde, at af dem af Europas Hovedsteder, som jeg kender af Selvsyn, og det er de fleste, er Kjøbenhavn, Reykjavik og Warszawa de tre, der kan glæde sig ved det forholdsvis største Antal af kønne Piger; de grimteste træffer man i Edinburgh.

Foruden det nordiske og det lappiske Element i den islandske Befolkning synes man ogsaa at kunne iagttage Spor af keltisk Iblanding, navnlig ved aandelige Egenskaber. Er saaledes den haardnakkede, historiske Hukommelse ikke et keltisk Træk? Ligesom man i den irske

Republik i vore Dage vedbliver at gaa og mindes de Grusomheder, som Cromwells Soldater gjorde sig skyldige i under Felttoget i Irland — og lader sin politiske Holdning bestemme af disse snart trehundredaarige Minder, saaledes sidder der hos det overvejende Antal af Islands Befolkning en fortsat Uvilje mod alt dansk, fordi danske Enevoldsregeringer i svundne Aarhundreder udnyttede Island økonomisk paa en absolut uforsvarlig Maade. Alle pæne Ord ved festlige Lejligheder kan ikke til-dække den Kendsgerning, at denne Antipati mod det danske er til Stede, og at den efter al Sandsynlighed vil være bestemmende for det islandske Befolkningsflertals politiske Holdning i Forholdet til Danmark.

Naar jeg har talt med Islændere om disse Spørgsmaal, har jeg altid fremhævet, at vi her i Danmark ikke tænker nær saa meget paa Island, som Islænderne paa Danmark, selvom disse Tanker ingenlunde altid er venskabelige. Alene heraf følger, at ved enhver Ændring af det mellem de to Lande bestaaende Forhold vil Initiativet blive taget af Islænderne, og af Danskerne vil de allerfleste med stor Koldsindighed — nogle vil mene, for stor — se paa, hvorledes Sagen udvikler sig. Forklaringen er den, at der er mange i Danmark, som kun hæfter deres Opmærksomhed ved det rent talmæssige: Island som den Stat, hvis Befolkning er lidt mindre end Frederiksberg Kommunes, medens de ikke har Blik for dette mærkelige Folks eminent kulturelle Betydning og for Vigtigheden af, at dets Stilling som Led i de nordiske Nationers Kreds bevares. Omvendt er der jo ogsaa Islændere, som synes at mene, at England er den betydeligste Nation i Europa, og nærmest derefter kommer saa Island. Her som overalt ved mellemfolkelige Forhold gælder det, at de fleste Fejlgreb skyldes Mangel paa Kendskab til den anden Part. Islænderne kan trænge til at komme til Klarhed over, at der i vore Dages Danmark er ærlig Vilje til god Forstaaelse, og de Danske kan behøve at lære rent historisk, at den islandske Uvilje mod Danmark har en berettiget Oprindelse; efter vor Opfattelse ligger denne Aarsag nu saa fjærnt, at den overhovedet ikke burde have Betydning — har vi ikke selv forlængst tilgivet Svenskerne Skaanes Erobring og Englænderne Flaadens Rov! —, men Islændernes historiske Betragtning regner med andre Tidsafstande end vor; af den rette Opfattelse af dette Forhold kan følge en Ændring i Retning af almindelig bedre Forstaaelse.

— Som Skoledreng læste jeg med Begejstring de islandske Sagaer, først i Oversættelse, senere i det vidunderlige Originalsprog, der i mange Henseende ligger det moderne islandske nær. Enhver, der besøger Island, bør medføre Sagaerne, helst i Hukommelsen, ellers i Bogform til at slaa op i, ganske ligesom man, naar man færdes i Palæstina, skal have

en Lommeudgave af Biblen hos sig; thi i begge Lande bringer Stederne i mange Tilfælde Nøglen til Forstaaelse af de nævnte Skrifers Indhold. Endnu kan man besøge Hlidarende, hvor Gunnar, Sagaernes mest tiltalende Helteskikkelse, snublede med sin Hest paa Tunet, da han skulde ride hjemmefra for at drage i Landflygtighed; Faldet vendte hans Ansigt mod Gaarden, og betaget stirrede han og kom med det berømte Udraab: Fager er Lien, som aldrig jeg saa den før; hjem vil jeg ride og intet Steds fare. De Ord voldte hans Død og gav ham den Udødelighed, som Sagaen kan skænke. Og endnu kan man se Brandstedet paa Bergthorshvoll, hvor den vise Njal boede sammen med sin trofaste Hustru, der foretrak Flammedøden ved sin Husbonds Side fremfor at leve og skilles fra ham.

Islænderne hæger med stor Kærlighed om deres gamle Litteratur, ikke blot fordi den er pragtfuld, men fordi den er deres. Den islandske Aandskultur har ikke undgaaet derved at lide af en stærk Ensidedighed; denne Kultur er udpræget humanistisk, men det meste af dens Videnskab, sprogligt og litterært, drejer sig om det gamle Island og det gamle islandske. Med de overmaade rige tekniske Muligheder, som dette Land indeholder, vilde det næppe have været nogen Skade til, om Naturvidenskaberne og den Uddannelse, der støtter sig paa disse, havde faaet noget mere Raaderum, end det hidtil har været Tilfældet.

Den Gang da jeg, i mine yngste Studenteraar, første Gang kom til at gøre Bekendtskab med de gamle arabiske Stammesagn og med hele den Samfundskultur, der raadede i Arabien før Profeten Muhammeds Fremtræden i det syvende Aarhundrede e. Kr., blev jeg atter og atter slaaet af de mærkelige Overensstemmelser, der er mellem Samfundstilstandene i det gamle Arabien og det gamle Island. Dette er et Problem, som jeg senere oftere er kommet tilbage til; vi har her et interessant Eksempel paa, hvorledes ensartede ydre Livsbetingelser giver samme aandelige Anlæg og Livsindstilling. Begge Steder har vi et højtbegavet Folk, der lever isoleret, under ret vanskelige økonomiske Livsbetingelser og i et løst bygget Samfund, hvor Familie- og Stammefølelsen danner de eneste stærke Baand til at holde paa Individet. Isolationen bevirker, at disse Folk bliver i høj Grad optagne af sig selv, og, som i Reglen i smaa Samfund, der bliver god Jordbund for indbyrdes Nid og Misundelse. Da Livsbegivenhederne er faa, kommer det til at faa særlig Betydning, hvad den Ene siger om den anden; Æresfølelsen bliver ømfindtlig, og den stærkt udviklede Familjefølelse bevirker, at den Enkeltes Skam bliver hele Slægtens. Den samme Familjefølelse, der driver til Sammenhold i den snævre Kreds, bevirker ogsaa, at der skabes to Slags Ret, en for

Ens Egne og en for alle de Andre, eller rettere sagt, disse sidste bliver retsløse i Forhold til de første. Familjefølelsens Solidaritet fører ogsaa til det ejendommelige Forhold, at Blodhævnforpligtelsen, det primitive Samfunds mest naturlige Retsbeskyttelse, kan anses for opfyldt, ogsaa naar ikke selve Drabsmanden, men en af hans Nærmeste rammes.

Med de fremhævede Træk har man alle de Elementer, hvoraf i en Række af Tilfælde Handlingen i den islandske Saga eller det arabiske Stammesagn er bygget op: En tilfældig, uovervejende Ytring, der med nogen god — eller rettere ond — Vilje kan fortolkes som uvenlig, bringes fra den ene Gaard, fra den ene Lejr til den anden; paa saadan et Sted er der ikke meget, der foregaar; saa meget mere nysgærrig er man efter at høre, hvad der er bleven sagt ovre hos de Andre. Og straks er der nogle, som oftest Kvinder, som er rede til at lægge alt ud i den værste Mening og bore i den zarte Æresfølelses formentlige Saar. Saa svares der, maaske med en Nidvise — ogsaa Begrebet Satire frembyder en mærkelig Ensartethed i Arabien og i Island, idet den er ganske blottet for Ironi —, og den bringes af velvillige Sjæle tilbage til Modparten, saa varm som den er digtet. Fra de skarpe Ord til de skarpe Sværdhug er kun et ganske lille Spring, og dermed er Blodhævnens uhyggelige Maskineri sat i Gang; efter saa og saa mange Aars Fejde kan de Efterlevende i de to Slægter tælle det sørgelige Regnskab op og afgøre dettes mulige Rester med Mandebod.

I det moderne Island har Udviklingen mildnet, men ikke helt udslettet de her fremhævede Anlæg. Som i ethvert lille Samfund spiller det bestandigt en stor Rolle, hvad Andre siger om En; Pennen har afløst Sværdet som det naturlige Middel til at skaffe Oprensning; den islandske Presse, som i Forhold til Befolkningens Størrelse har naaet en forbausende Udvikling, er i høj Grad polemisk anlagt.

Et Træk i Karakteranlægget, hvor Paavirkningen af den omgivende Natur mærkes i særlig høj Grad, og som derfor ogsaa har holdt sig ganske uforandret fra den tidligste Tid til vore Dage, er Tilbøjeligheden til at befolke denne Natur med levende Væsner, som har Indflydelse paa Menneskelivet. Vi kender fra Sagaerne den Betydning, der tillægges Tilsynskomsten af overnaturlige Væsner, Varsler og Drømme. Det samme kommer igen hos vor Tids Mennesker; Benævnelserne har forandret sig lidt, Tingen i sig selv er den samme. Der er vel næppe noget Folk, der er saa modtageligt for Theosofi, Spiritisme og al den Slags, foruden for den rene Overtro, som netop det islandske; men der er vel heller næppe noget Land, hvor Naturen i sig selv er saa skikket til at fremkalde Forestillinger om overnaturlige Væsners Tilværelse og Virksomhed som

netop Island. Sammenspillet mellem Havet og Klipperne, Ødemarkens Fugleliv, ja, selve Fjældenes døde Formationer og det gøglende Spil af de natlige Nordlys, alt forener sig til at skabe Forestillingen om, at der her er noget, som virker i Mørket, noget, som pusler og sniger sig frem, noget, som vil eller varslers ondt.

Thi det er sjældent noget godt, man venter sig; Sindets Indstilling til den omgivende Natur bringer Rædsel og Uhygge. Den islandske Natur skaber ikke nogen glad og tryk Optimisme, men en mørk og tung Stemning, ofte forbundet med en stejl Trods; Mennesket ved, at alt dette Djævelskab derude i Mørket har sammensvoret sig imod ham; nu vel, saa skal han vise, at han kan overvinde baade det og sin egen Frygt. Det var Naturens Uhygge ikke mindre end Livsbetingelsernes Fattigdom, der gjorde Islænderen stridig og haard.

Under mit eget Ophold i Island var det nu — heldigvis — ikke den Side af Livet, der traadte frem; jeg har, baade fra mine Forelæsninger, og hvad jeg ellers kom i Berøring med, kun fornøjelige Minder. Reykjavik er ikke nogen stor By, og en Fremmed, oven i Købet en Fremmed, der kunde fortælle Ting, som man ikke var vant til at høre til daglig Brug, er altid en Oplevelse. Men ogsaa uden dette Adgangskort vilde den islandske Gæstfrihed ikke svigte; her, ligesom i Arabien, er den velvillige Indstilling overfor den Fremmede en naturlig Følge af Isolationen. Jeg gjorde i den Maaned, jeg var i Reykjavik, en Række interessante Bekendtskaber; et af disse føler jeg mig foranlediget til at dvæle lidt længere ved, fordi denne Mand i udpræget Grad var noget ud over Gennemsnittet, og det aandelige Gennemsnit ligger hos Islænderen højt. Denne Mand var *Jonas Jonsson*, Justits- og Undervisningsminister i det daværende Ministerium Thorhallson. Jeg maa bekende, at jeg, trods ret flittig Avislæsning og gentagne Besøg i Althinget, aldrig naaede synderligt dybt ind i den islandske Partipolitik; jeg skønnede, at Partierne, som en naturlig Følge af de smaa Forhold, hvor den Ene var tæt inde paa Livet af den Anden, stod skarpt overfor hverandre, men hvad der var Kampens Genstand, lykkedes det mig ikke altid at blive klar paa, udover det sædvanlige parlamentariske: Se til, at Du kan flytte dig, for at jeg kan komme til! Jeg er derfor heller ikke i Stand til at sige, hvilket Partistandpunkt Jonas Jonsson repræsenterede, men jeg kan sige, hvad der synes mig af større Betydning, at han gjorde Indtryk af at være en Mand, en intelligent og overlegen Personlighed. Der er i parlamentarisk Politik, som deler baade Magt og Ansvar ud i smaa Portioner, altid nok, der gærne vil kommandere, det er velgørende, naar man blandt disse møder En, om hvem man føler, at han ogsaa kan. Jeg havde, medens jeg

var i Reykjavik, adskillige Gange Lejligheden til lange Samtaler med Jonas Jonsson baade ved selskabelige Sammenkomster og ved Besøg i hans Ministerium, og jeg forstod, at han var en af de ret sjældne, der baade kunde og vilde.

Der blev den Gang i Reykjavik talt meget om Jonas Jonsson, og jeg hørte ogsaa, at han skulde være stærkt danskfjendtlig; jeg har ikke i mine egne Samtaler med ham opfanget noget som helst, der kunde bekræfte dette, men derfor vil jeg ingenlunde benægte Muligheden af, at der andet Steds kan være forekommet Udtalelser i den nævnte Retning; en islandsk Politiker, der skal begaa sig, kan vistnok vanskeligt undgaa ved enkelte Lejligheder at komme med noget, der kan klinge af Uvilje mod de gamle Overherrers Land.

Den islandske Danskfjendtligheds Betydning beror, saa vidt jeg kan se, for en væsentlig Del paa, hvor meget vi Danske selv lægger i den; denne Følelse er som en Flamme, der bliver stærkere, naar man puster til den, men dør hen, naar man lader den være i Ro. Islænderne maa under alle Omstændigheder selv have Lov til at raade for deres Skæbne; derfor maa, som jeg alt har fremhævet, Initiativet til at foretage Ændringer i det bestaaende Forhold mellem de to Lande, Danmark og Island, komme fra dem. Danmark kan akkurat lige saa godt undvære Island som omvendt, og det er ikke for Danmarks, men for Nordens Skyld, at vi kan ønske en vis Forbindelse bevaret. Dennes politiske Form er ikke nær saa vigtig som det, at de nordiske Nationers Kreds ikke brydes. Det er kun godt, at de store Forskelligheder mellem disse udvikles, idet hver af dem lever sit eget Liv og vælger sin egen Vej; det ønskede Sammenhold skal bero paa Bevidstheden om fælles Udspring, den indbyrdes sproglige Forstaaelse; og den rette Opfattelse af Interessesfællesskabet, økonomisk og kulturelt. Den fyldige Udvikling af Forskellighederne kan kun bidrage til at gøre den aandelige Rigdom i de nordiske Nationers Kreds større. Hver for sit, og Alle for det, som vi kan være fælles om!

KAPITEL IV.

1930-1936.

JERUSALEM

1930.

Det følgende Aar, 1930, kom jeg atter ud paa de vante Veje til de Lande, hvor Solen skinner, og hvor hver Dag føder Historie. Jeg havde paataget mig til Udvalget for Folkeoplysning at skrive en Bog om det nye Tyrki, denne forbausende Republik, hvis Tilblivelse og hastige Udvikling er et af den moderne Tids største Vidundere; det var mig klart, at et saadant Arbejde kun kunde blive noget værd, naar det hvilede paa egne Iagttagelser; jeg maatte selv se det Nye, der saa hurtigt var groet frem paa det osmanniske Riges Ruiner, og lære de Mænd at kende, som var Foregangsmænd ved denne overraskende Nydannelse. Og da Begivenhederne i Palæstina og det tilgrænsende Syrien ligeledes i høj Grad beslaglagde Opmærksomheden og indvirkede paa europæisk Politik, vilde et Besøg ogsaa i disse Lande blive lærerigt. Jeg benyttede derfor Lejligheden og lagde Vejen til Istanbul og Ankara om ad Jerusalem og Damaskus.

I gamle Dage — det vil, her som i saa mange Forbindelser, sige Tiden før Verdenskrigen — i gamle Dage kom man til Jerusalem ad Søvejen, med Landstigning i Jaffa. Dette sidste kunde ofte være en ret haard Prøvelse for rettroende Pilgrimme; da Kysten er meget flad, maa større Skibe ankre op henved en Kilometer fra Land, og da der som oftest blæser en livlig Paalandsvind, kan Landsætning i Baade ofte blive baade en Vippe- og en Vasketur. Nu gaar den almindelige Rute over Land med Jærnbane fra Ægypten til Jerusalem; besværlig er her kun Overfarten over Suezkanalen, der foretages med en meget primitiv lille Dampfærge, og med den ved slige Lejligheder uundværlige Raaben og Spektakel fra de forsamlede Bakshishjægere.

Den Ørken, der skiller Ægypten fra Palæstina, er noget af det mest

golde og trøstesløse, man kan tænke sig; den var i Oldtiden Faraonernes bedste Værn mod de farlige Fjender i Nordøst, Assyrer og Hethiter. Det var noget af et strategisk Kunststykke, da det Aar 525 f. Kr. lykkedes Perserkongen Kambyses at føre sin lille krigsvante Hær gennem denne Ørken og lægge paa Ægypterne det Fremmedherredømme, som, med mange skiftende Arvinger, skulde vedvare lige til vore Dage. Nu har Ørkenrejserne en anden Karakter: nu gaar man til Køjs i Sovevognen i Cairo og vaagner i Kantara, Overfartsstedet over Suez-Kanalen, for saa, efter den lille Afbrydelse her, som fører En over i en anden Verdensdel, at sove videre og vaagne i Jerusalem.

Jerusalem! hvor meget er der ikke bleven talt, sunget, prædiket og drømt om denne By! Og dog kan det vel være, at de, som aldrig har været der, har mest Glæde af alt dette. I Jerusalem er de Traditioner, der knytter sig til Byen, dyrebare; de arkitektoniske Minder, der er bevarede fra Oldtid og Middelalder, interessante; den Befolkning, som lever her, broget og, for en væsentlig Del, ikke absolut sympatisk. Jerusalem hedder paa arabisk el-Quds, hvilket kort og godt betyder Helligdommen, og det, som i de sidste halvtredje Tusind Aar har gjort Jerusalem noget værd, var netop det, at den var en hellig By. Men man ved jo nok, hvordan det gaar med Byer, der er hellige saa at sige af Profession, Byer, for hvem netop Helligheden er det vigtigste økonomiske Moment i Tilværelsen. Byer af denne Kategori, Byer som Jerusalem og Mekka, ender med kun at bevare et Skin af Hellighed, eller, for at sige det rent ud, de ender med at blive skinhellige. Der var en ung, dansk Sygeplejerske, en retskaffen Karakter og en oprigtigt troende Kristen, som en Gang sagde til mig: »Jeg ved ikke, hvordan det kan være; jeg synes, at man gaar og mister sin Barnetro her i Jerusalem. Og jeg havde dog saadan glædet mig til at komme hertil.« Den unge Pige havde i sit Hjertes Uskyldighed faaet fat paa noget af det rigtige.

Voltaire siger om England, at det er et Land, hvor der er mange Slags Religion, og det sagde han ikke for at rose. Om Jerusalem gælder dette i endnu højere Grad. Her findes de tre monotheistiske Religioner repræsenterede, og den ene af disse, den kristne, endda med en hel Række af Sekter, en Spaltning, som forøvrigt ikke bidrager til at forøge dens Autoritet overfor de andre. Og disse tre Religioner har i nogle Tilfælde fælles Helligdomme, en naturlig Følge af den gamle Regel om, at selvom Religionerne skifter, vedbliver Kultusstederne at være de samme.

Et klassisk Eksempel er den berømte Omar-Moske, nu en af Islams største Helligdomme. Det Bygningsværk, der nu staar, henføres af Traditionen til Kalifen Omar (634—644), men det skriver sig i Virkeligheden

fra den store, umajjadiske Kalif Abdulmelik ibn Merwan (685—705) og er et pragtfuldt Stykke byzantinsk Kunst. I Hvælvingen under denne Moske fandt man for en halv Snes Aar siden nogle Trappetrin, som menes at være Rester af den oprindelige Indgang til det Tempel, som Herodes byggede. Dette afløstes af en Kirke, som selv senere fortrængtes af Moskeen. Alle tre Religioner har saaledes Part i dette Sted, hvor der kun er Plads til den ene af dem; dette er religiøst ganske det samme, som politisk er Tilfældet med hele Palæstina.

Næsten tragikomisk er den religiøse Tvist, der knytter sig til den saakaldte »Grædemur«. Denne er den eneste synlige Rest, der endnu eksisterer af Herodes' Tempel; dette blev som bekendt ødelagt ved Romernes Betvingelse af den jødiske Opstand Aar 70 e. Kr. Det, der nu er tilbage, er et Stykke af den ene af Fundamentets Ydersider. Paa Pladsen foran denne samles om Fredagen Jøderne for at klage over Templets Fald, en pathetisk og stemningsfuld Skik, som gennem mange Slægtled er bleven fulgt uden Forstyrrelse, indtil det zionistiske Forsøg paa en Erobring af Landet fik sat Lidenskaberne i Bevægelse. Det træffer sig saa uheldigt, at selve Pladsen foran Grædemuren, den Plads, hvorpaa Jøderne forsamles, er en muhammedansk Helligdom. Det fortælles i Koranen, Kapitel XVII, at Profeten Muhammed en Gang fra Jerusalem foretog en natlig Fart paa Vidunderhesten Borak gennem de syv Himle, og Legenden, der i Islam som i andre Religioner altid ved god Besked med, hvor det var, det gik for sig, har udpeget Pladsen foran Grædemuren som det Sted, hvorfra Profeten begyndte sin Himmelflugt; altsaa hævder Muhammedanerne at have Krav paa denne Plads. Det retslige Forhold i vor Tid er det, at Muhammedanerne har skriftlige Dokumenter som Bevis for deres Ejendomsret til Stedet; Jøderne har Traditionens Hævd og saa den Kendsgerning, at de har bekostet den sidste Reparation af Brolægningen. Dette Forhold er næsten symbolsk og udtrykker Stillingen for hele Landet: Araberne har, i det Store og Hele, den juridiske Ret; Jøderne har en historisk Tradition, hvis Hævd rigtig nok er lovlig antikveret, og saa har de Pengene til at betale med, — og det er meget sandsynligt, at det bliver dette sidste, som bliver det afgørende.

Den zionistiske Bevægelse har, som bekendt, det Formaal at skabe et Hjem for Jøder i Palæstina, det vil sige, at danne en selvstændig jødisk Stat paa den fædrene Jord; alt efter de politiske Omstændigheder udtales dette sidste Formaal med mere eller mindre Tydelighed. Vanskeligheden ved dets Opnaaelse ligger i, at Verdenskrigens Begivenheder og navnlig Præsident Wilsons Proklamation af Folkenes Selvbestem-

melsesret havde kaldt den arabiske Nationalitetsbevidsthed til Live, netop som Jøderne skulde tage fat, og den diplomatiske Situation er bleven haabløst indviklet, fordi England, der maatte overtage Mandatet over Palæstina, i 1917 ved Balfour-Deklarationen lovede Jøderne det, som den britiske Regering det foregaaende Aar havde lovet Araberne. Der er altid en vis Risiko ved politiske Løfter, som først skal indfries senere — hvad blev der ikke under selve Verdenskrigen lovet Italien? —, men rent galt bliver det, naar man lover den samme Ting til to forskellige.

Kampen om Landet er bleven ført med Pen og Penge og undertiden ogsaa med Vaaben, og dens Langvarighed har naturligvis medført, at Temperaturen ikke bestandigt har været lige høj; da jeg var i Jerusalem i Februar 1930, var der netop en Stilstandsperiode, men hvor man færdedes, saa man Spor af abnorme Forhold, og i jødiske Beretninger fik nyligt stedfundne arabiske Voldshandlinger umaadelige Dimensioner. Undertiden kom Modsætningens Udslag til at forme sig blot som ondskabsfulde Drillerier; da jeg besøgte Grædemuren, overraskedes jeg ved at se, at der var malet en Del Kors paa Kvaderstensmuren; det var noget, som Muhammedanerne havde gjort for at ærgre Jøderne. Disse Kors blev naturligvis hurtigst muligt fjærnedede.

Striden staar hovedsageligt om to Ting, om Begrænsning eller ikke for den jødiske Indvandring, og om disse Indvandreres Adgang til at erhverve Jord. Araberne er paa det Rene med, at Jøderne er mere foretagsomme og mere dygtige, end de selv er, og de ved, at Zionisterne har vældige Pengemidler i Ryggen, for største Delen af amerikansk Oprindelse. Og da nu Landet ikke kan gøres større, end det er, forstaaer Araberne, at jo flere Jøder, der kommer ind, desto mindre Plads vil der blive for dem selv. Den jødiske Indvandring har gennemsnitligt været stærkt stigende, og England har hidtil ikke villet gøre noget for at hindre dette. Den britiske Administration synes undertiden at vide hverken ud eller ind, hvad der er forstaaeligt, men derfor ikke tilgiveligt. I flere Tilfælde faar man det Indtryk, at medens den britiske Regering hjemme i London er mest tilbøjelig til at begunstige Zionisterne, hælder de lokale engelske Embedsmænd til den modsatte Side; desværre berettes der ogsaa om Overgreb af engelsk Militær overfor den indfødte arabiske Befolkning. Det siger sig selv, at under saa urolige Forhold som dem, der nu i en Aarrække har hersket i Palæstina, vil der finde mere eller mindre grove Uregelmæssigheder Sted, og det er ligesaa uundgaaeligt, at Meddelelserne om disse bliver stærkt overdrevne.

Naar de lokale britiske Embedsmænd nu og da synes særligt til-

bøjelige til at lægge deres Autoritet i den arabiske Vægtsskaal, kan dette maaske ogsaa hænge sammen med, at den jødiske Indvandring, navnlig tidligere, ikke altid var af allerbedste Kvalitet; det var, hvad Tyskerne kalder »Øst-Jøder«, Folk fra Rumænien og Rusland, ofte med et udpræget bolshevikisk Element iblandet; af vesteuropæiske Jøder var der ikke mange. Efter 1933 har Fordrivelsen af talrige Jøder fra Tyskland bidraget til at give Indvandringen til Palæstina en højere Standard.

For at faa et Indtryk af det arabiske Forsvars Ledelse aflagde jeg Besøg hos Stor-Muftien i Jerusalem, Amin el-Husaini, den øverste muhammedanske Gejstlighed, en meget tiltalende Skikkelse. Han syntes at være en meget intelligent Personlighed, men han gjorde ikke Indtryk af at have nogen Tro paa sin Sags Sejr. Dette taler maaske til Ære for hans kritiske Forstand, men det gør ham mindre skikket til at være Fører. En Fører behøver ikke at være saa særlig kløgtig — det kan han lade sin Sekretær eller sin Stabschef om —, men han skal have Tro, netop Tro paa sin Sags Sejr.

Stor-Muftien fortalte mig blandt andet, hvad der var meget interessant at høre om, at de arabiske Kristne i Nordamerika var begyndt at agitere imod Zionismen. Ogsaa i Palæstina er Muhammedanerne og Kristne gentagne Gange optraadt sammen, fordi Racebevidstheden fortrænger de religiøse Fordomme. Men Resultaterne har endnu kun været smaa; thi der er ingen Fører. Arabernes Førere har altid været religiøst prægede, men her gjaldt det netop om at forene to forskellige Religioner.

Zionisterne er bedre organiserede og bedre førte, og saa har de, som ovenfor omtalt, de fleste Penge. Det er jo lige meget, af hvad Slags Krigen er; i alle Tilfælde gælder General Montecuculis gamle Ord: Til en Krig behøves tre Ting: Penge, Penge og Penge. Hvad Penge, dygtigt anvendt, kan udrette, fik jeg det stærkeste Indtryk af ved at aflægge et Besøg paa det hebraiske Universitet, som Jøderne har bygget i Jerusalem, og som med det tilhørende Bibliothek skal være et mægtigt, aandeligt Midtpunkt for hele den moderne Jødedom. Ikke mindst imponerende var Bibliotheket; det var bygget til at rumme en Beholdning af 500,000 Bind, og da jeg var der i 1930, kun et Par Aar efter Opførelsen, havde man allerede de 200,000; jeg tænker, at det ikke varer længe, inden Bygningen er bleven for lille.

I dette Universitet undervises der paa hebraisk. Da Zionisterne begyndte at organisere sig, opstod straks det Spørgsmaal: Hvilket Sprog skal Jøderne have i deres nye Hjem? Adskillige holdt paa, at det skulde være Jiddisch, denne mærkværdige tysk-polsk-hebraiske Dialekt,

som tales af det største Antal Jøder i den gamle og den nye Verden, og som har en anselig Litteratur. Det havde vel ogsaa været det mest praktiske, men af følelsesmæssige Grunde endte man med at bestemme sig for hebraisk, Fædrenes Sprog. Nu er Forholdet jo det, at vort Kendskab til det gamle hebraiske hidrører fra en eneste Samling af Skrifter, det gamle Testamente, og det er klart, at man kan ikke beskrive en Dynamomaskine eller fremstille Reglerne for Integralregning i det Sprog og alene med det Ordforraad, som Profeten Jesaja benyttede sig af. Det gamle Sprog maatte altsaa suppleres med en Række Nydannelser. Der var til en Begyndelse adskillige, som hævdede, at dette overhovedet ikke lod sig gøre. Det har nu alligevel vist sig muligt; dette er et af de mange Vidundere, som Udviklingen i den moderne Orient er saa rig paa. Men jeg tror ikke, at Profeten Jesaja vilde forstaa ret meget af det, som skrives paa dette ny-hebraiske.

Hele den moderne Udvikling har medført, at ogsaa selve Byen Jerusalem har fornyet sig. Den gamle Stad med de omsluttende, middelalderlige Mure og med de snævre Gader med de hyppige Trappetrin, som forbyder al Vognfærdsel, — den er nu kun en mindre Del af Byen; større, men hverken saa malerisk eller saa interessant er de nye Kvarterer, som breder sig i vestlig Retning udenfor Murene. Det er ogsaa et Symbol, at Muhammedanerne i det væsentlige har beholdt Pladsen i den gamle Bydel, medens Jøderne breder sig i de nye Kvarterer. Det er Fortid mod Nutid, og Udviklingen plejer ikke at give Fortiden Ret.

Fra det Øjeblik, da det ødelagte gamle Jerusalem afløstes af den romerske Koloni Aelia Capitolina — det varede for Resten ikke saa længe, inden det forrige Navn kom igen —, fra det Øjeblik blev dette Sted en international By. Som helligt Sted for to, senere tre Religioners Bekendere var den nødt til at blive dette. Mange var der, som søgte hid, og af disse blev altid nogle hængende. Ligesom Mekka har Jerusalem ikke noget Eksistensgrundlag i sine Omgivelser; her er hverken Havn eller Trafikmidtpunkt eller frugtbart Opland; her er ligesom i Profeten Muhammeds Fødeby kun en religiøs Tradition. Men den har været stærk nok til at bære denne By gennem Aarhundreder, og de af Religionerne udsprungne Følelser har ladet denne By, midt i den golde Del af Judæa, vedblivende være noget, der synes værd at kæmpe for. Og der vil blive kæmpet.

DAMASKUS

1930.

Fra Jerusalem begav jeg mig til Damaskus. Før Automobilernes og Jærnbanernes Tid var denne Strækning, der udgør tre Hundrede Kilometer, et af Cook-Turenes Glansnumre; Deltagerne foretog Rejsen til Hest med egne Telte og Feltkøkken, som tidt bød paa uventede Herligheder midt i Ørkenen, og for mange, romantisk anlagte engelske Miss'er kom denne Tur til at staa med en særlig Glorie, hvis da Dragomanen, Turens Leder og Tolk, var en Mand, der forstod sit Kram. Hvis Rejsens Fører var Beduin, var der endnu større Muligheder. I mine unge Dage i Damaskus kendte jeg en Beduin, som fortalte, at hans Onkel en Gang havde været Fører for et Rejseselskab, i hvilket der ogsaa befandt sig en meget rig engelsk Enke i den farlige Alder. Hun fandt, at den male- riske Beduin var en fængslende Fremtoning, og han var hurtigt klar paa, at der her var Muligheder, som burde udnyttes. Paa Strækningen mellem Tiberias og Damaskus, som navnlig den Gang var meget øde, blev det europæiske Rejseselskab overfaldet af en Flok Røvere, og det svimlede allerede for den engelske Enkefrue ved Tanken om de uhyre Løsepenge, hun skulde af med, hvis da ikke endnu større Rædsler ventede. Men se, Redningen var allerede nær; Selskabets Fører, den tapre Beduin, sprængte frem med dragen Sabel og slog Røverne paa Flugt; det kunde han gøre saa meget dristigere, som disse var hans egne Stammefæller, som han havde bestilt til at opføre denne Film. Men Synet af saa megen Tapperhed og Indtrykket af den uventede Frelse virkede saa stærkt paa Damens allerede angrebne Hjærte, at det — i Følge min Hjemmels- mands Beretning — endte med, at Helten fik baade Enken og Pengene.

Men nu er det forbi med den Slags Romantik, baade den virkelige og den opdigtede; den er, takket være Jærnbane og Automobil, afløst af Hastighed og Bekvemmelighed; Rejsen fra Jerusalem til Damaskus, som den Gang i Almindelighed tog seks Dage, varer nu syv til otte Timer. Det er at foretrække at gøre Turen i Automobil, da man derved undgaar Omstigninger og tillige kan gøre Holdt, hvor man vil, og se nærmere paa de Steder, som særlig maatte interessere; Vejen fører over en Række af de fra Biblen kendte Byer: Sichem (senere kaldet Nablus), Nazareth og Tiberias ved den herlige Genesareth Sø. I Palæ- stina er de af Englænderne byggede Veje fortræffelige; de arabiske Chauffører kører som Regel meget sikkert, men dristigt, og de er ikke skaansomme i Behandling af deres Maskine. Derfor har en Automobil i Orienten en forholdsvis stakket Levetid. Det er det samme, som man

ogsaa oplever i det moderne Rusland; disse halv- og hel-orientalske Folk tilegner sig hurtigt den Færdighed at udnytte en europæisk Maskine, men de har vanskeligt ved at lære at pleje den, at kæle for den, at blive fortrolig med de Særheder, som enhver Maskine har. Om Tyrkerne sagdes det meget betegnende: En Tyrk vil smøre sit Gevær, men ikke sit Lokomotiv. Nu er Tyrkerne ved at lære ogsaa dette, de andre Orientalere er paa dette Punkt endnu stadigt adskilligt længere tilbage.

Min Chauffør paa Turen Jerusalem—Damaskus hed Omar; han var altsaa Muhammedaner, hvilket som Regel er at foretrække, da man, skønt Koranens Afvisning af Spiritus i vore Dage ikke altid tages alt for højtideligt, dog tør gaa ud fra, at Folk af denne Religion er de mest ædruelige. De fleste af de Chauffører, jeg ellers i Orienten har haft at gøre med, har baaret Navnet Muhammed. Jeg kender ikke nogen Statistik for muhammedansk Navnegivning, men jeg vil skønsmæssigt antage, at i Ægypten og Syrien er omkring en Trediedel af den samtlige mandlige Befolkning opkaldt efter Profeten. Jeg erindrer, at da jeg en Gang havde indbudt en ny ankommen europæisk Rejsende til Eftermiddagsthe paa Hotel Shepherds Terrasse i Cairo, tillod jeg mig den Spøg at tilkalde en Tjener blot ved at raabe: »Hejda, Muhammed!« Og straks kom der En springende. — »Hvor kunde De vide, at han hed Muhammed?« spurgte min Gæst. — »Det vidste jeg heller ikke; men jeg kunde med Sikkerhed gaa ud fra, at af Hotel Shepherds talrige Tjenerpersonale maatte der være adskillige, der bar dette Navn.«

Grænsen mellem det engelske og det franske Mandat, mellem Palæstina og Syrien, ligger omtrent imellem Tiberias og Damaskus. Paa dette Sted havde de to Mandatstaters Vejbygningsingeniører, uvist af hvilken Grund, efterladt et lille Stykke no man's land, hvor der ingen Chaussé fandtes, og da Vejret de foregaaende Dage havde været regnfuldt, havde der her dannet sig et opblødt Morads. Da vi kom til dette Sted, fandt vi en Automobil, som var bleven hængende, og da Omar vilde forsøge at smutte over, gik det ikke ham bedre, Vognen gik i til over Navet, og længe varede det ikke, førend der kom endnu to Ulykkesfæller til Stede for ligeledes at blive stikkende i Mudderet. Jeg havde nu Lejlighed til at iagttage et karakteristisk Eksempel paa Orientalernes Mangel paa praktisk Sans. Enhver af de fire Chauffører stod og sled med sin egen Vogn, og der kunde de have staaet længe; det faldt dem ikke ind, at de ved at forene deres Kræfter lettere vilde opnaa noget. Saa kaldte jeg dem sammen — Orientalerne har, endnu da, som Regel let ved at give sig under europæisk Kommando, selv af en ubekendt —

og satte dem til at bakse alle fire i Forening med en Vogn ad Gangen, indtil de fire Automobiler stod paa fast Grund. Og saa rullede vi af Sted til Damaskus.

I den arabiske Tradition er Damaskus et af de fire jordiske Parader. Damaskus har netop alt det, som blev bestemmende for Muhammed, da han i Koranen skildrede de Saliges Opholdssted som en Have med frodig Vegetation og kølige, rindende Vande. Naar man ude i den golde Ørken er bleven svedet af Solen, gennemrystet af Nattekulden og pint af Tørsten, forstaar man det stærke Indtryk, som de frugtbare Haver omkring Damaskus med de rigeligt strømmende Vandløb maatte frembringe; disse Vandløb er afledede fra Floden Barada (den kolde), der løber gennem Byen; i den hellenistiske Tid havde den et langt prægtigere Navn; da kaldtes den Chrysorrhoea, hvilket betyder »den guldstrømmende«, og dette Navn viser, i hvilken Ære Floden ogsaa den Gang er bleven holdt.

Disse Haver, der som en stor, bred Ring omgiver hele Byen, bestaar mest af Abrikostræer; Tilberedningen og Tørringen af denne Frugt er en speciel Damascener Industri. Man skal derfor helst komme til Damaskus i April Maaned, naar Abrikostræerne blomstrer; da er Synet af alle Haverne, hvor Hvidt og Grønt danner en vidunderlig Farvesymfoni, og som skal ses oppe fra Antilibanons Bjærgskraaninger Vest for Byen, i Sandhed paradisisk, og man forstaar de gamle Araberes Vurdering af dette Sted.

Ogsaa for mig personlig stod Damaskus i Erindringens paradisiske Glans; der havde jeg levet den smukkeste Tid under min første Orientrejse. Jeg var den Gang først kommen til Cairo, hvor jeg tilbragte den første Vinter, men trods det meget, som der var at lære, og uagtet jeg gemte mig ude i en lille, rent arabisk Forstad, var dog Indvirkningen af Europas Nærhed over alt meget følelig. Men i Damaskus oplevede jeg, saaledes som Byen var den Gang, den rene uforfalskede Orient. Damaskus' Betydning, økonomisk og kulturelt, beror hovedsageligt paa Ørkenens Naboskab; Byens største Indtægtskilde er Handelen med Beduinerne; Damaskus er den By, som Befolkningen i den syriske Ørken fortrinsvis sogner til, og netop denne Befolkning har bevaret den arabiske Races Ejendommeligheder i deres bedste Form. Dette Islæt af Beduiner, dette Pust fra Ørkenens rene Luft, har til alle Tider sat sit Præg paa Byen; medens Cairo var et Karavanserai, var Damaskus et arabisk Telt.

Det var da ikke saa sært, at jeg var spændt paa, om jeg vilde finde min Ungdoms Damaskus igen, og om jeg kunde genkende det. Jeg be-

høver næppe at sige, at ingen af Delene blev Tilfældet; selv om syv og tredive Aar — saa lang Tid var der gaaet, siden jeg sidst var der — ikke er nær saa langt et Tidsrum i en Bys Levetid som i et enkelt Menneskes, havde adskillige af disse Aar for Byen været meget drøje, og Arrene af dens Lidelser var endnu overmaade tydelige.

Allerede den første Spadseretur gennem de gamle, kendte Gader viste dette. Nærmest forfærdet blev jeg, da jeg kom hen til »den lige Gade« og saa, at omtrent den ene Halvdel af Gadens Huse laa i Grus; det var det synlige Minde om Fransmændenes forrykte Bombardement af Byen i 1925; en meget mærkelig Lokalitet var dermed delvis gaaet til Grunde. Ligesom Damaskus er en af Verdens ældste Byer, kan den ogsaa rose sig af at være den Eneste, der endnu har et fra Oldtiden bevaret Gadenavn i stadig Brug paa samme Sted; som bekendt havde man i den klassiske Oldtid kun Navne for en Bys Hovedgader, og denne Skik er stadigt bevaret i de af Orientens Byer, der endnu er orientalske. Da man her heller ikke kender til Husnumre, kan det undertiden have sine Vanskeligheder med at finde en Mands Bopæl; saa hjælper man sig med Fremhævelse af karakteristiske Kendemærker: Jeg boer i den Gade, hvor der er en Slagterbutik paa det første Hjørne, Du kommer til, og skraas overfor mit Hus er der en Barber«. I saadanne Byer maa man selv hente sine Breve paa Posthuset.

»Den lige Gade« — derb el-mustakim hedder den nu — omtales som bekendt i Apostlenes Gerninger (IX, 11); i denne Gade var Paulus efter at have mistet sit Syn paa Vejen til Damaskus bleven ført ind i et Hus, som tilhørte en Mand ved Navn Judas. Det er meget sjældent, at Gader i orientalske Byer er lige; om denne Gade i Damaskus siger Mark Twain i »Innocents abroad«, at den nok er mere lige end en Proptrækker, men ikke saa lige som en Regnbue. Dette er nu en lovlig amerikansk Fremstilling; thi »den lige Gade« er virkelig — eller rettere: var indtil 1925 — ganske lige i omtrent en Kilometers Længde — fraset en lille Knyst paa Midten, som under den amerikanske Forfatters Pen er bleven noget andet og mere.

Men nu var omtrent den ene Halvdel af denne historiske Gade bleven til en Række Dynger af Murbrokker og Tømmerrester, som der endnu fem Aar efter Ødelæggelsen ikke var bleven Tid til at faa fjærnet, skønt man skulde synes, at Franskmændene, den Gang Indehavere af Mandatet over Syrien, selv maatte være mest interesserede i at blive befriet for dette Skændselsmonument over en utrolig og grusom Ubesindighed af fransk Militær.

Lige fra Begyndelsen af det nittende Aarhundrede havde fransk

Kultur et Hjemsted i Syrien; det var ogsaa derfor, at Napoleon III ved Drusernes Rejsning i 1860 straks var saa villig til at tage Affære, og da efter Verdenskrigen det osmanniske Riges arabisk talende Provinser blev skilt fra Tyrkiet, faldt det ganske af sig selv, at Syrien blev fransk Mandat; begge Parter, baade Franskmænd og Syrere, ventede sig meget heraf; det politiske Ægteskab blev dog ikke saa lykkeligt, som man havde haabet. Det er ikke let at sige, hvorledes den Magt skulde være beskaffen, som Syrere vilde være tilfredse med at have over sig.

I 1925 var det General Sarrail, der havde Overbefalingen over de franske Besætningstropper i Syrien. Han havde i Verdenskrigen vist Dygtighed paa Salonikifronten, men orientalsk Tankegang kendte han ikke noget til. Saa hændte det, at en menig Druser begik en Lovovertrædelse, og for at undgaa Straf tyede han til Druserhøvdingen Sultan el Atrash' Telt i Hauran, og denne tilsagde ham sin Beskyttelse; hvad skulde en Araber kunne gøre andet overfor en Flygtning, der kom ydmygt bedende og holdt fast ved Tagrebene i Teltet? Han var jo Gæst og som saadan Medlem af Familjen. Men Forbryderen blev opsporet, og en fransk Kaptajn kom til el Atrash for at forlange ham udleveret. Dette blev afslaaet; anderledes kunde en Araber overhovedet ikke bære sig ad. I Stedet for at forelægge Sagen for den Øverstkommanderende var Kaptajnen ubetænksom nok til at lade Druseren bortføre med Magt fra det Telt, hvor han havde haabet paa Beskyttelse. El-Atrash blev rasende; han var vanæret overfor hele sit Folk, hvis han svigtede sin Gæst, og med Naturbarnets Naivitet gik han ud fra, at Franskmændene af sig selv vilde forstaa, at det var hans Ære, der her stod paa Spil. Men General Sarrail forstod intet, og han vilde paa sin Side ikke desavouere sin Kaptajn. Denne Sag, som en Mand som Marskal Lyautey eller en anden Officer med Kendskab til orientalsk Tankegang kunde have bilagt i en Haandevending, voksede nu ved den franske kommanderende Officers stupide Trods op til en politisk Katastrofe. Druserhøvdingen kaldte alle sine Folk til Vaaben, og Bevægelsen forplantede sig til Damaskus, hvor Druserne fra gammel Tid har mange Forbindelser. Allerede saa Franskmændene i Aanden en Gentagelse af Begivenhederne i 1860, og de fandt i deres nervøse Raadvildhed ikke anden Udvej end at indjage de Indfødte en dygtig Skræk. Sarrail lod sit Artilleri køre op paa Højderne vest for Byen, og med et kraftigt Bombardement ødelagde han fuldstændig en ikke ringe Del af Byens centrale Kvarterer. Denne Voldsfærd vakte Forfærdelse i Damaskus, men den skræmmede ikke Druserne ude paa Haurans Stepper, og der skulde endnu flyde adskilligt Blod, inden Sindene atter faldt til

Ro. Den franske Regering vaagnede langt om længe til Erkendelse af, at det vist alligevel ikke var den rette Metode til at varetage et Mandat over et Land, og General Sarrail blev kaldt tilbage i Unaade, men det gjorde hverken de dræbte levende igen eller de sønderskudte Huse hele. Den europæiske Civilisations Velsignelser er undertiden noget tvivlsomme.

En anden væsentlig Forandring fra tidligere i Byens Fysiognomi var frembragt ved, at Baradafloden, som strømmer igennem den i Retning Vest—Øst, var bleven overdækket paa hele Strækningen. Dette var naturligvis gjort af hygiejniske Hensyn, idet denne Flod besørger Byens Vandforsyning. Allerede i Middelalderen fandtes der et Net af Ledninger, hvorigennem Flodens Vand førtes ind i Husene; i de større Ejendomme, der som oftest er opført i en rektangulær Firkant omkring en indre Gaard, findes der gærne midt i denne et Bassin med rindende Vand, omgivet af levende Planter; det er Mindet om Ørkenen, der har fremelsket Glæden over Vegetationen.

Damaskus er vistnok den af alle Vestasiens Byer, som har bevaret de fleste og bedste Eksempler paa gammeldags Byggeskik. Et af de smukkeste bevarede Huse tilhørte i Halvfjerdserne i forrige Aarhundrede en Jøde ved Navn Stambuli, der en Tidlang var Konsul for Danmark, og om hvem jeg under mit første Ophold i Damaskus hørte mange mærkelige Historier. Vor daværende udenrigsministerielle Ledelse kan ikke have haft synderligt godt Begreb om orientalske Forhold, naar den kunde tage en af de den Gang almindeligt ringeagtede Jøder til Repræsentant; men Damaskus laa jo i de Tider uendeligt langt borte, og det var ikke et Sted, hvor Danmark havde reelle Interesser, saa Ulykken var ikke saa stor.

Hvad der fortaltes om denne ejendommelige danske Konsul, fremkaldte Erindringen om vor egen Gedalia, Landmandsbankens Stifter, som ogsaa holdt af at se sig selv smykket med diplomatiske Titler fra fjærne Lande. Begges Livsbane blev ogsaa ensartet: efter en kortvarig Glanstid et brat Fald. Stambulis økonomiske Tragedie stod i Forbindelse med Inddragelsen af de tyrkiske Papirspenge i Midten af Halvfjerdserne. Efter hemmelige Ordre til de enkelte Guvernører søgte man at samle de Papirspenge, der var i Omløb, paa saadanne Folks Hænder, som man mente, kunde trænge til en Aareladning, idet disse lokkedes til at købe Sedlerne, naturligvis for adskilligt under deres Paa lydende, ved diskrete Vink om, at der forestod Reformer, hvorved Regeringen vilde blive i Stand til at indløse Sedlerne til pari. Da man saa skønnede, at det meste af Seddelmassen var samlet hos en lille

Kreds af jødiske og armeniske Bankierer og lignende fredløst Vildt, kom der en Bekendtgørelse om, at alle Seddelpenge var sat ud af Kraft, og Indehaverne af Sedlerne kunde saa bruge dem til at tapetsere med eller anbringe dem andet Steds. Saaledes fortalte man den Gang i Damaskus, at det var gaaet til; jeg tør ikke garantere for Beretningens Korrekthed i Enkelthederne; det sikre er, at den en Gang meget rige danske Konsul, hvis Forretningsmetoder ikke syntes at have været egnede til at skaffe ham hans Bysbørns Sympati, mistede al sin Rigdom, og hans smukke Hus vistes frem som et pragtfuldt Minde om svunden Herlighed.

Dette Hus var et fortræffeligt Eksemplar af gammel Byggeskik. I de fire Længer omkring den rektangulære Gaard med Marmorfliser og Bassin og Bepantning i Midten vendte i Stueetagen alle Værelser ud til denne Gaard og paa første Sal til den rundtløbende Svalegang, men der var ikke nogen direkte Forbindelse mellem disse Værelser indbyrdes; for at komme fra det ene til det andet maatte man gaa udenfor. Der var ingen Vinduer ud til Gaden; her viste det indvendigt rigt smykkede Hus kun en snavset, graa Mur; fra den lave Gadedør i denne førte en lang Korridor ind i Gaarden, men paa denne Korridor var der et Knæk, saa at man, selv om Gadedøren stod aaben, ikke udefra kunde se lige ind i Gaarden. Denne Byggeskik er karakteristisk for Orienten; man har aldrig her brudt sig om at stille sin Rigdom til Skue, og man har heller ikke ønsket at give Andre Lejlighed til at se, hvad der foregik i Ens Hjem; det første hænger sammen med Fortidens retslige Usikkerhed, da det gjaldt om ikke at stikke en graadig Øvrighed i Øjnene som et godt Objekt for Udplyndring; Ønsket om Aflukkethed staar i Forbindelse med den fra den byzantiske Kultur overtagne Indespærring af Kvinderne.

I kulturhistorisk Henseende endnu mere interessant end det private Hus er Khan'en, det orientalske Herberge; af denne Slags frembyder Damaskus, trods alle Tidens og Menneskenes Ødelæggelser, endnu nogle gode Eksemplarer, som det var mig en Glæde at gense. Grundplanen i en saadan Khan er den samme som i det ovenfor beskrevne Hus, blot med den Forskel, at Rummene i Stueetagen er indrettet til Karavanernes Dyr. Paa den Maade bliver den i Lukas' Evangelium (II,7) givne Fremstilling ganske anskuelig: i den af Tilrejsende opfyldte Khan har der ikke været noget Værelse ledigt af dem paa første Sal, der er beregnet for Mennesker; den fødende Kvinde har da maattet tage til Takke med en Krog i Stalden, i den nederste Etage, og en Krybbe blev da det

naturlige Leje for det nyfødte Barn. Hvis Josef og Maria var kommen tidsnok til at sikre sig et af Værelserne ovenpaa, vilde de dog heller ikke der have fundet større Komfort; alt, hvad der findes af Møblement i et saadant Værelse i en Khan, er som Regel en Straamaatte til at dække det kolde Stengulv, og saa et Ildbækken; Sengetøj maa den Rejsende selv føre med, ligesom han ogsaa, naar han boer i en saadan Khan, selv maa sørge for sin Forplejning. Orientaleren, selv den Velhavende, har, naar han er paa Rejse, let ved at undvære de vante Bekvemmeligheder; det er Minderne fra Nomadelivet, som endnu sidder i ham.

Set fra Gaden adskiller Khanen sig fra det private Hus derved, at den i Stedet for den lave Gadedør har en Port, saa høj, at Kamelerne kan passere igennem den; ogsaa den frembyder noget af Interesse for Bibelfortolkningen. Den er tofløjet, og paa den ene Fløj findes, med den underste Kant i Knæhøjde, en lille, kvadratisk Laage, omtrent fir-sindstyve Centimeter paa hver Led. Hensigten med den er at muliggøre Passagen for Mennesker, uden at man skal have Ulejligheden med at aabne den svære, tofløjede Port; i Følge dens Form kan, selv om den staar aaben, hverken Æsler eller Kameler slippe igennem. Den kaldes Naaleøjet, og det er den, der sigtes til i den bekendte Udtalelse i Evangeliet om den Riges Udsigter til at komme i Himlen. Det anvendte Billede frigøres ved denne simple og naturlige Fortolkning for den barokke Overdrivelse, der fremkommer ved at tage Ordet Naaleøje i den bogstavelige Betydning; den anden Begrebsammenstilling er ganske naturlig og anskuelig for den, der, saaledes som Jesus' Tilhørere af Selvsyn kendte til det, som der tales om. Vi har her et af de mange Tilfælde, hvor Forstaaelsen af Biblens Ord bliver klarere og sikrere ved Kendskab til Forholdene i det Land, hvor den blev til; den orientalske Konservatisme, der netop i det daglige Liv lader saa meget af tidligere Tiders Skik og Brug blive bevaret, gør Nutidens Østerland til et levende Leksikon for Fortolkningen af Biblens Skrifter.

De fleste af de gammeldags Herberger i Damaskus findes i Forstaden Meidan, der i en lang Spids strækker sig mod Syd. Men ak, hvor forandret var ogsaa her Forholdene fra det, som jeg havde kendt i min Ungdoms Damaskus. Til denne Forstad plejer Beduinerne at søge for at afgøre deres Forretninger i Byen, med Salg og Indkøb. Ørkenens frie Sønner er i en mærkelig Grad afhængige af de Handlende og Haandværkerne i Byerne. En Beduin kan ikke selv reparere sit Sadelstøj eller sætte en Od paa sin Lanse; med al den Slags maa han til Byen for at

faa det gjort. Under mit første Ophold i Damaskus færdedes jeg hyppigt i Herbergerne i Forstaden Meidan for at træffe Beduiner og lære af dem, baade af det Sprog, de talte, og af det, som de meddelte. De var som Regel glade ved at faa Lov til at fortælle. Men da jeg nu kom der, syv og tredive Aar senere, havde Meidan skiftet Karakter. Den var ligesom bleven fattigere, og Khan'erne forekom mig mere sparsomt besøgte, end de var den Gang.

Dette synes at hænge sammen med den økonomiske Krise, der gaar hen over Ørkenen, en Følge af den europæiske Tekniks ubarmhjærtige Sejrsgang. De Beduinstammer, der holder til i Trekanten mellem Damaskus, Aleppo og Bagdad, har hidtil for en væsentlig Del haft deres Erhverv af at opdrætte Kameler til Brug i Byernes Karavaner; ligesom allerede paa Profeten Muhammeds Tid organiserede Byernes Købmænd sig i større Selskaber, som lejer Kameler til Transport; Kamelerne ejes som Regel af Fragtmænd, som enten selv deltager i Karavanernes Rejser eller lader deres betroede Folk lede disse; dette sidste er navnlig Tilfældet, naar Købmanden og Fragtmanden er samme Person. Det var en saadan Stilling som Karavanefører og Prokurist, at Profeten Muhammed indtog i sine unge Dage, indtil han ved sit Ægteskab med den rige Købmands Enke blev sat i Stand til at sætte sig ganske andre Livsmaal.

I Byerne kan der naturligvis ikke være Tale om Opdrætning af Kameler, og Fornyelsen af Karavanernes Dyrebestand blev da noget, Beduinerne maatte tage sig af. I Aartusinder har Ørkenens Sønner levet i det nærmeste Samkvem med Kamelen, dette mærkelige Dyr, der ser ud, som om det var sat ganske forkert sammen, og som dog viser sig i alle Enkeltheder at være indrettet netop til Livet i Ørkenen; uden Kamelen vilde heller ikke Menneskene kunne eksistere her. Opdrætning og Dressur — hvis man under de her gældende primitive Forhold tør bruge saa fordringsfuldt et Udtryk — men altsaa, Tillæg og Tilvænnning af Kameler blev gennem Aarhundreder for Beduinerne et lønnende Erhverv. Og nu kommer Europa og ødelægger alt dette; det er Lastautomobilen, det store, sekshjulede Uhyre, der prustende maser sig frem gennem Ørkensandet og gør al Karavanetrafik med Kameler fuldstændig umulig. Her er ingen Konkurrence fra Kamelens Side tænkelig; det gaar dette Dyr her ganske ligesom Hesten overfor Traktoren i det europæiske Landbrug. Den Tid synes ikke at være fjærn, da Kamelen kun vil høre hjemme i den zoologiske Have. Da vil man ikke mere kunne opleve det herlige Syn af en Flok Kameler i Gaasegangslinje paa en Bakkekam

i Solnedgangsbelysning, et Billede, fyldt paa en Gang af Højhed og Vemod. Men hvorfor skulde den velsignede Teknik ikke ogsaa her gøre Verden grimmere, end den var før? En Kamelkaravane kan ikke præstere Fart, allerhøjest Poesi.

Lad os, for at forjage de tunge Tanker, forlade Meidan, hvor der dog ikke er noget at opleve i de halvtomme Khan'er, og søge ud i Naturen, ud i Ørkenen, den evigt uforanderlige, der ligesom Havet kan dysse et uroligt Hjerte i mild Dvale. Damaskus ligger lige ved Foden af Antilibanons yderste Skraaninger, og naar man er kommen igennem det Bælte af Haver, der omgiver Byen, og rider videre mod Øst, er man med det samme ude i Ørkenen, hvis umaadelige Flade strækker sig lige ud til Eufrat; det er en Afstand af omtrent seks Hundrede Kilometer. Man kan her paa et Stykke følge Floden, der efter at have passeret Byen fortsætter mod Øst; nu er Glansen gaaet af den, og man skulde ikke tro, at det var den, som en Gang blev kaldt den guldstrømmende. Der er ved denne Flod den Mærkelighed, at den ikke som de fleste andre søger ud mod Havet; den gaar lige den modsatte Vej, ind i Landet, indtil den, omtrent tredsindstyve Kilometer fra Damaskus, fortaber sig i en uhyre stor Sumpstrækning, hvis Flademaal omtrent er som det halve Sjællands. Jeg har en Gang i en April Maaned været ude ved disse Sumpe, og jeg havde der den sjældne Oplevelse at se en umaadelig stor Flok Storke samlede i en tæt Skare; Antallet af dem, jeg saa, vil jeg anslaa til mellem ti og tolv Tusinde. Af nogle Beduiner, som jeg traf i Omegnen, fik jeg at vide, at disse Fugle, som heller ikke Araberen nænner at skyde paa, kom her hvert Aar; de store Sumpe øst for Damaskus er en af de vigtigste Rast- og Fourageringspladser for Storkene under det aarlige Træk. Som man nu ved, er det kun et Mindretal af Storkene, der flyver over Middelhavet ved Gibraltar eller ved Sicilien; de fleste foretrækker at lægge Ruten i en Bue øst om Middelhavet.

— Da jeg havde overstaaet det uundgaelige Chok, som man altid faar ved som Ældre at vende tilbage til sine Ungdomsminders Steder, kom jeg ret hurtigt til Erkendelsen af, at om end Byen selv paa flere Punkter var bleven mindre malerisk, saa var selve Befolkningen nu mere levende, mere interesseret end under de tyrkiske Pashaers sløvende Regimente i Førkrigstiden. Den syriske Befolkning var aabenbart vokset ved Bevidstheden om, at den nu var Borgere i en egen Stat, for hvis fuldstændige Selvstændighed det ikke var helt haabløst at arbejde. Desuden har Damaskus, som paa arabisk kaldes »den hellige«, fra gammel Tid staaet i høj Anseelse som Midtpunkt for litterære Beskæftigelser og

videnskabelige Studier, ikke mindst i theologisk Retning, og den tyrkiske Regerings stadigt mere aabenlyse Angreb paa den muhammedanske Religion syntes at have sat stærkere Fart i de syriske Muhammedanere.

For at faa lidt mere at vide om Udviklingen paa begge disse Punkter, opsøgte jeg den daværende Undervisningsminister *Kurd Ali*; han var tillige Præsident i det for faa Aar siden stiftede arabiske Akademi, og da jeg selv har den Ære at være Medlem af dette, faldt det naturligt, at jeg henvendte mig til ham.

Kurd Ali, med hvem jeg tidligere kun havde haft Bekendtskab ad skriftlig Vej, viste sig at være en meget distingueret Personlighed. Der er i Orienten meget Smuds, megen Fattigdom og megen Stupiditet, men naar man træffer den rigtige orientalske Overklasse, enten det nu er en Beduinhøvding eller en syrisk Undervisningsminister, saa fryder man sig over Foreningen af intellektuel Overlegenhed med Fuldenheden i den ydre Optræden; i Europa er det sjældnere at finde disse to Ting forenede; enten er det den kloge Mand, der har sorte Negle, eller Verdensmanden, der er et Fæ. Den dannede Orientaler forstaar at være selvbevidst uden at være arrogant og forekommende uden at gøre Indtryk af at aflire en tom Høflighedsfrase; han kan sige: Mit Hus er dit Hus, saaledes, at man er fuldt og fast overbevist om, at han mener det, og han kan give Udtryk for Myndighed uden en eneste stærk Bevægelse eller kraftigt Ord.

En saadan Type var Kurd Ali. Han var, som alt anført, Præsident for det arabiske Akademi, og det skyldes saa godt som udelukkende hans Anstrængelser, at denne Institution begynder at betyde noget i arabisk Aandsliv. Dagen efter at jeg havde besøgt Kurd Ali, kom han og hentede mig, for at jeg skulde se Akademiets Lokaler og Bibliothek. Den nye litterære og videnskabelige Institution havde faaet overladt en tidligere Moske; i denne var der indrettet en Mødesal og skaffet Plads til Bibliotheket og et lille Museum, væsentligt beregnet til Optagelse af syriske Oldsager. Da det hele var saa nyt, og der kun var meget beskedne Pengemidler til Raadighed, var det ikke store Herligheder, Museet havde at opvise. Dog fandtes der nogle interessante Gravrelieffer fra den græske Tid; Syrien, dette Gennemgangsland, Korridoren mellem Oldtidens store Kulturlande, har jo set en hel Række af blomstrende Kulturer afløse hverandre, saa der kan endnu fremdrages meget, som kan komme det nye Museum til Gode. Før Verdenskrigen gik alle Herlighederne til det kejserlige Museum i Konstantinopel, som netop fra Syrien har faaet nogle af sine vidunderligste og sjældneste Ting, som

den berømte Alexander-Sarkofag, en af den hellenistiske Kunsts mest fuldendte Frembringelser. Jeg besøgte en Gang Alexander-Sarkofagens Sal sammen med en Franskmand, som udbrød: »Hvor maatte det være dejligt at være død, hvis man havde en saadan Kiste at hvile i!«

Ogsaa Akademiets nye Bibliothek var endnu saare beskedent; det talte 16.000 Bind trykte Bøger og 4000 Haandskrifter, hvoraf det allermeste var paa arabisk; af Værker paa europæiske Sprog fandtes omtrent udelukkende franske. Det er en af den nærmere Orients Svagheder, at den om Europa og europæisk Aandsliv og Teknik næsten kun ved, hvad der læres gennem fransk. I Ægypten har den langvarige Besættelse af Englænderne nu forandret Forholdet noget for dette Lands Vedkommende, men i Syrien er det fransk og atter fransk, en Ensidighed, der absolut ikke har været for det gode. Ved Synet af Bibliothekets overmaade ringe Omfang tænkte jeg ikke uden en vis Vemod paa Zionisternes Bibliothek i Jerusalem med dets 200.000 Bind og med Plads til halvanden Gang saa mange til. Størrelsesforholdet mellem disse to aandelige Arsenaler udtrykker grumme tydeligt de økonomiske Vilkaar for de to kæmpende Parter, Zionister og Arabere.

Ejendommeligt var det at høre Kurd Ali, der iøvrigt gjorde Indtryk af at være en overmaade intelligent Mand, tale om Forholdene i Tyrkiet. Han udbredte sig vidtløftigt om Mulighederne for en Reaktion, baade religiøs og politisk, en Opposition mod Mustafa Kemals Politik, fordi denne vil omdanne Tyrkiet, en Gang Islams Hovedmagt, til et nationalt tyrkisk Stykke Europa. Det var saa tydeligt Ønsket, der hos den ivrige Muhammedaner Kurd Ali var Tankens Fader. Samme Eftermiddag, som vi havde diskuteret dette Punkt meget ivrigt, kom jeg paa Besøg hos en gammel Syrer, der var Kristen — han hed Faris Bey el-Churi —, og her gik Spaadommene i ganske modsat Retning, netop fordi denne Mand ikke havde den religiøse Forudfattedhed til at blænde Synet og sløve Kritiken.

Naturligvis kunde den gamle Kristne ikke dy sig for de Spottegloser om Tyrkerne og deres formentlige Indskrænkethed, som nu en Gang hører til, naar Arabere taler om deres tidligere Overherrer: »Jeg indrømmer,« sagde han, »at det er storslaaet, beundringsværdigt, hvad den nye, tyrkiske Republiks Præsident har udrettet og opnaaet, men man maa paa den anden Side ikke glemme, at han netop overfor Tyrker har haft lettere ved at trænge igennem med sine nye Ideer, fordi det med disse ikke gælder om at overbevise, men blot om at kommandere og sige, at saaledes er det. Naar en Mand med Autoritet — men det skal det ogsaa

være — forsikrer, at Dag er Nat, og at Mælk er sort, saa er Tyrken rede til at anerkende det.«

Saaledes talte den gamle Araber, og saaledes vil Arabere altid tale.

ISTANBUL

1930.

Fra Damaskus gik Turen med to Døgns Jernbanekørsel gennem Syrien og Lilleasien til Istanbul, Tyrkiets degraderede Hovedstad, tidligere kaldet Konstantinopel. Dette Navn maatte Byen ikke bære mere, fordi det mindede om den byzantiske Tid; de nye tyrkiske Magthavere har aabenbart ikke husket paa, at ogsaa Istanbul er rent græsk; det er det dorisk-græske is-tan-polin, hvilket betyder Byen, Hovedstaden. Hvis Byen vedblivende skulde have været Tyrkiets Hovedstad, vilde man sikkert have gjort sig mere Umage og fundet paa et rigtigt oldtyrkisk Navn; nu kan dette Bastardnavn Istanbul være godt nok til en By, som kun er forhenværende Hovedstad.

Jeg havde ikke været her siden 1911, det vil sige, tre Aar før Verdenskrigen brød ud. Det var, kalendermæssigt regnet ud, et Tidsrum af nitten Aar, kulturhistorisk og politisk var det en Afstand paa Aarhundreder. Der er mange moderne Tyrker, som regner med Republikens Oprettelse i 1923 som det naturlige Udgangspunkt for den Udvikling, der overhovedet betyder noget; alt, hvad der ligger forud for dette Tidspunkt, er ligegyldig Forhistorie, som der ikke er mindste Grund til at dvæle ved; nu gælder det kun Fremtiden. Og til denne værdiløse Forhistorie hører ogsaa den forsømte Millionby, som nu hedder Istanbul.

Ja, i Sandhed, det var ikke til at tage fejl af, at denne By var forhenværende. Det skreg fra de slet holdte Husfaçader, fra Brolægningen med de store Huller, hvor hele lange Stykker af Fliserækken manglede, fra de stadigt ikke opryddede Brandtomter i de gamle Bydele, men først og fremmest fra den næsten tomme Havn, — alt sammen forkyndte det med skingrende Tydelighed, at her laa en By uden Fremtid, uden Virksomhed og uden Penge.

Verdenskrigen og dens Følger har tilføjet Istanbul to dybe Saar; det ene er voldet af Landsmænd, det andet stammer fra de Fremmede. Samtidigt med Indførelsen af Republiken i Oktober 1923 blev det bestemt, at Regeringens Sæde ikke længer skulde være Konstantinopel, men Angora, som fra nu af kom til at hedde Ankara. Man kan forstaa, hvad en saadan Omflytning betyder, for den By, der vinder, og endnu mere for den, der taber. Ministerier, Diplomati, en væsentlig Del af Garnisonen,

alt i alt adskillige Tusinder af Mennesker, og saa de endnu flere Tusinder, som levede af at forsyne disse store Forbrugere — alt det drages paa en Gang andet Steds hen. For de europæiske Diplomaters Vedkommende kneb det en Del med denne Omflytning; adskillige vægrede sig det længst mulige mod at lade sig banlyse til det ugæstmilde Ankara; men de maatte jo til det. Man forstaar, hvilken økonomisk Aareladning en saadan Reduktion af Byens Forbrug og Omsætning maatte være.

Endnu værre blev det Slag, der kom udefra. Et Blik paa Kortet viser denne Bys Betydning. Med en af Verdens bedste Naturhavne ligger den ved den Passage, der forbinder det sorte Hav med Middelhavet. At besøge Trafiken mellem disse Farvande blev en økonomisk Opgave, som i Aartusinder gjorde en Verdenstad netop paa dette Sted til en Nødvendighed. Tyrkiets Indtræden i Verdenskrigen sidst i Oktober 1914 gjorde med et Slag Ende paa hele Sortehavshandelen. Man haabede da, at naar denne Krig en Gang fik Ende, skulde den forrige Trafik kunne genoptages paa de gamle Vilkaar, men ogsaa dette Haab brast, da den russiske Revolution lagde hele Landet øde for en længere Aarrække og navnlig gjorde det af med Omsætningen med Udlandet; en af de nye, russiske Magthaveres Opgave blev det at gøre Landet selvforsynende. Hele denne økonomiske Udvikling i Rusland har ikke ramt nogen fremmed By haardere end netop Istanbul. Jeg husker fra mit første flygtige Besøg her i 1891 den Vrimmel af Skibsmaster, som fyldte hele Farvandet ved Indgangen til det gyldne Horn. Og nu, nu laa der en tre, fire Dampere i fortabt Forknythed paa den store, tomme Flade, som før havde dannet ligesom en sammenhængende Bro af Skibsdæk, medens fuldt ladede Lægtene med en raabende og ivrig Arbejderflok ombord søgte at bane sig Vej frem i de smalle Mellemrum forneden mellem de høje Skibssider; det var Liv og Larm, Bevægelse og Virksomhed; man kunde blive helt varm blot af at se paa det. Og nu, Stilhed næsten overalt, ikke den Stilhed, der betyder Hvile, men den, der betyder Død.

Og saa var der en Ting til, som gjorde det nye, uvante Helhedsbillede af Istanbul saa trøstesløst. Borte var nu alle de glade Farver, som en Gang havde gjort Gade og Havn i Sultanens Residens til et festligt Skue; borte var den røde Fez, som i gamle Dage lyste op over Menneskevrimlen og gjorde den levende. Kemal Atatürk vil have, at hans Tyrker ikke skal være Orientalere, hvis brogede Dragter man straks kan kende; de skal, ved Siden af at være Tyrker, tillige være Europæere, Verdensborgere, og hertil hører absolut ikke nogen rød Fez. Atatürk regerer med sine Tyrker ganske ligesom i sin Tid Peter den Store med Russerne. Denne Regent er vel ogsaa den historiske Personlighed, med

hvem Tyrkiets Præsident frembyder de fleste Lighedspunkter. Den røde Fez, som satte Liv i Gadebilledet, forsvandt ved et Magtbud, det vil sige, ganske pludseligt. I Istanbul var der Enkelte, som forsøgte at stritte imod, saa blev de uden videre standsede paa Gaden, deres Fez blev taget fra dem, og saa kunde de vælge, om de vilde gaa ind og købe sig en Hat eller gaa barhovede hjem.

Jeg har tidligere haft Lejlighed til at omtale, at den gamle Sultan-residens allerede i Ungtyrkernes Tid var et Midtpunkt for politisk og religiøs Reaktion. Naturligvis er denne Stemning ikke bleven mindre nu under Republikken, da Beboerne af Byen ved det gyldne Horn tilmed har faaet Omvæltningens økonomiske Følger at føle; blot har denne Reaktion her aldrig givet sig Udslag i Handling, men i en vis almindelig Gnavenhed; der har siden Republikens Indførelse været mange Sammensværgelser og enkelte formelige Oprør, men aldrig noget af denne Slags i Istanbul. Denne By sidder og stirrer paa sin Fortid; Kraft til at rejse sig mod det, der er Fremtiden, har den ikke, og det er maaske godt det samme.

Et tydeligt Indtryk af denne reaktionære Stemning, der er mismodig og gnaven, men ikke spænstig og handlekraftig, fik jeg ved et Besøg hos den tidligere Redaktør af Bladet »Ikdam«; hans Navn er *Ahmed Djvedet*. Han øvede en Gang — det var i den ungtyrkiske Periode — en meget stor Indflydelse, nu sad han og troned paa Mindet om de gamle Dage og sang den bekendte Vise om »Den Gang, da jeg var Pige —«. Det var et meget mørkt Billede, han oprullede af Tyrkiets Fremtid, først og fremmest naturligvis af de frygtelige Følger af den Ødselhed, hvormed man vilde fremtrylle en ny Hovedstad, paa fuldstændig bar Bund. Netop om dette Punkt, det økonomiske, har jeg ogsaa hørt mange andre Sortseere udtale sig; Begivenhederne har gjort dem alle til Skamme; der var i Tyrkiet alligevel en uanet Kapitalstyrke, fordi Folket ikke blot var fattigt, men, hvad nyttigere er, nøjsomt.

Mere interessant end disse Udslag af den Degraderedes Utilfredshed, der er lige saa kedsommelig, som den er forstaaelig, var det, som jeg fik at høre af den religiøse Reaktions Repræsentanter. Jeg var saa heldig at komme i Berøring med Lederen af en mindre Kreds i hvilken Bestræbelserne for at holde fast ved Islam forenedes med den Mysticisme, som i Trængselstider har saa let ved at melde sig, ligegyldigt, hvad det saa er for en Religion, der er Tale om. Jeg nævner ikke hans Navn; jeg har lovet ham, at hvis jeg nogen Sinde omtalte, hvad jeg hørte og iagttog i denne Kreds, skulde der aldrig blive knyttet noget Personnavn dertil; netop den Gang var Regeringen bleven stærkt opskræmmet ved et Par

Sammensværgelser, som udgik fra religiøse Kredse, og den gik frem mod sine skjulte Fjender med meget haard Haand.

Vi kender allerede fra det gamle Testamentes Profeter den Tankegang, der, naar man er utilfreds med de samtidige Forhold, i de højere Magters Bank trækker en Veksel paa Fremtiden, enten *den hinsidige* eller — hellere — den jordiske. Saaledes bar disse tyrkiske Mystikere sig ogsaa ad, og den Kilde, hvorefter de fortrinsvis søgte at øse Kendskab om Fremtiden, var den gamle, arabiske Mystiker Muhji-eddin el-Arabi fra Midten af det trettende Aarhundrede. Det var jo, ligesom hvis man vilde søge Oplysning om Udsigterne for Leon Blums og Chautemps' Politik i Notredames Orakelsprog, men Mystikere er ens hele Verden over, for den rette Tro gælder ingen Tidsafstand.

Fra gammel Tid har der til de fleste større Moskeer i Tyrkiet været knyttet Bogsamlinger af forskelligt Omfang; man regner med, at der i hele Landet findes omtrent 50.000 saadanne Moskebibliotheker, hvis Indhold endnu for langt den største Dels Vedkommende slet ikke er undersøgt, saa der er store Muligheder for at finde adskilligt af virkelig Værdi. I en af disse Bogsamlinger, den, der er knyttet til Sultan Bajesids Moske i Istanbul, var der fornyligt fremdraget et Værk, som i de nævnte reaktionære Kredse havde vakt levende Opmærksomhed; det var forfattet af den ovenfor omtalte arabiske Mystiker, og det indeholdt en Række Spaadomme om Fremtiden, holdte i den sædvanlige Orakelstil, der kan passe lige saa godt paa det ene Aarhundrede som paa det andet. De fleste Mennesker har lettere ved at fæste deres Tillid til det dunkle og gaadefulde Udsagn end til det, der siges ligeud klart og præcist; en Spaadom i Stil med en Togplan vilde overhovedet aldrig noget Menneske tro paa. Iblandt Muhji-eddin el-Arabis Fremtids-spaadomme fandtes ogsaa en, der med lidt god Vilje kunde passe paa det nuværende Tyrki; der skulde, stod der, efter Fordrivelsen af en Sultan indtræde en Overgangstilstand, hvormed der efter den nærmere Beskrivelse meget godt kunde sigtes til Republiken, og efter den skulde der saa i den lilleasiatiske By Konja fremstaa en ny Sultan ved Navn Selim. Selve Overgangstiden blev angivet til at skulle vare syv, eller maaske var det ni, Aar; paa arabisk, det Sprog, paa hvilket det paa-gældende Værk er affattet, ser Tallene for syv og ni, naar de skrives helt ud med Bogstaver, næsten ganske ens ud. Nu blev den tyrkiske Republik jo proklameret i Efteraaret 1923; altsaa var der i 1930 gaaet netop syv Aar, og hvis den anførte Spaadom skulde slaa til, maatte den bebudede Sultan Selim vise sig enten nu straks eller efter to Aars Forløb. Hvorledes de Troende har stillet sig, da ogsaa Aaret 1932 gik

til Ende, uden at Sultan Selim paa de højere Magters Vegne fik gjort Ende paa Kemal Atatürks syndige Herredømme, har jeg intet erfaret om; jeg tænker, at man har klaret sig, som man plejer at gøre i slige Tilfælde: man har gravet en anden Spaadom op, som gav længere Tidsfrist, eller, hvis en saadan ikke kunde findes, har man opstillet en ny Fortolkning for den gamle Spaadom. Med Fortolkning kan man komme langt, og Mystikere kan man til Nød overtale, men overbevise dem kan man aldrig.

De følgende Aar efter 1930 har vist, at disse reaktionære Drømmerier om nye Sultaner ikke er den mindste Smule farlige. Republiken staar nu fastere end i 1930, ligesom dens Stilling i dette Aar var bedre end i 1923. Et andet Spørgsmaal er det, hvorledes det skal gaa, naar en Gang Kemal Atatürks mægtige Haand lammes; dog synes det, som om det Skabte allerede har opnaaet den Fasthed, at det kan taale, at den oprindelige Skaber forsvinder.

— To Ting er der, som man, enten det ellers gaar op eller ned, ikke kan fratage Istanbul, det er den naturskønne Beliggenhed og de historiske Minder. Selve Byens Grundplan er paa Grund af Terrænets Natur bevaret nogenlunde uforandret; endnu ser man den aabne Plads, hvor i den byzantinske Tid Hippodromen var beliggende, og hvor de Grønne og de Blaa udkæmpede deres sportslige og politiske Stridigheder. Vi har i vore Dage endnu ikke drevet det til, at Fodboldskampe og Rigsdagsdebat gaar op i en højere Enhed, men man skal aldrig forsværge noget. Og endnu kan man i Istanbul forfølge den gamle Hovedgade, som Erik Ejegod red op igennem, da han langt om længe havde faaet Lov til at komme ind i Miklegaard. Lad mig, siden jeg her strejfer et gammelt dansk Minde, i Forbigaaende ogsaa nævne, at jeg under flere af mine Ophold i Istanbul har anvendt adskillig Tid paa at undersøge, om det skulde være muligt at finde noget Spor af de gamle nordiske Væringers Kaserne; mine Efterforskninger forblev resultatløse. Man kender ret nøje Grundplanen af den byzantinske Hovedstad; at selve Ydermurene for en væsentlig Del er bevarede fra Tiden før den tyrkiske Erobring 1453, er naturligvis her en stor Hjælp. Man ved ogsaa, hvor omtrent Væringernes Kaserne har været beliggende, i Nærheden af Ejjubs Moske og ikke langt fra det gyldne Horn, hvor deres Skibe har ligget forankrede. I dette Kvarter har jeg været inde i en Mængde Huse og Gaarde, i adskillige Tilfælde modtaget med ikke ringe Mistænksomhed af Beboerne, overfor hvem det ikke altid var helt let at gøre begribeligt, hvad det var, jeg vilde.

Saa godt som alle de bevarede Bygningsværker fra ældre Tid er Mo-

skeer med den herlige Aja Sofia, Kejser Justinians Vidunderværk, i Spidsen. De Mænd, der nu regerer Tyrkiet, bryder sig ikke meget om Moskeer som Midtpunkter for muhammedansk Fromhed, men de har et aabent Blik for disse Bygningsværkers historiske og kunstneriske Værdier, og der bliver ofret ikke saa lidt paa deres Bevarelse. Aja Sofia er bleven omdannet til Museum; derved opnaaede man paa en Gang at faa en praktisk Anvendelse for den vældige Bygning, som blev gjort almindeligt tilgængelig, og tillige at ærgre de Fromme. Maaske har det sidste Hensyn ikke været det mindst virksomme. Den tyrkiske Regerings Mænd har heller ikke noget imod at begaa en Handling, der har en blasfemisk Karakter, naar blot de derved gør Indtryk af at være rigtig europæiske. Om denne Beregning nu ogsaa i dette Tilfælde holder Stik, er jeg ikke helt sikker paa. Selv i Voltaires Fædreland vilde de Fleste vist føle sig lidt uhyggeligt berørte, hvis man gik hen og lavede Notre Dame i Paris om til et Museum, med Garderobe i Forhallen og to Francs i Entré.

ANKARA

1930.

Det er meget muligt, at Verdensudviklingen skrider frem — eller rundt, skal man vel snarere sige — efter urokkelige, forud bestemte Love. Men for Dødeliges Blikke er disse ikke til at faa Øje paa; for os er der meget, baade stort og smaat, der ser ud som ren Tilfældighed. Og en af de mest tilfældige af alle Tilfældigheder var det, at Angora, som Byen hed inden sin Ophøjelse, blev Hovedstaden i det nye Tyrki.

Det var i og for sig meget vel begrundet, at de, der skabte den nye Republik, vilde bort fra den gamle Sultanresidens. Der knyttede sig til denne altfor mange Minder fra Fortiden, og man var ogsaa paa det Rene med, at Byens egen Befolkning hverken religiøst eller politisk sympatiserede med de nye Mænd og de nye Tanker. Og hertil kom, hvad der var det vigtigste af alt, den politiske Fare, der var en Følge af Byens Beliggenhed ved Havet. Her kunde jo, naar det skulde være, en europæisk Stormagtsflaade tone frem og give en Regering i Istanbul sine Ordre, navnlig nu efter at Strædernes stærke Forter var demolerede. Man maatte bort, langt ind i Landet, hvor ingen Skibskanon kunde række hen; det var i hint Øjeblik navnlig britiske Kanoner, man tænkte paa. Bort fra Istanbul, saa meget var sikkert, men hvorhen?

Naar Tyrkerne skulde vælge sig en ny Hovedstad et eller andet Sted i Lilleasien, dette Folks gamle Stammeland, vilde det have været natur-

ligt at foretrække Konja, den By, som i Oldtiden hed Iconium. Til denne By knytter sig Minderne om den nærbeslægtede tyrkiske Stamme Seldjukerne, som i Middelalderen med denne By som Midtpunkt skabte en rig og selvstændig Kultur, og dernæst havde Konja den praktiske Fordel, at denne By ligger midt i et stort og frugtbart Opland, der udmærket var i Stand til at forsyne en Hovedstad. Men dog gik man hen og valgte Angora, som i sig selv var meget mindre, som ikke havde saa glansfulde historiske Traditioner, og hvis Omgivelser er øde og delvis uopdyrkede. Og hvorfor? Fordi det Parlament, som skulde tage Bestemmelsen, havde siddet i denne By allerede et Par Aar; her var man nu vant til at være, og saa blev man her. Den Bevægelse, som daværende Mustafa Kemal Pasha rejste lige efter Verdenskrigen, da alle hans Landsmænd syntes at ville give fortabt, den tog sin Begyndelse længere øst paa; man havde holdt Møder i det improviserede Parlament baade i Sivas og i Erzerum, og efterhaanden var man rykket længere mod Vest, til Angora, simpelt hen for derved at være nærmere ved Hovedstaden, med hvilken der stadigt var meget at drøfte. Og saa blev man hængende her. Følgen heraf er blandt andet blevet det, at det nye Ankara er en By, hvor der er overmaade dyrt at leve, fordi alle Fornødenheder maa hentes langt borte fra. Hver Gang jeg i Ankara betalte min Regning paa Hotellet eller paa Restaurant, sendte jeg mindre velvillige Tanker til hin parlamentariske Inerti. Og det var jeg vist ikke ene om.

Midt i Ankara, ved Foden af den stejle Klippe, som bærer den ældste Bydel, ligger de endnu i 1930 ret forsømte Ruiner af et af den klassiske Oldtids interessanteste Mindesmærker, det berømte Monumentum Ancyranum. Det er det Tempel, paa hvis Indervægge Kejser Augustus lod indhugge en lang Indskrift i Rigets to Hovedsprog, Latin og Græsk; den indeholder en klar og udførlig Redegørelse for den romerske Stats almindelige Stilling og Kejserens vigtigste Foretagender. Teksten er meget beskadiget, men det træffer sig saa heldigt, at Hullerne ikke er paa de samme Steder i de to Tekster, saa at den ene kan supplere den anden. Meningen med denne historisk-statistiske Beretning har aabenbart været den, at Lilleasiens Folk selv skulde læse sig til, hvad Romerriget betød, og naar et Tempel i Ankara — den Gang hed Byen Ancyra — blev valgt til Opslag af dette politiske Dokument, vil det sige, at Byen var et Sted, hvor mange Mennesker kom sammen; Oldtidens Ancyra synes netop at være bleven til som Handelsplads ved et af de store Vejkryds.

I det ubedækkede Rum mellem Tempelvæggene stod der i 1930 op-

stillet en Del Sten med hethistiske Indskrifter. I det nye Tyrki har man faaet en levende Interesse for alle Vestasiens gamle Kulturer, idet man der mener at genfinde sine egne Forfædre. Den overspændte tyrkiske Nationalisme har bidt sig fast i den Theori, at Tyrkerne er Verdens ældste Kulturnation, hvorfra Impulserne er udgaaet til alle andre; hvad der overhovedet duer i denne Verden, var oprindeligt tyrkisk. Hvordan det saa er gaaet til, at der af al denne forhistoriske Fortræffelighed slet ikke er bleven noget hængende ved Tyrkerne, efter at de traadte ind i Historien, det gives der desværre ingen Forklaring paa, lige saa lidt som det oplyses, hvorfra man ved, at de forhistoriske Kulturbærere just var Tyrker. Men dette viser netop, at den yderliggaaende Nationalisme er en Slags Religion, og i Religion kræves der ikke Beviser, men Tro. I Overensstemmelse med hin Theori bliver alle Oldtidskulturer, hethitisk, sumerisk osv. uden videre indregistrerede som tyrkiske; at den nyere Forskning med uigendrivelig Sikkerhed har fastslaaet, at Hethiterne var et indoeuropæisk Folk, hvis Sprog havde nære Berøringer med Latin, det rokker ikke ved den tyrkiske Nationalismes selvglade Bevidsthed; thi naar Tyrkerne er Verdens ældste Kulturfolk, gaar de naturligvis ogsaa tilbage til den Tid, da Menneskene endnu ikke var spaltet i forskellige Sprogætter, men alle talte tyrkisk. Denne mærkelige Tro, i Ordets bogstaveligste Betydning Tyrkertro, er ikke det første Udslag, man har oplevet af en overdreven Nationalismes videnskabelige Forvildethed; den lærde Olof Rudbeck skrev i det syttende Aarhundrede et stort Værk, hvori han beviste for sig selv og for hvem, der ellers vilde tro derpaa, at Sverige, som var hans Fædreland, var Hjemstedet for alle Oldtidens berømmelige Folkeslag. Tyrkerne har i den sidste Menneskealder gjort saa imponerende Fremskridt, at man let kan undskylde, om de paa et enkelt Punkt tillader sig den samme Slags Taabeligheder, som lærde og højt ansete Europæere kunde begaa i det syttende Aarhundrede.

Der er i Ankara saa meget af den virkelige Historie, at man ikke behøver at ty til den indbildte. Augustus-Monumentet fortæller klart og tydeligt, hvad denne By har været i Oldtiden; i Middelalderen er dens Navn særligt knyttet til det store Slag i 1402, hvor den tyrkiske Lynsultans Krigsmagt blev fuldstændigt tilintetgjort af Timur, denne dæmoniske Skikkelse, der i samme Aandedræt kunde diskutere Theologi og give Befaling til Nedslagtning af Titusinder; heldigt er det for den tyrkiske Nationalfølelse, at ogsaa Timur med overvejende Sandsynlighed selv kan indordnes blandt Tyrkerne. Og som et endnu levende Minde fra Middelalderen ligger paa Toppen af en stejl, fritstaaende

Klippe den gamle Bydel med en lille Labyrinth af smalle, krogede Gader bag endnu bevarede Mure og Porte. Her har været trygt i Ufredstider.

Men det mest interessante, det mest vidunderlige er dog det moderne Ankara, denne By, der vokser op med al den Grokraft, som en Nation, der i Aarhundreder har staaet i Stampe, kan raade over; det kan formentlig ses fra Dag til Dag, hvorledes Ankara stadigt bliver større og righoldigere. Endnu da jeg var i denne By i 1930, stod den i Halvfærdighedens Tegn; der laa i det, som skulde udgøre de nye Staddele, et flunkende nyt Marmorpalads hist og et Marmorpalads her, og imellem dem nogle gamle Træskure og ukrudtbevoksede Byggegrunde; men efterhaanden lukkes Hullerne, og Byen tager Form. I enkelte Tilfælde gav Iveren for, at Byen skulde være en fuldstændig moderne Storstad, sig ret komiske Udslag; paa et af Skæringspunkterne i Nærheden af Udenrigsministeriet havde man allerede i 1930 opstillet en Betjent til at lede Færdslen, skønt der højst passerede en Vogn hver tiende Minut; det var meget fængslende at se, hvorledes den stakkels Mand, der saa udmærket godt forstod sin egen Overflødighed, vaagnede op til Daad og begyndte at spjætte med baade Arme og Ben, hver Gang han øjnede et Køretøj i det Fjærne. Denne overvættede Interesse for den moderne Civilisations udvendige Detailler viser, at den nye tyrkiske Nation endnu er meget ungdommelig; men slige Træk skal man mere sig over uden at haane dem.

Skønt Ankara i 1930 var mindre end halvfærdig, havde den allerede to Rytterstatuer, og begge af den samme Mand, Republikens Præsident, i Virkeligheden Tyrkiets Diktator Kemal Atatürk; den Gang hed han endnu Mustafa Kemal Pasha. For vore Begreber ser det underligt ud at rejse Statuer for en endnu Levende og man skulde synes, at det i hvert Fald kunde være nok med en. Men for Tyrkerne er det Hele i den bedste Orden: de har set, at der i europæiske Storbyer paa offentlige Pladser er Statuer af Nationens fortjente Mænd; nu vel, saa skal Tyrkiet have det samme, og hvem har vel gjort sig mere fortjent end han, som har skabt det nye Tyrki; ham kan man godt taale at se mere end en Gang. I naturlig Efterligning af Ankara er der nu snart rejst Billedstøtter af Kemal Atatürk i alle større Byer i Landet; det er ganske ligesom naar man i de fleste danske Købstæder finder en Buste af Frederik VII; maaske er, hvis det skal komme an paa en Sammenligning, Forherligelsen af Kemal Atatürk historisk den bedst begrundede.

Denne tyrkiske Statuemani har ogsaa en anden, mere skjult, men ikke mindre stærk Motivering. I Koranen forekommer en Udtalelse om Afgudsbilleder, hvilken i den theologiske Fortolkning er vokset ud til at

blive til et Forbud mod al Afbildning af levende Væsner; af denne Grund fik Islam hverken Malerkunst eller Skulptur i nævneværdigt Omfang; den muhammedanske Kunst maatte nøjes med Arabeskens Ornamentik, der gik i Arkitektens Tjeneste. Nu er det nye Tyrkis Mænd meget ivrige for overalt, hvor Lejlighed gives — og kniber det, laver man Lejligheden selv — at sætte sig ud over Islams Forskrifter; altsaa faar man ogsaa travlt med at opstille Billedstøtter. Kemal Atatürk og de, der nærmest følger ham, forholder sig overfor Muhammeds Forkyndelse omtrent paa samme Maade som de mest fremskredne tyske Nazister overfor Kristendommen med dens trekvart jødiske Bibel; man vil ikke ligefrem afskaffe den paagældende Religion, men man gaar paa tværs af den, hvor man kan.

Det lige omtalte Navneskifte af Mustafa Kemal Pasha til Kemal Atatürk er ogsaa et af Resultaterne af Efterligningsmanien. I Europa har enhver Mand et Efternavn og et eller flere Fornavne; i Tyrkiet som i de andre muhammedanske Lande havde enhver Mand et enkelt Personnavn, og for at skelne ham fra andre af samme Navn, anførtes som Regel ogsaa Faderens, altsaa: Hasan, Søn af Ahmed. Men dette er netop udpræget orientalsk og ikke europæisk, og det maa det endelig ikke være; derfor tager Tyrkerne sig nu nye selvavede Efternavne, og de gamle Navne, der ligesom hos os næsten alle er af religiøs Oprindelse, tage fra Profetens og hans Omgivelsers, — de forbliver staaende som Fornavne; Præsidenten selv hedder nu Atatürk, hvilket behyder saa meget som »Fader Tyrk«; hans mangeaarige Førsteminister Ismet Pasha kalder sig nu Ismet Ineönü efter Navnet paa den lille Købstad, hvor han overvandt Grækerne. Desværre er, som adskilligt af det nye, denne Navnegivning foregaaet ret planløst; den udmærkede Lejlighed, der her havde været til at genoptage oldtyrkisk Navneskik, er desværre ikke bleven benyttet. Det skal altsammen gaa i en Fart, og saa glemmer man somme Tider at raadsørge Sagkundskaben.

Med den muhammedanske Navneskik, eller rettere inden denne, forsvandt ogsaa de gamle Titler: Pasha, Bey, Efendi osv.; de føjedes som bekendt til efter Navnet, men da ogsaa dette var stridende mod, hvad der er Brug i Europa, maatte det falde. Med Titlerne afskaffedes ogsaa Ordenerne, hvormed det gamle Tyrki havde været saa gavmild, og tilige de straalende Uniformer; Tyrkiet er nu paa dette Punkt ligesaa puritansk som De Forenede Stater; medens man tidligere ved store, officielle Højtideligheder altid kunde være sikker paa, at den enlige sorte Kjole uden Ordner var den amerikanske Gesandt, kan denne nu risikere at blive forvekslet med Tyrken. For alt dette er Tyrkerne selv

meget glade, fordi de synes, at det gør dem mere europæiske, mere fremskredne. Men det kan jo ikke nægtes, at en Selamlik, en Fredagsparade, i den gamle Sultans Tid var et flottere Syn end hvad man nu kan opleve. En farveløs Orient, er det ikke efter vore Begreber en Selvmodsigelse? Sultan Abdul-Hamid II yndede særligt at vise sig omgivet af skrammererede Hoffolk; saa brugte han det samme Trick, som allerede Napoleon, denne vidunderlige Regissør, havde opfundet, selv at optræde i en ganske prunkløs Dragt midt i al Pragten. Napoleon bar sig saaledes ad, for at bøde paa, at han var saa lille af Vækst; Abdul-Hamid gjorde det maaske ogsaa tildels af Magelighed; den slidte Kappe og den fedtede Fez passede for denne sky Særling bedre end en guldbroderet Uniform. Men nu, nu ser de ens ud allesammen.

Alt dette angaar imidlertid jo kun det ydre, det forholdsvis lige-gyldige, som mere er Forandring end Fremskridt. Men af de virkelige Fremskridt er der nok at beundre, og først og fremmest er der at beundre de Mænd, der skabte dem, og ypperst af disse er *Kemal Atatürk*.

Allerede medens jeg var i Istanbul, paa Tærsklen til det ny Tyrki, havde jeg forhørt mig om Muligheden for at opnaa en Samtale med Præsidenten. Faa ham at se antog jeg, at jeg kunde uden større Vanskelighed, men hvad jeg vilde, var at komme til at tale med ham, helst ikke altfor kort; dette er jo den eneste Maade, hvorpaa man kan faa et virkeligt paalideligt Indtryk af en Personlighed. Det blev sagt mig, at det vilde vistnok falde vanskeligt at faa en saadan Lejlighed, da jeg jo ikke kom i nogen officiel Mission, og Præsidenten ikke holdt af at give flere Audienser, end han absolut var nødt til. Tiltrods for disse ilde-spaaende Forvarsler kom jeg alligevel til at tale med Kemal Atatürk, og det paa en langt mere indgaaende og udbytterig Maade end ved en formel Audiens af den Slags, der varer fem Minutter, hvorpaa man bliver fjærnet med en naadig Haandbevægelse.

Der findes i det nye Tyrki en omfattende national Institution ved Navn »Den tyrkiske Arne«; den virker navnlig for Folkeoplysning og Hygiejne, og den har Filialer i alle Landets Byer. Dens Virkemidler er Foredrag, Bogsamlinger, faste eller kurserende, Uddeling af Lægeraad og Medicin; undertiden gives der ogsaa Theaterforestillinger, hvor der opføres Skuespil med national Tendens. »Den tyrkiske Arne«s Hovedsæde er naturligvis Ankara, hvor den har bygget sig et storstilet Palads med Bibliothek, Theater og Foredragssal. I denne holdt jeg, efter Opfordring fra et af Bestyrelsens Medlemmer, et Foredrag om Vilhelm Thomsens Udtydning af de oldtyrkiske Orkhon-Indskrifter; for den nye tyrkiske Nationalisme har den Forøgelse af den tyrkiske Histories

Omraader, som blev indvunden ved den danske Forskers geniale Opdagelse, haft den største Betydning; Vilhelm Thomsen staar for Tyrkerne som en af deres største aandelige Velgørere, og man vilde derfor meget gærne høre om denne Mand og hans Forskning, tilmed af En, der ikke blot var hans Landsmand, men ogsaa en af hans Elever. Jeg holdt mit Foredrag paa fransk; thi til en saadan Lejlighed slog mit eget, meget mangelfulde Tyrkiske langtfra til, og det var da ordnet saaledes, at en tyrkisk Professor, Jusuf Aktchura, skulde medvirke som Tolk og oversætte Foredraget. Det kom vi nu ikke langt med; da jeg forklarede, hvorledes Thomsen havde baaret sig ad med at finde de første, spinkle Holdepunkter for Udtydningen, og herved, som det var uundgaeligt, kom til at anvende forskellige videnskabelige Specialudtryk, standsede Aktchura pludseligt og erklærede, at hvad disse Ting hed paa Tyrkisk, vidste han ikke. Saa tog vi en ligefrem Afstemning om, hvorvidt vi ikke kunde nøjes med at give Foredraget paa Fransk alene, og det viste sig da, at af de omtrent halvtredie Hundrede Tilstedeværende var der kun et forsvindende lille Mindretal, som ikke mente sig i Stand til at følge med i det fremmede Sprog. Og jeg maa sige, at jeg sjældent har haft Lejlighed til at tale for en Forsamling, der gjorde Indtryk af at være saa lydhør og saa modtagelig som denne. Jeg havde ogsaa gjort mig særlig Umage med Forberedelsen; jeg skulde jo her tale om en af dansk Videnskabs største Triumfer, og for en Forsamling, der af nationale Grunde var levende interesseret i Spørgsmaalet; som dansk Videnskabsmand og paa Grund af min sympatiske Indstilling overfor Æmne og Tilhørere havde jeg en dobbelt Spore til at anstrenge mig for at yde det bedste.

Mit Foredrag blev den næste Dag refereret i sin Helhed i Regeringsbladet, den Gang Ankaras eneste Avis; senere blev det ogsaa trykt i det Tidsskrift, som »Den tyrkiske Arne« udgiver. Referatet i Avisen havde, hvad der hurtigt blev meddelt mig, vakt Præsidentens Interesse, og en af hans personlige Venner, Forfatteren *Rüşen Eshref*, hvem jeg selv kendte fra Istanbul, paatog sig da at forestille mig.

Et Par Dage efter mit Foredrag talte en Adoptivdatter af Kemal Atatürk — han har ikke selv Børn — i »Den tyrkiske Arne« Theatersal om kvindelig Valgret. Denne var den Gang endnu ikke indført — senere har man faaet den —, men Spørgsmaalet interesserede levende; man vidste jo, at det var noget, der stod paa Dagsordenen i en Række Stater i Europa, og alt, hvad der er moderne og demokratisk, er i det nye Tyrki sikker paa en velvillig Modtagelse. Af alle Kemal Atatürks politiske Bedrifter er maaske ingen mere beundringsværdig end den Færdig-

hed, hvormed han har opretholdt sine Landsmænds Tro paa de republikanske Indretningers Fortræffelighed, samtidigt med at han selv styrer alt med diktatorisk Myndighed; da det faktisk er ham, der igennem sit Parti — det eneste eksisterende — bestemmer, hvem der skal være Parlamentsmedlemmer, skulde man ikke synes, at nogen kunde tillægge Valgretten og dens forskellige Former særlig Betydning, men Valgret er noget moderne og demokratisk, altsaa raaber man Hurra for den lige og almindelige Valgret, og saa lystre man Kemal Atatürk; han er Landets eneste virkelige Vælger, men da han er et Geni, er det heller ikke noget daarligt Vælgerkorps for en Stat at have. Kemal Atatürk minder paa dette Punkt i høj Grad om Kejser Augustus, der ogsaa forstod at opretholde alle Roms republikanske Institutioner, samtidigt med at han selv var enevældig Hersker; blot har Kemal Atatürk det naturligvis noget lettere, fordi hans Landsmænd ikke har den politiske Erfaring og derfor heller ikke de Forudsætninger for Kritik, som den første Kejsertids Romere var i Besiddelse af.

Den optrædende Adoptivdatter viste sig at være en yngre Dame af den heller ikke i Tyrkiet helt sjældne Kommunelærerinde-Type. Hun havde samlet en hel Del statistisk Materiale om Kvindevalgretten i de forskellige europæiske Lande — hun vidste ogsaa god Besked om Danmark —, og det afleverede hun altsammen i et bedrøveligt, ensformigt Tonefald; men vi sad allesammen og hørte andægtigt efter — det var jo Præsidentens Adoptivdatter. I Dagens højtidelige Anledning var han ogsaa selv til Stede; han havde faaet Plads i en Loge paa Balkonen midt for Scenen, og fra denne talte den unge Dame. Alt, hvad der duede i Ankara, var til Stede, og efter Foredraget var der Modtagelse for en mindre Kreds i en Sal, hvis Udstyr er en nøjagtig Kopi af en af de seldjukiske Sultaners gamle Sale, som er bevaret i Erzerum; i »Den tyrkiske Arne« freder man ogsaa om alle Minder af ældre tyrkisk Kultur. I disse stilfulde Omgivelser blev jeg saa forestillet for Præsidenten.

Kemal Atatürk, der nu er sidst i Halvtredserne, er en velskabt Mand, spinkel og lidt under Middelhøjde; han er skægløs, og det har allerede tyndet stærkt ud i Haarvæksten. Han har en høj, smukt formet Pande, en lang, kraftig Næse og et skarpt Hageparti; mest dominerende i dette Ansigt er Øjnene; de er graablaa af Farve, kolde og haarde; man faar ved at se dem en Fornemmelse af, at denne Mand ikke er god at have til Fjende. Hans Bevægelser er stiltfærdige og afmaalte, uden nogen sydlandsk Gestikulation; han fører sig som den, der er vant til at befale, og som ikke behøver at udfolde nogen større Kraft for at blive adlydt,

men man vilde, hvis man ikke vidste det, ikke gætte paa, at han var Militær.

Vor Samtale fik en ejendommelig Karakter ved, at vi talte hver sit Sprog. Til Underholdning af mere stringent Karakter vilde mit Tyrkiske ikke slaa til, og Kemal Atatürk har det paa samme Maade med det Franske; han var paa Officerskolen en fremragende Elev i Matematik, men ikke i Sprog, og senere har han haft andet at gøre; han læser uden Vanskelighed Fransk, og for ham som for de fleste Tyrker har dette Sprog været den eneste Adgang til at lære europæisk Kultur at kende. Vi hjalp os da med, at han talte Tyrkisk og jeg Fransk, og naar der var noget, som voldte Vanskeligheder, var Rüşen Eshref til Stede for at hjælpe os over disse; han er en af de mest fuldendt dannede Tyrker, jeg har truffet; han er nu Gesandt i Athen.

Kemal Atatürk begyndte med at sige mig nogle Komplimenter i Anledning af mit Foredrag om Vilhelm Thomsen; det fremgik af hans Udtalelser, at han selv vidste ganske god Besked med hin Periode af Tyrkerfolkernes tidligste Historie, som netop ved Thomsens Opdagelse er draget frem i Lyset. Ogsaa af den følgende Del af Samtalen mærkedes der hos ham en omfattende Belæsthed, men tillige, hvad der i og for sig ikke var overraskende, en vis Mangel paa Kritik; Kemal Atatürk er Autodidakt i alt, hvad der angaar Historie og Arkæologi, og det var netop disse Ting, vor Samtale drejede sig om.

Jeg har tidligere haft Lejlighed til at omtale den ejendommelige Theori, som den vidtgaende tyrkiske Nationalisme har lagt sig til Rette, og som gaar ud paa, at Tyrkerne er Verdens ældste Kulturfolk. Det fremgik af, hvad Kemal Atatürk sagde, at han ubetinget fastholder denne Theori, og jeg er ikke helt utilbøjelig til at tro, at han ogsaa er dens Ophavsmand. Thi det er netop Hemmeligheden ved denne Mand, at han kun har een Idé, og det er den nationale, alt, hvad der er Stort og Godt i Verden, bør være tyrkisk, maa være tyrkisk, er tyrkisk. Man kan, hvis man da ellers tør overfor en saadan Jætte-Personlighed, smile af den Slags uholdbare Overdrivelser, men man kommer ikke udenom, at der af en saadan Forestilling kan rinde et udtømmeligt Væld af moralsk Kraft. Kemal Atatürk har aldrig søgt sit Eget; han har, i ros-værdig Modsætning til Napoleon, aldrig haft travlt for at opnaa Magtens ydre Glans; han er den nationale tyrkiske Idés Tjener, og det er den ensidige Hengivelse til denne Tanke, der fører baade til kritikløse Vrangforestillinger i Theorierne og til imponerende Stordaad i Praksis.

Adskilligt af, hvad han sagde og spurgte om, forstod jeg bedre se-

ner, da jeg lærte de tyrkiske Theorier nøjere at kende. Han vilde vide, hvad min Mening var om de forskellige Oldtidsfolks Oprindelse, og han spurgte mig ud baade om Hethiter og Sumerer, om Etrusker og Iberer. Jeg mærkede hele Tiden, at han i Grunden mente, at han selv vidste bedre Besked om det altsammen, men da jeg nu en Gang var der, og da det, af hvad jeg havde haft at sige om Vilhelm Thomsens Udtydning af de oldtyrkiske Indskrifter, syntes at fremgaa, at jeg dog kendte lidt til de Ting, der interesserede ham, kunde det jo ikke skade at spørge mig. Jeg svarede, saa godt jeg kunde, paa de mange, hastige Spørgsmaal, men ved flere af dem var jeg, naar jeg skulde blive Sandheden tro, nødt til at sige, at det vidste jeg ikke. Og saa sagde jeg dette, skønt jeg ingenlunde var uvidende om, at et saadant Svar var afgjort Brud paa, hvad der er god Tone i Orienten.

Efterhaanden som vor Samtale trak ud — den varede i det Hele omtrent fem Kvarter —, havde næsten alle de Tilstedeværende samlet sig omkring vor lille Tremandsgruppe, der stod midt i Salen. Og det kunde ligefrem mærkes, hvorledes der gik et Sus af Forfærdelse gennem dem allesammen, da jeg første Gang kom med et stilfærdigt: »Det ved jeg ikke, Deres Ekscellence.« Saadan svarer man nemlig ikke, naar man er høflig, et Spørgsmaal skal efter orientalsk Opfattelse under alle Omstændigheder have et positivt Svar, et Svar med virkeligt Indhold i, og har man ikke et saadant rede, saa maa man lave et, finde paa et eller andet. Det vil altsaa sige, at en Usandhed er i Orientalerens Øjne at foretrække for det, der for ham forekommer at være en Uhøflighed. Denne Betragtningssmaade kendte jeg vel, men jeg mente, at jeg i denne ejendommelige lille Konflikt mellem Øst og Vest maatte være forpligtet til at følge europæisk Videnskabeligheds elementæreste Krav, selv om det skete med Fare for at krænke Reglerne for orientalsk Høflighed. Og det var fornøjeligt at iagttage, at medens de Andre blev forfærdede eller forargede, forstod Atatürk meget vel, hvorfor jeg havde svaret, som jeg gjorde, og han fandt det ogsaa rigtigt, at jeg havde givet dette Svar. At han havde opfattet Sagen saaledes, blev bagefter bekræftet for mig af Rüşen Eshref.

Det var interessant ved denne Lejlighed at iagttage, hvilken umaadelig Autoritet Atatürk udøvede over alle sine Omgivelser. Efter at han havde afsluttet Samtalen med mig, gik han rundt og henvendte sig til forskellige, og hver den, han talte til, for frem og stod saa stram som nogen preussisk Rekrut, noget, der ellers slet ikke ligger for Tyrkerne. Den Lærvillighed, som fra tidligste Tid har kendetegnet dette Folk, gør det let for dem at underordne sig, naar de staar overfor en virkelig Auto-

KEMAL ATATÜRK

ritet. Jeg mindes, medens jeg stod i denne højtidsfulde Seldjuker-Sal, hvad den gamle Araber i Damaskus halvt i Spot havde sagt til mig, at naar en Mand med Autoritet siger, at Mælk er sort, saa er Tyrken villig til at anerkende det. Hvor mange Ting har Atatürk ikke sagt og faaet sine Landsmænd til at anerkende, som for den tilvante Opfattelse maatte forekomme lige saa irrationelle som Paastanden om, at Mælk er sort. Han har sagt, og de har anerkendt, at Tyrkiet meget godt kan bestaa uden en Sultan og Islam uden en Kalif, at det er vigtigere at være en god Tyrk end en god Muhammedaner, og at det at være en god Tyrk, at beundre Tyrkerfolkets store Fortid og tro paa dets endnu større Fremtid, meget vel lader sig forene med det at indordne sig under europæisk Skik og Brug, i Klædedragt og Levevis, i Familjen og i det offentlige Liv. Endnu ved ingen, om det vil være muligt fuldt ud at gennemføre det utrolige Eksperiment at lade et helt Folk gennemføre en Udvikling paa lige saa mange Aar, som det har kostet andre Aarhundreder, men alene de indvundne politiske og sociale Resultater, af det faldefærdige Osmannerrige med dets søvnige og ligeglade Befolkning at udmejsle en stærk og velorganiseret Stat, hvis Folk arbejder støt med Tro paa sig selv og Tro paa Fædrelandets Fremtid, alene det er nok til at sikre Kemal Atatürk en Plads blandt Verdenshistoriens store Skikkelser. Han har formaaet at give sine Landsmænd denne Tro, fordi han har den selv; man kan i Politik og Agitation lige saa lidt som i Kogekunsten fremstille noget virkeligt godt, uden at have de rette Krydderier til at komme i det, der skal laves.

— Af Kemal Atatürks nærmeste Medarbejderkreds lærte jeg at kende Udenrigsministeren *Tewfik Rüshtü Aras* og Premierministeren *Ismet Ineönü*, tidligere kendt under Navnet Ismet Pasha. Den førstnævnte opsøgte jeg samme Dag, som jeg var kommen til Ankara, da jeg havde en særlig Introduktionsskrivelse til ham, og jeg fandt i ham en højst ejendommelig Personlighed. Han er af Uddannelse Læge; om han har været dygtig til at kurere Mennesker, ved jeg ikke, men for Staternes Brist har han et aabent Blik, og han har ogsaa vist, at han forstaar at helbrede disse, saa langt som en Udenrigsminister i en anden Rangs Stat overhovedet har Magt. Det skyldes i særlig Grad ham, at Tyrkiet, denne fordums Krigerstat, nu er blevet den førende blandt Vestasiens Stater i det internationale Fredsarbejde, og han og Venizelos har i Fællig Æren for, at der nu er Fred og god Forstaaelse mellem de aarhundredgamle Fjender, Tyrkiet og Grækenland. Ved den næsten fuldstændige Udveksling af Mindretallene blev der paa den radikale Maade, som kun er gennemførlig i Orienten, gjort Ende paa Mulighederne for

nye Stridsspørgsmaal, og de gamle var jo bragt ud af Verden, da Venizelos' Politik med at ville optræde som Kongens Foged hos det i Verdenskrigen overvundne Tyrki definitivt var strandet. Det, som Tewfik Rüshtü har udrettet for Konsolideringen af Freden i den nærmere Orient, ser bagefter, naar det Hele er gjort og afsluttet, saa overmaade simpelt ud; det gjaldt jo blot om at gøre det klart for vedkommende Nationer, at der i Virkeligheden ikke er noget at slaas om, og at Kamp kun kan bringe Tab for alle Parter. Ja vel, men er det ikke ganske det samme, der er Tilfældet adskillige Steder i Europa, og staar ikke Europas klogeste Statsmænd ganske magtesløse og raadvilde? I Middelalderen lod Fyrsterne arabiske Læger tilkalde; kan hænde, at det ingen Skade vilde være til, om man en Gang til det syge Europa forsøgte med en tyrkisk.

Tewfik Rüshtü er en af de mest talende og hurtigst talende Mennesker, jeg har truffet. Han har den for en Diplomat undertiden nyttige Evne at kunne overvælde sin Modpart med en Flom af Ord, uden at han, naar man bagefter søger at udrede Indholdet af disse, har sagt noget afgørende betydningsfuldt. Atatürk har vist, at han skatter sin Udenrigsminister; medens Præsidenten er tilbøjelig til ret hyppigt at skifte Ministre for de mindre betydelige Posters Vedkommende, har Tewfik Rüshtü holdt sin Stilling nu i en længere Aarrække. Hvad den ydre Form angaar, har de nye Mænd, baade han og Ismet, bevaret det gamle orientalske Diplomatis udsøgte Finhed.

Ismet Ineönü er af Uddannelse Militær. I Krigen mod Grækenland 1921—1922 havde han ledende Kommando, og han vandt ogsaa den Sejr, som skaffede ham hans nye Efternavn, men da det rigtigt kneb, slog hans Feltherreevne alligevel ikke til, og Kemal Atatürk maatte selv føre de afgørende Slag. Skønt Officer haandterer Ismet Pennen bedre end Sablen; det er som Diplomat, at han har gjort sit Fædreland de største Tjenester; han ledede paa tyrkisk Side de Forhandlinger, der førte til den endelige Fred med Grækenland og Ententen, som undertegnedes i Lausanne den 24. Juli 1923. Ismet anvendte her med stor Talent det orientalske Diplomatis gamle Taktik at udmatte Modparten ved Forhaling. Europæeren har altid travlt, medens Orientaleren altid har god Tid, og den, der ved Forhandlingsbordet sidder med Uhret i Haanden, vil altid være den svageste, fordi han er tilbøjelig til at gøre Indrømmelser blot for at blive færdig og faa Ende paa det. Navnlig udnyttede Ismet med megen Færdighed den Omstændighed, at han er lidt tunghør. Han hørte under Debatten kun det, der passede ham, og han kunde bringe Modparten til Fortvivelse, naar han efter en længere Ud-

vikling fra dennes Side erklærede, at det havde han ikke rigtigt forstaaet, og maaske vilde man være saa venlig at gentage det Hele en Gang til. Diplomater er ogsaa Mennesker, der ikke holder af, at det trækker altfor længe ud over den almindelige Spisetid, og saa endte det mere end en Gang med, at man lod den døve Tyrk faa sin Vilje, blot for at man kunde naa at komme hjem og blive klædt om til Middag.

Ismet Ineönü traf jeg første Gang hos Tewfik Rüshtü ved mit Besøg hos denne, senere mødte jeg ham ved forskellige officielle Lejligheder. Han er en lille, overmaade elegant Mand, og hans altid smilende Elskværdighed danner et velkomment Modstykke til Kemal Atatürks barske Strenghed. Samarbejdet mellem de to Mænd har været fortræffeligt, hvilket ogsaa viser, at Ismet er en god Diplomat.

Af de øvrige Ministre fik jeg navnlig at gøre med den daværende Undervisningsminister Husni Djemal. Jeg vilde gjerne benytte mit Ophold i Ankara til ogsaa at lære de nye tyrkiske Skoleforhold at kende, og da jeg var anbefalet af Udenrigsministeren, fik jeg den elskværdigste Modtagelse. Han medgav mig en Kontorchef Akil Bey — det var inden Titlernes Afskaffelse —, og med denne turede jeg rundt i Ankara til forskellige Skoler. Akil var en fortræffelig Cicerone; kun led han af Tyrkernes gamle Svaghed, Manglen paa Præcision; denne farlige Skødesynd har ikke en Gang Atatürk kunnet udrydde. Naar jeg aftalte med Akil, at han skulde komme og hente mig den næste Dag Klokken elleve, saa vidste jeg deraf kun, at enten kom han eller ogsaa kom han ikke; i begge Tilfælde var hans Holdning, næste Gang vi saas, ganske den samme. Denne Mangel paa Præcision hænger sammen med, at Orientaleren aldrig har lært at vurdere Tiden, ikke blot, fordi han ikke kan, men fordi han ikke vil; det moderne, europæiske Maskintempo, der frembringer mere Nervøsitet end Energi, er han absolut imod. Og man har ikke Indtrykket af, at selve Beskæftigelsen med Maskinerne, som er bleven en Følge af den nærmere Berøring med Europa, foreløbigt vil fremkalde nogen Ændring i dette Forhold; den orientalske Chauffør har ikke noget imod at køre hurtigt, men afholdende som han er, lader han sig heller ikke beruse af Hastigheden.

Trods al Mangel paa Præcision fik jeg dog en hel Række Skolebesøg gennemført sammen med min Cicerone. Det nye Tyrkis Regering har i Ankara anvendt store Summer paa Skolebygninger og Undervisningsmateriel, og det Indtryk, som mine hurtige Besøg i forskellige Klasser kunde give af Undervisningens Standard, var overmaade gunstigt. For Elementarskolen har Indførelsen af det latinske Alfabet i Stedet for det arabiske haft afgørende Betydning; hvad vilde vore hjemlige Pædagoger

vel sige, hvis vore seks, syv Aars Børn skulde lære at læse efter et Alfabet, der savnede Betegnelse for de korte Vokaler, medens det til Gengæld havde en Række Lydtegn, som vort Sprog slet ikke havde Brug for, og som ikke tjente til andet end til at bringe Usikkerhed i Retskrivningen? Men saaledes var netop det tyrkiske Sprogs Forhold til det arabiske Alfabet; for at læse og skrive Sproget rigtigt med dette upraktiske Apparat maatte hver Enkelt være et Stykke af en Filolog; intet Under, at man i Sultanatets Tid regnede med, at kun fem Procent af den samlede Befolkning kunde læse.

Interessant var det at overvære Undervisningen i Sociologi i en Pige-skoles øverste Klasse. Det gik til paa den Maade, at Eleverne fik tildelt hver en Opgave, som de udarbejdede til et Foredrag; dette blev holdt i Klassen, og bagefter var der almindelig Diskussion. De unge Damer gik med Liv og Lyst op i de stillede Spørgsmaal; her som overalt er Kvinderne stærkt interesserede i alt det nye, som Revolutionen har gjort dem delagtige i. De gamle Tiders Indespærring og Forkvakling af Kvinden er det forbi med for bestandigt. Paa mit Spørgsmaal erfarede jeg, at man i Tyrkiet har gjort den samme pædagogiske Erfaring som andet Steds, at Pigerne gennemgaaende er mere samvittighedsfulde med Skolearbejdet end Drengene.

Naturligvis tør man ikke fra Undervisningens Betingelser i den forkælede Hovedstad drage den Slutning, at det er saaledes i hele Landet. En alvorlig Hindring for Udviklingen er de store Afstande og Landets spredte Befolkning; der staar i den nye tyrkiske Skolelov, at hvor der er mindst halvtredsindstyve Børn i en Landsby, skal der være en fast ansat Lærer; er Tallet mindre, maa man nøjes med en omrejsende Lærer, som har flere Skoler at passe, og som saa i de Perioder, hvor han er fraværende, bistaas af den dygtigste af Eleverne paa Stedet. Men selv dette er langt fra gennemført overalt.

I mine Samtaler med Undervisningsministeren dvælede han med størst Interesse ved Arbejdet for at skabe et nyt nationalt tyrkisk Sprog, frit for alle de mange Fremmedord, arabiske og persiske, som hidtil har skæmmet det. Det var meget omfattende Planer, man den Gang arbejdede med, og paa meget langt Sigt. Der var nedsat en Kommission, som skulde udarbejde en helt ny tyrkisk Ordbog, væsentlig paa Grundlag af det Stof, der findes i Lilleasiens mange forskellige Bondedialekter; i denne Ordbogs Sprog skulde der affattes Skolebøger, og i Løbet af en Generation kunde man saa regne med, at dette nye Sprog var bleven virkeligt levende. I de senere Aar har jeg erfaret, at Begejstringen for denne Plan er kølnet betydeligt; siden man har haget sig fast i den tid-

ligere omtalte, mærkelige Theori, at Tyrkisk er Verdens ældste Sprog, fra hvilket alle de andre er udgaaede, har Forbitrelsen mod Fremmedordene fra de andre Sprog sat sig en hel Del; thi naar disse Sprog oprindeligt stammer fra Tyrkisk, er Fremmedordene jo slet ikke fremmede. Og saa kan man maaske slippe med slet ikke at foretage sig noget.

En af de mærkeligste Personer, jeg traf i Ankara, var Medlem af den lige anførte Ordbogskommission; tillige var han Direktør for Ankaras nye Museum; han var Ungarer og bar det mærkelige Navn *Meszaros de Wiski*. Han havde foretaget omfattende Rejser i alle Dele af Lilleasien, hvor der, navnlig i de østlige Egne, findes adskillige ukendte og uopklarede Ting, henhørende til Etnologi og Religionshistorie. Ved Siden deraf var han ikke saa lidt af en Eventyrer; det hed sig senere, at han havde været indblandet i den mærkelige Falskmøntneraffære, da Fyrst Windischgrätz lod fremstille franske Tusindfrancsedler for at anvende dem til politisk Agitation. Kort efter min Afrejse fra Ankara blev han fjernet fra sin Direktørstilling ved Museet og maatte vende tilbage til Ungarn. Meszaros var en højst begavet Mand, men han hørte til den Slags, som man aldrig følte sig helt sikker paa. Men Lilleasien kendte han bedre end noget andet Menneske, jeg har truffet, og saa kunde hans øvrige mulige Vidtløftigheder være mig ligegyldige; jeg rejste for at lære af Menneskene, ikke for at kritisere dem, og man kan, naar man er ude blandt Fremmede, have Lov til at bedømme, men ikke til at dømme.

— Jeg har tidligere haft Lejlighed til at omtale, at Kemal Atatürk gennem det republikanske Partis Organisationer — og andre findes der ikke — øver en afgørende Indflydelse paa, hvem der indvælges i Parlamentet. Han har benyttet dette til at anvende Stillingen som Parlamentsmedlem, der er lønnet, som en Præmie til Mænd, der har udrettet noget af Betydning paa et eller andet Omraade. Paa den Maade har han i Parlamentet samlet saa godt som alle værdifulde Kræfter i Landet, og selv om det maaske ikke er saa overvættets demokratisk, er det i hvert Fald en for et ungt Lands Udvikling meget nyttig Form for en Folkerepræsentation. Da Parlamentet netop var inde, medens jeg var i Ankara, var der god Lejlighed til at gøre interessante Bekendtskaber; jeg skal her dvæle ved enkelte af disse.

En af de mest sympatiske Personligheder, jeg kom i Berøring med, var Digteren *Mehmed Emin*; jeg kan karakterisere ham med et enkelt Ord: han er det nye Tyrkiske Kipling. Han staar ikke Maal med den store Englænder hverken i Fantasiens Kraft eller i den overlegne Behandling af Formen, men han har for sit Folk haft en lignende Betydning som

denne. Han var den første, der i sine klangfulde, lyriske Vers forherligede den nationale Tanke, og ligesom Kipling dvæler han med For­kærlighed ved den menige Soldat, den beskedne, nøjsomme, udholdende lilleasiatiske Bondeknøs, der repræsenterer alle den tyrkiske Races bedste Egenskaber. Den kortvarige Krig med Grækenland i 1897, der efter lange Tidens politiske Ydmygelser gav Tyrkerne et Glimt af en Sejr, blev Stoffet for Mehmed Emins første Samling Digte, som stadigt har bevaret deres Folkeyndest. Nu sad han i Ankara som en fra alle Sider fejret Hædersgubbe.

Med Mehmed Emin havde jeg en pudsigt lille Oplevelse. Ved et Selskab hos en juridisk Professor, hvor han vidste, at jeg vilde komme til Stede, havde han for at vise mig som Dansk en særlig Opmærksomhed forberedt en Overraskelse, der bestod i, at han havde udarbejdet en tyrkisk Oversættelse af Henrik Ibsens bekendte Digt fra 1864 »Nu samler sig om Tyras Borg«; Digtet kendte han fra en fransk Oversættelse; hvor han havde faaet fat i den, fik jeg desværre ikke Lejlighed til at spørge om. Men det fremgik af Mehmed Emins Gengivelse, at den franske Oversætter have været i Vilderede med Udtrykket Tyras Borg; det var for ham blevet til Tyrannens Borg, hvad der unægteligt netop i den Sammenhæng gør en lille Forskel, og Mehmed Emin havde troligt oversat det ordret. Jeg nænnede ikke at gøre ham opmærksom paa Fejltagelsen; han viste sig at høre til den Slags Digttere, som ogsaa kendes paa andre Breddegrader, og som er overmaade glade for at høre sig selv læse op, og jeg syntes derfor, at det var Synd at bringe Forstyrrelse i hans Fornøjelse. Vi lod da Tyrannen forblive i sin Borg; med Vers behøver man jo ikke at tage det altfor højtideligt, naar blot de lyder godt, og Mehmed Emin skriver virkelig gode Vers.

En ligesaa elskværdig, men mere lødig Personlighed traf jeg i Præsidenten for »Den tyrkiske Arne«, *Hamdullah Subhi*; ogsaa han har faaet et nyt, rigtigt Efternavn og hedder Hamdullah Tängriöver. Jeg har allerede tidligere omtalt denne Institution; efter at jeg var optraadt som Foredragsholder, kom jeg i nærmere Forbindelse med Præsidenten og fik mere at vide om, hvorledes »den tyrkiske Arne« er bygget op. Man maa her, som paa ikke saa faa Punkter i den moderne Udvikling, beundre den praktiske Sans, som Tyrkerne har udfoldet, og som i væsenlig Grad har ændret den Forestilling, man tidligere havde om dem. I gamle Dage — under Sultanatet — skulde Tyrkerne, naar et eller andet skulde organiseres, uvægerligt have andre til at hjælpe sig, enten Europæere eller Armeniere og Syrere; nu kan de selv. Det er, som om Kemal Atatürk med Geniets Tryllestav har strøget alle Mindreværdskomplekserne

af sine Landsmænd. Nu er de snarere ved at synde til den modsatte Side; hans faste Tro paa, at Tyrkerne er Jordens ypperste Folk, er de ved ogsaa at dele selv, — og det er straks mere betænkeligt.

»Den tyrkiske Arne« er, som saa ofte Fornylesbe-
stræbelser i en Nations Historie, et Nederlagets Barn; den blev grundlagt umiddelbart efter Tyrkiets store og uventede Nederlag i Balkankrigene; ligesom de ved Friedrich Arndts Agitation fremstaaede tyske Turnklubber under Napoleonskrigenes Ulykker skulde »Den tyrkiske Arne« være et Redskab til at genoplive og pleje den tyrkiske Nationalfølelse og samtidigt virke for Folkeoplysning og Raceforbedring; den blev en Forening af Folkeuniversitetet, nationalistisk Klub og hygiejnisk Oplysningskontor, og den har gjort udmærket Fyldest paa alle disse Omraader. Under Ungtyrkerne, som aldrig lærte Begrænsningens Kunst, den, der efter Goethes vise Ord netop kendetegner Mesteren, forsøgte »Den tyrkiske Arne« sig ogsaa med politisk Propaganda udenfor Landets egne Grænser, men det fik Kemal Atatürk omgaaende sat en Stopper for, saa snart han fik Magten. Det har jo netop været en af Hovedtankerne i hans yderst nøgterne Udenrigspolitik aldrig at indlade sig paa Vidtløftigheder; Forestillingen om, at de moderne Tyrker skulde gentage Attilas og Djingiskans Bedrifter, har han med Rette afvist som fuldstændig forrykt; det var netop den Slags farlige Drømmerier hvormed hans gamle Kammerat fra Officersskolen og senere Misunder og Fjende, Enver Pasha, styrtede sit Land ud i Ulykken.

»Den tyrkiske Arne« modtager økonomisk Støtte fra Regeringen, men er i det væsentlige en selvejende Institution, hvis Indtægter navnlig kommer fra et Bogforlag og et Lotteri samt fra Overskudet af Theaterforestillinger og Koncerter. Disse sidste er ved at blive meget yndede, idet man ogsaa her har efterlignet Europa; man er i Musiken ved at gaa bort fra den gamle orientalske Musik; som bekendt har denne andre Intervaller end vor; medens vi i den kromatiske Skala har tolv Toner, har Orientalerne sytten, hvorfor det meste af, hvad de laver, i vore Øren lyder pibende falsk. Nu har ogsaa paa dette Omraade Tyrkerne taget sig europæiske Forbilleder.

Hamdullah Tängriöver havde jeg hørt omtale som Tyrkiets mest veltalende Mand; jeg var saa heldig selv at faa en Prøve herpaa. Som en Tak for mit Foredrag i »Den tyrkiske Arne« gav Foreningens Præsident lige inden min Afrejse fra Ankara en større Frokost for mig, hvor han selv holdt Talen. Det tyrkiske Sprog besidder med sin rige Nuancering af Vokalerne en overordentlig Velklang, og Hamdullah, hvis Stemme var noget af det smukkeste, jeg har hørt, behandlede Sproget

som en fuldendt Virtuøs sit Instrument. Min Kone, der ogsaa var indbudt, og som ikke kender noget til Tyrkisk, sagde bagefter til mig, at det forekom hende, at hun havde forstaaet hvert eneste Ord, han havde talt; saa rig og udtrykfuld var hans Variering i Stemmefald og Betonning, saa afvekslende og indtrængende hans Betonning og Foredrag. Hamdullah Tängriöver er senere bleven tyrkisk Gesandt i Bukarest; hvis han er ligesaa stor Diplomat som Taler, kan hans Land være vel tjent med ham.

— Paa den Tid var der i Ankara kun een Avis, som udkom i denne By; det var det officielle Regeringsorgan. Alle de andre vigtige Blade udkom stadigt i Istanbul; det betydeligste af dem var og er endnu (1937) »Tchühurijjet« (Republiken), hvis Redaktør *Junus Nadi* jeg kom i Forbindelse med, fordi Bladet ønskede et Interview i Anledning af min Samtale med Kemal Atatürk; alt, hvad denne Mand siger og gør, bliver der lagt Mærke til. Det er til at forstaa, at denne stadige offentlige Bevogtning somme Tider er ved at blive ham lidt for meget, saa at han for nogle Dage gemmer sig i sit Hjem for at faa Fred. Hans Bolig er en beskeden Villa i Tchankaya, der er Forstad til Ankara.

Den tyrkiske Presse har fra først af udviklet sig i Efterligning af den franske; Hovedvægten blev lagt paa den ledende Artikel, og man stræbte efter at skrive elegant, hvilket i Følge den Tids Opfattelse vilde sige: med mange svære Ord; Stilen svarede til det, som vi ogsaa kendte her til Lands i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, og som man har givet Betegnelsen »den ziirlige Stil«; det var den Gang, da man i Stedet for at sige: »Det glæder mig«, troede at udtrykke sig fint ved at sige: »Det er mig en Plaisir, Contentement og Fornøjelse«; Else Skolemester i »Barselstuen« taler saaledes. Nu er Tyrkerne heldigvis kommen bort fra alt dette; nu bestræber man sig kun for at skrive forstaaeligt, hvilket er mindre indviklet. I de senere Aar har man ogsaa frigjort sig for den ensidige Efterligning af den franske Presse; baade Interviewet og Petitstoffet behandles omtrent som hos os. Tiltalende er det, at den tyrkiske Presse i sin Helhed afholder sig fra Skandalehistorier og fra Snagen i Folks Privatliv; dette hænger sammen med, at den orientalske Tankegang fra gammel Tid er indstillet paa i mindre Grad at interessere sig for, hvad der foregaar mellem Naboens fire Vægge; der har nok altid været Sladder i Bazaren, men den angik mest de mere fremtrædende Personers offentlige Færd.

Det, som man kalder »Ensretning«, er ikke nogen tysk Opfindelse; Methoden er, baade i Presse og Politik, bleven anvendt af Tyrkerne allerede inden Nazisterne overtog Magten i Tyskland. Da jeg var i Istanbul,

blev der gjort et Forsøg med et Oppositionsblad; det hed »Yarin« (ج: I Morgen) og stod i Forbindelse med de reaktionære Kredse, der, som omtalt, stadig findes i den tidligere Hovedstad. Dets Redaktør, en ung Journalist ved Navn Arif Orudj Bey, var et kvikt Hoved, der hurtigt samlede sig en anelig Læsekreds; den Mand, om hvem jeg tidligere har fortalt, at han hos en arabisk Mystiker fra det trettende Aarhundrede mente at have fundet Forudsigelsen om den tyrkiske Republiks Fald, tilbød at præsentere mig for denne oppositionelle Vovehals, men Dagen før dette skulde gaa for sig, blev Arif Orudj arresteret, og dermed var baade hans og hans Blads Saga ude. Kemal Atatürk har aldrig kunnet finde sig i Kritik; han er saa overbevist om sine egne Meningers Rigtighed — Resultaterne har jo ogsaa som Regel givet ham Lov dertil —, at han betragter det som en personlig Fornærmelse og en offentlig Forbrydelse at mene noget andet; i det Punkt minder han om Bismarck. For mit eget gode Renommé i tyrkiske Regeringskredse var det maaske meget godt, at jeg ikke kom til at give Anledning til at blive set sammen med den frække Oppositionsmand; ellers kunde det have været ganske interessant.

Man skulde tro, at den Omstændighed, at der kun gives Plads for et eneste Parti, nemlig Præsidentens eget, maatte gøre baade de politiske Spørgsmaals Behandling i Pressen og Debatten i Parlamentet ensformig og kedsommelig. Det første er maaske tildels Tilfældet, det andet absolut ikke. Den Maade, hvorpaa det tyrkiske Parlament, »den store Nationalforsamling«, er sammensat, idet, som tidligere omtalt, Kemal Atatürk har pillet det meste af, hvad der duer i Nationen, ud og givet det Plads i Parlamentet — denne Fremgangsmaade har bevirket, at dette er bleven saa lødigt, at dets Debatter ikke bliver den bare Tærskens Langhalm, og den andet Steds yndede Servering af smaa Ondskabsfuldheder til politiske Modstandere er der ingen Lejlighed til, da alle tilhører det samme politiske Parti. Det, der foregaar, er en virkelig saglig Behandling af Spørgsmaalene. Den store Nationalforsamling har til Huse i en forholdsvis lille og uanselig Bygning; da denne er beliggende ligeoverfor det Hotel, hvor jeg boede, havde jeg nem Lejlighed til at komme der adskillige Gange; en af Parlamentsmedlemmerne, som jeg kendte, var en Dag saa elskværdig at vise mig rundt i hele Bygningen; det var karakteristisk at lægge Mærke til, at der var anvendt adskilligt mere paa Udsmykningen af de Lokaler, der her var reserveret for Republikens Præsident, end paa selve Mødesalen eller noget af det andet. Dette Forhold angav med korrekt Klarhed Magtfordelingen i den nye Stat: selv-

følgelig er Tyrkiet en Republik — hvem tænker vel paa at sige andet? —, men samme Republik staar under en enevældig Hersker, og det en meget skrap Hersker, der trods al Beskedenhed i sin ydre Fremtræden nok vil have, at der skal tages Hensyn til ham. Og det er maaske meget godt for Tyrkiet, at Magten er netop saaledes fordelt.

CAIRO — ALEXANDRIA 1930.

Hjemrejsen fra Tyrkiet kom til at foregaa over Ægypten. Jeg havde nu set en Del af, hvad der foregik i den tyrkiske Republik, og paa Grundlag heraf søgt at danne mig en Mening om Fremtiden, ikke mindst for den religiøse Udviklings Vedkommende — det er i Orienten trods al Paavirkning fra Europa endnu stadigt Religionen, som er den vigtigste Faktor, selvom der i det nye Tyrki ikke er meget af den at opdage paa Overfladen —, og det havde derfor en særlig Interesse at høre noget om, hvorledes man i et andet muhammedansk Land saa paa alt det tyrkiske. Jeg var saa heldig baade i Cairo og Alexandria at træffe Personer, som kunde give Besked herom.

Tidligere har jeg fortalt om den fossile Fortidslevning, der under mit Besøg i Cairo i 1923 var Rektor ved Azhar-Universitetet; han var nu forsvundet og afløst af en yngre Mand ved Navn *Muhammed el-Ahmedî ez-Zawâhiri*, som viste sig at være en overmaade tiltalende og intelligent Personlighed. Med hans Forgænger havde jeg kun kunnet tale om arabisk Grammatik; Efterfølgeren derimod havde en vaagen Forstaaelse af Nutidens Problemer. Efter at den tyrkiske Regering er bleven antiklerikal — dens Modstandere kalder det antimuhammedansk —, mener Ægypten at være kaldet til at optræde i Rollen som Islams Hovedmagt, og den gamle theologiske Højskole el-Azhar har overtaget Ledelsen af den religiøse Propaganda; derfor var dennes Rektor den rette Mand at gaa til.

Han forklarede mig, at man i Ægypten opfattede det som den tyrkiske Regerings Hensigt helt at afskaffe Islam; imidlertid er Kemal Atatürk bange for, at man for tidligt skal opdage dette, og derfor er hans Ministre ved alle Lejligheder ivrige for at give Forsikringer om det modsatte. Men i Ægypten lader man sig ikke narre, og Rektoren meddelte mig, at man paatænkte forskellige Modtræk; man vilde udgive et Tidsskrift, der skulde drive religiøs Propaganda, og man vilde uddanne Folk, der skulde virke som Missionærer indenfor hele det muhammedanske

Omraade, men særligt i Tyrkiet. Jeg har aldrig senere hørt om disse, og det er meget muligt, at Planen er bleven til ingen Ting. Det er der saa meget i Ægypten, der gør; jeg husker, at Redaktøren af »La Bourse Egyptienne«, en dreven Malteser, en Gang sagde til mig: »L'Égypte restera toujours le pays de la bonne blague« (Ægypten vil altid blive ved med at være Vrøvlets Land).

Rektor Muhammed el-Ahmedî var meget ivrig efter at faa at vide, om de tyrkiske Bønder billigede Kemal Atatürks antimuhammedanske Holdning. Jeg maatte dertil svare, at jeg intet vidste af egen Erfaring om de tyrkiske Bønders Opfattelse, da jeg kun havde været i Ankara og Istanbul, og jeg maatte nærmest tro, at dette var noget, som disse endnu slet ikke havde gjort sig klart, da Regeringen stadigt har været saa forsigtig ikke at lægge selve Gudsdyrkelsen nogen Hindring i Vejen, men for Resten var jeg overbevist om, at de tyrkiske Bønder vilde følge Atatürk i tykt og tyndt; det var ham, der havde reddet Landet ved det græske Angreb, hvorimod de muhammedanske Gejstlige havde været villige til at lyse ham i Ban paa den sidste Sultans Befaling; Bønder er ens hele Verden over; de har en velsignet Respekt for Kendsgerninger.

Det fremgik af det, som Rektoren sagde, at man i Ægypten tillagde den reaktionære Bevægelse i Istanbul overordentlig Betydning; man har jo saa let ved at tro det, som man gjerne vil tro. Ogsaa paa dette Punkt maatte jeg rokke ved hans Illusioner; den religiøse Reaktion i den forrige Hovedstad næres naturligt ved den Uvilje, der her findes mod alt, hvad der kommer fra Ankara, og den faar derved en Udbredelse, som den i Følge sit eget Tankeindhold ikke kunde opnaa.

Rektoren lovede til Afsked at sende mig det omtalte nye Tidsskrift, saa snart det begyndte at udkomme jeg behøver næppe at tilføje, at jeg aldrig har set noget til det. Hvis jeg havde alt det, som Orientalere i Aarenes Løb har lovet mig, vilde jeg være en holden Mand.

— Der var den Gang i Ægypten ved at danne sig en Bevægelse, som nærmest kan sammenlignes med vor indre Mission. Dens Formaal var at tilføre Troslivet ny Styrke og at bekæmpe europæisk Paavirkning, for saa vidt som denne førte til Fritænkeri; da det, som Ægypterne lærer af Europa, hovedsageligt kommer fra Voltaires Fædreland, er denne Paavirkning ikke altid heldig for den overleverede Respekt for Koranen. En af Førerne for denne Bevægelse var *Prins Omar Tusun*, en Fætter til den daværende Kong Fuad; han boede i Alexandria, og han var saa elskværdig at modtage mig under mit meget korte Ophold her.

Prins Omar Tusun var en høj og statelig Mand; han lignede sin Fætter Kongen, men han var ikke saa svær som denne. Han frembragte

Indtrykket af en stor Intelligens, men ikke saa megen Energi; dette passede for saa vidt godt med, hvad jeg følte ved den hurtige Overgang fra det nye Tyrki til det gamle Ægypten; jeg var kommen fra det Land, hvor man handlede, til det, hvor man talte om det.

Prinsen troede ikke paa, at det kunde nytte noget med en religiøs Propaganda i Tyrkiet; hvis der kom ægyptiske Missionærer til dette Land, saa vilde Regeringens Haandlangere blot —, og dermed gjorde han en Haandbevægelse, som naar man haler noget op i et Reb. Der var ikke andet for end i Ro at afvente det Tidspunkt, da Kemal Atatürk forsvandt, hvilket han inderligt haabede, ikke vilde vare længe; hvorpaa Prinsen støttede dette fromme Haab, sagde han ikke noget om. I øvrigt, fortsatte han, maatte hvert Land sørge for sit Eget; der var ogsaa i Ægypten en fritænkerisk Bevægelse, som naturligvis fik Vind i Sejlene ved det, der foregik i Ankara; talmæssigt var denne Bevægelse i sig selv ikke stærk, men man maatte dog helst træffe Foranstaltninger til at imødegaa den. Det overraskede mig, at Prinsen ikke lod til at kende, hvad der forberedtes paa Azharuniversitetet, eller de Meninger, som herskede der med Hensyn til Mulighed for Propaganda i Tyrkiet.

— — Naar jeg skal sammenfatte, hvad jeg med Hensyn til Religionens Stilling mener at have iagttaget paa denne Rejse gennem Ægypten, Palæstina, Syrien og Tyrkiet, tror jeg at turde sige, at Islam, ligesom vel for Resten ogsaa de andre positive Religioner, for Tiden befinder sig i en Bølgedal. For den muhammedanske Religion har den stadigt nærmere Forbindelse med Europa ikke været for det Gode; det er dog ikke Kristendommen, men den materialistiske Livsanskuelse, hvis Virkning mærkes; den almindelige Usikkerhed og de økonomiske Vanskeligheder, som er en Følge af Krigen, har ikke, som man vel i Grunden havde været berettiget til at vente, ført til en religiøs Renæssance, heller ikke i Islam. Det religiøse Behov er, hvor det er levende, for en væsentlig Del dækket af Nationalismen, som jo overhovedet har mere at gøre med Religion end med Fornuft; indenfor Islam er dette Tilfældet for Tyrkiets Vedkommende. Man har saa travlt med at tro paa Kemal Atatürk og sætte al sin Lid til ham, at man, om end ikke glemmer, saa i alt Fald ikke mener at behøve, at tro paa Gud. At faa sin religiøse Trang tilfredsstillet gennem Hengivelsen til et levende Menneske, er naturligvis altid en Risiko, men saa længe det varer, er det let og bekvemt.

For de positive Religioners Vedkommende, og dette gælder vel i særlig Grad for Islam og Kristendommen, synes Muligheden for en kraftigere Fremtid at bero paa Fremkomsten af store, religiøse Personligheder. Baade paa Grund af de historiske Traditioner og de mere primi-

tive sociale Forhold i Orienten er Optræden af saadanne Personligheder, Forkyndere, Profeter, hvad man nu vil kalde dem, endnu lettere mulig indenfor Islam end i den europæiske Kristenhed. Orientaleren har ligesom Amerikaneren den umiddelbare Modtagelighed, som er den religiøse Forkyndelses bedste Jordbund; den ene af disse Parter har for megen Teknik, den anden for lidt, men begge har de endnu deres Barne-sind i Behold.

Men hvornaar Profeterne vil komme — hvis de kommer —, og hvad de vil forkynde, det kan vi paa Forhaand ikke vide noget om. Foreløbigt maa vi da nøjes med Statsmænd, og med dem er det i Grunden heller ikke stort bevendt.

HELSINGFORS Februar 1935.

I Oktober 1934 blev jeg valgt til Rektor for Kjøbenhavns Universitet for Tidsrummet November 1934 til November 1935; dette gav Anledning til, at jeg baade i dette Aar og tillige det følgende Aar som Prorektor kom ud paa flere Repræsentationsrejser, som bragte interessante Oplevelser og Iagttagelser.

I Slutningen af Februar 1935 fejrede Finland Hundreedaarsdagen for den første Udgivelse af det gamle finske Folke-epos Kalevala. Fremkomsten af en Bog kunde synes at være et spinkelt Grundlag for en stor national Højtidelighed, men det gamle, mærkelige Digt, i hvilket finsk Natur og finsk Tankesæt er saa vidunderligt gengivet, har haft den største historiske Betydning for det finske Folks Udvikling; det er næppe for meget at sige, at Kalevala har været for Finnerne, hvad de homeriske Digte var for de gamle Grækere, et nationalt Samlingsmærke i Litteraturen. Og hertil kom, at man i Finland havde Brug for en stor, national Demonstration, og samtidigt greb man med Glæde Lejligheden til at give denne en tilsyneladende neutral Karakter; kan der være noget, som kan vække Anstød i en gammel Folkedigtning, der fortæller om Troldmænd og Eventyrhelte, om forvoven Brudfærd og om Kantelens melankolske Velklang? Sagen var imidlertid, at det ikke var Kalevalas poetiske Fortrin, man vilde fremdrage; det var det finske Folks nationale Vækelse, man vilde fejre, og heri laa tillige en polemisk Brod med Henblik paa den finsk-svenske Sprogstrid, der netop i de Dage havde en meget hæftig Karakter ved de nye finske Fremstød. I tidligere Aarhundreder, da Finland hørte under Sverige, havde finsk Sprog og finsk Kultur staaet i Skammekrogen, ja, det sidste havde overhovedet slet ikke eksisteret.

Det var først efter Afstaaelsen til Rusland, at den finske Nationalitetsbevidsthed vaagnede, idet Trykket fra det brutale og illoyale russiske Regimente avlede Modtryk. Under den i Begyndelsen famlende finske Kamp mod Rusland blev Finnerne ogsaa taget til Naade af Svenskerne, som hidtil ikke havde regnet dem for meget, og i den gamle Skandinavisme blev Finnerne optaget som et ligeberettiget Led i de nordiske Folks Kæde. Men denne Imødekommenhed viste sig nu at komme for sent; Finnerne vilde nu være helt sig selv, og de krævede et Finland for Finnerne alene.

Det var derfor ganske uholdbart, at det ved Oprettelsen af den finske Republik efter Løsrivelsen fra det sammenbrudte Rusland blev bestemt, at Finland officielt skulde have to ligestillede Sprog, svensk og finsk. Af Landets Befolkning taler de ni Tiendedele Finsk, og saa skulde det Sprog, der tales af den ene Tiendedel, kunne kræve lige saa megen Plads for sig! Det var jo rigtigt nok, at Svensk var Landets gamle Kultursprog, men det var netop dette, som Finnerne nødigt af alt vilde mindes om; thi denne gamle Tid med Svensk som Overklassens og Dannelesens Sprog, den havde ogsaa været det finske Befolkningselements Trældomstid. I vore Dage gaar alt jo ud paa Afgørelse ved simpelt Flertal; det var da ganske haabløst, at den Part, der repræsenterer de Ti, vilde komme og kræve sproglig Ligeberettigelse med den Part, der udgjorde de Halvfems. Den Masse, der bevæges kun af Flertalsprincippet, plejer ikke at være belemret med zarte Følelser; Taknemmelighedsgælden mod Landets gamle Kulturbærere var der ingen Grund til at opholde sig ved.

Kort Tid før Kalevala-Jubilæet havde Finnerne gjort et nyt Fremstød, denne Gang mod Universitetet i Helsingfors, som de vilde have rent forfinsket; den svenske Befolkning maatte kunne nøjes med det lille, forkrøblede Universitet i Åbo. Dette vakte vild Forfærdelse i akademiske Kredse i Sverige, og fra disse rettedes der en Henvendelse til de andre nordiske Universiteters Lærere om at underskrive en Adresse, hvori man for Kulturens og Nordiskhedens Skyld anraabte den finske Regering og Rigsdag om at lade de hidtil gældende Forhold ved Helsingfors Universitet vedblive at bestaa. Jeg fik ogsaa en Opfordring til at skrive under, og da jeg lige var bleven valgt til Rektor, gjorde man sig særlig Umage for at faa mit Navn med. Jeg afslog at skrive under, for det første vidste jeg intet nøjere om finske Forhold og kunde derfor næppe være berettiget til at give mit Besyv med. Det eneste, jeg vidste, var, at Finlands Svensktalende forholdt sig til de Finsktalende som Ti til Halvfems, og dette forekom mig at tale stærkt for de finske Krav,

hvad disse end gik ud paa. Men dernæst — og det var for mig det vigtigste — kunde jeg ikke lade være med at tænke paa, hvad jeg selv og de fleste andre Danske vilde sige, hvis under Behandlingen af en eller anden dansk Sag Finnerne kom og vilde fortælle os, hvordan vi egentlig burde bære os ad. Det er altid en fortræffelig moralsk Grundsætning, at man skal ikke gøre mod andre andet end, hvad man vil, at de skal gøre mod En selv, og navnlig gælder denne i mellemfolkelige Forhold. Altsaa nægtede jeg at sætte mit Navn paa den omtalte Adresse. Denne blev planmæssigt ekspederet til Helsingfors, og den fremkaldte, hvad dens Ophavsmænd burde have kunnet begribe, ikke anden Virkning end i høj Grad at irritere Finnerne, der overalt, hvor det gælder den nationale Selvstændighed, er yderst ømtaalige; det er denne Tilbøjelighed til at tro sig overset, denne Iver for altid at være paa Vagt mod at blive tilsidesat, som vi, der tilhører en gammel Nation, undertiden har ondt ved at begribe.

Jeg anede ikke, den Gang da jeg nægtede at sætte mit Navn paa Adressen, at dette senere skulde skaffe mig en stor Popularitet i Finland. Dette blev imidlertid Tilfældet. Kalevala-Jubilæet var med megen organisatorisk Dygtighed bleven gjort til en Sag af Interesse for hele Folket, og straks ved Ankomsten til Åbo stod Pressens Repræsentanter rede til at fange de officielt indbudte Fremmede. I den Omtale, som derved blev givet af mig i de finske Blade, blev det fremfor alle andre store og gode Handlinger fremhævet, at jeg ikke havde underskrevet Adressen; det var næsten, som om man ved denne Handling — jeg skulde vel snarere sige: ved denne Undladelse af Handling — blev optaget i de finske Nationalheltes Række. Denne Tilbøjelighed til Overdrivelse af i og for sig ubetydelige Ting var et af de mange Eksempler paa, hvorledes Sprogkampens Hæftighed bevirkede, at alt blev sat paa Spidsen. Man skulde synes, at Finnerne, netop i Bevidstheden om deres overordentlige numeriske Styrke, maatte have haft Raad til at tage Tingene lidt med Ro; de havde det jo faktisk i deres Magt at faa det, ganske som de vilde. Men Finnerne var utaalmodige, og den skandinaviske Adresse havde irriteret dem i højeste Grad.

Selve Kalevala-Jubilæets Festprogram var righoldigt, altfor righoldigt; det er den Fejl, som Folk, der laver saadanne Programmer, hyppigt begaar. Der var Skuespil- og Operaforestilling, Modtagelse paa Raadhuset, Udstilling af den berømte Kalevala-Maler Gallén-Kallelas Billeder, Fest paa Universitetet, The hos Republikens Præsident og Souper hos Udenrigsministeren, og saa, paa selve Jubilæumsdagen, en stor Højtidelighed med Tale af Præsidenten og Optræden af de fremmede Landes Repræ-

sentanter til Overbringelse af Lykønskninger. Naturligvis listede man udenom en Del af al denne Righoldighed; det er kun samvittighedsfulde Tyskere, som ved saadanne Lejligheder tager det Hele med.

Jubilæumsdagens Højtidelighed foregik i den saakaldte Messehal, et Lokale i Lighed med vort Forum; der mødte hele Helsingfors og det halve Finland for at høre, hvad de fem Verdensdeles Udsendinge kunde have at sige til deres Lands Forherligelse. Der var først en Del Musik, der, som det meste af, hvad man hører i Finland, var fortræffelig; saa holdt Præsidenten en længere Tale, der ogsaa var fortræffelig; det vil sige, det fik jeg først at vide senere, da jeg læste den i Oversættelse; thi Talen blev holdt paa Finsk. Og saa talte de fremmede Repræsentanter; vi var en fyrretyve Stykker, og det var derfor bleven bestemt i Forvejen, at vi kun skulde tale i to Minutter hver. Naturligvis var der nogle, enten mere pretentiøse eller mindre rutinerede, som talte meget længere, baade femten og tyve Minutter, uden at tænke paa, at hvis vi allesammen havde baaret os saaledes ad, skulde vi have siddet der hele Natten. Jeg havde Plads ved Siden af den ungarske Minister, som havde et Væddeløbsur, hvormed han tog Tiden for hver af Talerne; han meddelte mig, da jeg kom ned fra Talerstolen, at jeg havde talt i to Minutter og fire Sekunder, hvilket jeg syntes var ganske godt afpasset.

Inden min Afrejse til Helsingfors havde jeg selv overvejet og drøftet med flere andre, hvilket Sprog jeg burde benytte ved denne Lejlighed; den endelige Beslutning blev, at jeg skulde tale Dansk. Da Finland bestandig betragtes og behandles som et af de nordiske Lande, for hvis indbyrdes Samkvem den umiddelbare sproglige Forstaaelse anses som en given Forudsætning, maatte Anvendelsen af Dansk være berettiget. Den svenske Repræsentant talte naturligvis paa Svensk, som i Følge den finske Forfatnings udtrykkelige Fastsættelse er det ene af Finlands to officielle Sprog, og den norske Repræsentant talte dels paa Norsk, dels paa Finsk, hvilket han som filologisk Specialist var i Stand til; altsaa føjede det Danske sig ind som et naturligt Led i denne Række. Det viste sig da ogsaa, at det blev udmærket godt forstaaet af Forsamlingen. Da Talen var saa kort, skal jeg anføre den i sin Helhed; det finske Kalevala-Selskabet bragte i den følgende Aargang af sit Aarskrift et udførligt Referat af hele Festen med alle Taler gengivne paa Originalsproget og i finsk Oversættelse; jeg citerer efter dette Aarskrift:

»Paa den danske Regerings Vegne og som Rektor for Københavns Universitet har jeg den Ære at bringe mine Landsmænds Lykønskning

til denne Mindefest. Det finske Folk har her skabt et skønt Forbillede for Europas Kulturnationer; her fejres ikke krigerske Erobringer, men en aandelig Landvinding; i Kalevala kom den finske Nationalbevidsthed for første Gang til Udtryk.

Vi ved alle, hvilken vidtrækkende Betydning Kalevala i den af Lönnrot givne Form har haft for den nationale Genfødelse. De andre nordiske Folk lykønsker Finland til denne, samtidig med at vi udtaler det Haab, at denne Genfødelse ikke vil blive nogen Hindring for nordisk Samarbejde og indbyrdes nordisk Forstaaelse. Men hvert af de nordiske Folk maa i fuld Frihed vælge og vandre den Vej til dets Fremtidsudvikling, der synes det den bedste. Kun paa denne Friheds Grund kan det Samarbejde trives, som vi i Norden kan sætte vor Lid til. Det er ud fra dette Grundsyn, at jeg her i Dag bringer Danmarks Lykønsning til Finlands Fest.«

Det blev senere meddelt mig af den danske Legationssekretær, at baade Finner og Svenskere havde taget denne Tale til Indtægt for deres Standpunkt. Jeg betragtede dette som et Udtryk for, at det var lykkedes mig at træffe netop det, der af en Dansk burde siges ved en saadan Fest.

Der blev givet mig Lejlighed til at faa et nærmere Indtryk af den finske Iver for paa enhver Maade at gøre sig nationalt gældende og understrege det specielt finske. Samme Aar, 1935, skulde der om Sommeren afholdes et nordisk Studentermøde i København, og Komiteen for dette havde forinden min Afrejse til Helsingfors anmodet mig om at benytte Øjeblikket til at forhøre mig om, hvorvidt de to Parter, svenske og finske Studenter, vilde være villige til at komme til Stede; man havde jo nok en Fornemmelse af, at med Finnerne vilde det ikke gaa saa helt glat; de havde hverken været med i Sverige i 1928 eller i Reykjavik i 1930. Jeg fik i Helsingfors fat i de ledende Personer i begge Parter's Organisationer; for Svenskernes Vedkommende var der intet som helst i Vejen, men Finnerne erklærede, at de kun kunde modtage en Indbydelse under Forudsætning af, at der paa Forhaand blev tilsikret dem, at Finsk maatte bruges som officielt Sprog ved Siden af Dansk, Norsk og Svensk. Det var netop dette, som jeg havde tænkt mig, og jeg sagde dertil, hvad jeg syntes, der var at sige i den Anledning, for det første, at det ikke for en almindelig fornuftig Betragtning var til at indse, hvad Fornøjelse de kunde have deraf, da de dog vidste, at ingen af de andre forstod et eneste Ord; dertil svarede de finske Studenter's Repræsentanter, at det for dem var et Principspørgsmaal; de vilde naturligvis ikke tale Finsk hele Tiden, men det finske Sprog skulde hø-

res. For det andet fremhævede jeg, at Islænderne ved lignende Lejligheder aldrig havde stillet tilsvarende Krav for deres Sprog, som dog i Ordets alleregentligste Forstand var et nordisk Sprog, det mest nordiske af dem alle sammen. Dertil svarede de, at hvad Islænderne gjorde eller ikke gjorde, ikke kom Finnerne ved; de maatte fastholde deres Krav. Endelig sagde jeg, at vi jo allesammen meget godt vidste, at denne Iver for at trække det finske Sprog frem kun var et Led i den finsk-svenske Sprogstrid, men Udlandet var næppe Pladsen for at fortsætte denne, og ved de nordiske Studentermøder gjaldt det om kun at komme frem med det, der kunde samle, men ikke med noget af det, der mindede om indbyrdes Stridigheder; men forøvrigt, sluttede jeg med at sige, var det jo ikke mig, der havde Afgørelsen i denne Sag, men Studentermødets Komité; naar jeg kom hjem, skulde jeg forelægge, hvad de finske Studenters Tillidsmænd havde sagt, og disse vilde saa faa Svar direkte fra Komiteen.

Efter min Tilbagekomst meddelte jeg, hvad Finnerne havde sagt; der blev derefter paa mit Forslag givet dem følgende Svar: Man havde ikke noget imod, at der ved Aabningshøjtideligheden ogsaa blev talt Finsk, dog kun paa den Betingelse, at det ikke blev oversat; thi: Forudsætningen for de nordiske Studentermøder var netop den, at der overhovedet ikke forelaa Vanskeligheder for den indbyrdes sproglige Forstaaelse; derfor maatte Konsekvensen være, at enten maatte Finsk sidestilles med de andre nordiske Sprog, og i saa Fald behøvede det ikke at oversættes, eller ogsaa havde Finsk ikke sin Plads ved de nordiske Sprogs Side, og i saa Fald hørte det ikke hjemme paa et nordisk Studentermøde. Denne — jeg tror nok at turde sige: salomoniske — Afgørelse havde Finnerne ikke Humør nok til at tage imod; de foretrak at blive borte fra Mødet.

Overhovedet faar man i Finland det Indtryk, at det er Selvironiens kostelige Gave, som er dette Folk nægtet. Finnerne tager sig selv overmaade højtideligt, og af nordiske Folk er netop Danske derfor dem, som de har vanskeligst ved at komme paa Talefod med; vi faar jo ofte nok af de Fremmede Ord for at være spottelystne; disse lægger ikke Mærke til, at vi lige saa vel retter Ironiens Pile mod os selv som mod Andre.

Den finsk-svenske Sprogstrid har medført, at Finnerne i stigende Grad søger sig selvstændige Veje udenom Norden, og med geografisk Nødvendighed havner de saa i Tyskland. Tidligere gik for Finnerne Vejen til de store Kulturlande ganske naturligt over Sverige; nu gaar den over Østersøen direkte mod Sydvest. For det nordiske Samarbejde

er dette et Tab, men derved er der ikke noget at gøre; det maa blive Finnernes egen Sag at komme til Klarhed over, at det dog maaske ogsaa for dem vil være mest fordelagtigt at gaa sammen med de andre nordiske Nationer i alt kulturelt Arbejde. Det er mærkeligt at iagttage, hvor svært Folk kan have ved at anerkende den store Fordel, som en lille Nation vil have af at være dobbeltsproget; Finnerne bærer sig ad ganske som Flamlænderne; disse synes ogsaa at have vanskeligt ved at faa Øjet op for, at det fine ved at være flamsk Belgier er det at have to Sprog, hvoraf det ene endda er et Verdenssprog. Naar de norske Maalmænd gaar hen og indretter sig med et helt nyt Sprog, der næppe kan paavises at være bleven talt tidligere noget Sted paa Jordkloden, er det jo ud fra den samme Vildfarelse, at Isolation skal være en Betyngelse af Nationaliteten; det er lige det modsatte, der er Tilfældet.

Blandt de mange Festligheder ved Kalevalajubilæet var en af de interessanteste en Eftermiddagsthe hos Republikens Præsident, fordi der paa den Maade blev Lejlighed til at faa et personligt Indtryk af *Pehr Svinhufvud*, som den Gang beklædte denne Værdighed. Han var pragtfuld: en lille, tæt, mægtig bred Skikkelse med et mægtigt bredt Hoved, i hvilket et Par smaa, dybtliggende Øjne lyste af Viljekraft og Intelligens; han lignede grangiveligt en Bjørn, der lige var brudt ud fra de mørke, finske Skove, og der var ogsaa i hans Fremtræden, i den Maade, hvorpaa han modtog sine Gæster, noget af den brede Gemytlighed, som man uvilkaarligt forbinder med Begrebet Bjørn. Jeg er ikke ganske sikker paa, at dette Indtryk helt passede til Virkeligheden; »gamle Onkel«, som Svinhufvuds Kælenavn var ude i Folket, havde, efter hvad jeg hørte, Ord for at være nok saa skrap en Herre. Han har ogsaa i sin politiske Optræden vist sig at være en Mand, der nøje vidste, hvad han vilde, og som ikke veg en Tomme fra, hvad han ansaa for Ret; overfor det barbariske Ruslands Overmagt var den konsekvente Fastholdelse af Retsstandpunktet i Virkeligheden den bedste Taktik; netop for den svagere Part er to Ting nødvendige: et moralsk Grundlag og Konsekvens, men Opretholdelsen af denne sidste udkræver Folk, som i givet Fald er rede til at sætte deres egen Person ind i Kampen. Derfor kom ogsaa for Svinhufvud Vejen til Præsidentstolen til at gaa over Sibirien. Men, som Franskmandene siger, alt er godt, som ender godt.

I den uhyre Vrimmel af Gæster, hvor den modtagende Præsident skulde rette et elskværdigt Ord til mindst en halv Snes Stykker ad Gangen, blev der ikke Lejlighed til nogen Samtale, men alene at have set »gamle Onkel« var en Oplevelse. I Stimlen kom Hr. *Procopé*, som i to Perioder havde været finsk Udenrigsminister, hen til mig og kompli-

menterede mig for min Tale ved de fremmede Delegeredes Optræden; Procopé er en af de finske Personligheder, der har udfoldet stor Iver for nordisk Samarbejde, hvorfor hans Ord kun kunde glæde mig. Det var mig dog ikke ubekendt, at han blandt sine Egne har været Genstand for nok saa stærk Kritik.

— For mig personlig blev denne Rejse til Helsingfors et Sidestykke til min Udflugt til Reykjavik; det var Færd paa nye, uvante Veje, hvor Forudsætningerne for Forstaaelse for det meste maatte erhverves paa Stedet. Finlandsrejsen foregik i Slutningen af Februar og Begyndelsen af Marts, saa der blev paa Grund af Aarstiden ikke Lejlighed til at lære meget af Landet at kende, men jeg fik dog set tilstrækkeligt til at skønne, i hvor høj Grad Finland, ganske paa samme Maade som Island, ved sin ganske særegne Natur har sat sit Stempel paa Folket. Begge Folkeslag er blevet stærke og haarde i Kampen mod de højst ugunstige Livsbetingelser, men iøvrigt blev de saare forskellige; Islænderne har hjemme i Omgivelser saa fantastiske, som næppe noget andet Land i Verden kan opvise, Finnen fandt sig omgivet af de stille Søer og de mørke Skove. I begges Sind fremelskedes Mystiken, men denne fik for Finnen en mildere og blødere Karakter; Kalevalas Sange om Wainämöinens Trolddomskunster eller om Lemminkäinenens Eventyr er vilde, men ikke voldsomme; der er en bredere Ensformighed i den finske Folkedigtning end i det islandske Digts korte, stakaandede Rytme; Finnen har god Tid, thi inde i Skovene er der intet at haste efter; Islænderen derimod har travlt, er altid paa Spring, som den maa være, der i aaben Baad sætter ud paa det nordlige Atlanterhav. Og begge Folkeslag, Finner som Islændere, ligger os Danske umaadeligt fjærnt.

Der var en Tid, da Talsmændene for nordisk Enighed havde travlt med at paavise det fælles. Denne Fremgangsmaade er næppe den rigtige; det, som er det interessante ved de fem nordiske Nationer, er netop det, at de er saa grundforskellige indbyrdes, i Anlæg og i Karakter. Hvad nu Finnerne angaar, er det jo ikke saa mærkeligt, da de er af en helt fremmed Race; men ogsaa for Folkene af den gothiske Races nordiske Gren har det halvandet Aartusind, som deres historiske Tilværelse spænder over, været tilstrækkelig til at udvikle en frodig Forskellighed. Og det er netop denne, som er Nordens største aandelige Rigdom.

PARIS
Juni 1935.

Den syttende Juni 1935 kunde Académie française fejre Trehundredaarsdagen for sin Grundlæggelse. Det var Richelieu, den store Kardinal, der i 1635 bragte de literære Sammenkomster, som allerede i flere Aar havde fundet Sted, ind under faste Former; han var den fødte Organisator, og ved at mobilisere ogsaa Aandens Hær vilde han værne, hvad der var fransk, og ogsaa paa denne Maade gøre Frankrig stort og berømt. Akademier som lærde og litterære Selskaber med mere eller mindre fast Organisation kendte allerede den italienske Renæssance; af alle de senere opstaaede er Académie française blevet det mest ansete og det for europæisk Aandsliv mest betydningsfulde.

Den Opgave, som blev fastsat for det af Richelieu skabte Akademi, var at værne om det franske Sprogs Renhed; den store Kardinal var selv Forfatter, og skønt han ganske vist paa denne Løbebane ikke udrettede saa meget som paa den politiske — han delte her Skæbne med baade Napoleon og Frederik den store —, saa forstod han, hvad Modersmaalet som Aandens Værktøj var værd. Nu er Erkendelsen heraf ganske lige til; paa Richelieus Tid, da Latinen, det tillærte Sprog, endnu beherskede Aandslivet, var Betydningen af at hæge om det franske Skriftsprog maaske ikke lige indlysende for alle. Det blev Richelieus Akademi, der har en væsentlig Del af Fortjenesten af, at Fransk er bleven et saa vidunderligt Redskab i Litteraturens og Videnskabens Tjeneste. Den stærke, formelle Sans, som vi kender allerede fra Romernes Behandling af deres Sprog, gik fremfor alle i Arv til Franskmændene. Og det blev det franske Akademi, der lærte sine Landsmænd at veje det enkelte Ords fineste Nuancer og at udmejsle en Sætning til rytmisk Fuldkommenhed. Naturligvis er i visse Perioder dette bleven overdrevet til Pindehuggeri og Skabagtighed, og det franske Akademi kan ikke frikendes for en Andel heri — det har altid haft, hvad Franskmændene kalder for »le défaut de ses qualités« — men alligevel, hvad har dette Académie française ikke skabt, hvor inderligt er det ikke bleven sammenknyttet med hele det franske Aandslivs Udvikling?

Thi dette Akademi blev noget andet og meget mere end en Ord-bogskommission; det blev en Højesteret for fransk Smag og Kultur; den Autoritet, som dette Selskab meget hurtigt vandt sig, og som det siden bestandigt har forstaaet at hævde — den bevirkede, at det blev det naturlige Maal for enhver fransk Forfatters Ærgærrighed at blive optaget i dette Samfund. I vore Dage, hvor ogsaa Forfatterberømmelse maales i Penge, betyder det adskillige Tusinder af Francs om Aaret,

naar en Mand kan sætte de tungt vejende Ord »de l'Académie française« under sit Navn paa Titelbladet af sine Bøger; men ogsaa i tidligere Tider, hvor Forfatterhonoraret meget ofte var en Biting, var det en sær Tilfredsstillelse at faa Lov til at træde ind blandt de Udvalgte og at give Møde i den smalle Kuppelsal i Palais Mazarin.

Det franske Akademi, der udgør den ene af de fem Afdelinger af Institut de France, tæller som bekendt fyrretyve Medlemmer, der selv ved Valg besætter de ved Dødsfald ledigblevne Pladser. Under det franske Enevælde forekom ved saadanne Nyvalg mere end een Gang beklagelige Tilfælde, hvor det at have de rigtige Forbindelser ved Hoffet, at være god Ven af den regerende Maitresse eller lignende, viste sig at være en bedre Adkomst til Optagelse end at have vundet Navn som Digter eller Tænkter; men det er et Udtryk for Akademiets altid bevarede Autoritet, at selv den Slags kedelige Skandaler hurtigt glemtes; Akademiet vedblev, selvom det kom til at savne baade Molière og andre af Aandens Stormænd i sine Rækker, alligevel at være, hvad det nu en Gang var, den franske Aands stolteste Højborg, hvis Besætning udgjorde Eliten af Frankrigs aandelige Hær.

Det franske Akademi har altid været konservativt; det stillede sig køligt til baade den store og den lille Napoleon, og det varede længe, inden det forsonede sig med den tredie Republ'k. Men under alle skiftende Forfatninger er det vedblevet at være et Midtpunkt for de dannede Befolkningslags Interesser; det er fint at blive indbudt til en af Akademiets store Dage, naar et nyt Medlem optages;; saa stuver det, der hedder »tout Paris«, sig sammen i den snævre Kuppelsal, hvor der gjerne indbydes to, tre Gange saa mange som der er Plads til. Og begærligt ser man efter den følgende Dag, om man i Referatet af Mødet er bleven nævnt blandt de Tilstedeværende; det er for dem, der færdes i den parisiske Selskabsverden næsten lige saa godt som for Digteren selv at blive Medlem. Det kan, saaledes som Franskmandene nu en Gang er indrettede, ikke undgaas, at der klæber adskilligt Snobberi ved Akademiets ydre og indre Liv, og man faar undertiden det Indtryk, at Medlemmerne selv morer sig over dette; det gaar ogsaa her saaledes, at naar man først er kommet indenfor Murene, tager man det ikke saa højtideligt.

I det menneskelige Liv er tre Hundrede Aar et anseligt Spand af Tid; Académie française's 300 Aar Jubilæum maatte baade i Betragtning heraf og paa Grund af Jubilærens overordentlige Betydning blive en Fest, som Akademiet selv og den franske Regering vilde anstrænge sig for at gøre baade pompøs og smagfuld; begge Dele lykkedes. Der

blev udsendt Indbydelse til en lang Række af hele den civiliserede Verdens litterære og videnskabelige Institutioner; fra Danmark mødte Videnskaberens Selskab, repræsenteret ved sin Præsident, og Københavns Universitet med dets Rektor som Talsmand. Jeg har, naar jeg senere har set tilbage paa mit Rektoraar, altid følt mig særlig taknemmelig for det Held, at dette faldt sammen med det franske Akademis Jubilæumsaar.

Saa blev der da ogsaa en Anledning til atter at besøge Paris, og det under Forhold, som der sjældent bliver Lejlighed til at opleve. Jeg ved meget godt, ogsaa af personlig Erfaring — og det har jeg talt om før —, at Franskmand, som de er flest, i det daglige Liv er baade uhøflige og lidet elskværdige, men hvor charmerende kan de ikke være, naar de vil være det; og de, der var med denne Gang, de vilde. Og saa blot det atter en Gang at drive ned ad den kære »Boule Mich«, den gamle Boulevard St. Michel, som jeg betragter som den fornøjeligste Gade, nogen Hovedstad i Verden kan opvise. Ingen af Østens Bazargader har den Farvepragt, det Mylder, det Humør, som denne inderlig parisiske Boulevard paa en Sommereftermiddag.

Akademiets Festprogram omfattede hele fire Dage. Den 17. Juni, der betragtes som den officielle Fødselsdag, blev der om Morgenen holdt en Sjælemesse for Stifteren, Kardinal Richelieu; denne Højtidelighed var karakteristisk for den Holdning, Akademiet altid har indtaget overfor den katholske Religion; skønt de fleste af Medlemmerne navnlig i den nyeste Tid, vistnok maa regnes for nogle arge Hedninger, har Akademiet som saadant altid vist sin Ærbødighed overfor Kirken. Og en Sjælemesse for den store Kardinal var derfor fuldt ud paa sin Plads; det vilde han vist ogsaa selv have anset for passende.

Den samme Dags Eftermiddag var der officiel Modtagelse af alle de Indbudte i Elyseet hos Republikens Præsident, *M. Lebrun*. Der var her tre Ting, som alle var interessante at betragte nærmere; det var Stedet, Værten og Gæsterne. Elyseet er tildels maaske paa Grund af dets Beliggenhed i en Sidegade en af de mindst kendte af Paris' mange historiske Bygninger; det er stilfuldt uden at være prangende, netop en Bolig for Statsoverhovedet i en Republik. Det smukke Indtryk af det lille Slot forhøjedes denne Gang ved Synet af den gamle Have, som stod i sin fejreste Sommerpragt; fra Modtagelsessalen var Dørene slaaede op til den store Plæne, der er omgivet af løvrige, ærværdige Trægrupper. Her har altsaa Napoleon gaaet i den kortvarige Periode, der under Titlen »De hundrede Dage« omfatter Verdenshistoriens mest fantastiske Eventyr; her boede ogsaa som den kortvarige anden Republiks Præsident hin

Eventyrer, der brugte Navnet Napoleon til at tilliste sig en Kejserkrone. Og siden den tredje Republiks Oprettelse har alle Præsidenterne boet her; om denne Residens sagde Marskal Mac Mahons Kone, der som Præsidentfrue kom til at regere her i fire Aar: »Elyseet er det Sted, hvor man keder sig, og hvor man sætter sin Formue over Styr.« Senere Præsidenter kom til at gøre mindre bedrøvelige Erfaringer.

I den forreste Sal stod Præsidenten og hans Frue og tog imod; efter fransk Skik blev hver af Gæsternes Navn raabt op af den ved Indgangsdøren staaende Lakaj; da jeg af ofte gentaget Erfaring vidste, hvilke Udtalevanskeligheder en Franskmand har af mit nordiske Navn, nøjedes jeg med at opgive, at jeg var »le recteur de l'université de Copenhague«; dette blev i Lakajens Gengivelse til »le directeur de Copenhague«, hvad han nu kan have ment med det. Sandsynligvis har han slet ikke ment noget; Copenhague har for ham været et ganske ukendt Navn, hvormed han ikke forbandt noget klart Begreb. Men Præsidenten lo, da jeg til ham forklarede, hvad Lakajen skulde have sagt.

M. Lebrun er en umiddelbart sympativækkende Skikkelse. Han har den fuldendt soignerede ydre Fremtræden, som først og fremmest hører med til en fransk Præsident, men der er tillige over ham en hjertelig Ligeformhed, der virker behageligt. Lebrun er ikke af det store Format som Poincaré; det var vel ogsaa nærmest en Misforstaaelse eller et Tilfælde, at denne fremragende Personlighed blev Præsident; men det blev til Frankrigs Lykke, at han var der, da det store Uvejr brød løs. Forholdet er jo det, at i Frankrig vælges Præsidenten ikke af det samlede Vælgerfolk som i Nordamerika eller i Weimarforfatningens Tyskland, men derimod af Parlamentet, og det er en afgørende Forskel. Folkemassen vælger gerne sin Yndling, den, i hvem det ser sit Ideal levendegjort; det har man set med Præsidentskikkelser som Lincoln, Grant og Hindenburg, og ved denne Valgmetode bliver der lettere Adgang ogsaa for det virkelig Store. Parlamenterne derimod foretrækker den pæne og velklædte Mand, om hvem man tør antage, at han ikke vil gaa de politiske Ærgerrigheder for meget i Vejen. Clemenceau havde paa sin stormfulde Løbebane mere end een Gang Lejlighed til at gøre Nar af Præsidentstillingens Betydningsløshed; det var derfor ganske logisk — om end ikke taknemmeligt —, at Parlamentet vragede ham, da han selv paa sine gamle Dage bejlede til denne Værdighed.

Lebrun har foruden sin ulastelige Fremtræden den fortræffelige Egenkab, at han er fuldtud loyal; paa alle Pladser i det politiske Liv har Karakter mere at betyde end Intelligens, men i særlig Grad gælder det for dem, der skal staa over Partierne og i fornødent Fald mægle imellem dem. Og dette er netop Tilfældet med en Mand som Præsident Lebrun;

lad saa være, at der i Frankrig er en Mængde Mennesker, som tror, at de er langt klogere end han, og adskillige, som ogsaa virkelig er det.

Det var en meget broget og meget interessant Skare, som hin Sommer-eftermiddag mødtes i Elyseets Have. Man saa her den stilfulde Abel Hermant ved Siden af den stiltfærdigt beskedne Marskal Pétain; Akademiet har klogeligt sørget for at faa en hel Række af de store Navne fra Verdenskrigen med blandt sine Medlemmer; at Foch blev Akademiker, var i sig selv ganske i sin Orden; thi han var foruden at være en stor Feltherre tillige en betydelig krigsvidenskabelig Forfatter, og adskillige af hans Taler var oratoriske Mesterværker. Ved flere andre af Krigsheltene har det maaske nok kunnet knibe lidt med den litterære Begrundelse, men hvad gør det? er det, hvem Akademiet vil optage som Medlem, ikke noget, det selv bestemmer?

I den udsøgte Skare saas ogsaa Maurice Donnay med det fine, satiriske Smil; det var ham, der begyndte som Kabaretsanger et Sted paa en af de ydre Boulevarder for at ende i Akademikernes grønne Uniform, hvilket jo er ganske godt præsteret; om ham fik jeg af en af de Tilstedeværende en fiks, lille Historie. Han skulde en Gang definere Forskellen mellem Pessimisme og Optimisme, og det gjorde han paa følgende Maade — det var i en Periode, da de meget korte Damekjoler var moderne —: »En Pessimist, det er En, der siger: Hvor er det sørgeligt, at Kvindens Forstand er lige saa kort som hendes Kjoler! Og en Optimist, det er En, der siger: Hvor er det glædeligt, at en Kvindes Kjoler er lige saa korte som hendes Forstand!« Helt at dy sig for et lille Pikanteri formaar en Franskmand ikke, selvom han ogsaa bliver Medlem af Akademiet.

Paa Jubilæumsfestens anden Dag blev der budt paa en meget ejendommelig og broget sammensat Højtidelighed. Ved denne mødte de fremmede Nationers Repræsentanter op og afleverede deres Lykønskingsadresser, først de videnskabelige Akademiernes og derpaa Universiteternes, alle i Aldersorden; det viste sig herved, at baade Italien og Portugal havde Universiteter, der var over tusind Aar gamle, og Kjøbenhavns Universitet kom, trods sin respektable Alder af 456 Aar, temmeligt langt nede i Rækken. Akademiets Secrétaire perpétuel, René Doumic, fortalte mig, at man først havde paatænkt, at hver af de fremmede Repræsentanter skulde sige et Par Ord; i Betragtning af det overvældende store Antal havde man dog været saa fornuftig at opgive dette. Det kom da til at foregaa paa den Maade, at vi i Rækkefølge traadte op paa en Estrade, der var rejst for Enden af Salen, og hvor Akademiets Præsidium tronede ved et Bord i Midten; En for En gik vi hen til Bordet, afleverede med et Buk vore Adresser og forsvandt ned fra Estraden

ved den anden Side; de sydlandske Universiteters maleriske Rektor-drægter holdt Publikum nogenlunde skadesløst for dette Optrins Ensformighed; jeg husker blandt andet Repræsentanten for Universitetet i Coimbra; han bar en Hovedbeklædning, der fuldstændigt lignede en gammeldags, plisseret Lampeskærm. Det har en Gang været paa Tale, at ogsaa Kjøbenhavns Universitets Rektor og Dekaner — eller maaske var det alle Professorerne — skulde have en Slags Uniform; jeg tror ikke, at danske Studenter vilde kunne tage en Rektor, der saa ud som han fra Coimbra.

Hele denne Højtidelighed foregik i den samme Sal i Louvre, som under Ludvig XIV var overladt Akademiet til at holde Møde i. Efter at Afleveringen af Adresserne var overstaaet, blev der paa den omtalte Estrade opført en dramatisk Scene, der forestillede et Møde i Akademiet paa Solkongens Tid, og endelig blev der givet en Ballet fra det syttende Aarhundrede med samtidig Musik. Denne Sammenblanding af nyt og gammelt i de pompøse Rum, der havde set begge Tidsaldre, gjorde en ganske forunderlig Virkning og understregede netop Forestillingen om Akademiet som en Fortidsinstitution, der ogsaa er lyslevende og delagtig i Nutiden; det Svundne og det Nuværende blev paa en helt betagende Maade knyttet sammen. Der blev her budt Festdeltagerne noget, som kun Franskmand kunde finde paa, og som netop Frankrig kunde levere den korrekte Ramme til. Det var overmaade interessant, men det varede uhyggeligt længe. Men det var jo Akademiet selv, der havde lavet Programmet, og til Selvforherligelse har de fleste Mennesker i Reglen god Tid.

Efter al denne akademiske Højtidelighed var det helt forfriskende den næste Dag at deltage i en Udflugt til Chantilly. Connetablen Anne de Montmorencys berømte Renæssanceslot blev af den Sidste af Slægten Condé testamenteret til Hertugen af Aumale, Louis Philippes brilante fjerde Søn, og denne, der selv var Medlem af Akademiet, indsatte Institut de France, hvoraf dette er en Afdeling, som sin Arving, ikke blot af Slottet med dets skønne Park og udmærkede Malerisamling, men ogsaa af det tilhørende ret store Jordegods; det er fra denne fyrstelige Gave, at Akademiet nu disponerer over forholdsvis betydelige Indtægter. Hertugen af Aumale skrev dette Testamente, efter at den republikanske Regering havde landsforvist ham, blot fordi han var en Orléans; det bør dog tilføjes, at da Testamentet blev bekendt, skyndte man sig med at tilbagekalde Landsforvisningsdekretet.

Ministeriet havde, for at vise de fremmede Gæster, at denne Fest ikke blot var Akademiets, men hele Frankrigs, udkommanderet et Regi-

ment arabiske Spahier, der var formeret i to Rækker paa Vejen op til Slottet; de brune Ryttere paa deres smaa, skimlede, arabiske Heste tog sig pragtfuldt ud i det glitrende Solskin; Regimentet var ikke blot en Dekoration, men tillige en fortræffelig Annonce for Frankrig som den store Kolonimagt, der raader over et Verdensrige syd for Middelhavet; hvem ved, der var maaske blandt de fremmede Gæster nogle Stykker, hvem det kunde være nyttigt at indprente denne Kendsgærning. I vore Dage skal heller ikke en Stat undlade at avertere.

I denne Udflugt deltog forbausende faa af Akademiets egne Medlemmer; derimod lagde man Mærke til, at disse i ret stor Udstrækning havde benyttet Lejligheden til at skaffe Familjemedlemmer og Bekendte en gratis Skovtur; det Hele blev præget af den samme harmløse Fornøjelighed som en rigtig Foreningsudflugt.

Paa Tilbagevejen oplevede vi en lille Episode, der viste, at ikke alt er, som det skal være i fransk Civiladministration. Chantilly ligger omtrent en Times Jærnbane kørsel nord for Paris; vi var bleven befordret derud med et meget elegant Ekstratog, sammensat af lutter første Klasses Waggoner, og da vi skulde hjem, holdt det samme Tog ved Perronen og ventede. Men just som Akademiets Gæster var begyndt at stige ind, kom en Jærnbane funktionær i højeste Ophidselse farende, og drev Folk tilbage, hvorpaa Ekstratoget dampede bort og indrangeredes paa et Sidespor; næppe var Hovedsporet blevet frit, før et gennemgaaende Ekspres tog kom susende paa højeste Hastighed. Man havde øjensynligt lige indtil sidste Øjeblik glemt, at Sporet skulde holdes aabent; da Ekspres sen var forsvundet, kørte Ekstratoget frem paany, og Funktionærerne anstillede sig, som om det Hele havde været en ganske naturlig Manøvre. Naa, det var det jo forsaavidt ogsaa for Optrinets sidste Dels Vedkommende, at faa de fremmede Gæsters Ekstratog fjærnet, inden Ekspres sen kom buldrende, og naar blot Enden er god, skal man ikke spekulere for meget paa, hvad der kunde være sket.

Festens fjerde og sidste Dag var en Torsdag, og Torsdag er Akademiets sædvanlige Mødedag. Nu traf det sig saa heldigt, at der til dette Møde stod noget usædvanligt paa Programmet, Optagelsen af et nyt Medlem. Den nye Mand var denne Gang Marskal Franchet d'Esperey, Sejrherrn fra Felttoget mod Bulgarien i 1918; det var dette bulgarske Nederlag, der sprængte Kæden mellem Tyrkiet og de andre Centralmagter og dermed satte den afsluttende Lavine i Gang, som i hurtig Rækkefølge knuste disse. Den berømte Hærfører traadte nu ind i Akademiet paa den Plads, der før ham havde tilhørt en endnu Større, Marskal Lyautey, Marokkos Organisator. Det er ved Nyoptagelser Skik, at

det nye Medlem holder en Lovtale over sin Forgænger, hvorpaa han selv bliver forherliget i en Tale af et andet Akademimedlem.

Til at overvære dette havde man indbudt de fremmede Repræsentanter, for at disse ogsaa kunde faa en Forestilling om, hvordan den Slags gaar til. Jeg havde glædet mig til dette Møde, fordi Lyautey er en af det moderne Frankrigs interessanteste Skikkelser, og netop Franchet d'Esperey maatte være Manden til at sige det, der skulde siges om denne storslaaede Personlighed. Desværre viste det sig, at Marskallen, der for et Par Aar siden blev Invalid ved en Automobilulykke, havde sat al sin Stemmekraft til; han holdt en Tale, der varede nøjagtigt en Time, og af den hørte jeg ikke en eneste Stavelse; senere læste jeg den, og den viste sig at være fortræffelig. Den næste Taler, der lovpriste det nye Medlem, — jeg har glemt, hvem det var — talte derimod saaledes, at man kunde høre det.

Som sædvanligt, var der i Kuppelsalen ved denne Optagelse indbudt mange flere, end det lille Lokale kunde rumme. Jeg havde faaet en ældre, ret svær Dame paa Skødet, en ejendommelig Mellemproportional mellem en Vicomtesse og en Grøntkone; hun sad og udgød sig i skabagtige Henrykkelsesudbrud over al den akademiske Veltalenhed, alt imedens jeg følte mig mere og mere trykket af Situationen, i Ordets bogstaveligste Betydning. Min Sidedame — eller rettere Overdame — maa trods sin fremrykkede Alder have haft en usædvanlig god Hørelse; thi hun opfattede endog, hvad Marskallen sagde.

Baade i Akademiet og ved andre officielle Lejligheder i Frankrig har det interesseret mig at lægge Mærke til, i hvor høj Grad den franske Veltalenhed — ligesom for Resten ogsaa den engelske — er paavirket af den klassiske, romerske Rhetorik. Den romerske Aand var mere rhetorisk end poetisk, og dette er gaaet i Arv til Franskmændene; selv den største franske Digter i nyere Tid, Victor Hugo, er i Virkeligheden mere Taler end Digter; det meste af hans pragtfuldt klingende Vers er rimet Rhetorik. Man kan i en Kreds af dannede, franske Tilhørere iagttagte, hvorledes de nyder ikke blot en Tales Tanker, men ogsaa dens ydre Form, dens Ordvalg, Rytmen i dens Sætningsbygning. Jeg tror ogsaa, at en Franskmand faar adskilligt mere ud af at læse en Tale af Cicero, end vi Nordboere formaar det; han nyder Periodernes Afrundethed og klingende Udgange, ganske som en Tysker nyder et Musikstykke. Lad saa være, at Tankerne ikke altid er saa dybsindige, men hvor lyder det pragtfuldt! Og selve det franske Sprog med dets vidunderlige stigende og faldende Betoninger bidrager til at forhøje Virkningen.

Paa Festernes anden Dag havde Byen Paris givet en Middag paa

Raadhuset for Akademiets Gæster, og den fjerde og sidste Dag afsluttedes det storstilede Jubilæum med en Middag, som Akademiet selv gav i Udenrigsministeriets smukke Lokaler paa Quai d'Orsay. Gæsternes Antal var her saa stort, at man var bleven nødt til at fordele dem i tre forskellige Sale; et praktisk Højttaleranlæg gjorde det muligt overalt at høre, hvad der blev sagt i den Sal, hvor alle de, der skulde tale, var placerede, og hvor selve Republikens Præsident havde overtaget Hvervet som Ordstyrer. Ved Middagen paa Raadhuset var der ingen Taler bleven holdt; derimod blev Akademiets egen Middag lige saa righoldig paa Taler som paa Retter; heldigvis ventede man efter engelsk Skik med de fleste af de første, til man havde nydt de sidste. Den danske Skik at servere Hovedtalen, netop lige naar man har faaet Saucen til Stegen hældt ud paa sin Tallerken, burde forbydes ved Lov.

Allerede et Par Uger inden min Afrejse fra Kjøbenhavn havde jeg fra Akademiets Secrétairer perpétuel modtaget en Forespørgsel, om jeg vilde være villig til at være en af de fremmede Repræsentanter, der skulde bringe Akademiet Udlandets Hyldest; jeg skulde i saa Fald tale paa de nordiske Folks Vegne. Naturligvis svarede jeg, at det vilde jeg grumme gerne — et saadant Publikum faar man kun en Gang i sit Liv Lejlighed til at tale for. Men for at undgaa Misforstaaelser og mulig Misstemning hos andre nordiske Repræsentanter, der kunde falde paa at antage, at det var mig selv, der havde trængt mig frem og budt mig til, bad jeg, saa snart jeg kom til Paris, den danske Gesandt om gennem sine skandinaviske Kolleger at lade de norske og svenske Udsendinge, af hvilke kun en enkelt var mig personlig bekendt, faa Meddelelse om, at det var Akademiet, der havde foretaget denne Udvælgelse.

Ved denne Middag var foruden Akademiets egne Gæster saa godt som alle Frankrigs Notabiliteter til Stede, endvidere det diplomatiske Korps og adskillige andre udenlandske Berømtheder. Talerne indlededes af Præsidenten selv; han talte klart og jævnt og sagde netop det, der skulde siges af Frankrigs Overhoved til Frankrigs berømteste Institution. Repræsentanterne for Provinsen og Udlandet havde hver faaet en Taletid paa fem Minutter, og, hvad der fortjener at bemærkes, denne blev overholdt af dem alle. Fem Minuter kan maaske synes at være noget knapt; men naar man disponerer fornuftigt, og ikke spilder alt for lang Tid med -æh og -bøh, er det forbausende, saa meget man kan naa at faa udtrykt i dette Tidsrum. Fra Udlandet var der ialt fire Talere, en Canadier, en Tysker, en Italiener og jeg. Min Kone, som havde faaet Plads ved et andet Bord end jeg, fortalte mig bagefter, at hun havde faaet mange Komplimenter af sine Bordfæller, da de fik at vide, at den danske

Taler var hendes Mand. Et lille Trick, som jeg bragte i Anvendelse, forfejlede ikke sin Virkning: som bekendt læser Franskændene altid deres Taler op, enten det er i politiske Forsamlinger eller til Selskabsbrug, og det gjorde de ogsaa her; jeg havde gjort mig den ringe Ulejlighed at lære min Tale udenad, hvorved man taler friere og bedre. Naturligvis forudsætter dette, at man behersker vedkommende Sprog saaledes, at man vilde være i Stand til at improvisere et eller andet, hvis man skulde gaa i Stykker midt i det Hele. Jeg havde denne Gang været saa forsigtig at tage mit Manuskript med i Lommen; heldigvis blev der ikke Brug for at tage det frem.

Nogle Maaneder efter min Hjemkomst fik jeg et Brev fra Akademiets Secrétaire perpétuel, hvori han meddelte, at man agtede at udgive en Beretning om Jubilæumsfestlighedernes Forløb, og han bad mig derfor om at sende en Afskrift af, hvad jeg havde sagt ved den afsluttende Middag. Det gjorde jeg med det samme, men jeg har endnu ikke hørt noget om, hvorvidt den paatænkte Beretning er fremkommet. Jeg vil derfor her anføre, hvad jeg sagde som Taler paa de nordiske Folks Vegne; saa kan man se, hvilket Forslag der er i fem Minuter:

Hr. Præsident,

mine Damer og Herrer!

Akademiets Secrétaire perpétuel har vist mig den Ære at overdrage mig, som en af de nordiske Folks Repræsentanter, det hæderfulde Hverv ved denne Lejlighed at tolke de skandinaviske videnskabelige Institutioners Indstilling overfor Académie française og at udtrykke de nordiske Folks Følelser.

Vi Nordboere har altid følt os i høj Grad tiltrukket af Frankrig og alt, hvad der er fransk. Paa Vikingernes Tid ytrede denne Forkærlighed sig somme Tider paa ret voldsom Maade, som ved hint Angreb paa selve Byen Paris — hvis jeg ikke tager Fejl, var det i Aaret 885 —, hvor kun Grev Odos stolte Tapperhed fik de nordiske Barbarer drevet bort. Senere blev disse Barbarer mere medgørlige, og Paris blev for dem som for alle andre Folkeslag det stadige Maal for en fredelig og almindelig Pilgrimsfærd, hvor man opsøgte den menneskelige Kulturs rigeste Kilde. Fra denne middelalderlige Periode stammer det i Norden almindelige Udtryk: Hvo, som vil spørge, skal spørge i Paris. Men det var især, efter at Renæssancen havde gydt nyt Blod i de nordiske Folk, at Forestillingen om den franske Aands Overlegenhed slog Rod hos os, og Académie française blev meget hurtigt efter sin Grundlæggelse det lysende Udtryk for denne Aand. I det attende Aarhundrede var det især i Sverige, at

Frankrigs aandelige Indflydelse gjorde sig gældende, og Spor af denne vil De kunne finde endnu den Dag i Dag, om end ikke i selve Litteraturen, saa i Livsformer og Tænkemaade.

Men jeg vender mig til Nutiden, thi denne forekommer mig i Folkenes Liv adskilligt mere vigtig end Fortiden. Hvad er det, der faar os til, med saa varme Forhaabninger, at vende vor Betragtning mod denne franske Aand, for hvilken Akademiet altid har været den mest faste Borg? I Franskmand har som nationalt Valgsprog, Frihed og Lighed! Jeg maa tilstaa, at jeg aldrig har forstaaet Sammenstillingen af disse to Begreber, der forekommer mig diametralt modsatte, og for os nordiske Folk, hvis Aand altid i udpræget Grad har været rettet mod Uafhængigheden, er det af hine to Friheden, der er det vigtigste. I den Tid, hvori vi lever nu, er vi alle sammen gode Demokrater — hvem er vel ikke det? —, men Lighedens Idee, taget bogstaveligt, staar vi ganske fremmed overfor; dette Ord er, indsat i Valgsproget, et rhetorisk Ornament, saa sandt som en Dumrian og en aandfuld Mand altid vil vedblive at være to højst forskellige Væsner. Derimod Friheden, det at tænke, tale og forske frit, det at handle i sit private Liv, saaledes som det passer En selv — det er dette, som forekommer os nordiske Folk at være Livets højeste Gode. Jeg har det Indtryk, at netop i den Periode, som vi nu gennemlever, trues dette uvurderlige Gode fra to Sider, fra de Udskejelser af Demokrati, der tilsidst fører til Slaveri, og fra det Hang mod Diktaturet, der ender med det samme sørgelige Resultat.

Det er netop med Henblik paa disse to Farer, at vi vender vore Øjne mod Frankrig og, som en Ideernes Kampplads, mod Akademiet, som, under alle politiske litterære Revolutioner, altid forblev den frie Tankes uindtagelige Højborg. Under Eders stærke Beskyttelse vil ogsaa vi, Folkene fra Norden, kæmpe tappert til Værn for Frihedens Idee, den eneste, som bør være den raadende i Ideernes Verden. For os Danske er dette Forbund saa meget mere naturligt, som vi, ogsaa i rent politiske Spørgsmaal, næsten altid har været Frankrigs Forbundsfæller. Og jeg er stolt af at tale ved denne Fest som Repræsentant for den eneste af Europas gamle Nationer, den eneste ene, med hvilken Frankrig aldrig har ført Krig. Jeg slutter med at udtrykke mine Ønsker for Académie française paa det Sprog, som, den Gang da dets store Stifter levede, var det virkeligt akademiske: *Haec celeberrima Academia vivat, crescat, floreat, ad majus bonum humanitatis universae, ad majorem gloriam Franciae.*¹⁾

¹⁾ Gid dette berømmelige Akademi maa leve, vokse og blomstre, til større Gavn for hele Menneskeheden, til større Ære for Frankrig.

HEIDELBERG

Juni 1936.

Den 29. Juni 1936 var 550 Aarsdagen for det gamle Heidelberger Universitets Grundlæggelse. Hvis det ikke var, fordi ogsaa Københavns Universitet i 1929 fejrede et 450 Aars Jubilæum, vilde jeg ikke have betænkt mig paa at sige, at disse halvhundrede Aars Fester, naar først et Aarhundrede er passeret, forekommer sig søgte og overdrevne. Men nu kom der altsaa en Indbydelse til Københavns Universitet til at lade sig repræsentere ved dette hinkende Jubilæum, og da der samtidigt ogsaa skulde holdes Jubilæumshøjtideligheder baade i Utrecht og i London, hvor Rektor skulde give Møde, blev det i Konsistorium bestemt, at jeg, som i 1936 var Prorektor, skulde rejse til Heidelberg for at overbringe en Lykønskingsadresse og udtale, hvad der i den Anledning kunde være at sige.

Helt glad ved dette Hverv var jeg ikke, saa tillokkende det i sig selv kunde være atter en Gang at besøge det vidunderskønne Heidelberg, hvor jeg kun havde været en Gang før, paa et ganske kort Besøg, paa Tilbagereisen fra Strassburg i 1896. Det vilde naturligvis ogsaa være i høj Grad af Interesse at faa et Glimt at se af, hvad det nationalsocialistiske Styre havde udviklet sig til, nu, da det var fuldt ud befæstet. Men jeg vidste, at man i Tyskland ikke var ubekendt med, hvad jeg selv havde haft Lejlighed til at udtale om dette Styres almindelige Principer i Forhold til nordisk Aand, og jeg var bange for, at dette skulde vanskeliggøre min Stilling som lykønskende Gæst. Alt kom imidlertid til at gaa meget bedre, end jeg havde turdet haabe.

Universiteterne er et af de Omraader i Tyskland, hvor det nye Styre, der kom til Magten i Januar 1933, har sat de dybeste Spor. Dette hænger sammen med, at det i ikke ringe Grad var den akademiske Ungdom, der førte den nationalsocialistiske Bevægelse frem til Sejr. De to stærkeste Faktorer i denne var, som jeg tidligere har talt om, Parlamentslede og franskfjendtlig Revanchelyst, og netop for disse Følelser kom de kraftigste Udtryk frem i Studenternes Kred; den heraf prægede politiske Opfattelse var netop den, der passede for de Unge. Det virker ligefrem forbausende ved et Tilbageblik at konstatere den Mangel paa Dygtighed og Fremsyn, som det tyske Socialdemokrati udviste i Weimarforfatningens Dage, Tiden fra 1920 til 1933, hvor det ubestridt havde Magten, og denne famlende Udygtighed kom ikke mindst frem i Forholdet til den opvoksende Ungdom. Her havde man paa den ene Side et stort Parti, som i over en Menneskealder havde kæmpet for at gøre

sig gældende, og som ogsaa tilsidst havde faaet Magten ligefrem forærende, og paa den anden Side en ung Generation, trykket af Nederlandets Forsmædelse, men tillige brændende af Iver for at skaffe Fædrelandet Genoprejsning. Og der stod dette store, en Gang saa skrydende tyske Socialdemokrati og vidste hverken, hvorledes det skulde befæste den pludseligt opnaaede Magtstilling, eller, hvortil det skulde bruge de sydende Kræfter i den unge Slægt. Et mere kummerligt Skue har Verdenshistorien sjældent haft at opvise. Og saa maatte de Unge vente, til der fra Østrig kom en sydtysk Malersvend for at forklare, hvad det var, Fædrelandet ønskede af dem.

I Januar 1933, lige før det afgørende Øjeblik indtraf, da den gamle Hindenburg sendte Bud efter denne Malersvend for at bede ham om at tage Plads i Bismarcks Stol, havde jeg haft Lejlighed til, i Anledning af nogle Bibliotheksstudier, at aflægge korte Besøg i nogle tyske Universitetsbyer, Kiel, Göttingen og Berlin. Og overalt havde jeg lagt Mærke til, i hvilken Grad Nationalsocialismen havde fat i Studenterne. Det var da ikke saa sært, at efter at Sejren var vundet, betragtede disse sig nærmest som Universiteternes Herrer, og det var ogsaa forstaaeligt, at den nye Regering maatte være ivrig for at faa Universiteterne indordnede som paalidelige Led af den nye Statsorganisation.

Hertil hørte først og fremmest, at disse skulde være Redskaber til Forkyndelse af det nye Systems Ideer; Statens Tarv stod over alt andet, derfor ogsaa over Videnskaberne. Medens man tidligere overalt i Verden, ogsaa ved tyske Universiteter, turde hævde, at Videnskabens Opgave var den frie, forudsætningsløse Forskning, maatte Nationalisterne i deres konsekvente Ensidighed holde paa, at kun den Videnskab var nyttig og tilladelig, der kunde tjene til Befæstelse af de nationalsocialistiske Statsideer. Dette er jo et fuldstændigt Sidestykke til, naar man i Middelalderen erklærede, at Videnskaben var ancilla ecclesiae, Kirkens Tjenerinde; naar den Gang Videnskaben kom til et eller andet Resultat, og der i første Mosebog stod noget ganske modsat, saa var det Videnskaben, der havde taget Fejl. Den middelalderlig-katholske og den moderne-nationalistiske Betragtningssmaaade overfor Videnskaben er begge lige konsekvente — hvilket ikke er det samme, som at de er rigtige —, og Overensstemmelsen bekræfter det, der paa saa mange Punkter springer i Øjnene, at Nationalsocialismen har mere at gøre med Religion end med Politik. Hvis dette sidste ikke var Tilfældet, vilde det, som Kirkernes Repræsentanter kalder det nationalsocialistiske Nyhedenskab, heller aldrig kunde være kommet frem.

Ligesom de nye Principer kom til at vanskeliggøre Videnskabens

Kaar, maatte det nye Styres Omorganisation af Universiteterne betyde en Indskrænkning af disses Frihed. Smerteligt følte det, at disse mistede Retten til selv at vælge deres Rektor; Dr. Goebbels, den fortræffelige Organisator og Propagandaminister, ved saa godt som nogen, at Hovedbetingelsen for al Organisation er Disciplin; han skal ikke have noget af, at en eller anden selvstændigt tænkende Professor skulde falde paa, hvis hans Kolleger valgte ham til Rektor, saa at benytte sin Autoritet til at forkynde det stik modsatte af, hvad de store Profeter i Centralstyrelsen erklærer for det rigtige. Derfor kan man til Universitetsrektor kun have Folk, som man kan stole paa; der findes ikke saa faa Professorer, der allerede før Januar 1933 bekendte sig til det national-socialistiske Evangelium, og efter at Sejren var vunden, blev Tilgangen meget stor blandt Universitetslærerne, selv om man maaske næppe for dem alle tør garantere for den nye politiske Trosbekendelses Oprigtighed.

Ogsaa paa andre Punkter end Rektorvalget er de tyske Universiteter kommen under et nyt og ofte ret haardhændet Styre. Der kan forekomme pludselige Afskedigelser uden nærmere Begrundelse eller Forflyttelser, hvis man er saa uheldig ikke at tækkes Studenternes nazistiske Gruppefører — jeg kender personlige Eksempler paa begge Dele. Meningen med dette skrappe Regimente er at gøre Universiteternes Lærerstab til Nazist-Statens lydige Tjenere; det, man vil have, er, at de skal sige og skrive det rigtige. Og det »rigtige«, det klinger helt muhammedansk: Der er kun een Hitler, og vi er alle sammen hans Profeter.

Det kan da hænde, at naar man paa Besøg ved tyske Universiteter kommer i Kast med en eller anden Professor, og han fatter Tillid til sin Gæst, eller hvis man selv har ham som sin Gæst paa ikke-tysk Grund, at det da paa en Gang bryder ud af ham, med en Hæftighed som af en længe opstemt Strøm, med Klager over den pinagtige Stilling, hvori en samvittighedsfuld Videnskabsdyrker nu kan komme, naar han er ansat i Tyskland. Det er hændt mig at have akademiske Gæster fra dette Land hjemme ved mit eget Bord, og paa en Gang udbrod En: »Hvor er det dog herligt, at man kan sidde her og sige alt, hvad man mener!« Jeg skal vel vogte mig for at nævne Navne.

Der var da heller ingen Tvivl om, at naar den tyske Regering gik med til at højtideligholde dette halte Jubilæum paa 500 Aar for det ærværdige Heidelberger Universitet — Ruperto-Carola, som dets officielle Navn er —, og naar Regeringen tilmed satte et stort Apparat i Gang i denne Anledning, saa var Meningen den at benytte Lejligheden til en storslaaet Reklame for det nye System. Og dette blev ogsaa gennemført

med al den organisatoriske Dygtighed, som Tyskere raader over; al Ting klappede med mønsterværdig Præcision. Og som Festens Kulisser havde man Byen, det bedaarende »Alt Heidelberg, Du feine«, og Slottet, denne Juvel af en Ruin, som burde have Lov til at vedblive at være, hvad de franske Troppers Ødelæggelser i 1685 gjorde den til. Nu er en Del af den gamle, hertugelige Pragtbygning sat i Stand, og her gav Regeringen en stilfuld Souper for de fremmede Gæster, efterfulgt af en Ballet, der opførtes paa en Estrade ude i Slotsgaarden; i den lyse Sommeraften — det var den 28. Juni — var Omgivelserne her af en ganske betagende Virkning. Ved denne Lejlighed holdt Dr. Goebbels en Tale, der nærmest formede sig som et Forsvar for, hvad der var foregaaet i Tyskland siden 1933; det maatte vække Forundring, at en saa behændig Agitator som Goebbels overfor dette Publikum af Fremmede valgte Forsvarets og Undskyldningernes altid svagere Taktik; det vilde Hitler selv aldrig have gjort.

Den følgende Dag fandt Hovedhøjtideligheden Sted. Først foregik der en stilfuld Procession af Universitetsprofessorerne og de fremmede Gæster fra Universitetet til Byens Stadthalle; i de Gader, som vi passerede, havde det meste af Byens Befolkning taget Opstilling for at se paa Udlændingene. Heidelberg lever for en væsentlig Del for og af sit Universitet, og dette Jubilæum var derfor noget, som Alle følte at have Part i. Talerne i Stadthalle indlededes af Undervisningsministeren Dr. Rust, og han begik sandelig ikke den Fejl, som Dr. Goebbels den foregaaende Dag havde gjort sig skyldig i, at tale undskyldende om Nationalsocialismen; med frejlig Selvtillid forklarede han, hvad for Fremtiden — og det er en meget lang Fremtid, som Nazisterne mener at turde garantere sig — den tyske Videnskabs Opgaver skulde være, nemlig at befæste Nationalsocialismens Tanker. Naar man saa denne Mand staa der med Fanatismens Ild flammende ud af Øjnene, medens hans Stemme rungede som en Kommandersergents, lignede han den legemliggjorte Intolerance, og hvis man havde sagt det til ham, vilde han have svaret: »Ja, det er ogsaa netop det, som jeg vil være og som jeg bør være.« Det maa man lade Nationalsocialisterne, at de som Regel i høj Grad har »le courage de leur opinion«. Men det havde for Resten Renæssancetidens Inkquisition ogsaa. Forskellen mellem Dr. Rust og Torquemada er i det væsentlige den, at den sidstnævnte brændte dem, der var saa uheldige af deres Forskning at blive drevet frem til at mene det, som de ikke skulde mene, og som saa tillige var saa uforsigtige at sige det; vor Tids Storinkvisitor jager Forbryderne ud og lader dem saa skøtte sig selv, saa godt eller daarligt de kan; det er naturligvis en humanere

Metode, men i Principerne er Forskellen ikke stor. Men hvorfor skulde det tyvende Aarhundrede ogsaa være saa meget forskelligt fra det sekstende? fordi man har Radio og Flyvemaskiner, behøver man ikke at have Kultur og Tolerance. Det er ved Erkendelsen af de tekniske Fremskridts Mangel paa moralsk Værdi, at det kniber for saa Mange.

Efter de officielle tyske Talere kom saa de udenlandske Gæster, der talte efter Landenes alfabetiske Rækkefølge af deres franske Navne; det er ved saadanne Lejligheder en Fordel at være fra »le Danmark«, fordi man da kommer til at tale paa et Tidspunkt, da Publikum endnu gider høre efter; naar man først naar ned til »Tchecoslovaquie« og Uruguay, er hele Menigheden faldet i Søvn. Der var adskillige af de udenlandske Repræsentanter, der snobbete med at udstrække højre Arm til Fascisthilsen, blandt dem til min Forbauselse ogsaa Islands og Sveriges. Dette blev hver Gang hilst med Jubel af Forsamlingen. Allesammen talte de paa Tysk.

Netop paa dette Punkt, Sproget, havde jeg været en Del i Tvivl om, hvilket jeg skulde vælge. Jeg vilde gjerne benytte selve Sproget som et Middel til at understrege, at Danmark ikke, og mindst af alt i videnskabelig Henseende, blot er en Provins af Tyskland, og derfor vilde jeg ikke gjerne tale Tysk. Men Dansk kunde det jo ikke nytte at komme med, og at tale i denne Forsamling paa Fransk vilde være at tilføje dem, der havde indbudt os, en ufortjent Krænkelser. En Franskmand kunde med fuld Naturlighed og med god Ret have brugt sit eget Sprog, men da hverken Frankrig eller England havde givet Møde ved dette Jubilæum, blev intet af disse to Landes Sprog hørt; de optrædende Amerikanere talte Tysk.

Efter nogen Vaklen: Tysk eller hvad? fandt jeg paa den Udvej at tale paa Latin. At benytte det klassiske akademiske Sprog netop her, ved det gamle Ruperto-Carola, maatte i høj Grad siges at være paa sin Plads og burde vel, ret beset, betragtes som en yderligere Høflighed. Jeg traadte da frem og indledede min Tale med paa Tysk at sige, at jeg kom i Egenskab af Kjøbenhavns Universitets Prorektor for at bringe den ældre Søster den yngres Hilsen, og denne Hilsen vilde jeg iklæde den sproglige Dragt, som en Gang var den fælles akademiske, »for derved at udtrykke den frie Videnskabs internationale Karakter.« Og derefter fortsatte jeg paa Latin med at minde om, hvorledes Heidelbergs Universitet var bleven til i en sønderreven og blodig Tid, da Videnskab og Kultur var i Forfald, og hvorledes det var lykkedes her at skabe et Hjemsted for frodig aandelig Udvikling, og i senere Aarhundreder ogsaa for det fornøjelige Studenterliv, for hvilket netop denne skønne By

med de herlige Omgivelser var bleven saa passende en Ramme. Og jeg omtalte, at ogsaa en Række af mine egne Landsmænd i Tidernes Løb paa dette Sted havde nydt godt af begge Dele.

Jeg tror ikke, at der var synderligt mange af de Tilstedeværende, der forstod, hvad jeg sagde, men det var for saa vidt ogsaa mindre væsenligt; det kommer ved slige Lejligheder mindre an paa, hvad der bliver sagt, fordi dette i Følge Situationen paa Forhaand er saa nogenlunde givet, men hovedsageligt paa, at det bliver sagt, og hvorledes det bliver sagt. Og jeg havde atter faaet en Bekræftelse paa, at med Latin kan man komme langt, selv i vore Tider.

Jubilæumsfestlighederne afsluttedes med en Middag, ved hvilken der ikke var Damer til Stede; man har i det nye Tyskland ikke noget imod, naar Lejlighed gives, at optræde spartansk, eller var det her maaske blot, fordi der ikke var bevilget Penge til mere? Jeg kom her til at sidde i en Klynge af Officerer og Embedsmænd; fra alle Sider var man ivrig for at forklare, at hvis ikke Nationalisterne var traadt til i 1933, vilde Tyskland være bleven opslugt af Bolshevismen, og hvorledes vilde der saa have set ud i Europa? Det er altid saa sin Sag at sige noget om, hvad der vilde være sket, hvis —, men saa meget ved jeg da, at naar den akademiske Ungdom i Tyskland med saa stor Begejstring fylkede sig tæt om Hagekorsets Faner, var det ikke for at bekæmpe bestemte politiske og statsøkonomiske Principer, men fordi denne Ungdom var træt af Rigsdagsvrøvlhovederne, og fordi den i Hitler saa Levendegørelsen af det tyske Revanchehaab. Diskussionen med mine tyske Bordfæller foregik i største Fornøjelighed; de havde jo nok fra de tyske Indledningsord til min latinske Tale den foregaaende Dag paa Forhaand en Fornemmelse af, hvad mit Standpunkt var, men de vilde grumme gerne omvende mig. Og Fremhævelsen af Tyskland som Europas Redningsmand er, som det meste i Nazisternes politiske Agitation, et overmaade behændigt Greb.

Minderne fra det skønne Heidelberg er det sidste Blad i den Erindrings-Billedbog, som jeg her har bredt ud for mine Læsere. Naar jeg nu lukker den, er det for det første med en smertelig Følelse af Selvbekredelse over alt det, som jeg ikke opnaaede at udrette, men tillige med dyb Taknemmelighed over Livets brogede Oplevelser og rige Belæring. Og jeg kan atter her, ligesom efter min Ungdoms første Udfærd til Orientens skiftende Horisonter, gentage den homeriske Sangers Ord; ogsaa for mig gælder, hvad der siges om den meget udholdende Odysseus:

»Menneskers Stæder han saa, og dem selv han lærte at kende.«

INDHOLD

FORORD	5
KAPITEL I. 1893—1900	9
<i>Paa Vejen hjem (1893)</i> . Orienten før og nu. — Konstantinopel 1893. — Grev Stenbock. — Vanskeligt at komme ud af Tyrkiet — og senere ind i Ungarn.	9
<i>Stavanger (1894)</i> . Alexander Kielland. — Lars Oftedal.	25
<i>Strassburg (1896)</i> . Orientalisten Theodor Nöldeke — Elsass og Revolutionen. — Elsass og Preusserregimentet. — Det akademiske Comment. — Maximilian Harden. — Hans Forbund med Bismarck. — Hans Fejlgreb under Verdenskrigen. — Dansk Udenrigspolitik og Tyskland.	27
<i>Konstantinopel (1899)</i> . Sultan Abdul Hamid II. — En Frokost i Yildiz Kiosk. — Sultanens religiøse Politik. — Det nye Istanbul uden Farver og uden Slør. — Forfatteren Ahmed Midhat. — Tyrkiske Fortællere. — Tyrkisk Polygami. — Ægteskabelig Lykke.	35
<i>London (1900)</i> . London, et Udtog af Jordkloden. — Englænderens Personlighed. — Ro under Boerkrigen. — Hjælp til Mafeking. — I Parlamentet. — Politisk Veltalenhed; Joseph Chamberlain, Arthur Balfour, John Redmond. — Sir Reginald Wingate.	46
KAPITEL II. 1901—1911	56
<i>Berlin (1901, 1902)</i> . Forslag om Salg af de vestindiske Øer — Hans Delbrück. — Hammann. — Grev Kanitz. — August Bebel. — Singer	56
<i>Paris (1903)</i> . Funktionarisme. — Voltaire og Voltairianere. — Joseph Halévy	63
<i>Osmolovka (1904)</i> . Warszawa. — Russisk Billetkontrol. — Birkevin. — Latifundier. — Godsejere, Bønder og Jøder. — Brevhemmelighed og Politi. — Guldminerne i Jakutsk.	68

<i>Skt. Petersborg — Berlin — London (1906).</i> Ruslands gamle Hovedstad. — Paa Grænsestationen. — Statsraad Martens. — Grev Lambsdorff. — »Pro Russia«. — Ernst Reventlow. — Danmark og Tyskland. — William Stead. Charles Dilke. — Faren fra Østrig. 75	75
<i>Bagdad — Konstantinopel (1907—08, 1910—11).</i> Tysk Orientpolitik. — Marseille-Basra: Port Sudan. — Massauah. — Maskat. — Abu Musa. — Bahrein. — Bagdad før og nu. — Babylon; Koldewey. — Pertew Pasha. — Asfaltbyen Hit. — Ana. — Revolutionen 1908 og 1909. — Karl Helfferich. — Anckarsvärd. — Haladjian. — Djavid Bey. — Tcharykow. — Marschall von Bieberstein. — Talaat Bey. — <i>Nathan Söderblom</i> . — Nazim Pasha. — Beslaglæggelse af et Telegram. — Hestevæddeløb. — »Guds Ejendom«. — Middel mod Skatteopkrævere. — Beduin kontra Agerdyrker. — Jordprøver og Skattegravning. — En rød næset Abekat. — Den lange Række af tyrkiske Krige. 83	83
KAPITEL III. 1912—1929... 136	136
<i>Prag — Warszawa (1921).</i> Verdenskrigen og Orienten. — De nye Stater, Polen og Czekoslovakiet. — Ernest Luninski. — Grev Dzieduszycki. — Polsk Karakter. — Czecker og Slovaker. — Michael Bozinov. — Et sidste Besøg hos Harden. — Eduard Benes. — Magyarernes Land og Folk. — Nationalisme og Fædrelandsfølelse. — Det nye Warszawa. — Skirmunt. — Pilsudski. 136	136
<i>Cairo (1923).</i> Ægyptiske Stemninger. — Zaghlul Pasha. — Lord Allenby. — Kong Fuad. — Khediven Abbas II. — Izzet Pasha. — Kalifatet. — Kong Husajns Gesandt. — Fellahens Karakter. 155	155
<i>Reykjavik (1929).</i> Islandsk Natur og islandsk Folkekarakter. — Folketyper, nordisk og lappisk. — Hukommelse og Had. — Det gammelislandske Samfund og det arabiske. — Jonas Jonsson. 176	176
KAPITEL IV. 1930—1936... 184	184
<i>Jerusalem (1930).</i> Hellighed og Skinhellighed. — Omar-Moskeen. — Pladsen foran »Grædemuren«. — Den jødiske Indvandring. — Det hebraiske Universitet. — Stormuftien. 184	184
<i>Damaskus (1930).</i> Ruten Jerusalem-Damaskus. — Et jordisk Paradis. — »Den lige Gade«. — Bombardementet 1925. — Orientalisk Byggeskik. — Kamelen og Naaleøjet. — Kamelopdræt. — Kurd Ali. 190	190
<i>Istanbul (1930).</i> En forhenværende Hovedstad. — Redaktøren af »Ikdam«. — Religiøs Reaktion. — Mystik og Politik. — Minder i Terrænet. — Aja Sofia-Museet. 202	202
<i>Ankara (1930).</i> Valg af Angora til Hovedstad. — Monumentum Ancyranum. — Mani for Statuer. — Nye Efternavne. — Ingen Titler og Ordner. — Den tyrkiske Arne. — Mit Foredrag om Vilhelm Thomsen. — Kemal Atatürk. — Tewfik Rüshtü Aras. — Ismet Ineönü. — Tyrkiske Skoler. — Meszaros de Wiski. — Mehmed Emin; Tyras Borg. — Hamdullah Subhi Tängriöver. — Junus Nadi. — Tyrkisk Presse. 207	207

<i>Cairo — Alexandria (1930)</i> . Azhar-Universitetets Rektor. — Prins Omar Tusun.	226
<i>Helsingfors (Febr. 1935)</i> . Kalevala. — Finsk og Svensk. — Den akademiske Adresse. — Danmarks Lykønskning til Kalevala-Jubilæet. — Er Finsk et nordisk Sprog? — Pehr Svinhufvud.	229
<i>Paris (Juni 1935)</i> . 300 Aars Jubilæum i Académie française. — Præsident Lebrun. — Elyseet. — Chantilly. — Et Møde i Kuppelsalen. — Min Tale ved Slutningsfesten.	237
<i>Heidelberg (1936)</i> . Universitetets 550 Aars Jubilæum. — Videnskabens Kaar i det nye Tyskland. — Dr. Rust. — Min Tale paa Latin.	248

DIS-Danmark

1 2 3 6 3 9